HUNII

«*Atila t ciocanul lumii**.
(Poreclă contemporană)»
Năvălirea lor. Luptele cu Goţii. Tezaurul de la Pietroasa. În anul 375 are loc năvălirea Hunilor, una din cele mai însemnate pe care le cunoaşte istoria; ea provoacă o perturbare generală printre barbarii germanici din ţinuturile noastre, silindu-i pe unii să părăsească aşezările de mai înainte, pe alţii să plece pentru totdeauna de aici.
Hunii aparţineau popoarelor altaice, numite astfel fiindcă se întindeau – rămăşiţe de ale lor sunt şi astăzi – în jurul munţilor Altai, din nordul Chinei. Învăţaţii au împărţit aceste neamuri altaice în trei mari ramuri după limba pe care o vorbesc: ramura turcă, ramura mongolă şi ramura tunguză. Nu se ştie sigur căreia din aceste ramuri aparţineau Hunii. Înfăţişarea lor se asemăna însă cu aceea a Mongolilor: pometii obrajilor ieşiţi în afară, ochii oblici, pielea de coloare gălbuie, iar nu albă ca la Arieni. Îndeletnicirea lor esenţială era păstoritul şi creşterea vitelor; de aceea ei prefereau, pentru aşezările lor, câmpia sau stepa unde turmele numeroase găsesc mai uşor hrana. Nu este o întâmplare deci că aceşti năvălitorii au ales, pentru a se stabili, câmpia Dunării şi a Tisei, numită şi pusta panonică.
Ammianus Marcellinus, scriitor contemporan cu Hunii, ne-a lăsat despre ei un portret, în parte exagerat, dar care merită să fie cunoscut. «Hunii întrec în cruzime şi în barbarie – spune el – tot ce şi-ar putea închipui cineva mai barbar şi mai sălbatec. Corpul lor grămădit, cu mâinile foarte mari şi capul peste măsură de gros, le dă o înfăţişare monstruoasă. Se nutresc fără a întrebuinţa nici

pregătire, nici foc, cu rădăcini de plante sălbatice şi cu carne frăgezită Intre coapsele lor şi spatele cailor. Nu mânuiesc plugul niciodată; nu locuesc în case, nici în colibe, căci orice încăpere de zid le pare un mormânt şi ei nu se cred în siguranţă sub un acoperiş. Totdeauna rătăcind, schimbând veşnic locuinţele lor, ei sunt deprinşi din copilărie cu toate suferinţele: frigul, foamea şi setea. Turmele îi urmează în aceste rătăciri, târând carele în care sunt închise familiile. Acolo torc femeile şi cos hainele bărbaţilor, acolo dau naştere copiilor şi-i cresc până ajung mari. Întrebaţi pe aceşti oameni de unde vin, unde au fost zămisliţi… nu vor şti să răspundă. Ei trăiesc necontenit pe caii lor mici şi urâţi, însă iuţi şi neobosiţi. Călărind ca bărbaţii sau, într-o parte, după chipul femeilor, ei ţin pe cai adunările lor, cumpără şi vând, beau şi mănâncă, ba chiar şi dorm înclinaţi pe gâtul animalelor. Hunii sunt nestatornici, fără credinţă, mişcători după toate vânturile, răpiţi cu totul de furia momentului. Ei ştiu tot atât de puţin, ca şi animalele, ce este cuviincios şi ce nu. Limba lor este întunecată, încurcată şi plină de metafore. Cât despre religie, ei par a nu avea niciuna sau, cel puţin, nu practică niciun cult; patima lor cea mai mare este aurul».

Afirmaţia privind felul de hrană al Hunilor ca şi teama lor de clădiri sunt exagerări evidente. Prise din Panion, însoţitorul ambasadorului trimis în anul 448 de împăratul de la Bizanţ să încheie pace cu Atila, ne spune că servitorii huni, care-l însoţeau, se hrăneau cu mălaiu, adică meiu şi că beau o băutură făcută din orz numită *camus*. Pe de altă parte, la curtea regelui hun, unde existau *băi de piatră* şi o cancelarie cu scribi latini, s-a dat un banchet în toată regula, de la care n-a lipsit nici bufonul vorbind o limbă amestecată, huno-goto-romană, spre distracţia mesenilor» Că Hunii îşi petreceau însă o mare parte din timp călare e

adevărat, după cum e adevărat şi tabloul vieţii nomade cu familiile încărcate în căruţe. Agricultura o lăsau s-o facă supuşii lor; aceştia le procurau orzul, meiul şi celelalte produse de care aveau nevoie. Cruzimea şi sălbătecia Hunilor nu poate surprinde: ele făceau parţe din *sistemul* de luptă al Asiaticilor* care au urmărit întotdeauna îngrozirea neamurilor pe care urmau să le supună, spre a scurta astfel războiul şi spre a sili şi alte neamuri la ascultare. Prise din Panion trecând, în drumul său, spre reşedinţa lui Atila, prin oraşul Serdica (Sofia de azi), prădat tocmai cu puţin înainte de

Huni, spune că l-a găsit ruinat; în Naissus (Niş), mai rămăseseră câţiva bolnavi ce nu putuseră fugi, oraşul fusese complet distrus. Trebuie să adăugăm însă că aceste cruzimi nu erau continue. Odată stăpânirea Hunilor aşezată şi băştinaşii supuşi, ele încetau, cum era şi firesc, deoarece acum aceşti băştinaşi constituiau *averea* cuceritorilor şi în acelaşi timp *garanţia* aprovizionării lor cu cereale.

Hunii locuiau la început în regiunile din nordul Chinei. De acolo pornesc ei spre Europa, supunând popoarele pe care le întâlnesc în cale, şi asociindu-şi pe unele din ele, spre a-şi spori astfel armata. Fiindcă Huni curaţi nu erau mulţi; Ia un moment dat, rămăseseră chiar – după spusa izvoarelor – numai vreo trei mii, reprezentând însă elementele cele mai destoinice şi mai rezistente. În înaintarea lor spre apus, Hunii ajung la hotarele stăpânirii alane care se întindea între Don, munţii Caucaz şi munţii Urali. Alanii, popor iranian – de aceeaşi origine ca Sciţii şi Sarmaţii – nu pot rezista Hunilor. Ei sunt supuşi şi cuceritorii trec mai departe spre ve şi. La răsărit de Nistru îşi aveau locuinţele în vremea aceea (anul 375), Ostrogoţii sau, cum li se mai spuneau, *Greuthungii*, conduşi de regele Hermanaric. Nici ei nu pot rezista; Hermanaric, învins, se

sinucide; urmaşul său Withimer, piere şi el; Ostrogoţii sunt împinşi spre apus. Vizigoţii, care locuiau dincoace de Nistru şi aveau ca rege pe Atanaric, n-au o soartă mai bună; după câteva încercări nereuşite de a se opune Hunilor, ei sunt nevoiţi să se retragă spre miazăzi. Mai încearcă să reziste încă odată în regiunea din sudul Moldovei; unii învăţaţi cred că ei au ridicat aci valul de pământ care se întinde între Tuluceşti, lângă lacul Braţeş, şi Satulung, pe Şiret; alţii socotesc că apărarea au organizat-o pe linia Focşani-Galaţi, adică acolo unde Carpaţii se apropie mai mult de Dunăre, formând ca un fel de poartă prin care au năvălit spre miazăzi barbarii din miazănoapte şi răsărit. Sigur însă nu se ştie. Atâta e numai sigur că Atanaric şi poporul lui n-au putut opri năvala Hunilor nici aici şi au trebuit să se retragă mai departe, într-un ţinut pe care istoricul antic Ammianus Marcellinus îl numeşte *Caucaland* şi-l arată a fi muntos şi acoperit cu păduri. Se pare că el ar corespunde cu ţinutul Buzăului de astăzi, unde ß-au făcut descoperiri arheologice arătând prezenţa neamurilor germanice. Într-adevăr, în regiunea deluroasă a acestui ţinut, şi anume la marginea sudică a ei, pe dealul Istriţa, care domină cu 600 de metri câmpia de la poale şi e acoperit în parte şi astăzi cu păduri, s-a găsit, lângă satul *Pietroasa*, un bogat tezaur, alcătuit din 22 de obiecte şi vase, toate de aur, şi împodobite, unele, cu pietre scumpe. Este tezaurul cunoscut şi sub numele de «Cloşca cu pui”, din cauza asemănării pe care o reprezintă o parte din obiecte cu un grup de păsări (vezi fig. 86). Din nefericire, jiu

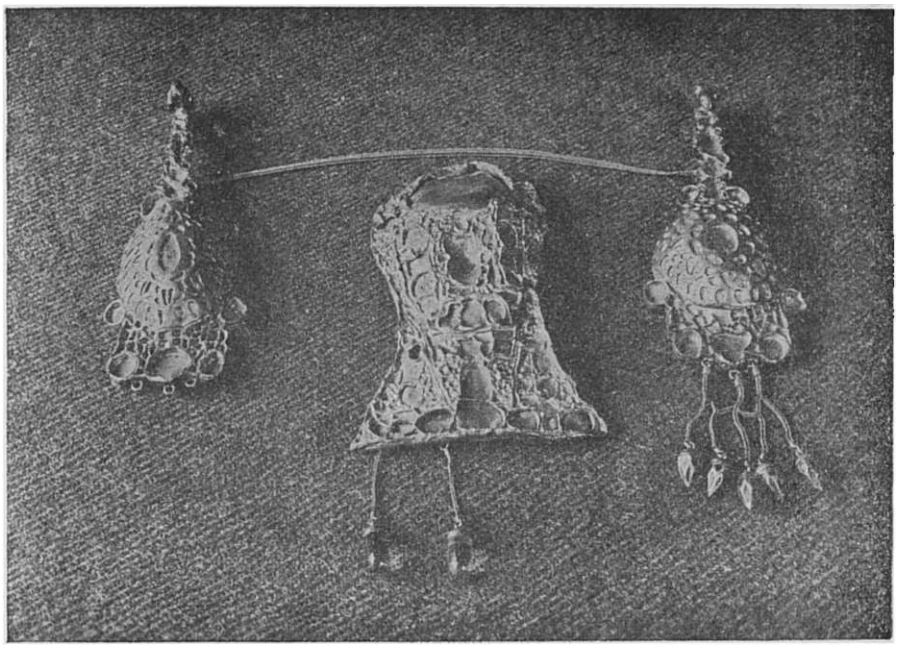

Fig. 86.

— Trei obiecte de podoabă, de aur şi împodobite cu pietre scumpe, din tezaurulde la Pietroasa. Forma acestor obiecte a determinat numele de «Cloşca cu pui» care se mai dă tezaurului. Obiectul din mijloc are 31 cm lungime până la vârful lănţişoarelor. (înainte de războiu la Muzeul Naţional, Bucureşti, astăzi la Moscova).

Toate obiectele au ajuns la cunoştinţa învăţaţilor şi în păstrarea statului: zece din ele dispăruseră, fiind probabil topite, atunci când autorităţile au pus stăpânire pe tezaur. Aşa încât nu se mai cunosc astăzi decât 12 piese. Intre ele, mai importante sunt: o tavă circulară de aur, cântărind peste 7 kilograme (vezi fig* 82), un vas octogon (vezi fig. 89), un altul decagon, o pateră (vas de formă circulară: vezi fig. 87), o urnă, o cană de vin (vezi fig. 90), şi un inel cu o inscripţie în limba veche germană. Acest tezaur a cărui istorie, după descoperire, e plină de peripeţii incidente dintre care unele puteau să-i devie fatale, se păstra, până la războiul pentru întregirea neamului, la Muzeul Naţional de Antichităţi din CapitalăIn toamna anului 1916, înainte de ocuparea Bucureştilor de către armatele inamice, el a fost trimis, împreună cu tot stocul

de documente vechi de la Academie şi de la Arhivele Statului şi alte lucruri rare, la Iaşi, iar de acolo, spre siguranţă la Moscova, unde, poate, se mai găseşte şi astăzi.

Inscripţia de pe inel s-a citit în două feluri: «Guthâni Ocwi Hailag» şi «Gutan (è) Iowi hailag", ceea ce înseamnă, pe româneşte

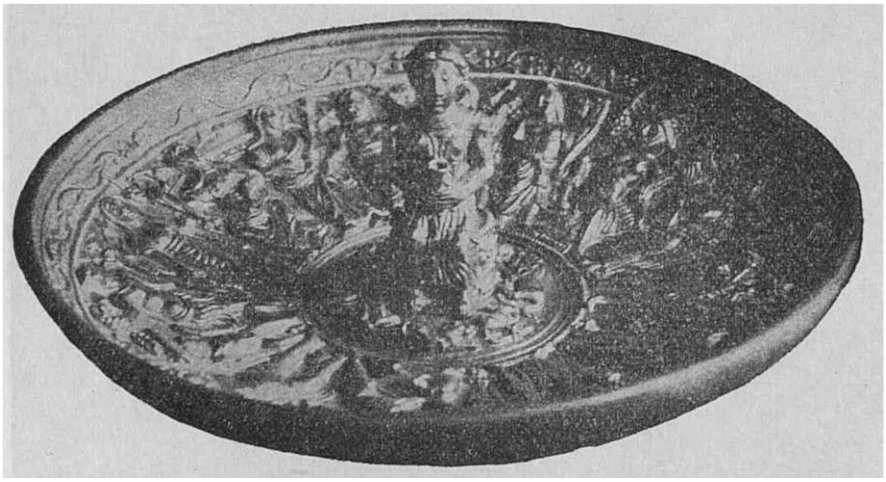

Fig. 87.

— Patera de aur a tezaurului de la Pietroasa, 25 cm diametru. (înainte de război, la Muzeul Naţional, Bucureşti, astăzi la Moscova).

«Lui Odin, patrie sfinţită» şi «Lui Jupiter cel sfânt al Goţilor». Odin era zeul cel mare al Germanilor. Chiar dacă înţelesul pe care l-au dat învăţaţii de azi inscripţiei nu ar fi corespunzător cu cel din vremea când s-au săpat literile, totuşi un lucru e sigur: tezaurul e germanic, el a aparţinut unor neamuri germanice care, poate în cursul unor lupte, poate în alte împrejurări, l-au îngropat pe dealul Istriţei. Că el ar proveni chiarde la Vizigoţii lui Atanaric e o simplă ipoteză; n-avem nicio dovadă în acest sens, poate să fi aparţinut şi Ostrogoţilor. Tot în judeţul Buzău şi anume în partea muntoasă a lui, în comuna Chiojdu, s-a descoperit, în primăvara anului 1934, un mormânt germanic. Lângă oasele celui îngropat, în dreptul

pieptului, s-a găsit o fibulă de argint, având şi unele părţi de aur şi împodobite cu grenate (pietre roşii semipreţioase).

Aşadar, în judeţul Buzău se constată că au fost odinioară neamuri germanice. Se poate deci ca aici să fi fost Caucalandul în care s-au retras Vizigoţii lui Atanaric.

O altă parte a Vizigoţilor a trecut peste Dunăre, în imperiu, în 376, cerând adăpost. Mizeria lor era aşa de mare, foametea aşa de grozavă, încât ajunseseră să dea *un om în schimbul unui câine*.

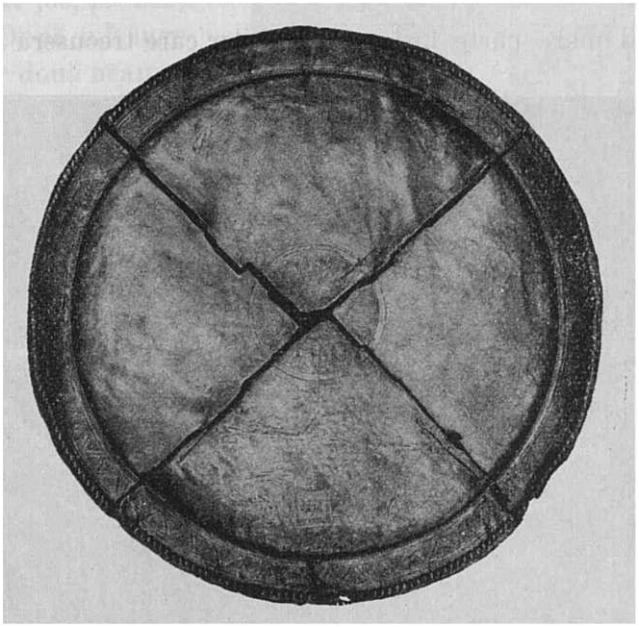

Fig. 88.

— Tava de aur a tezaurului de la Pietroasa. A fost tăiată în patru de ţăranii care au descoperit-o şi care voiau să şi-o împartă. 54,5 cm diametru. (înainte de război la Muzeul Naţional, Bucureşti, astăzi la Moscova).

Ca să aibă ce mânca. Nemulţumiţi cu tratamentul pe care li-l – aplicau generalii romani, ei se revoltă, şi atrag de partea lor şi pe – alţi Goţi care fuseseră stabiliţi de mai înainte lângă Adrianopol. Peninsula Balcanică e jefuită de hoardele acestor răzvrătiţi; – armata romană, după o primă luptă fără rezultat, e nimicită lângă

oraşul Adrianopol într-o mare bătălie, în cursul căreia însuşi împăratul Valens îşi pierde viaţa: se crede că a fost ars de viu într-o colibă în care se refugiase şi pe care duşmanii au aprins-o fără să ştie e? ne era înăuntru (9 August, 378). O parte a Goţilor. – se stabileşte definitiv în Peninsula Balcanică; pe la jumătatea secolului al VI-lea, se întâlneau urmaşi de ai lor în Moesia, în regiunea. Nicopolis, ocupându-se cu creşterea vitelor.

În Dobrogea, au fost resturi de Goţi care vorbeau limba maternă, până pe la anul 850; în peninsula Grimeia – unde rămăsese o parte a Ostrogoţilor, atunci când cei mai mulţi trecuseră spre apus – găsim resturi de ale lor până târziu de tot, în veacul al XVI-lea.

Cea mai mare parte însă a Vizigoţilor care trecuseră Dunărea.

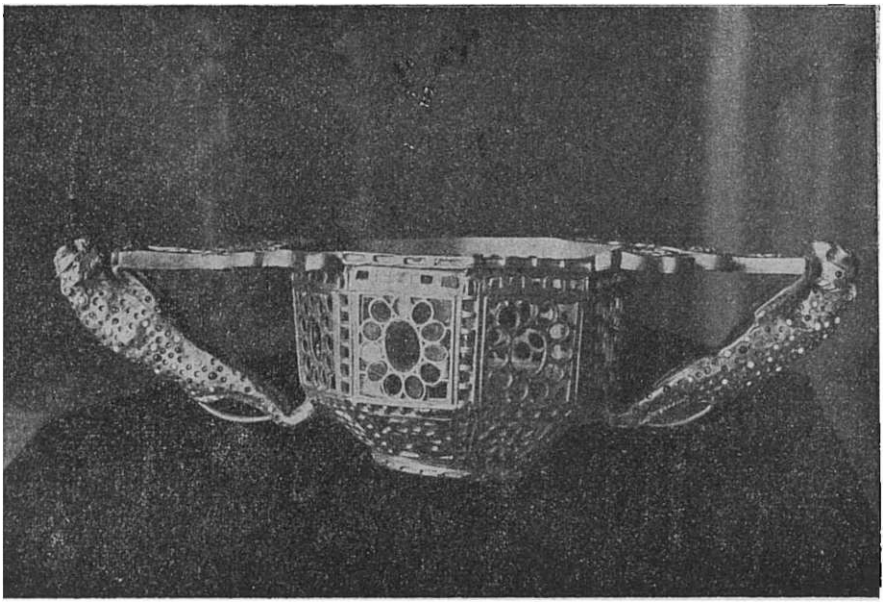

Fig. 89.

— Vasul octogon, de aur şi împodobit cu pietre scumpe, al tezaurului de la Pietroasa, 40 cm lungime. (înainte de războiu la Muzeul Naţional, Bucureşti, astăzi la Moscova).

În faţa năvălirii inamice, n-a rămas în Peninsula Balcanică; după un popas de câţiva ani în Iliria, ei au plecat mai departe, spre apus. În

402, sub conducerea lui Alaric, ei năvălesc în Italia; sunt însă respinşi de comandantul suprem al armatei romane deapus, de Stilicho, sfătuitorul împăratului Honorius. În sfârşit, în 412, ei atacă Galia şi izbutesc să se aşeze, în calitate de federaţi, în partea de apus şi de miazăzi a ei, în provinciile numite astăzi Gascogne, Languedoc, Perigord, Angoumois şi Sainton ge (anii 416 – 418). O altă parte a lor se stabileşte în Spania. Ostrogoţii, dintre care unii se aşezaseră tot ca federaţi în Panonia, în 380, izbutesc mai târziu, sub regele Teodoric, să ocupe Italia (493) şi să ajungă la o însemnătate deosebită.

De la Goţi, se pare că ne-a rămas numele propriu *Gotea* şi topicele din Ardeal Muntele *Gotului* şi pârâul *Gotului* (vezi şi mai jos, p. 241).

Fig. 90.

— Vasul de turnat vin (oinochoe) al tezaurului de la Pietroasa. De aur; 38,5 cm înălţime. (înainte de război la Muzeul Naţional, Bucureşti, astăzi la Moscova).

Atila. După înfrângerea acestor două neamuri mai puternice germane, Vizigoţii şi Ostrogoţii, Hunii cuprind tot ţinutul din stânga Dunării, inclusiv pusta panonică, în care îşi aşază capitala în timpul regelui Rona sau Rugilas. Acesta moare în anul 433 sau 434 şi după el urmează nepoţii săi, Atila şi Bleda. Cel de al doilea e asasinat, după câtva timp, de cel dintâi care rămâne astfel singur stăpân. Scriitorul Jordanes ne spune despre Atila că era spătos, avea capul mare, nasul turtit, faţa arămie aproape şi purta pe cap o coroană de fier ruginit. Contemporanii, îngroziţi de puterea lui şi de jafurile şi omorurile armatelor bunice, i-au atribuit celebra frază că iarba se usucă pe unde calcă piciorul calului său. I se mai spunea şi «ciocanul lumii» şi «biciul lui Dumnezeu». În realitate, Atila n-a fost aşa de cumplit cum îl arată faima. El era un cunoscător al civilizaţiei romane şi aprecia unele bunuri ale ei: dovadă că în capitala Hunilor, din pusta panonică, erau băi construite din piatră; ştia felul de luptă al Romanilor, le cunoştea însuşirile şi scăderile. Atila a fost un remarcabil cap politic şi un mare general: imperiul său s-a întins pe o supra*

Faţă enormă, ocupând în afară de părţile asiatice, înţelese în sens modern, până la Nistru, şi aproape întregul basin al Dunării mijlocii şi inferioare.

Atila a făcut mai întâi o expediţie în spre răsărit, spre Caucaz şi a atacat imperiul roman prin Asia Mică. Apoi s-a îndreptat împotriva Europei. În anul 443, el ajunge până aproape de Constan

Fig. 91.
— Cazan hunic găsit în bălţile Dunării între Ciuperceni şi Ghidiciu, jud. Dolj. Secolul al V-lea. (Colecţia Negrescu, Craiova).

Tinopol: împăratul trebuie să-i plătească o despăgubire de 6000 de monezi de aur şi pe deasupra, un tribut anual de 2100 de monezi de acelaşi fel; trebuie apoi să răscumpere pe toţi prizonierii romani, în schimb să elibereze fără nicio plată, pe cei huni. În anul 447, altă invazie. Atila pretinde, de data aceasta, întregul ţinutde la Singidunum> (Belgrad), laNaissus (Niş) o bună parte prin urmare din ţărmul drept al Dunării. După patru ani, în 451, are loc marea expediţie în spre apus care trebuia să-i aducă şi stăpânirea Galiei şi Italiei. Izvoarele arată o armată de 600…000 de oameni; cifra e însă evident exagerată. În această armată intrau şi contingente de ale Ostrogoţilor şi Gepizilor. Lupta hotărâtoare s-a dat în locul numit *Mauriacus*, aproape de oraşul actual Troyes, şi nu, aşa cum s-a crezut atâta vreme, în «câmpiile catalaunice». Comandant al armatei imperiului de apus era generalul Aëtius; şi el avea, în rândurile oştirii lui, contingente barbare şi anume un corp de Vizigoţi, un altul de Franci şi un al treilea de Burgunzi. Atila deşi n-

a fost învins propriu-zis, dar n-a mai putut înainta; se poate spune deci ca aceasta luptă a scăpat Apusul de dominaţia Hunilor. În Italia, Atila a devastat câmpia Fadului cu înfloritoarele ei oraşe şi se pregătea să pornească împotriva Romei. Oraşul etern n-a fost ocupat şi jefuit numai mulţumită Papei Leon I, care a determinat, prin daruri şi rugăminţi, pe temutul rege al Hunilor să se retragă, întors în Panonia, Atua moare pe neaşteptate, în anul 453, tocmai când celebra căsătoria sa cu frumoasa germană Ildico pe ai cărei părinţi îi ucisese. Odată cu el, dispare şi statul hun. Numeroşii săi copii încep îndată certurile pentru tron; în acelaşi timp, Gepizii şi ceilalţi Germani aflaţi sub dominaţia bunică, se răscoală. Are loc, în anul 454, o luptă crâncenă la râul *Netao* (pare-se un afluent nordic al Savei), în care *Elac*, fiul cel mai mare – al lui Atila, e înfrânt şi ucis. Se spune că 30…000 de Huni ar fi rămas pe câmpul de bătaie. În urma acestei lupte, Gepizii ajung stăpânii Daciei iar Hunii se împrăştie în diferite părţi. Un grup se aşază în Moesia, între localităţile de azi Lom-Palanca şi Nicopole; un altul, la sud-Vest de Vidin (pe atunci se numea Bonoma); un al treilea – judecând după descoperirile arheologice făcute – pe malul stâng al Dunării, în Oltenia vestică. În această regiune, şi anume la Hotărani (jud. Mehedinţi) şi între Ciuperceni şi Ghidiciu (jud. Dolj), s-au găsit două cazane de sacrificiu, hunice, datând din veacul al V-lea (vezi fig. 91). Mulţi au obţinut locuinţe în România: unii dintre aceştia sunt pomeniţi în secolul al VI-lea în izvoarele istorice sub numele de Sacromontensi şi Fossatensi. Fiul cel mai mic al lui Atila s-a aşezat în Dobrogea de sud. Alţi Huni s-au dus îndărăt, spre răsărit, la Don şi la Nipru. În sfârşit, câţi n-au plecat, foarte puţini de altfel, au trebuit să se supună Gepizilor. Din marele stat al lui Atila nu mai rămăsese decât amintirea.

Nu cunoaştem limba Hunilor. Nu putem, în consecinţă, nici să ne

dăm seama dacă a rămas sau nu de la ei vreun cuvânt în limba română sau vreo denumire topică. Mai probabil e să *nu* fi rămas, doearece stăpânirea lor asupra ţinuturilor noastre durează relativ puţin, vreo opt decenii, şi apoi ea nu e dublată de o *aşezare* a poporului în Dacia Traiană. Abstracţiie făcând de grupul aşezat, după înfrângerea din 454, pe malul stâng al Dunării, în Oltenia vestică, Hunii nu s-au stabilit pe pământul nostru; locuinţele lor erau pe câmpia panonica.

BIBLIOGRAFIE

Hunii: 1. Em. GRIGOROVITZA, *Românii în monumentele literare germane medievale*. Bucureşti, 1901,176 p. În 8°; 2. M. KieSSLING, *Hunni*> în *PaulyWissowa*, sub voce (t. VIII (1913), col. 2583 – 2615); 3. J. DeNY, *Langues turques, langues mongoles et langues tongouzes, în Les langues du monde par* un *groupe de linguistes sous la direction de A. Me illet et Marcel Cohen, Paris, 1924, p. 185 – 243, în 8°; 4. A. SauvageOT, Langues fino-ou griennes et langues samoyèdes, în Les langues du monde, p. 153 – 183; 5. Zoltán v. TakaCS, Chinesisch-hunnische Kunstformen, în HsBeCTHfl Ha B-fcJirapCKHH ApxeojionraecKH mncthtyrb, III (1925), p. 194 – 229; 6. Eduard Beninger, Der westgotisch-alanische Zug nach Mitteleuropa, Leipzig, 1931, V + 132 p, în 8°; 7, Andreas Alföldi, Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung, în colecţia Archaeologia Hungarica, vol. IX, Budapest, 1932,90 p. 8. Emst GamillsCHEG, România Germanica. Sprachund Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs; Band I: Zu den ältesten Berührungen zwischen Römern und Germanen. Die Franken. Die Westgoten, Berlin şi Leipzig, 1934, XVIII + 434 p. În 8°; 9. C. S. NiCOLĂesCU-Plopşor*

şi I. Nestor, Funde der Völkerwanderungszeit aus der Klein-W allachei, în Germania, XIX (1935); 10. Const. C. Giurescu, Mormântul germanic de la Chiojdu, în Rev. Ist. Rom., V-VI (1935 – 1936), p. 333 – 347; 11. ION N estor şi e. S. NiCOLĂeSCU-PlOPŞOR, Hunnische Kessel aus der kleinen Wallachei, în Germania, XXI (1937), p. 178 – 182.

V. Şi p. 244, nr. 1 şi 7.

Tezaurul de la Pietroasa: 12. Al. Odobescu, *Le trésor de Petrossa*, t. I-III, Paris, 1889,514 p. În f°; 13. Nándor Fettich, Zu *den Fibeln von Petrossa und Békésszentandrás*, în *Germania*, XVI (1932), p. 300 – 304.

V. Şi p. 208, nr. 2.

CREŞTINAREA DACOROMÂNILOR

Toate popoarele vecine, Bulgarii, Sârbii, Ungurii> Slovacii, Poloniip Ruşii, au fost creştinate mult în *urma noastră*.

Creştinii în Dacia Traiană. Creştinismul devine religie recunoscută în imperiul roman abia în urma edictului din Milan dat de Constantin cel Mare şi Licinius în anul 313. Aceasta înseamnă că atâta Vreme cât Dacia Traiană a făcut parte din imperiu, deci până la 275, creştinismul nu s-a putut răspândi aci *pe faţă*v n-a putut exista prin urmare în Dacia o acţiune *oficială* şi de *mari proporţii* în vederea creştinării locuitorilor ei. Iar atunci când creştinismul a fost recunoscut, ţinuturile noastre nu mai făceau parte din imperiu, ci erau ocupate de neamurile germanice şi sarmate. Aşa stând lucrurile, se pune în mod firesc întrebarea: când au fost creştinaţi strămoşii noştri şi în ce chip?

Este sigur că au existat creştini în Dacia şi înainte de părăsirea ei. Creştinismul avea în momentul când au plecat legiunile de pe

ţărmul stâng al Dunării o vechime de aproape două secole şi jumătate; el pătrunsese în toate centrele mai importante ale imperiului roman, între altele, şi în Peninsula Balcanică. În Grecia, în Macedonia, în Tracia, în Illyricum în general, erau centre creştine. Nu mai vorbim de părţile răsăritene ale imperiului, de Palestina, de Siria, de Asia Mică, unde ele existau chiar din timpul Apostolilor. Aşadar, nu este de loc exclus ca printre coloniştii aduşi de Traian să fi fost şi creştini. De asemenea, puteau fi şi în rândurile trupelor recrutate din răsărit care-şi aveau garnizoana în Dacia. Legiunea V-a Macedonica a stat multă vreme în Palestina înainte de a fi mutată la Troesmis şi, mai târziu, Ia Potaissa. Pe de altă parte, în răstimpul de aproape 170 de ani cât a fost la noi stăpânire romană, este foarte probabil să fi venit de peste Dunăre şi adepţi ai noii credinţe. În sprijinul acestor presupuneri la care ne îndreptăţeşte logica istorică, s-au invocat afirmaţii ale scriitorilor bisericeşti, apoi o inscripţie, şi câteva piese arheologice din secolele II-III.

Tertulian, în lucrarea sa *Adversus Judaeos*, alcătuită între anii 198 – 203, vorbind de răspândirea noii credinţe, spune că ea a ajuns «şi la diferitele naţiuni din Galia şi în locurile Britanilor, inaccesibile Romanilor, dar supuse lui Christos, şi la Sarmaţi şi la Daci şi la Germani şi la Sciţi şi la multe neamuri şi provincii îndepărtate». De unde rezultă că noua credinţă pătrunsese şi în stânga Dunării. E drept, Tertulian nu spune lămurit dacă e vorba de Dacii din provincia romană sau de Dacii ceilalţi, liberi, aşa cum ar putea să rezulte din pomenirea alături de ei a Sarmaţilor, a Germanilor şi a Sciţilor. Dar în eventualitatea cea de a doua, cu atât mai mult va trebui să admitem că existau creştini în provincia romană Dacia.

S-a crezut că afirmaţia de mai sus a lui Tertulian ar fi contrazisă de o alta, posterioară, a lui Origenes, un scriitor bisericesc însemnat

de la jumătatea secolului al III-lea. În «Comentariile» sale la Matei, alcătuite între anii 246 – 249, Origenes spune textual următoarele: «Ce vom zice însă de Britani sau de Germani care sunt lângă Ocean sau de barbarii Daci şi Sarmaţi şi Sciţi, *dintre care tei mai mulţi nyau auzit până acum cuvântul Evangheliei*, dar îl vor auzi cu timpul?»... (vei apud barbaros, Dacos et Sarmates et Scythas, quorum plurimi nondum audierunt Evangslii verbum...). Noi socotim însă că nu există contrazicere. Origenes nu afirmă că noua credinţă n-a pătruns *de loc* între Daci, Sarmaţi şi Sciţi, ci numai că *cea mai mare parte a acestora* n-a auzit înda de dânsa. De unde rezultă însă că erau şi unii care auziseră cuvântul Evangheliei şi care se făcuseră deci creştini.

În afară însă de aceste două mărturii literare, s-a invocat, în sprijinul părerii că creştinismul pătrunsese în Dacia înainte de 275, şi o inscripţie. E vorba anume de inscripţia descoperită pe fa 1500 la Napoca (Cluj), datând din prima jumătate a veacului al III-lea şi având următorul cuprins: «Zeilor Mani. Aurelia Marina a trăit 17 ani. Aurelius Marinianus, fiul ei, a trăit 1 an şi 4 luni. Tatăl ei, veteranul Aurelius Babus, a pus această piatră. Fie-ţi ţărâna uşoară». Inscripţia deşi începe cu formula păgână «Zeilor Mani» şi isprăveşte cu formula, tot păgână «Fie-ţi ţărâna uşoară» (Sit tibi terra levis), este totuşi, după unii învăţaţi, hotărât creştină. Aceasta se dovedeşte prin monogramul în Forme de cruce, care însoţeşte cercul ce cuprinde formula ultimă, îndoială nu poate să existe, susţin aceşti învăţaţi: se cunosc până acum peste o sută de astfel de inscripţii creştine având la început formula păgână a zeilor mani care, se vede, ajunsese în vremea aceasta un simplu semn de recunoaştere a monumentelor funerare, pierzând înţelesul prim, protivnic noii credinţe. Faţă de această interpretare, alţi învăţaţi, printre care, în ultimul timp, profesorul Daicoviciu de la

Cluj-susţin că inscripţia nu are caracter creştin: aşa zisa cruce n-ar fi decât o îmbinare a literelor P ŞI T din cuvântul OPTO care venea înain tea formulei tradiţionale: sit tibi terra levis.

Aceeaşi incertitudine există şi în privinţa pieselor arheologice din secolele II-III. E vorba de: 1. O camee de onix, aflată la Potaissa, având gravate o serie de simboluri creştine. 2. Un relief mitraic, la Sarmizegetusa, cu şapte monograme ale lui Grăstos. 3. Un inel cu termenul invocator «Agula» (format din iniţialele cuvintelor evreeşti Atha, Gibbor, Leslam şi Adonai care înseamnă: «Tu eşti puternic în veci, Doamne", termen ce s-a gravat până târziu în evul mediu pe clopote şi vase sacre. 4. O cărămidă cu o cruce pe ea, găsită în comuna Tarcea Mică din judeţul Cluj. 5. Un opaiţ cu ornament cruciform, găsit la Romula. 6. Câteva vase de argilă cu zgârieturi în formă de cruce. Unii cercetători sunt convinşi de caracterul creştin al acestor piese, alţii îl contestă. Să admitem punctul de vedere al celor din urmă şi să facem abstracţie şi de inscripţia de la Napoca. Înseamnă aceasta oare că n-au existat creştini în stânga Dunării înainte de 275? Nicidecum! E de ajuns să ne gândim la faptul că în Dacia erau aţâţi locuitori civili şi militari veniţi din Orient, din Siria, din Asia Mică unde creştinismul se întinsese considerabil. Numai în Napoca erau două colegii de orientali (unul al Asianilor, celălalt al Galaţilor), ca să ne dăm seama că învăţătura Mântuitorului a trebuit să pătrundă şi la noi înainte de plecarea legiunilor.

Marea majoritate a populaţiei era însă tot păgână. Însuşi cuvântul *păgân*, derivând din latinul *paganus* care înseamnă «locuitor al satului", al unui ci pagus", ne arată că populaţia rurală – deci mulţimea-s-a convertit mai târziu, că ea a continuat să se închine vechilor divinităţi, în timp ce orăşenii îmbrăţişau noua credinţă.

Misionarii. Niceta din Remesiana. Odată plecate legiunile, creştinii

din Dacia n-au mai fost, evident, impiedecaţi în exercitarea credinţei lor, nici în propagarea ei. Aşa încât numărul lor a trebuit să se înmulţească. Răspândirea noii credinţe a luat un

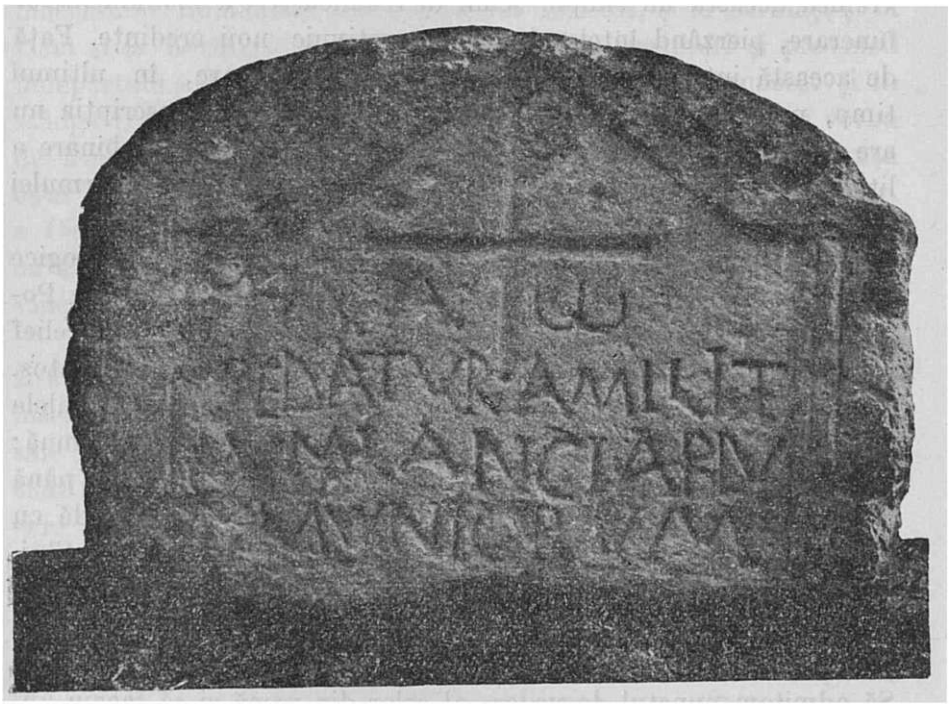

Fig. 92.

— Inscripţie latină creştină găsită la Ulmetura, menţionând un «detaşament de tineri lăncieri» («Pedatura militum Lănciarium Juniorum»). Epoca lui Justinian.

Avânt deosebit însă după anul 313. Nu trebuie să uităm că legăturile între cele două maluri ale Dunării au continuat şi după părăsirea Daciei. Chiar împăratul Constantin, cel care a dat edictul de recunoaştere a creştinismului, ştim că a făcut un pod de piatră la Celei şi că a trimis o armată în Muntenia. Pe malul drept al Dunării, în Moesia şi în Dacia Pontică, existau însă numeroase centre creştine, unele din ele ca Abrittus, Durostorum, Tomi, Sexanta Prista (Rusciuc), Novae (Sviştov), Ratiaria (azi aceear, lângă Vidin) fiind chiar sedii episcopale. La Histria, la Axiojolis, la Tropaeum Traiani, la Troesmis s-au găsit numeroase

Fig. 93.

— Inscripţie greacă creştină din Tomi. Secolul al VI-lea. (Muzeul Naţional, Bucureşti).

Monumente creştine, bazilici, capele, cripte, şi altele1 (vezi fig. “92 – 94). De aici, din aceste centre ale ţărmului drept, veneau ín Dacia misionari sau propangandişti, răspândind noua credinţă şi convertind la ea pe plugarii şi păstorii daco-romani din Muntenia, din Ardeal şi din Moldova precum şi pe barbarii stabiliţi în aceste locuri. Istoria ne-a păstrat numele câtorva din aceşti misionari. Unul este Audias din Mesopotamia care a predicat în «Gotia» adică pe ţărmul stâng al Dunării. Un altul care a primit moarte de martir

e Sava Goticul, înecat, împreună cu alţi credincioşi, în râul Buzău, la 12 Aprilie 372, în timpul persecuţiei pornite de Atanaric împotriva creştinilor din regatul său. În aceeaşi vreme, este ucis şi Niceta martirul, un alt misionar care a predicat în aceleaşi regiuni ca şi Sava. Ştim în sfârşit că *Ulfila* a creştinat pe Goţi, sub forma însă a ereziei ariene, şi că a tradus biblia în limba lor. Aceşti patru misionari sunt însemnaţi pentru răspândirea noii credinţe mai ales printre barbarii germanici din Dacia. Se poate să fi predicat şi pentru ai noştri, nu avem însă dovezi. Împrejurarea că creştinismul gotic arată o însemnată influenţă graecă, în timp ce ai nostru e *latin* ar fi mai curând un indiciu în sens conti ar. Totuşi faptul nu e exclus, Ulfilas a predicat doar şi în latineşte. Ceilalţi trei trebuiau şi ei să cunoască limba cea mai răspândită pe atunci a lumii vechi.

Misionarul despre care ştim că a luptat mai mult pentru răspândirea cuvântului Evangheliei printre strămoşii noştri a fost Niceta, episcopul oraşului Remesiana din Dacia Mediterranea. A trăit în secolul al IV-lea şi la începutul celui de al V-lea. La 367 îl întâlnim ca episcop în oraşul amintit; la 414 era încă în viaţă. Om învăţat, autor a mai multor scrieri religioase, bun prieten cu sfântul Paulinus din Nola (Italia) care îl numeşte «învăţător şi tată» al său («magister et pater»), misionar încercat şi pasionat, Niceta din Remesiana a convertit la creştinism pe Dacoromanii de pe ambele maluri ale Dunării, pe Goţi şi pe Bessi. El predică şi scrie *în limba latină* timp de aproape o jumătate de veac şi poate fi, pe drept cuvânt, socotit ca apostolul nostru naţional. Cu atât mai mult, cu cât şi prin naştere el era dacoroman.

Existenţa, în însăşi inima Daciei în Transilvania, şi în veacul al IV-lea, a unei populaţiuni creştine, vorbind latineşte, ne este dovedită în chip categoric prin *inscripţia de la Biertan* (la sud de Dumbrăveni, judeţul Târnava Mare). Această inscripţie, deşi găsită

acum 165 de ani, a stat nebăgată în seamă şi neutilizată în dulapurile Muzeului Bruckenthal din Sibiu până în anul 1941, când profesorul sas K. Horedt a redescoperit-o, ca să zicem, aşa, şi i-a consacrat un studiu, arătând marea ei însemnătate* Inscripţia e în latineşte, are următorul cuprins: *Ego Zenovius votum posui* («Eu Zenovie am pus (această) ofrandă» sau daniel) şi se referă la un monogram creştin de bronz dăruit de autorul inscripţiei vezi fig. 95). Felul inscripţiei, cu litere ajurate, stilizarea inscripţiei, forma literelor şi forma monogramului indică secolul al lv-lea deci epoca *de după retragerea legiunilor din Dacia*. Inscripţia e de cea mai mare însemnătate şi pentru chestiunea continuităţii populaţiunei romanice în Transilvania (vezi şi mai sus, p. 191).

Fig. 94.
— Opaiţ de bronz, găsit în comuna Luciu (jud. Ialomiţa). Secolul V-VI. (Muzeul Naţional, Bucureşti).

Caracterul latin al creştinismului nostra apare limpede la o cercetare cât de sumară a termenilor care exprimă noţiunile fundamentale ale credinţei. Iată câţiva din aceşti termeni,

împreună cu acei latini din care derivă: 1. *Biserică* vine din cuvântul basilica. E interesant de observat că în timp ce la celelalte popoare romanice a biruit, pentru a exprima această noţiune, termenul ecclesia, la noi s-a impus cuvântul *basilica*. (Popoarele germane şi slave au termeni formaţi din cuvântul grecesc kiriacon, *xvqwxóv*: de unde Kirche, church, etc.). Basilica apare însă în terminologia creştină numai pela începutul secolului al IV-lea ţi anume cu înţelesul de «clădire», de lăcaş religios din care apoi se va dezvolta şi acela de ct comunitate». Aşa încât prezenţa acestui termen în limba română este o dovadă că cei mai mulţi

Fig. 95.
— Inscripţia latină şi monogramul creştin de bronz de la Biertan. Monogramul era legat prin toarta sa inferioară de toarta inscripţiei, formând un tot cu aceasta. (Clişeul
Profesor Horedt, Sibiu).

Dintre strămoşii noştri s-au creştinat după anul 350. O altă dovadă în acest sens este cuvântul *cuminec*, care vine din communicare. Termenul latin n-a căpătat însă înţelesul creştin decât după anul 400. Cum noi nu avem, în limba română veche, decât acest înţeles, urmează deci că şi cuvântul *cuminec* ne-a venit, ca şi *biserică*, tot pe cale misionarică, anume la începutul veacului al V-lea; 2. *Dumnezeu* vine din *Domine Deus*, invocaţie păgână către zeu, adoptată apoi şi de biserica creştină; 3. *Crăciun* are drept etimologie, după unii cercetători, cuvântul *calationen* (de la calatio, – onis) care însemna la Latini apelul sau convocarea, de către preotul păgân, a poporului, la zi întâi a lunii, pentru a-i anunţa sărbătorile din acea lună. După alţi cercetători, Crăciun derivă din *creationem* (de la creatio, – onis) al cărui înţeles e tot una cu al termenului românesc creaţie. Dacă etimologia exactă e cea dintâi, atunci explicarea alegerii acestui termen pentru a designa Naşterea Mântuitorului e următoarea: În secolul al IV-lea, până după 350, Crăciunul şi Botezul Domnului s-au serbat împreună, în ziua de 6 Ianuarie. În această zi, considerată ca începutul anului bisericesc, se anunţau de către preot, după liturghie, sărbătorile mobile din cursul anului, se făcea adică tocmai ceea ce făceau mai înainte vechii preoţi păgâni la începutul lunii. Apropierea s-a impus de la sine şi astfel noii creştini au dat acestei zile denumirea de calatio. Când apoi sărbătoarea Crăciunului a fost fixată deosebit de aceea a Bobotezei, la 25

Decembrie – fapt care se întâmplă pe la sfârşitul veacului al IV-lea – numirea de calatio a rămas fixată de această zi şi – astfel s-a ajuns la «Crăciunul» nostru; 4. *Rusaliile*, la Aromâni *Arusave*, poartă numele vechei sărbători păgâne *Rosalia* adică sărbătoarea pomenirii morţilor, în timpul primăverii, când înfloresc trandafirii; 5. *Floriile* poartă de asemenea numele unei sărbători păgâne: *Florilia* (în loc de Floralia) care era sărbătoarea florilor, tot primăvara; 6. Însuşi numele de *sărbătoare* e tot latin şi anume latin păgân: vine de la (dies) *servatoria* (prescurtare din *conservatoria*), adică ziua închinată zeilor care apără sau păstrează trupeşte şi sufleteşte pe om. În Dacia Traiană, numeroase sunt inscripţiile care dau acest calificativ zeilor: întâlnim astfel una cu «Esculap şi Higeea, zeii conservatori», în Sarmizegetusa; o alta amintind pe «zeul Azizus copilul cel bun conservator", la Potaissa, o a treia care pomeneşte global pe ct Sarapiß, Jupiter, Soarele, Isis, Luna, Diana, feeii şi zeiţele conservatoare»; găsim apoi mai multe inscripţii închinate lui Hercule, lui Jupiter, lui Marte şi altor zei, purtând toţi calificativul amintit. Interesant de subliniat e faptul că la celelalte popoare romanice s-a întrebuinţatT pentru a se exprima noţiunea de sărbătoare, cuvântul *jesius* (dies festi, de unde francezul fête, italianul festa) numai la noi a rămas vechiul cuvânt păgân *servatoria*, poate unde primejdiile de tot felul au fost mai mari în Dacia.

Tot de origine latină păgână sunt cuvintele privitoare la cei morţi şi la cultul lor: *mormânt* (monumentum); *priveghiu* (perviglium); *păioară* adică văl subţire (palliola), la care credem că se pot adăuga şi *comând* (commandare) şi *osăminte* (ossamenta) deşi pentru acestea două din urmă nu avem încă atestate formele respective latine în epoca păgână.

Tot latine, dar cu înţeles exclusiv creştin, nu din epoca păgână,

sunt apoi cuvintele: *a ajuna* (ajunare); *a boteza* (baptizare); *câşlegi* (caseum ligare); *cârnelegi* (carnem ligare); *creştin* (christianus); *cruce* (crux, cruciş); *a cumineca* (communicare); *mă închin* ([în] clino, – are); *Indrea* adică sărbătoarea sfântului Andrei ([Sanct]-Andreas); *înger* (angelus); *lege* (lex, legis); *mărtur* (mărtur); *păcat* (peccatum); *păgân* (paganus, adică locuitor al unui pagus, deci sătean); *păresimi* (quadragessima); *părinte* (parens, parentis); *Paşte* (Paschae); *preot* (pre (s) byterum); *a răposa* (repausare); *rugăciune* (rogationem); *tâmplă* (templum); *vărgură* pentru Sf. Fecioară (virgo, virgula); *zău* (per Deuml). Cuvântul *sunt* (santus, din sanctus) s "a păstrat numai în unele nume de sărbători: *Sânvăsâi*, *Sântioan* (Sântion), *Sângiorgiu*, *Sânziene* (24 Iunie; e nume de plantă), *Sintilie*, *Sântamaria*, *Sâmedru* (*Sumedru*), *Sânnicoară*, *Simnicoară*; la Aromâni şi *Stăvineri* (Sfânta Vineri) şi *Sămădrean*, cu înţelesul de Octomvrie, luna lui Sâmedru.

În rezumat deci: creştinismul a fost cunoscut în Dacia încă din timpul dominaţiunii romane; convertirea în masă însă a populaţiunii dacoromane din stânga Dunării s-a făcut între 350 şi 450, cu ajutorul misionarilor, dintre care cel mai însemnat este Niceta din Remesiana. Creştinismul a trebuit să primească o sumă de termeni păgâni la care lumea ţinea fiindcă se obişnuise cu ei. *Suntem, în această parte a Europei, cei mai vechi creştini. Toate popoarele vecine, Bulgarii, Sârbii, Ungurii, Slovacii, Polonii, Ruşii, au fost creştinate mult în urma noastră*.

Legăturile noastre cu ţărmul drept al Dunării, sub raportul bisericesc, au căpătat şi o consacrare oficială, de ordin administrativ. Justinian creează arhiepiscopia Justinianei Prime care cuprindea Dardania, Dacia mediterranea, Dacia ripensis, Moesia prima, Praevalitana, Macedonia, o mică porţiune din Panonia în care se găsea «civitas Bacensis» şi – fapt foarte

important pentru noi – o fâşie de pământ în *stânga Dunării*, *în Banat*, cu localităţile Literata şi Recidiva. Credem că se pot adăuga la acestea şi părţile din spre Dunăre ale Olteniei, cu Drobeta, unde s-au găsit resturi arhitectonice creştine din secolele IV-VI. De arhiepiscopul Justinianei Prime, cu reşedinţa în Serdica, aveau să asculte aşadar toate aceste ţinuturi.

În Dobrogea, în Scythia minor cum i se spunea în vremea aceea, era un episcopat, cu reşedinţa în Tomi. Cunoaştem o serie de episcopi de aici, de la *Evangelicus*, pe timpul lui Diocleţian, până la *Valentinianus* care păstoreşte pe la jumătatea veacului al şaselea. Ni s-a păstrat şi numele a doi martiri din Halmyris, anume *Epictet* şi *Astion*.

BIBLIO GRAFIE

Creştinismul dacoroman: 1. A. E. Burn, *Niceta of Remesiana*, *his* life *and works*, Cambridge, 1903; 2. G. Diculescu, *Vechimea creştinismului la Români*. *Argumentul filologic*, Bucureşti, 1910,32 p. În 8°; 3. V. Pârvan, *Contribuţii epigraf ice la istoria creştinismului daco-roman*, Bucureşti, 1911, XVI+223 p. În 8°; 4. J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de VEmpire romain*, Paris, 1918, IV + 667 p. În 8°; 5. R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, Bucureşti, 1918, VII + 223 p. În 8°; 6. J. Jud, *Zur Geschichte der bündnerromanischen Kirchensprache*. *Vortrag mit Anmerkungen*, Chur, 1919,56 p. În 8°; 7. G. Diculescu, *Contribuţie la vechimea creştinismului în Dacia*: *din istoria religioasă a Gepizilor*, în *Anuar*. *Lst*, *Cluj*, III (1924 – 1925), p. 357 – 376; 8. Preot A. Nanu, *Monumentul creştin din Potai-ssa*, *Contribuţie la istoria creştinismului dacoroman*, Odorheiu, 1926,25 p. În 16°; 9.

Hippolyte Delehaye, *Les martyrs Epictète et Astion*, în *Bull. Sect. Hist. Acad. Roum.*, XIV (1928), p. L-5; 10. N. IorGa, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor*, ed. 2, vol. I, Bucureşti, 1929,432 p. În 8°; 11. J. Zeiller, *Le site de Justmiana Prima*, în *Mélanges Diehl*, vol. I, Paris, 1930, p. 299 – 304; 12. Matthew Spinka, a *history of Gristianity în the Balkans*, Chicago, 1933,202 p, în 8°; 13. Anton Velcu, *Contribuţii la studiul creştinismului daco-roman sec. I-IV d. Cr.*, Bucureşti, [1934], 74 p. În 8°; 14. D. RuăSO*, inscription grecque de Tomis*, în *Istros*, i (1934), p. 175 – 178; 15. Jacques Zeiller, *L-expansion, du christianisme dans la péninsule des Balkans du I-er au V-e siècle*, în *Rev. Balk.*, i (1934 – 1935), p. 414 – 419; 16. C. DaicOVICIXI, *Există monumente creştine în Dacia Traianä din sec. II-*///? în *Anuar*. Şi. *Clas*, *Cluj*, II (1933 – 1935), p. 192 – 209; 17. S. Mehedinţi-soveja, *Creştinismul românescădaos la caracterizarea etnografică a poporului român*, Bucureşti, 1941,224 p. În 8°; 18. Kurt horedt, *Eine lateinische Inschriftdes 4. Jahrhunderts aus Siebenbürgen*, Sibiu, 1941,8 p. În 8° (Extras din *Anuar. Şi. Clas*. IV).
V. Şi p. 200, nr. 73.

STĂPÂNIREA GEPIZILOR ÎN DACIA. AVARII

Aproape trei secole au locuit în Dacia Tieamuri germanice.
Gepizii au locuit în Dacia. Unii istorici, în dorinţa de a demonstra cu orice preţ continuitatea strămoşilor în stânga Dunării, au contestat multă vreme, unii contestă şi astăzi, că Gepizii – de altfel ca şi Goţii – ar fi ocupat vreodată Dacia. Aceste neamuri – spun ei – n-au locuit niciodată ţinuturile noastre, ele s-au aşezat numai pe la margini; de aceea nici n-avem cuvinte de origine germană în limba noastră. Izvoarele istorice – atât textele literare cât şi descoperirile

arheologice – sunt însă categorice: ele arată dimpotrivă prezenţa Gepizilor, ca şi mai înainte, a Goţilor, în însăşi inima ţării noastre. Dacă au rămas sau nu cuvinte în limba română de la aceste popoare, se va vedea cu timpul: cercetările în această direcţie sunt abia la început. Dar indiferent de rezultat, nu putem trece peste mărturia clară şi categorică a izvoarelor istorice.

— Afară de cazul când vrem să scriem istoria fără izvoare, pe baza unor idei preconcepute: atunci se poate susţine orice. Dacă acceptăm însă aceeace ne arată izvorul fundamental pentru studiul acestei epoci, anume Jordanes, atunci trebuie să admitem că Gepizii, în urma luptei de la Netao, au ocupàt şi au locuit Dacia. Acelaşi izvor ne dă hotarele: la apus Tisa, la miazăzi Dunărea, la răsărit un râu «repede şi spumegos”, cu numele «Flutausis», pe care unii l-au identificat cu Şiretul, iar alţii, cu mai multă dreptate, cu Oltul. Se spune de asemenea că prin ţara ocupată de Gepizi curg râurile Marisia, Grisia, Miliare şi Gilpil. Primele două sunt Mureşul şi Crişul; despre celelalte două nu se ştie cu siguranţă căror râuri de azi corespund; se bănuieşte numai că Gilpil ar fi Jiul.

Fig. 96.

— Cană de argint din tezaurul găsit la Apahida. Începutul secolului al IV-lea. (Muzeul din Budapesta).

Descoperirile arheologice vin în sprijinul mărturiilor lui Iordanes. Într-adevăr, s-au aflat atât în Ardeal – la Apahida, la Şeica Mică, la Şimleul Silvaniei – cât şi în Oltenia – la Coşoveni – tezaure al căror caracter germanic pare sigur (vezi şi p. 205 şi fig. 96 – 102). Primele trei provin, după toate probabilităţile de la Gepizi.

În afară de Dacia, Gepizii au mai stăpânit câtăva vreme şi

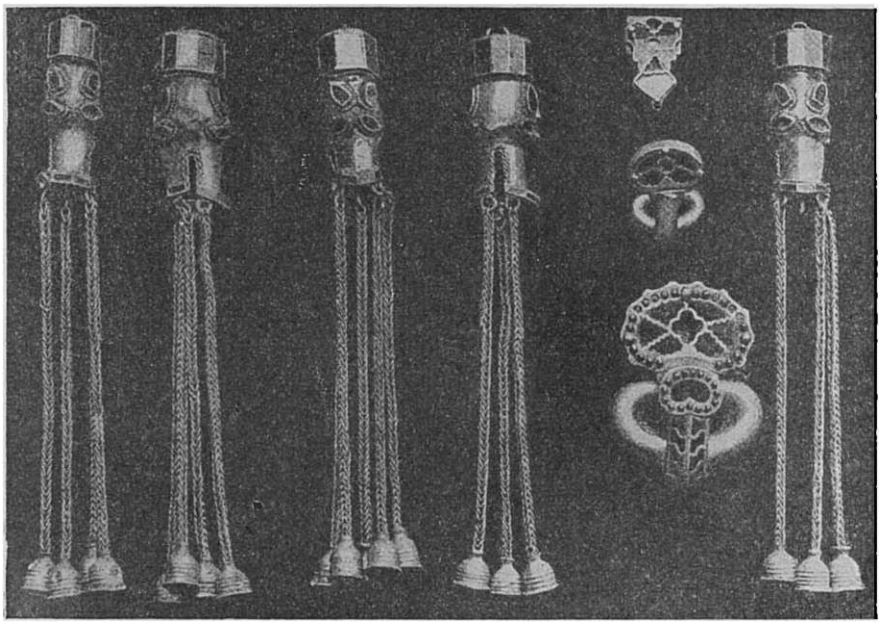

Fig. 97.
— Fibule şi lanţuri de aur, împodobite., cu pietre preţioase, din tezaurul de la Apahida. Lanţurile se pare că erau atârnate de o coroană. Secolul al V-lea. (Muzeul din Budapesta).

Unele ţinuturi de pe malul drept al Dunării, între altele şi însemnatul oraş Sirmium, de pe Sava.

Spre apus" de Tisa, anume între acest râu şi Dunăre, întâlnim după înfrângerea Hunilor pe *Sarmaţi*, care-şi păstrează deci locuinţele vechi. Ultima menţiune despre ei va fi în anul 488, când Sarmaţii luptă alături de Gepizi împotriva Ostrogoţilor, conduşi de Teodoric. Pe urmă, acest popor dispare de pe scena istoriei. În Panonia, la apus de Dunăre, locuiau acum *Ostrogoţii*, care nu vor rămâne însă aci multă vreme, deoarece vor pleca sub Teodoric dn Italia; în Muntenia şi în Moldova încep să se aşeze Slavii.

Fig. 98.

— Fibule (agrafe) de aur împodobite cu pietre preţioase, din tezaurul al doilea de la Şiml & ul Silvaniei. Secolul al IV-lea. (Muzeul din Budapesta).

Gepizii, popor mai liniştit decât celelalte neamuri germanice – Jordan es îi numeşte «quieta gens» – au stat în legături paşnice cu imperiul roman de răsărit sau, cum începe să i se spună de acum înainte, cu imperiul bizantin. Împăratul Marcianus se obligă să le dea o sumă de bani anual, ca dar, şi le recunoaşte stăpânirea Daciei. Această situaţie a durat până în vremea lui Justinian care,

voind să reconstituie vechiul imperiu roman, face între altele şi o expediţiune în nordul Dunării. Înainte de 535, trupele bizantine pătrunseseră în Banat şi în Oltenia şi ridicaseră

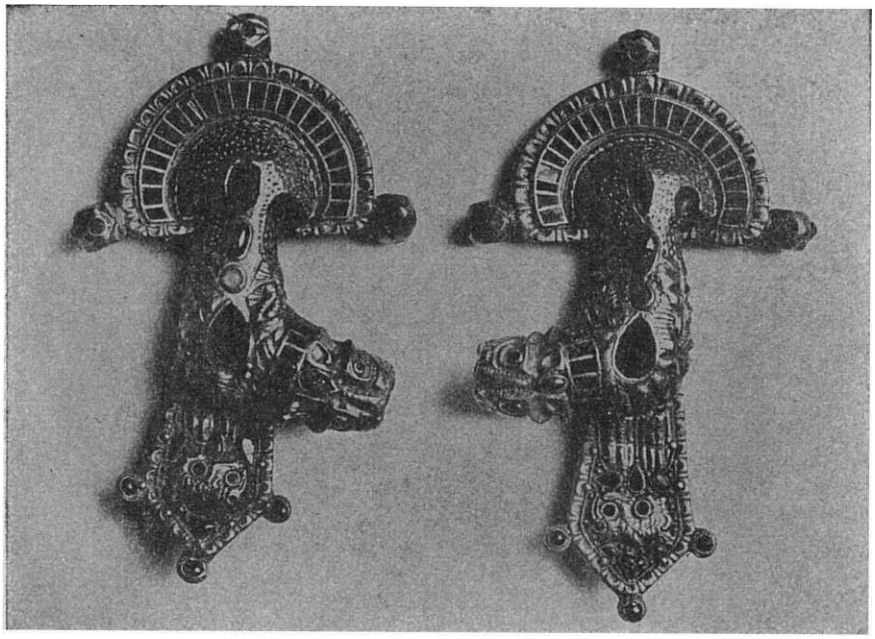

Fig. 99.

— Două fibule de aur, împodobite cu pietre preţioase, din tezauruljal doilea de la Şimlăul Silvaniei. Secolul al IV-lea. (Muzeul din Budapesta).

O serie de castele sau cetăţi în localităţile de pe malul stâng: astfel erau *Literata*, în Banat – vechea Lederata din timpul războaielor lui Traian cu Decebal – *Recidiva*, mai înainte Arcidava, "şi *Drobeta*, unde s-au găsit monumente din această vreme. Numele cetăţilor – aceleaşi ca ale localităţilor de pe vremea când Dacia era provincie romană – arată continuitatea populaţiei din ele în timpul de la plecarea legiunilor încoace; de altfel Literata şi Recidiva sunt numite chiar, în novela XI a lui Justinian privitoare la organizarea bisericească a Daciei Aureliane «*civitates*», adică oraşe, aşezări civile.

Stăpânirea Gepizilor asupra Daciei a ţinut până în anul 566, când

statul lor e sfărâmat de Longobarzi uniţi cu Avarii. Longobarzii, neam germanic, se aşezaseră pe la 505 în regiunea delét nord-vest de Tisa. Ei ajung în curând în conflict cu Gepizii; între 540 şi 566, au loc o serie de lupte, în care se amestecă, luând partea Longobarzilor, şi Bizantinii. Aceştia aveau o politică toarte abilă: de a asmuţi pe barbari unii împotriva altora pentru a-i

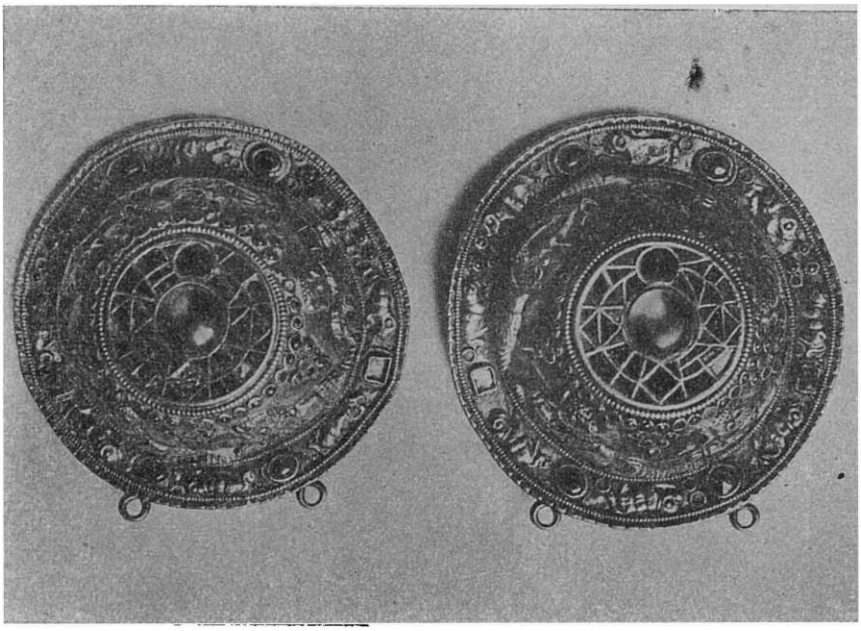

Fig. 100.
— Două paftale de aur, împodobite cu pietre preţioase, din tezaurul al doilea de la Şimlăul Silvaniei. Secolul al IV-lea, (Muzeul din Budapesta).

Distrage de la atacurile împotriva imperiului şi, apoi, de a interveni la nevoie, ajutând pe cei mai slabi pentru ca să nu se strice echilibrul de forţe şi unul din neamurile barbare să devie prea puternic* Mulţumită acestei politici, Bizantinii silesc chiar pe Gepizi, în anul 551, să le restituie teritoriile pe care aceştia le ocupaseră în dreapta Dunării, în Dacia Aureliană, cu puţin timp mai înainte.

Sfărâmarea statului – şi odată cu el şi a poporului gepid – a avut

loc în chipul următor: Longobarzii voiau să-şi răzbyie asupra Gepizilor pentru unele înfrângeri mai vechi şi mai ales pentru o insultă recentă: regele Gepizilor refuza să-şi dea fiica după Alboin, regele longobard. Cum singuri nu puteau spera o izbândă hotărâtoare, Longobarzii cer ajutor Avarilor, un neam puternic, de origine, după unii, mongolă, după alţii, turco-tatară, care venise din aceleaşi părţi răsăritene ca şi Hunii şi se stabilise în preajma Daciei, anume în Bugeac şi în Dobrogea. Justinian încheiase un tratat cu Avarii în anul 558, în virtutea căruia le plătea anual o sumă de bani însemnată (vezi fig. 103), ei obligându-se să lupte împotriva duşmanilor imperiului. Avarii primesc cererea de ajutor a Longobarzilor, dar le pun condiţii grele: să le dea tot ieri

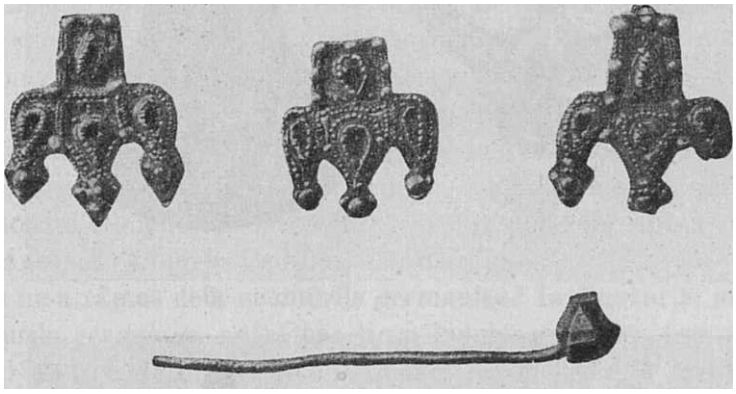

Fig. 101.

— Podoabe de aur, împodobite cu almandine (pietre roşii), din tezaurul de la Coşovenii-de-jos (jud. Dolj). Circa 400 după Christos. (Colecţia Dr. Severeanu, Bucureşti).

Toriul ce se va ocupa, jumătate din pradă şi, înainte de luptă, a zecea parte din turme. Longobarzii acceptă, numai pentru a se răzbuna, şi în anul 566 pornesc războiul împotriva Gepizilor. Aceştia sunt atacaţi de două armate: una, se pare, din spre

miazănoapte” a Avarilor; alta, din spre apus, a Longobarzilor. Regele gepid Cunimund a făcut greşeala de a-şi împărţi forţele în două, spre a lupta simultan cu adversarii; această greşeală i-a fost fatală. Ciocnirea cu Longobarzii a avut loc în vestul Daciei; armata gepidă a fost sfărâmată cu totul; dacă e să credem mărturia cronicarului Paul Diaconul, n-ar fi scăpat viu nici un singur soldat măcar; însuşi regele şi-a găsit moartea pe câmpul de bătaie. Între timp, armata cealaltă, care plecase împotriva Avarilor, a fost şi ea bătută în două rânduri; în felul acesta, puterea Gepizilor e sfărâmată şi

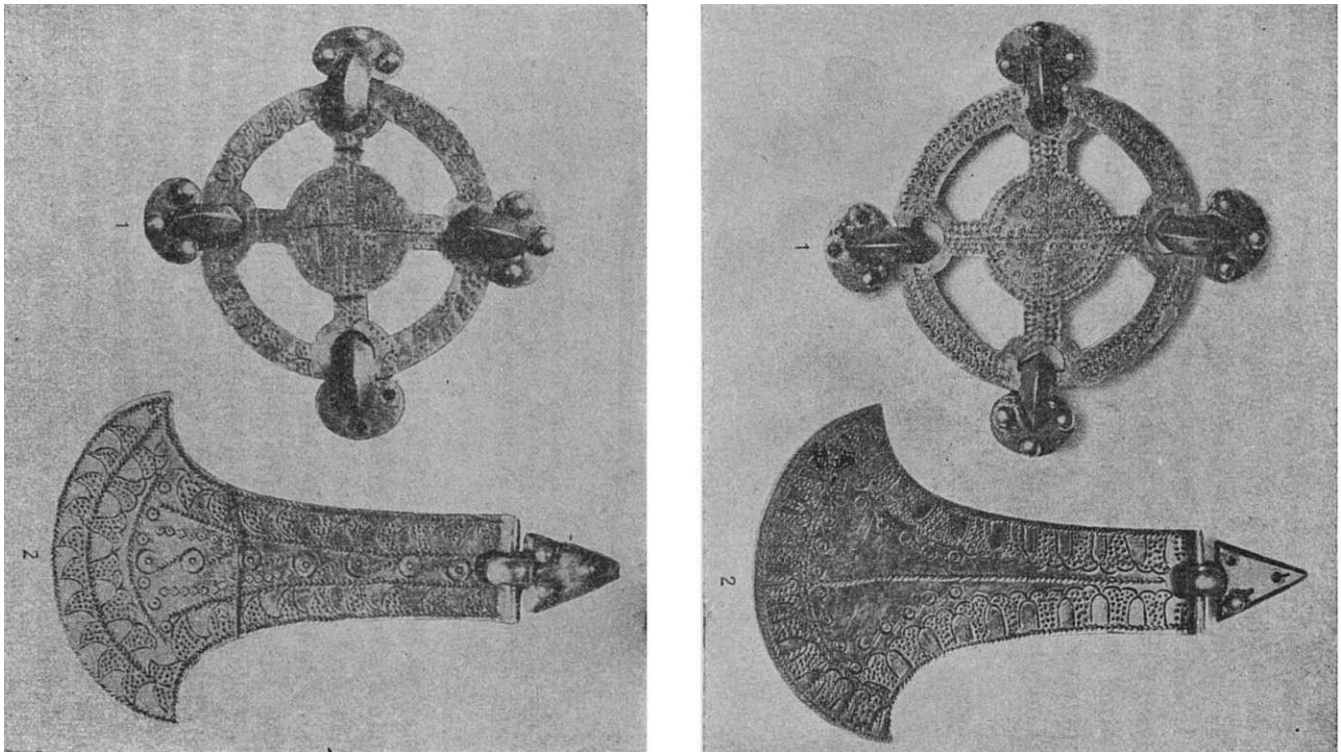

Fig. 102.
— Obiecte de argint (podoabe de harnaşament) din tezaurul găsit la Coşovenii-de-jos (jud. Dolj). Secolul al IV-lea.
(Muzeul Regional al Olteniei, Craiova), statul lor distrus; poporul va avea soarta Hunilor: încetul cu încetul se va topi în mijlocul celorlalte neamuri, dispărând după câtăva vreme cu totul de pe

scena istoriei. Bizantinii, deşi făgăduiseră Gepizilor ajutor şi bani şi primiseră în schimb pentru această orăşul Sirmium, nu s-au mişcat: pricina e că Longobarzii veniseră şi ei la Bizanţ după ajutor şi împăratul, neştiind ce se va alege, preferase să păstreze neutralitatea. De data aceasta însă, politica bizantină nu s-a dovedit justă, deoarece Avarii, în urma înfrângerii Gepizillor, au ajuns foarte puternici şi au constituit timp îndelungat după aceea o primejdie permanentă pentru imperiu. La un moment dat, în 626, au asediat chiar Constantinopolul şi n-a lipsit mult să-l cucerească.
Longobarzii, după sfârşitul victorios al războiului cu Gepizii, după ce şi-au răzbunat şi vechile înfrângeri şi insulta recentă – fiica regelui Cunimund devine acum soţia lui Alboin – părăsesc, în primăvara anului 568, ţinuturile de lângă Tisa şi se îndreaptă spre nordul Italiei unde întemeiază un stat puternic şi dau numele lor mănoasei câmpii a Fadului, Lombardia.
Ce ne-a rămas de la neamurile germanice? În ţinuturile noastre, neamurile germanice au rămas timp îndelungat, vreo trei sute de ani, şi anume de la părăsirea Daciei (275) şi până la sfărâmarea statului gepid (566). În două rânduri, ele au dominat şi politiceşte prima dată, între 275 şi 375 (năvălirea Hunilor); a doua oară, după bătăliade la Netao (454) şi până la victoria Avarilor şi Longobarzilor (566). Din acest răstimp de convieţuire, să nu fi rămas nimic populaţiei dacoromane? N-au exercitat neamurile germanice în această vreme nicio influenţă asupra strămoşilor noştri? Chestiunea, după cum am spus şi mai înainte, este controversată. Multă vreme învăţaţii noştri au afirmat că nu există niciun element vechi german în limba română. După război, profesorul Diculescu de la Cluj, în lucrarea sa «Die Gepiden", a susţinut dimpotrivă că influenţa Germanilor asupra noastră a fost însemnată, comparabilă chiar – ceea ce e însă o eroare – cu aceea

a Francilor asupra Galoromanilor sau a Longobarzilor asupra Italienilor; el a dat un număr de vreo 300 de cuvinte, precum şi o serie întreagă de nume de locuri şi de persoane, care ar avea această origine. Filologul german Emst Gamillscheg reducenumărul cuvintelor la 26 pe care le consideră «sigure»; învăţatul român Sextil Puşcariu scade însă şi din acestea a cel puţin jumătate». Aşa încât, până la urmă, rămân numai vreo câteva cuvinte precum: *tufă*, *pungă*, *nastur*, *stărnut* (cu stea în frunte), *râncaciu*, *rapăn*, *stinghe*, *targa*, şi mai ales verbul a cztfro/u care «e unul din cele dintâi cuvinte auzite la noi de la Germani» şi «cea mai caracteristică urmă din epoca invaziilor». Totodată, prin faptul că acest verb se întâlneşte «numai la Românii din nordul Dunării", el e «şi o dovadă elocventă a continuităţii noastre» (S. Puşcariu).

Avarii. În urma victoriei repurtate asupra Gepizilor, Avarii se stabilesc în câmpia Tisei şi a Dunării, unde stătuseră mai înainte Hunii. Aci, în pustă, îşi aşază ei capitala, înconjurată de un zid circular; de aci pornesc expediţiile de pradă în Peninsula Balcanică şi în spre apus. «Avar", în limba turcă, are înţelesul de «vagabond». Slavii le spuneau «Obri", cuvânt care a ajuns să însemne cu vremea «uriaşi». Ştim puţine lucruri despre dânşii; limba lor nu ne este cunoscută. Dregătorii lor cei mai înalţi se numeau *capcani* sau *cafeani*, ca în Vechea limbă a Bulgarilor.

Avarii fac repetate năvăliri în imperiul bizantin, ajungând în 626 chiar să asedieze Constantinopolul. Istoria năvălirii lor fiind însă legată de aceea a Slavilor, o vom trata la capitolul acestora din urmă.

În ce priveşte raporturile cu populaţia din Dacia, nu le cunoaştem. Ştim numai atât că pe când Avarii stăpâneau pusta panonică, în ţinuturile noastre erau Slavii. Intre Avari şi Slavi, relaţiile au variat: câteodată erau bune, ambele popoare mergând unite în

expediţiile de pradă, cum a fost de pildă la asediul Constantinopolului, alte ori se rupeau, ajungându-se la război.

Fig. 103.
— Monedă de aur de la Justinian (527 – 565). Exemplare de felul acesta s-au găsit la noi în ţară.

Pare probabil ca Avarii să-şi fi întins stăpânirea şi asupra şesului din stânga Tisei, până în Munţii Apuseni, poate şi mai departe. Fibula de argint aurit găsită în al doilea tezaur de la Coşovenii de jos pare a arăta o origine avară (vezi fig. 104). N-avem însă ştiri mai precise în privinţa aceasta. Unii cercetători văd în *căpcăunii* folklorului românesc amintirea *capcanilor* avari:

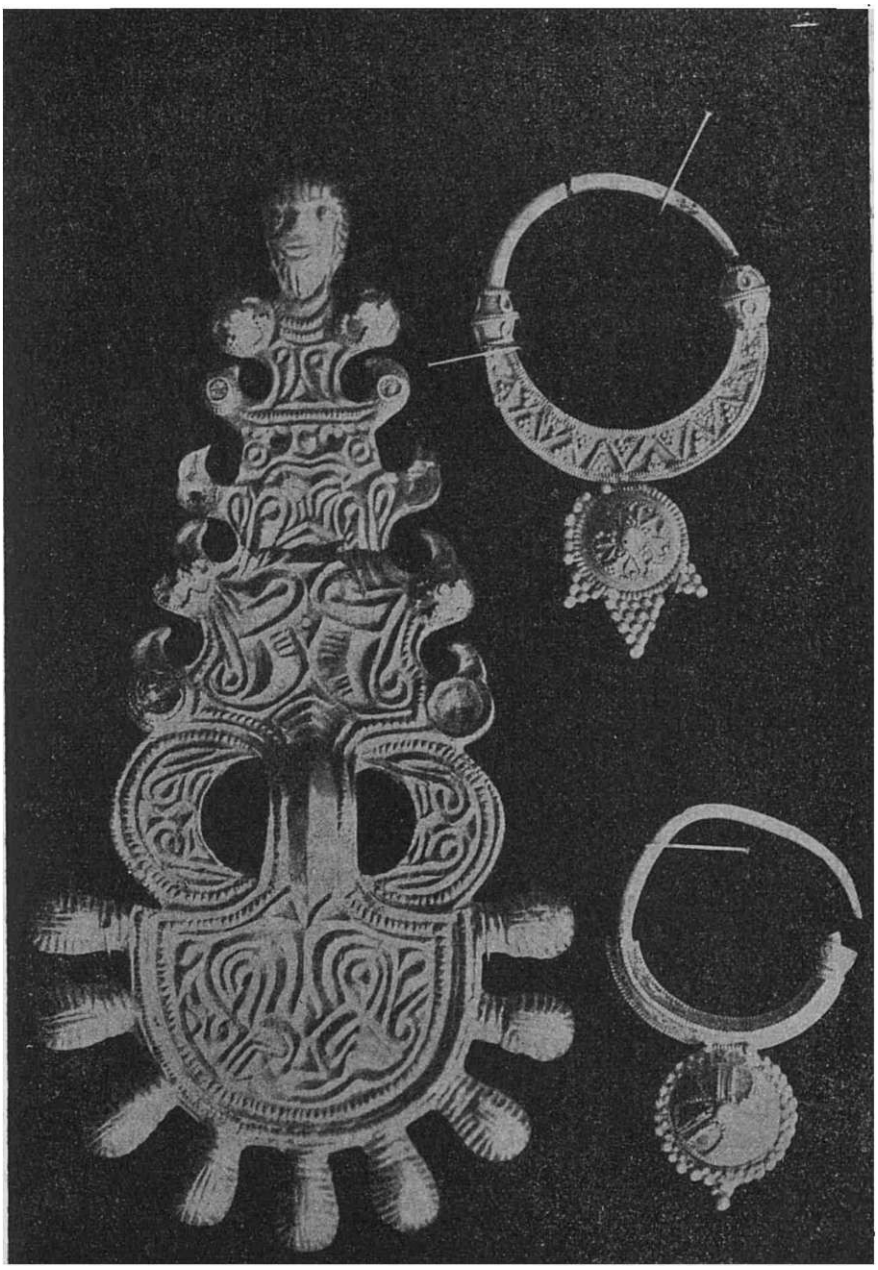

Fig. 104.

— Fibulă şi cercei de argint aurit din al doilea tezaur de la Coşovenii-de-jos (jud* Dolj). Circa 700 după Christos. (Colecţia Negrescu, Craiova).

Ar fi un indiciu de impresia grozavă pe care trebuie s-o fi făcut aceşti barbari asupra strămoşilor noştri. Etimologia însă nu e sigură, aşa că nu putem insista*

La al Vll-Lea sinod ecumenic de la Niceia, ţinut în anul 787, a luat parte şi un anume «Ursus, episcop al Avariţilor (*èjtloxonoç T & v*

tăßaqix & v). Cei mai mulţi dintre cercetători văd în acest Ursu, cu nume evident latin, pe episcopul oraşului Abrittus din Moesia Inferioară* În ultimul timp însă, s-a exprimat şi părerea că termenul*tă ßaQizoiv* se referă nu la oraşul menţionat mai sus (ar fi trebuit să avem în cazul acesta *èjiioxonoç xov Aßqü & ov*) ei la «locuitorii din ţara Avarilor». Ursus ar fi deci un episcop *vomăn* din veacul al VIII-lea, cel dintâi pe care îl înregistrează istoria. Chestiunea nu e lămurită încă; dacă studii amănunţite vor izbuti însă să dovedească temeinicia ultimei ipoteze, atunci descoperirea ar fi de cea mai mare importanţă pentru istoria noastră medievală, sub toate raporturile.

Statul avar a fost distrus de Carol cel Mare într-o serie de lupte care au culminat în anul 796 prin cucerirea capitalei, unde învingătorii au găsit multe bogăţii. Iar poporul avar a fost nimicit în Urma luptelor pe care Le-a purtat după aceea cu Bulgarii de sub conducerea lui Krum (802 – 814). Lexicograful bizantin Suidas ne spune că acesta a desfiinţat literalmente hoarda Avarilor. Iar cronica rusească, zisă a lui Nestor, relatează: «Au murit cu toţii, n-a mai rămas niciun Avar». Dispariţia lor a fost aşa de rapidă şi de completă, încât a ieşit o vorbă la Ruşi: «Au pierit ca Avarii...".

BIBLIOGRAFIE

Gepizii: 1. C. Dl cule s cu, *Die Gepiden. Fôrschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, Vol. I, Leipzig, 1922, XV + 262 p. În 8°; 2. C. Dlculescu, *Altgermanische Bestandteile im Rumänischen*, în *Zeitschr... Rom*. PhilXLIX (1929), p. 385 – 436; 3. P. SKOK, *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen*? ín *Zeitschr. F. Rom. PhiU*, L (1930), p. 257 – 279; 4. N. Fettich, *Der zweite Schatz von*

Szilágysomlyó, în colecţia *Archaeologia Hungarica*, VIII, Budapest, 1931; 5. Emst GamillăCHEG, *România Germanica*. *Die Ostgoten*. *Die Langobarden*. *Die altgermanischen Bestandteile des Ostromanischep... Altgermanisches im Alpenromanischen*, Berlin şi Leipzig, 1935, XIV + 329, p. În 8°; 6. Sextil
PuşCARIU, *Pe marginea cărţilor, V*, Bucureşti, 1936, p. 276 – 358 (Extras dia *Dacoromania*, VIII).
V. Şi p. 208, nr. 2,3 şi 5.
Avarii: 7. J. B. Bury, *History of the later roman empire*, vol. II, London, 1923, IX + 494 ç. În 8°; 8. Al. Baschmakoff, *Étude sur Vorigine des Avarsy* în *L-Ethnographie*, nouvelle serie, nr. 17 şi 18 (1928), p. L-8; 9. Allen W* A. Leeper, *Germans*, *Avars and Slavs*, în *The Slavonic Review*, XII (1933>, p, 117 – 132.
V, şi p. 279, nr. 14.

SLAVII

...Putem *2ice, fără exageraret că nici nu poate fi vorba de popor român înainte de absorbirea elementelor slave de către populaţia băştinaşe romană în cursul sec*. V7-X».
(Ion Bogdan, Discursul de recepţie la Açademia Română).
Însemnătatea lor în istoria Românilor. Dintre toate neamurile câte s-au aşezat în Dacia, după retragerea legiunilor romane, niciunul nu are atâta însemnătate pentru istoria poporului nostru, ca Slavii. Ei joacă în ţinuturile dunărene rolul pe care l-au jucat în apus neamurile germanice. Se ştie într-adevăr că popoarele romanice de astăzi au rezultat din amestecul locuitorilor de limbă latină din imperiu cu barbarii care s-au aşezat în ţările respective. Francezii provin din amestecul Galoromanilor cu Francii, neam germanic, pe care l-au asimilat. Italienii au în vinele lor sânge longobard, tot

germanic. În Spania s-au aşezat Vizigoţii. La noi, Slavii. Suntem un popor romanic de coloratură slavă, după cum Francezii, Italienii, Spaniolii sunt popoare romanice de coloratură germanică. Reprezentăm tocmai prin aceasta o nuanţă aparte, caracteristică, şi o posibilitate de civilizaţie şi cultură *unică* în mijlocul marei familii romanice.

Slavii ne-au influenţat sub raportul *rasei*, *al limbii*, *al organizării sociale şi de stat*, sub raportul *cultural* şi *bisericesc*. Niciun alt popor nu a avut o înrâurire aşa de puternică asupra noastră. De aceea s-a şi spus chiar de către slavistul Ion Bogdan că nu poate fi vorba de poporul român decât *după* amestecul cu Slavii. Această afirmaţie trebuie înţeleasă – credem noi – în sensul că poporul român şi-a căpătat alcătuirea sa deplină, caracteristicile sale etnice complete, numai după ce elementului *esenţial* dacoromanic, constituind *temeiul*, i s-a adăugat elementul slav. Cu alte cuvinte că nu avem de a face cu părţi *egale* nici cantitativ, nici calitativ, şi că punctul de greutate trebuie să cadă tot asupra primelor două elemente. Dacă ar fi să seriem elementele etnice componente ale poporului român, după importanţa lor, am avea deci: întâi elementul autohton, *dacic*, apoi, în al doilea rând, elementul *roman*, iar în al treilea rând, la urmă, cel *slavic*. Chiar şi aşa însă, nu-i mai puţin adevărat că influenţa lui a fost considerabilă şi că el rămâne element component al poporului nostru. Sub raportul limbii, de exemplu, unul din cei mai buni cunoscători, *romanistul* Ovid Densusianu, spune că influenţa slavă «*a fost mult mai intensă şi mai variată decât aceea germanică asupra limbii italiene sau franceze*». E necesar prin urmare să insistăm asupra Slavilor, asupra felului lor de viaţă şi a organizării lor, spre a ne putea da mai bine seamă de influenţa pe care au exercitat-o asupra noastră.

Cultura şi civilizaţia năvălitorilor slavi. Patria primitivă a Slavilor a

fost ţinutul cuprins între Vistula spre apus, Niprul mijlociu spre răsărit, lacurile Mazuriene şi acelea dintre afluenţii Narewului şi ai Pripetului spre miazănoapte şi Carpaţii galiţieni spre miazăzi. Corespundea aşadar aproximativ cu Polonia d astăzi, plus regiunea de vest a Ucrainei: un ţinut de şes, străbătut de cursuri de apă, cu multe lacuri, bălţi şi păduri.

Slavii erau foarte numeroşi, ëi se împărţeau într-o sumă de triburi; cu vremea, au ajuns să se diferenţieze ca limbă şi au dat naştere la mai multe popoare: Ruşii, cu cele două împărţiri ale lor, Ruşii mari (Velicoruşi) şi Ruşii mici sau Ucrainenii (Maloruşii) formând grupul de răsărit; Cehii, Slovacii, Polonii, – la care se pot adăuga şi Sorabo-Luzacienii şi Polabii –, formând grupul de apus şi, în sfârşit, Slovenii, Croaţii, Sârbii şi Bulgarii, formând grupul de sud. Slavii care au locuit ţinuturile noastre, topindu-se treptat în mijlocul populaţiei romanice de aici, aparţineau, judecând după resturile pe care le-au lăsat în limba şi în toponimia românească, grupului de sud şi anume, se apropiau mai mult de Bulgari (adică de Slavii care au căpătat apoi numele de Bulgari).

Scriitorul bizantin Procop din Cezareea ne spune că Slavii erau blonzi-roşiatici; semănau deci, în privinţa aceasta, cu Germanii. Se ocupau mai ales cu creşterea vitelor, cu vânatul şi cu pescuitul; făceau însă şi agricultură, cultivând în special meiul şi ovăzul. Aveau prisăci: miedul – făcut din miere fiartă cu apă şi lăsată să fermenteze – era băutura lor preferată. Lucrau inul şi cânepa, precum şi lâna. Ga îmbrăcăminte se foloseau mult de blănuri; pe cap purtau căciuli, în picioare *opinci*: cuvântul însuşi este luat de la Slavi. Locuiau în bordeie numite în limba lor *zemniţe*, adică săpate în pământ: de aci vine şi numele oraşului nostru Zimnicea; aveau însă şi case de bârne. Căpeteniile îşi construiau chiar locuinţe mai mari, cu multe încăperi, dintre care unele erau rezervate exclusiv

femeilor.

Slavii vindeau negustorilor străini care le cercetau «târgurile» (cuvântul e slav) diferite blănuri, de castor, de Vulpe – în special vulpea neagră pe care o laudă scriitorul arab Masudi – de zibelină, de veveriţă. Apoi miere, peşte uscat, chihlimbarul de Baltica pe care Grecii îl numeau electron (de aci cuvântul electricitate) şi *sclavi*. Aceştia erau aşa de numeroşi – îi găsim din Spania până în Damasc – încât numele lor etnic ct Slavus, Sclavus", a ajuns în evul mediu să exprime noţiunea de rob, în general. În schimbul mărfurilor pe care le vindeau, ei importau obiecte de podoabă, uleiuri, vinuri sudice.

Drumurile erau mai mult de-a lungul apelor. Cu bărcile lor, Slavii coborau pe Kama, afluentul Volgăi, apoi pe acest fluviu însuşi până la Marea Caspică, pe Nipru până la Marea Neagră şi pe Vistula spre Baltica.

Din punct de vedere al organizării sociale, grupul cel mai mic îl forma *familia*. Aceasta nu era alcătuită ca astăzi numai din părinţi şi copii, ci cuprindea şi pe nepoţi, pe strănepoţi, pe veri, aşa încât număra multe suflete. Venea apoi *clanul* sau comunitatea familială şi, la urmă, *tribul*, care era cel mai mare. Consideraţi sub raportul drepturilor şi al rangului în societate, Slavii aveau trei categorii: 1. *Robii* proveniţi din prizonierii de război sau din sclavii cumpăraţi; ei nu se bucurau de libertate personală, fiind în puterea stăpânilor lor; 2. *Oamenii liberi*, cu drepturi depline; aceştia declarau război, încheiau pace, puteau să cumpere, să vândă, să încheie orice fel de contract; 3. *Fruntaşii*, cei care se distingeau prin avere sau experienţă, şi din care s-a format nobilimea slavă. O asemenea nobilime întâlnim la neamul *Antihr*, în jurul principelui Boz, apoi la Slavii din Muntenia, pe lângă principele Dauritas, în secolul al VI-lea. Cu timpul, nobilimea devine din ce în ce mai puternică; ea

câştigă în prestigiu, în auto» ritate, ca avere şi ajunge să domine masa poporului. În acelaşi timp, oamenii liberi decad, pentru a isprăvi în cele din urmă în situaţia de şerbi. În secolul al X-lea, aşa zişii oameni liberi datorau cârmuitorilor, în afară de dijmă, şi o sumă de servicii: ei trebuiau să lucreze la drumuri, la poduri, la fortăreţe, să facă de pază, etc.

Proprietatea solului a fost la început colectivă; ou exista proprietate individuală. Muncile se făceau în comun: ieşeau toţi la arat, la semănat, la prăşit, la secerat şi recolta se împărşea proporţional cu numărul sufletelor. Proprietatea individuală a existat în primele timpuri numai pentru mobile, pentru lucrurile care* erau în imediată legătură cu individul; mai târziu, ea s-a extins şi asupra locurilor de arătură şi a fâneţelor, pădurile şi păşunile continuând să rămână în devălmăşie. Din felul acesta colectiv de stăpânire a pământului rezultau anumite consecinţe. În primul rând, responsabilitatea solidară a locuitorilor dintr-o comună. Din moment ce pământul e al tuturora, adică au cu toţii parte în averea obştei, drept este ca atunci când se pune asupra acelei comune un bir sau cade o năpastă, iarăşi cu toţii să fie răspunzători. Această solidaritate a locuitorilor unei comune se numeşte *opole* în Polonia, керкъ în Rusia, околина în Balcani. Ea se constată şi în ţările noastre. O altă consecinţă este dreptul de imixtiune al satului în vânzarea proprietăţilor. Gând cineva vrea să înstrăineze o proprietate, trebuie mai întâi să se adreseze rudelor apoi celorlalţi locuitori ai satului şi numai dacă toţi aceştia refuză, să cumpere, atunci poate s-o vândă altcuiva. Şi la noi se constată acelaşi lucru.

Femeia nu are aceleaşi drepturi ca bărbatul, ci îi este inferioară. Fetele nu vin la moştenirea imobilelor care se impart numai între băieţi. Tatăl are drept de viaţă şi de moarte asupra copiilor; el

poate să-i vândă, în caz de nevoie, de pildă când e foamete mare; de aceea, în limba slavă, acelaşi cuvânt serveşte pentru a designa şi pe copii şi pe sclavi.

Organizarea militară la început lăsa mult de dorit. Cu vremea însă, se îmbunătăţeşte şi la sfârşitul secolului al VI-lea, scriitorul bizantin Ioan din Efes spune că Slavii aşezaţi de curând în Balcani au învăţat să se lupte tot aşa de bine ca şi Romanii. Exista o categorie de luptători numiţi *viteji*; soldaţii se numeau în general *ratniţi* sau *voiniţi* (la singular *voinik*, de unde vine şi cuvântul românesc); comandantul armatei purta numele de *voievod* care înseamnă acelaşi lucru ca latinul *dux* sau germanul *Herzog*. Un grup mai mare de oaste alcătuieşte un *pâlc*. Locul întărit cu ziduri de pământ, cu şanţuri şi cu pari ascuţiţi forma o *grădişte* sau *gorodişte*, adică, am fi zis noi, o cetate.

Ca arme aveau *suliţa*, *sabia*, securea (primele două cuvinte sunt slave!) apoi arcul cu săgeţile otrăvite, şi scutul.

Din punct de vedere politic, multă vreme Slavii n-au putut întemeia state sau organizaţii mai mari. Ei trăiau împărţiţi în triburi care se duşmăneau adesea unele pe altele. Astfel de triburi erau, de pildă, *АЩщ Sclavinii* care locuiau în câmpia Munteniei, *Severienii*, etc. Tribul era alcătuit din mai multe *jupe* (ж8пл) în fruntea cărora stătea câte un *jupan* (de aici jupanii din documentele noastre vechi), iar jupa se alcătuia din mai multe familii, fiecare având-şi conducătorul ei căruia i se spunea, pare-se, *чstarosta* sau *stareşina*. Cu vremea, Slavii ajung să se grupeze în organizaţii mai mari, având în frunte câte un rege, care purta numele de *knez* (de la vechiul german «chuning»). Statele slave – au fost întemeiate târziu şi mai întotdeauna după modele străine, ţi uneori chiar prin străini, germani sau asiatici.

Vechii Slavi erau «animişti» adică socoteu că lucrurile şi

fenomenele naturale au suflet şi pot face bine sau rău omului, – după cum acesta ştie să şi le facă favorabile sau nu. Se închinau la stânci şi la munţi, la izvoare, la păduri, la unele animale şi adorau focul, stelele, soarele şi luna. Ei credeau apoi într-o sumă de fiinţe nevăzute, care trăiesc pe lângă casa omului, prin holde, prin păduri, pe lângă izvoare, şi care de asemenea pot face bine sau rău omului. Astfel erau, de pildă, făpturile numite «rusaliei» *şi ш* vili», Cele dintâi sunt sufletele tinerelor fete moarte; ele locuiesc pe malul apelor; acolo petrec şi dansează. Sunt rău voitoare faţă de om şi acesta trebuie să le îmblânzească prin mici – sacrificii. Cele de al doilea se aseamănă cu «ielele» din credinţele populare ale neamului nostru; se pare că şi numele e acelaşi. Slavii aveau şi câţiva zei la care se închinau: *Perun*, zeul suprem, închipuind cerul furtunos, cu tunete şi fulgere, asemenea deci lui Jupiter fulgur al Romanilor sau lui Thor al neamurilor germanice. Era apoi *Svarog*, zeul cerului senin, strălucitor, care purta în unele locuri şi numele de *Dajbog*, adică zeul care dă (*deus dator*); el face să se coacă grânele şi fructele. Un alt zeu era *Veles* sau *Voios*, protectorul turmelor. În unele texte târzii e pomenit şi zeul *Troian*: «1 nu aparţine, de fapt, religiei populare, ci este, aşa cum rezultă şi din tradiţia rusă care-l aminteşte în «Cântecul tovărăşiei lui Igor", divinizarea lui Traian, împăratul roman, ale cărui mari victorii din Dacia îi duseseră faima până în mijlocul ţinuturilor locuite de neamurile slave. Sub raportul cultului, Slavii aveau *sacrificii* de animale, uneori şi de oameni, şi *ofrande*: închinau zeilor şi fiinţelor supranaturale în care credeau tot felul de produse: pâine, brânză, miere, prăjituri, pasări, legume, etc. O clasă de preoţi nu se constată a fi existat decât la seminţiile de pe lângă Baltica. Existau în schimb *vrăjitori* şi *ghicitori* care aveau mare trecere. Ei ştiau să cetească în lichide, în aşchii de lemn, în zborul pasărilor şi prin tot

felul de trucuri impresionau pe credincioşi.
Vechii Slavi credeau că, după moarte, sufletul omului era – chemat la o altă viaţă, într-un loc numit «navi» sau «rai». (De aci cuvântul nostru, adaptat însă creştinismului). De aceea, când murea cineva, îi puneau lângă trup o sumă de lucruri necesare vieţii de dincolo: alimente, cai, sclavi şi soţia care era ucisă şi apoi arsă pe mormântul bărbatului. Trupul celui răposat, în epoca mai veche, se incinera; mai târziu se practica şi îngroparea, sub – o movilă, de obicei de statura unui om. După înmormântare, avea loc ospăţul funerar care adesea ori degenera în petreceri zgomotoase.
Multă vreme s-a crezut că Slavii au fost un popor paşnic. Blând, că se deosebeau deci fundamental de ceilalţi barbari. Cercetările mai noi, făcute fără idei preconcepute, au dovedit însă lipsa de temei a acestei păreri. Ei erau tot atât de aprigi în năvălirile lor: jefuiau oraşele, luau robi, ardeau şi omorau, ca şi ceilalţi barbari. Scriitorul bizantin Procop din Cezareea spune că fiecare năvălire a Slavilor în imperiul bizantin însemna pierderea a o sută de mii de locuitori, morţi, răniţi sau prizonieri.
Evident, odată ţara supusă, n-aveau niciun interes, ca şi Mon-i golii, să continue cu jafurile şi uciderile. Dimpotrivă, îndemnau pe băştinaşi să-şi vadă înainte de agricultură, spre a putea lua ei dijma obişnuită. Un cronicar sirian ne arată chiar că Avarii şi Slavii spuneau locuitorilor din ţările supuse: «Semănaţi şi seceraţi; noi o să vă luăm numai o parte din produse“.
Năvălirea Slavilor în ţările noastre. Luptele cu Bizantinii. În număr mic, veniţi prin infiltraţiuni şi constituind insule sau enclave etnice, Slavii se poate să fi existat în Dacia şi înainte de secolul al VI-lea; cercetările, îţi privinţa aceasta, n-au ajuns la un rezultat precis şi categoric. În număr mare, luând în stăpânire întreg ţinutul locuit de Români, ei nu vin însă decât începând din secolul al VI-lea. Pe

vremea lui Justinian (527 – 565), scriitorul bizantin Procop din Cezareea ne spune că Avarii (el îi numeşte, întrebuinţând un arhaism, Hunii!), *Sclavinii* şi *Antii* locuiau peste Dunăre, nu departe de ţărmurile ei. Cei dintâi, Avarii, îşi aveau aşezările în partea de apus, în câmpia Tisei, Sclavinii ocupau câmpia munteană iar Antii erau mai spre răsărit, prin Moldova şi pe coasta, nordică a Mării Negre. Neamurile slave nu s-au mulţumit însă să ocupe numai partea şească a ţării; ele s-au întins şi peste regiunea deluroasă – *deal* ca şi *podgorie* sunt cuvinte slave – şi peste cea muntoasă, până în văile cele mai ascunse. De data aceasta, năvălitorii se aşază *efectiv* în ţinuturile ocupate şi *pretutindeni*. Nu e vorba numai de o dominaţie politică şi de unele grupuri reduse de populaţie, stabilite în mijlocul băştinaşilor ca pe vremea Sciţilor, Celţilor sau Sarmaţilor. Ci de o luare în stăpânire reală, prin aşezări numeroase, pe întreaga suprafaţă a pământului românesc. O geografie armeană, alcătuită prin anii 670 – 680 spune că mai îna inte au locuit în Dacia «*douăzeci şi cinci de neamuri de Slavi* j» ceea ce înseamnă că erau foarte numeroşi. N-au rămas cu toţii aci, spre norocul nostru; o bună parte a trecut peste Dunăre şi a ocupat> cum povesteşte aceeaşi geografie, «alte pământuri în Tracia şi Macedonia» înaintând «până în Achaia şi Dalmaţia“.

Năvălirea Slavilor în imperiul bizantin, uneori singuri, alteori împreună cu Avarii, durează cam un secol şi jumătate. Ea începe în vremea lui Justin (518 – 527) şi ţine până într-a doua jumătate a veacului al VII-lea când aproape întreaga Peninsulă Balcanică este ocupată de neamurile slave. În anul 546, împăratul Justinian vrând să oprească aceste năvăliri şi să-i împace întru câtva, oferă Sclavinilor oraşul *Turris* (adică «Turnul») care se afla pe ţărmul *stâng* al Dunării şi fusese clădit, după afirmaţia lui Procop din Cezareea, de către Traian. Nu s-a identificat în mod sigur această

localitate; unii învăţaţi susţin că ar fi fost pe locul actualului Turnu-Măgurele, al cărui nume arată prezenţa unui vechi turn aci şi unde se găsesc într-adevăr ruinele unui turn, de formă hexagonală, ridicat în epoca romană târzie (sec. IV-VI); alţii îl aşază lângă Galaţi. Mai probabilă ni se pare prima identificare; ea se potriveşte mai bine şi cu locul ocupat de Sclavini care ştim că se aşezaseră în câmpia munteană. Cedarea oraşului nu impiedecă însă de loc năvălirile următoare.

În anul 548, Slavii pradă în Iliria până la oraşele Epidamnos şi Dyrrachium şi se întorc cu o mulţime de captivi. În 550, altă năvălire până la Marea Egee, cu cruzimi grozave: numai într-un singur oraş, Toperus, ar fi ucis cincisprezece mii de bărbaţi, luând femeile şi copiii în robie. Peninsula Balcanică e străbătută de la un cap la celălalt de neamurile slave care, foarte adesea, se şi fixează aci. Pe la 584, scriitorul Ioan din Efes spune despre Slavi că «locuiesc, se aşază şi se odihnesc în provinciile romane, fără grijă şi fără teamă, jefuind, ucizând şi arzând; au devenit bogaţi: posedă aur, argint, herghelii şi multe arme şi au învăţat să poarte războiul ca şi Romanii. Şi totuşi sunt oameni simpli, care nu îndrăsnesc să iasă din păduri“.

Pentru a-i combate, împăraţii bizantini recurg la vechea lor politică, de a asmuţi pe unii barbari împotriva altora. Intră anume în legătură cu Avarii şi conving pe aceştia să atace pe iSlavi. Avarii primesc şi fac, în anul 581, o expediţie împotriva tovarăşilor de până atunci. Ei trec Dunărea pe malul drept, pe la Viminacium, cu 60…000 de călăreţi înzăuaţi, şi merg de-a lungul ţărmului până în regiunea Brăilei unde sunt trecuţi din nou pe malul stâng de către flota bizantină. Aceasta înseamnă că Avarii nu îndrăsniseră să atace direct, pe drumul cel mai scurt, prin Transilvania, deoarece se temeau probabil de imensele păduri care – acopereau în vremea

aceea cea mai mare parte a pământului nostru. Cu prilejul acestei expediţiuni, spun izvoarele că ţara Slavilor *era foarte bogată, plină de pradă din provinciile romane *deoarece nu fusese niciodată jefuită de popoarele străine*. Locuitorii ţării se retrag în faţa Avarilor prin păduri: e mii jocul clasic de apărare al băştinaşilor, până ce se alege soarta războiului. Avarii înaintează şi hanul lor liberează mai multe mii de prizonieri romani» Când însă solii Mongolilor cerură Slavilor tribut, ei fură omorâţi de aceştia. În cele din urmă, Avarii se retraseră şi stricară alianţa cu Bizantinii, deoarece aveau mai mult interes să prade provinciile de la sudul Dunării decât pe Slavi.

Neizbutind să-i oprească pe această cale, împăratul de la Constantinopol – domnea acum viteazul Mauriciu (vezi şi fig. 105106) – se hotărăşte să întreprindă mai multe expediţiuni armate împotriva lor. În vara anului 591, generalul Priscus trece cu trupele

Fig. 105.

— Monedă de aur bizantină, de la Manriciu Tiberiu (582 – 602). Exemplare de felul acesta s-au găsit la noi în ţară.

Lui în Muntenia, pe la Durostorum, bate pe căpetenia Slavilor *Radogost* şi ia prizonier pe un alt şef slav anume *M-usokios*, vecin cu Radogost. A doua zi, un ofiţer de al lui Priscus, trece peste râul «*Ilivachia * ÇEh°axia*) – pare-se Ialomiţa de azi – şi urmăreşte pe Slavi până în pădurile şi mlaştinele în care se ascunseseră. În anul următor, un alt general, Petrus, fratele împăratului, se luptă cu

neamurile slave în regiunea râului *Asemus*. În această campanie a căzut principele slav *PirogosU* pentru că însă înaintarea în stânga Dunării era grea, prin ţinuturi fără apă, dar pline de păduri, generalul bizantin a fost nevoit, de la o vreme, să se întoarcă, întrerupând expediţia. Se pâre că, de data aceasta, avem de-a face cu regiunea Teleormanului: ea vine în faţa râului Asemus (astăzi Osma) pe unde se spune că au trecut trupele bizantine Dunărea. O a treia expediţie are loc în anul 600, în regiunea apuseană a Daciei, din faţa oraşului Viminacium. Generalul Priscus, cel din prima expediţie, intră pe aici în ţara Avarilor, bate pe Hanul lor în trei lupte, devastează satele Gepizilor de dincolo de Tisa şi mai repurtează încă două victorii asupra Avarilor şi Slavilor pe malurile acestui fluviu. Se iau peste 17…000 de prizonieri, dintre care 3… 000 de Avari, 8…000 de Slavi – alte izvoare dau o cifră de zece ori mai mică: 800 – şi 4…000 de Gepizi. Peste doi ani, o nouă expediţie a lui Petrus, iarăşi fericită. De data aceasta, Bizantinii aveau ca aliaţi pe Anti, neamul slavic ce locuia în părţile răsăritene. Armatele imperiale victorioase se pregăteau tocmai să se întoarcă în castrele de iarnă, când sosi de la Constantinopol ordinul ca să treacă înapoi fluviul şi să ierneze în însăşi ţara Slavilor. Atunci trupele se revoltă, gonesc pe Petrus şi pornesc spre capitală. Mauriciu este prins şi ucis împreună cu familia lui: împărat e proclamat centurionul de origine tracă *Focos*, un om slab, în timpul căruia, din cauza anarhiei, graniţa Dunării nu mai poate fi apărată: Slavii se aşază în mase compacte la sudul Dunării. Salonicul fusese asediat şi mai înainte în

Fig. 106.
— Monede bizantine de aur de la Mauriciu Tiberiu (582 – 602), găsite la Ulmetum, în Dobrogea.

Câteva rânduri, dar fără succes. La 626 Avarii şi Slavii atacă însuşi Constantinopolul. Asediul a fost general, şi pe apă şi pe uscat. Oraşul a putut totuşi, graţie zidurilor sale puternice şi vitejiei împăratului Heraclius, să reziste. Năvile bizantine erau mult superioare bărcilor slave; aşa încât le-au putut uşor scufunda; pe de altă parte, Grecii aveau şi o armă necunoscută asediatorilor, aşa zisul «foc grecesc» pe care apa nu-l putea stinge; în sfârşit, armata bizantină s-a luptat bine, silind în cele din urmă pe barbari să se retragă. Insuccesul acesta înseamnă începutul scăderii Avarilor. Ei vor mai dura totuşi până la sfârşitul veacului următor, când Carol cel Mare le va desfiinţa statul, cucerind şi dărâmând capitala lor, faimosul ring din pusta panonică.

Torna, torna, îratre. În legătură cu una din năvălirile Avarilor peste Dunăre, se pomenesc, în cronicele bizantine câteva cuvinte romanice care au dat naştere la o întreagă discuţie. E vorba de celebra expresie «*torna*, *torna*, *fratre** în care mai mulţi istorici i filologi văd cea dintâi menţiune a limbii româneşti.

În anul 587 Avarii năvăliseră în Peninsula Balcanică, ajungând până în Tracia. La un moment dat, o parte din armata lor se

împrăştie după pradă, chaganul rămânând numai cu puţini împrejurul său. Atunci generalul bizantin Commentiolus care comanda armata imperială se hotărăşte să dea atacul. Îşi pune deci ostaşii în ordine de bătaie şi ordonă înaintarea. Pe drum – se făcuse noapte – cade de pe spatele animalului care-l purta, bagajul unui soldat din primele rânduri. Camarazii săi, vrând să-i atragă atenţia asupra celor întâmplate, îi strigă «în limba părintească»: «torna, torna, fratre, (altă cronică are; «în limba ţării» şi «retorna»). Soldatul n-a auzit; au auzit în schimb alţii care au crezut că e vorba de o comandă de retragere, fiind atacaţi de Avari, şi au început să fugă. S-a produs în felul acesta panică şi armata bizantină a trebuit să se retragă. În acelaşi timp, fugeau şi Avarii în direcţia opusă, crezând că sunt atacaţi ei.

Cuvintele «torna, torna, fratre» au fost considerate multă vreme ca fiind româneşti. După aceea, a venit un istoric străin, Jireőek, şi a spus să ele reprezintă în realitate o comandă militară romană – în vremea aceea în armata bizantină comenzile se dădeau încă în latineşte – şi că în loc de «fratre» cum au unele manuscrise, trebuie cetit «frater» aşa cum se găseşte în alte manuscrise şi cum va fi fost în textul cel dintâi al autorului cronicei. Câţiva din istoricii noştri au adoptat această explicaţie. Numai că în ultima vreme, s-a băgat de seamă că nu se poate *comandă* militară însoţită de vorba ct fratre", fiindcă în armată nu se comandă astfel şi apoi că din «frater» aşa cum credea Jireőek că era în primul manuscris nu se poate face «fratre», pe când dacă era forma ultimă, vreun copist putea bănui că e în faţa unei greşeli şi s-o îndrepte în «frater». Se pare deci că tot părerea dintâi e cea adevărată şi că ct torna, torna, fratre» constituie prima menţiune de limbă românească.

Rolul Slavilor în formarea poporului român. Aşezarea Slavilor la

sud de Dunăre a avut consecinţe însemnate asupra întregii romanităţi orientale. Până la venirea lor, cu toate năvălirile care avuseseră loc mai înainte, populaţia de limbă latină a Peninsulei Balcanice, era încă foarte numeroasă şi – fapt cu deosebire important – putea încă asimila pe cei de altă limbă care se aşezau sau erau aşezaţi în mijlocul ei. Avem numeroase inscripţii latine din veacul al IV-lea şi al V-lea, care ne arată înflorirea în această vreme a românismului balcanic. În cele două Moesii, ca şi în Dacia Aureliană şi în genere în întreg Illyricul, cu atâtea centre urbane importante, dintre care unele sedii episcopale şi arhiepiscopale, limba obişnuită – cu atât mai mult cea oficială – era limba latină; greceşte se vorbea numai în partea sudică a peninsulei, în Macedonia şi Tracia, cum era şi natural, şi pe coasta de răsărit a ei, unde existau încă străvechile cetăţi înilesiene şi doriene, întemeiate cu o mie de ani mai înainte.

Odată cu năvălirea Slavilor însă şi cu aşezarea lor temeinică la sudul Dunării, lucrurile se schimbă. Ceea ce nu putuseră face neamurile germanice, în incursiunile lor repetate, şi nici chiar Hunii, se întâmplă acum. Populaţia romanică este dislocată de valurile repetate şi puternice ale Slavilor; o parte a ei fuge în spre ţinuturile mai ferite *idin spre miazăzi şi spre coasta Dalmaţiei, o altă parte este ucisă sau luată în robie: izvoarele pomenesc numeroşi robi de aceştia care sunt duşi la nord de Dunăre, adie tocmai în ţinuturile noastre. În sfârşit, o ultimă parte, rămasă pe loc, şi în inferioritate numerică prea accentuată faţă de Slavi, cărora le era totuşi superioară prin cultură, a sfârşit prin a dispărea în mijlocul acestora. S-a întâmplat, adică, tocmai invers de ceea ce a avut loc la nord de Dunăre, unde elementul slav este cel care a fost înghiţit de populaţia romanică. Procesul etnic s-a desfăşurat, aşadar, în chip contrar pe cele două maluri ale

bătrânului fluviu: la miazăzi, favorabil Slavilor, la miazănoapte defavorabil lor. Să urmărim deocamdată procesul nord-dunarean, rămânând ca într-un alt capitol să cercetăm soarta romanităţi balcanice după năvălirea Slavilor.

În Dacia, Slavii s-au aşezat în mare număr şi în toate părţile ei nu numai în unele regiuni, cum s-a crezut multă vreme. Ne-o spune 1 cercetarea obiectivă a izvoarelor istorice, dar mai ales ne-o spun e *oponimia* ţărilor noastre. Este adevărat că cercetările în aceas direcţie sunt abia la început, că nu ştim – necunoscându-e limba – care e partea Dacilor, că se constată paralel cu progresu cunoştinţelor, originea străină – de multe ori veche turcă – unor denumiri topice care păreau înainte că se datoresc Slavilor; nu e mai puţin adevărat că influenţa acestora în ce priveşte numele apelor, munţilor şi ceea ce e mai important – a satelor noastre, a fost considerabilăCercetând harta, în special harta topografică, găsim până în văile cele mbi ascunse şi până pe vârfurile cele mai înalte urmele aşezării Slavilor, ale conlocuirii lor cu populaţia dacoromană.

În ce priveşte *cursurile de apă*, în orişicare parte a teritoriului românesc vom cerceta, apar asemenea denumiri slave, Caracteristic e faptul că ele *se întreţes* cu denumirile româneşti. Cu alte cuvinte, nu există într-un loc *numai* denumiri slave şi în altul *numai* româneşti, ci ele se amestecă în chipul cel mai strâns* După un afluent cu nume românesc, apare unul cu nume slav, apoi iar unul românesc şi aşa mai departe. Să luăm, de pildă, Oltul, care curge chiar prin mijlocul pământului românesc şi să-i urmărim afluenţii şi suhafluenţii lui, de la izvor şi până la vărsare. Numele slave le vom sublinia. Pe partea dreaptă, Oltul primeşte pe Sovetăul, Homorodul cu subafluentul său Cohalmul, apoi Ticuşul, Felmerül, Cincul-Mare, *Sibiul* unit cu *Săliştea*, cu Hârtibaciul şi cu

râul *Sadului*. După aceea Lotrul unit cu Latoriţa, *Râmnicul* format din Olăneşti şi Cheia, apoi *Govora*, *Bistriţa* cu Otăsăul, *Luncavăţul*, Peşteana, Mamul, Beica, Olteţul, având ca subafluenţi *Cerna*, Bârluiul şi Geamartaluiul. Urmează în sfârşit, tot pe dreapta, Tesluiul şi Caracalul. Pe stânga, Oltul primeşte începând de la izvor, pe pârâul Vişinilor unit cu Ciotranca, apoi Făgetul, Caşinul unit cu Fechetigul, *Timişul*, Bârsa, Arpaşul, Avrigul, *Topologul* unit cu *Sâmnicul*, Trepteanca, Geamăna, Cungrea-Mare cu *Brănila*, Cungrea-Mică în care se varsă O-a, apoi Comăniţa, Tesluiul, *Dârjovul* cu suhafluenţii Turia şi Brebenetul, *Oboga*, *iminogul* şi Siiul cu Piva. *Enumerarea e concludentă*.

Apele mai însemnate cu nume sigur slav, de pe cuprinsul pământului românesc, sunt următoarele: În Moldova: însuşi râul care a dat numele ţării, adică *Moldova*, apoi *Bistriţa* (în limba slavă: râul repede), *Putna* (de la п8тъ, care înseamnă cale, drum), *Milcovul*. În Muntenia: *Râmnicul*, adică râul cu peşte (рыкъ, în slavă, înseamnă peşte, de aici *râbnic*, din care s-a format apoi *râmnic*), *Ialomiţa*, al cărei vechi nume, din documentele veacului al XIV ŞI XV-lea> e *Ialomiţa* şi înseamnă râu care curge prin locuri pustii, deşerte (aluzie la Bărăgan 1), *Prahova*, *Dâmboviţa*, râul care curge printre păduri de stejar (д*къ în slavă: stejar), *Neajlovul*, *Glavaciocul*. În Ardeal: *Târnavele* (de la трънъ, care înseamnă spin). În Banat: *Bistra*, pe valea căreia se trece în Ardeal. În Ţara Crişurilor: *Crasna*, afluentul Someşului; după nume, înseamnă «râul frumos“.

În afară de acestea, sunt însă *sute* de pâraiş şi *izvoare* cu nume slavç precum şi o sumă de *bălţi* şi *iezere* (ambele cuvinte sunt de aceeaşi origine), ca, de pildă, balta *Bistreţu*, balta *Nedeia*, balta *Suhaia*, etc.

Acelaşi lucru în ce priveşte înălţimile, dealurile şi munţii, însuşi

numele generic de *deal*, ca şi acela de *podgorie*, de care e strâns legat, au origine slavă. Munţii sunt presăraţi cu numiri slave până pe vârfurile cele mai înalte. Vom lua, ca şi la râuri, un singur exemplu şi anume din partea centrală a pământului românesc, din munţii Făgăraşului* Găsim acif alături de numiri româneşti, precum Surul, Moldorveanul, Scara, Păpuşa, Tunsul, Buteanul, Netedul, Văcarea> Mierea*, Scoarţa, şi altele slave ca, de pildă: *Viştea*, *Mozgavul*, *Tretinul*, *Moscovul*, *Lepşiţa*, *Podragult Boga*, *Comornu*, *Puha* şi însuşi vârful *Negoiul* (un munte *Nehoiul* e şi în judeţul Buzău.

Dacă trecem acum la aşezările omeneşti, vom constata aceeaşi situaţie. Multe din satele noastre, de asemenea unele din târguri şi oraşe, – care la origine au fost, în marea majoritate a cazurilor, tot sate – poartă nume slave. Însuşi cuvântul *târg* este slav. Iată câteva exemple de centre mai însemnate: *Craiova* (reşedinţa craiului), *Râmnicul* (Vâlcei şi Râmnicul Sărat), *Târgovişte*, *Bistriţa*; *Zimnicea* (de la zemnic, bordeiu, un fel de pivniţă) *Slatina* şi *Slănicul* (de la slatina: apă sărată şi slan: sărat), *Zlatna* adică locul aurului (zlat: aur), *Soroca* (de la soroca: coţofană). Trebuie să spunem că, în genere, oraşele noastre au o origine nouă: marea majoritate sunt din preajma sau de după întemeierea Principatelor; de aceea, nici nu vom găsi prea multe numiri slave. Gând e vorba însă de sate, lucrul se schimbă: ne referim, bine înţeles, la satele vechi, nu la cele mai noi, a căror origine se poate urmări în" documente. Dintre satele vechi sunt o sumă cu nume slave. Vom lua ca exemplu, iarăşi o regiune din cele mai româneşti şi unde stăpânirea-Tomana a lăsat urme mai multe: Oltenia. Primul document intern muntean, anume hrisovul de fundare al Vodiţei (între 1369 – 1374) > "pomeneşte în partea de apus a judeţului numit azi Mehedinţi, "următoarele sate şi locuri cu nume slave: *Vodiţa* unde s-a ridicat mănăstirea lui

Vlaicu-Vodă, satul *Jidovştiţa*, *Topolniţa*, *Ruşava* satul *Ţerovăţul* şi siliştea *Bahnei*. Dacă n-ar fi poiáenit şi satul lui Costea, apoi chiar toate aşezările omeneşti ar purta nume slave. Numai în două din documentele lui Mircea cel Bătrân, găsim, iarăşi în Oltenia, satele: *Beala* (de la kíati. 1 alb), *Toporna*, *Topliţa*, *Jarcovţi*, *Bresniţa*, *Prilepeţu*, *Petroviţa*, *Fár & tja*.

Cum se explică aceste numeroase şi vechi numiri topice slave de pe întreaga suprafaţă a pământului românesc? Satisfăcător, numai într-un singur fel: prin populaţiunea slavă care a locuit timp îndelungat acest pământ alături de Dacoromani şi care a imprimat caracterul ei toponimiei.

Aşa se explică şi partea foarte largă pe care o au numele slave de persoană în *onomastica* românească. *Dan*, *Radu*, *Vlad*, *Stan*, *Vâlcu*, *Voicu*, apoi *Dragomir*, *Tihomir* (tatăl lui Basarab întemeietorul!), *Vladislav*, *Miroslav*, *Stanislav*, *Dragoslav* etc., sunt Hume purtate la început de năvălitorii slavi, apoi de strămoşii noştri. Dar să cercetăm mai departe urmele pe care le-a lăsat această numeroasă populaţie slavă în fiinţa poporului român.

Sub raportul limbii, am citat mai eus afirmaţia unuia dintre cei mai competenţi specialişti că influenţa Slavilor e superioară influenţei pe care au exercitat-o neamurile germanice asupra limbii Galoromanilor sau Italienilor. O cercetare cât de sumară dovedeşte adevărul acestei afirmaţii. Dacă din punctul de vedere fonetic influenţa e minimă, ea mărgiâiindu-se numai la modificarea unor sunete (aşa, de pildă, *mijloc* în loc de *mizhe*, din médius locus, prin contaminare cu slavicul mezda care înseamnă acelaşi lucru), în ce priveşte morfologia, ea este mult mai însemnată. Nu vpm insista asupra unor chestiuni care pot fi controversate, cum e vocativul substantivelor feminine, în – o şi al celor masculine în – e, care ar fi format după modelul celor similare slave, sau formele reflexive a

câtorva verbe (a se mira, a se ruga, etc.), care s-ar explica prin corespunzătoarele slave, ci vom trece direct la domeniul, aşa de întins şi de productiv, al derivărilor, prin sufixe şi prefixe. În privinţa aceasta, influenţa slavă a fost considerabilă. Ca prefixe, trebuie să notăm în primul rând pe *ne* – care a înlocuit latinul în –, formând o sumedenie de compuşi (neadevăr, nebun, necopt, negreşit, necioplit, nenorocire, etc.). Apoi *raz* –, care deşi mai puţin răspândit, are totuşi importanţă şi nu trebuie confundat cu latinul răsEl exprimă în general ideea de separare, corespunzând latinului disIn limba română a intrat sub forma răz (a răzbi, a răzvrăti, război, răzmeriţă, etc.). Un alt prefix de origine slavă este prea –, care s-a suprapus latinului prae şi per. În vechea slavă, se adăuga substantivelor, adjectivelor, verbelor şi adverbelor, dându-le un înţeles superlativ, ttiaxim. Aşa de pildă în titulatura Domnilor noştri, în documentele slave, găsim preadobrago (пр-кдекраго: prea bunului). În limba română, el are mai mult funcţiunea de adverb (nu prea merge, nu prea iute); în unele cazuri a păstrat însă şi funcţiunea iniţială slavă ca de pildă în prea puternici, prea frumosul, etc.

Mult mai numeroase decât prefixele sunt *sufixele*. Iată pe cele mai însemnate: 1.

— *Ac* (vechiul slavakü, în cuvinte ca bujakü, sirakü, ce au dat în româneşte buiac, sărac). Acest sufix se confundă însă uneori ca latinul – acus (accus), care se întrebuinţa pentru a forma diminutive. Sunt şi cuvinte unde nu poate încăpea confuzie, ca de pildă: prostănac, zodiac. 2.

— *Că* (vechiul slav – uka ükü, – ïkû), sufix însemnat care serveşte pentru a arăta *naţionalitatea* cuiva (româncă, italiancă) sau *categoria socială* (săteancă, orăşeancă, ţărancă). El apare cu acelaşi rost ca sufix secundar în formele cu – *oaie* ca de pildă

nemţoaică, rusoaică sau boieroaică, sau pentru a designa femininul1 animalelor: lupoaică, leoaică. Se mai întrebuinţează şi în unele diminutive ca ferestruică, păsăruică, răţuică, etc. 3. O grupă o formează sufixele asemănătoare ca formă – *aci* (din vechiul slav – aci, – adü), – *eci* (e numai în rusă şi sârbă, nu şi în bulgară), – *ici* (vechiul slav ïcï) şi – *oci* (vechiul slav – oci). Ele servă pentru a arăta funcţiuni, apucături, defecte sau însuşiri (cârmaci, trăgaci, stângaci, clipici, clevetici, tremurici lipici), precum şi a forma diminutive (scăuneci, puşcoci). 4. O altă grupă e alcătuită din sufixele – *og* (vechiul slav – ogü) pe care-l găsim în cuvinte ca milog, pintenog, slăbănog, pisălog şi, mai rar, – *ug* (vechiul slav – ugü): chilug. 5. Un sufix important e – *cală*, care vine din vechiul slav – *ëli* şi arată rezultatul acţiunii exprimate de un verb: ameţeală, bârfeală, croiajă. Cu adjective, dă substantive abstracte: amăreală, iuţeală, umezeală* 6. Un alt sufix important e – an (vechiul slav – anü), care dă adeseori un sens – augmentativ sau pejorativ: beţivan, golan, juncan, lungan. 7.
— *Anie* sau – *enie* (vechiul slav – anâje sau – enâje) servă pentru a exprima, în româneşte, aşa zisele «nomina acţionis grijanie, împărtăşanie, păţanie, petrecanie. 8. Sufixul – *can* (vechiul slav – őninű, – janinű), arată patria sau originea, de pildă: râmelan (de la Râm: Roma), muntean, moldovean “etc. 9. Foarte productiv e sufixul – *nic* (vechiul slav – ínikü) întâlnit într-o serie de cuvinte ca: becisnic? destoinic, ibovnic, praznic. El formează adjective precum: amarnic, casnic, datornic (rădăcina la toate trei e *latină*!) şi e întrebuinţat şi ca sufix secundar în vremelnic, feciorelnic, prielnic, etc. 10. Un alt sufix slav e – *niţă* (nica). Îl găsim în cuvinte ca: botniţă, clopotniţă, varniţă, sau, întrebuinţat ca sufix secundar, în şurubelniţă, vârtelniţa, urechelniţă, etc. 11. Pentru a designa felul semănăturii sau locul unde a fost o aşezare omenească, serveşte

sufixul – *iste* (vechiul slav – ište). Avem astfel; inişte, cânepişte, porumbişte (format înepoca modernă), apoi selişte sau silişte (loc unde a fost un sat), grădişte (loc unde a fost o cetate). Îl întâlnim şi în cuvinte ca pajişte, capişte, etc. 12. Sufixul – *eţ* (vechiul slav – ïcï) formează aşa zisele «nomina agentis» precum şi diminutive: călăreţ, cântăreţ, drumeţ, şi poduleţ, râuleţ, vântuleţ. 13. Înrudit cu precedentul este – *iţă* (vechiul slav – ica) care designează substantive feminine şi diminutive: undiţă, suliţă, şi cojiţă, fetiţă, mlădiţă, mioriţă. 14. Rar se întâlneşte şi sufixul – *av* (vechiul slav – avü): mârşav, scârnav, trândav. 15. Notăm apoi sufixul – *iv* (vechiul slav – ivi) în cuvinte ca milostiv, uscăţiv, precum şi cel asemănător – *iliv* (vechiul slav – livü), în guraliv. 16. Există, în sfârşit, şi un sufix verbal – *uire*, în cuvinte ca făptuire, mânuire, preţuire, vieţuire (toate cu rădăcină latină J); el provinede la verbele slave terminate în – ovati şi care fac prezentul în – uja; de exemplu: dăruire (de la darovati), glăsuire (de la glasovati).

În 1879, filologul A. De Cihac, publicând ultima parte a "Dicţionarului*ť său etimologic, çara cuprinde 5765 de cuvinte, constată că circa *două cincimi* din aceste cuvinte sunt de origine slavă, în timp ce numai *o cincime* se datoreşte litnbii latine. Concitpia impresionează puternic la prima vedere; trebuie să – se observe însă pe de o, parte că numărul de cuvinte analizat de Cihac nu reprezintă decât *o mică fracţiune* – între o şeptime şi o optime – a lexicului românesc, acesta însumând *azi* potrivit *Dicţionarului* Candrea, 43.269 de cuvinte. Pe de altă parte, trebuie să se ţie seamă – şi B. P. Haşdeu a arătat-o în chip magistral în răspunsul pe care l-a dat lui Cihac – de *valoarea de circulaţi** şi de *producţie* a cuvintelor. Iar în acest domeniu, cuvintele de origine latină din limba noastră au o superioritate zdrobitoare.

Refăcându-se în anul 1942, de către un cercetător de la Sibiu, d. D.

Macrea, calculul, sub raportul etimologiei, pentru toate cuvintele din dicţionarul Candrea, s-a ajuns la concluzia că elementele de origine slavă reprezintă, în total, 16,41% aşadar circa *o şesime* (7.090 faţă de 43.269).

Acest mare număr de cuvinte slave n-a intrat *deodată*, îi) aceeaşi epocă, în limba română, ci pe rând, începând din veacul al VI-lea şi până în al XIX-Lea. O parte însemnată – cea mai însemnată *a intrat pe timpul conlocuirii noastre cu Slavii în Dacia, până ce i-am asimilat, adică în secolele VI-XI, o altă parte, în legătură cu biserica, am primit-o după creştinarea Slavilor, aşadar, de la finele secolului al IX-lea înainte. O a treia serie de cuvinte, în legătură cu organizarea de stat, cu dregătoriile, a intrat odată cu întemeierea primelor formaţiuni politice mai însemnate româneşti, prin urmare începând cu secolul al XIII-lea. În sfârşit, sunt o serie de cuvinte slave pe care le-am împrumutat în epoca modernă. Cele de origine rusească au intrat mai ales în secolul XVIII ŞI XIX. Concluzia este că ori de câte ori se vorbeşte de elementul slav în limba română, trebuie să se deosebească *diferitele straturi* ale lui, să se stabilească de ce anume epocă este vorba. Altfel, concluziile sunt greşite. Noi ne vom ocupa acum numai de elementele cele mai vechi slave, acelea care au pătruns în limba noastră în epoca de conlocuire, adică în veacurile VI-XI.

Numărul lor este însemnat; ele privesc, ca şi cuvintele latine, *toate laturile vieţii omeneşti*. Evident, repartiţia nu e egală; în unele domenii, cuvintele slave sunt mai numeroase, în altele mai puţin; nu există însă niciun domeniu în care să nu le întâlnim.

Dacă termenii generici abstracţi de *om*, *bărbat* şi *femeie* sunt latini, apoi o mulţime din cuvintele care arată concret însuşirile şi defectele fizice sau morale ale acestora, sunt slave. De pildă, în ce priveşte pe cele dintâi: *blajin*, *destoinic*, *drag*, dârz, *straşnic*, *sfânt*,

vrednic, *zdravăn*. Pentru defecte: carn, *gângav*, *gârbov*, *lacom9 nătâng*, năuc, *netrebnic*, prost, ftirí, tó/njo, *vinovat*, *zavistnic*. Câteva din părţile corpului omenesc sunt exprimate prin termeni de aceeaşi origine: oiraz, gaí, garô, cârcă, crac, *gleznă*; trebuie să adăugăm la acestea şi sinonimul corpului, adică *trupul* Dintre membrii familiei, *nevasta* ca şi *maştera* sau *maştehul* (mama sau tata vitreg), poartă nume slav. Sub raportul ocupaţiunilor, intră în această categorie termenii: *grădinar*, *precupeţ*, *vraciu*, zidar, *zlătar*.

În agricultură, unde după cum am demonstrat mai înainte, terminologia esenţială este aproape toată latină, numărul cuvintelor slave e mai redus. Dintre cereale, una singură poartă numele slav: *ovăzul* în schimb, găsim mai multe printre celelalte plante, comestibile, furajere sau de altă întrebuinţare. Astfel sunt: *loboda*, *hameiul*, *hreanul*, *macul*, *rapiţa*, *sfecla*, apoi *pelinul*, *troscotul*, *rogozul*, iar dintre fructe *măslinele*. Uneltele agricole prezintă o terminologie relativ bogată: *coasă*, *cosor*, *coşniţă*, *greblă*, *lopată*. Dacă asupra *plugului* există discuţie, în schimb nu pot fi contestate numirile slave ale părţilor lui, adică *grindeiul*, *cobila*, *cormana*, *plazul*, etc. Ceea ce nu înseamnă că noi am luat plugul de la Slavi, ci numai că unealta mai perfecţionată, cu toate aceste elemente ale ei, din evul mediu, a înlocuit vechiul nostru *aratru*, al cărui nume s-a păstrat încă la Aromâni. Introducerea unui *nume* nou, nu înseamnă că până atunci nu s-a cunoscut obiectul sau instituţia respectivă, fie şi într-o formă mai puţin reuşită. Tot în legătură cu agricultura, trebuie să menţionăm cuvintele slave privind pământul, anume: *ogor*, *brazdă*, *răzor*, *pârloagă*, *ţălină*, *toloacă*, *mirişte*, acelea care privesc anumite munci: *a imblăti*, *a pologi*, precum şi cele în legătură cu strângerea cerealelor şi a fânului: *snop*, *căpiţă* şi *stog*.

Şi în domeniul creşterii vitelor, ca şi în agricultură, noţiunile fundamentale poartă numiri latine. De la Slavi am primit numai câteva nume de animale domestice: *bivol* şi *bivoliţă*, *cocoş*, *gâscă* şi *ogar*. De asemenea termenii *cireadă*, *izlaz* şi *dobitoc*. Nu punem aci cuvintele *stână* şi *smântână*, considerate multă vreme drept slavice, deoarece în ultimul timp, unii cercetători le-au contestat a, cest caracter.

În ce priveşte animalele sălbatece, moştenirea slavă e considerabilă; avem o serie întreagă de termeni: *dihor*, *guşter*, *cristei*, *cârtiţă*, *lăstun*, *lebădă*, *molie*, *nevăstuică*, *paing*, *rac*, se & oZ, stárc, *trântor*, *veveriţă*, *vrabie*, *zimbru*. Apoi dintre peşti: *costrâş*, caras, crap, *lin*, *morun*, *mreană*, *ştiucă*, *zglavoacă*, *plătică*, cega, cZearc, *scobai*, *hstriţ-i*, *păstrăv*, pentru a nu pomeni decât de cei mai cunoscuţi. Nu e de mirare numărul atât de mare al acestora din urmă, deoarece pescuitul a fost întotdeauna o specialitate a Slavilor, obişnuiţi cu marile cursuri de apă şi cu bălţile întinse ale ţării de origine. În acest domeniu, ei ne-au mai dat şi cuvintele: *undiţă mreje*, *năvod*, apoi izeor, iaz, iezer, caZ, *baltă*, *ploştină*, *mlaştină*, *ostrov*, *dumbravă*, *luncă* şi *prund*. În legătură cu pământul, cu diferitele forme şi aspecte ale lui, precum şi cu vegetaţia, însemnăm termenii: deaZ, *movilă*, *peşteră*, *prăpastie*, *vârtop*, *năsip*, *tină*, *livadă*, *pajişte*, *poiană*, *grădină*.

Casa poartă nume latin; în schimb însă *grajdul*, *ieslele*, *coteţul*, *pivniţa*, *podul*, *pridvorul*, apoi *gardul* sau *zăbrelele*, *grinda* şi poZiJa sunt slave. Dintre lucrurile din casă, câteva de îmbrăcăminte; *cojocul*, *cuşma* şi *obielele* şi câteva unelte: *dalta*, *cleştele*, *pila* şi *nicovala* au aceeaşi origine.

În organizarea militară am luat de la Slavi numele *cetei*, a *pâlcului* şi a *gloatei*. Tot cuvintele lor au biruit şi în ce priveşte *sabiß*, *suliţa*, *praştia*, *toporul*, *steagul* şi *straja*. Soldatul slav – *voinicul* – (de la

voi: război) a căpătat la noi cu vremea înţelesul de om puternic, zdravăn, pe care-l are astăzi.

De o deosebită însemnătate sunt termenii slavi în legătură cu organizarea, socială şi de stat. Pe temeiul lor putem încerca a lămuri ceva din întunecosul ev mediu românesc, a vedea care au fost raporturile dintre populaţia dacoromană şi năvălitorii slavi»

În primul rând trebuie amintit cuvântul *boier*. El a constituit titlul nobiliar prin excelenţă la noi. În Moldova, în mod axcepţional, s-a mai întrebuinţat în epoca mai veche şi cuvântul nemeş; proprietarii de pământ s-au mai numit megiaşi, moşneni, răzeşi, dar acestea sunt numiri speciale, având în vedere anumite aspecte ale lor; termenul generic şi cel mai preţuit a fost acela de *boier*, El derivă din vechiul slav (vechiul bulgar) *boliar*, (колмръ) şi înseamnă *cel de frunte*, *nobilul*. Slavii înşişi se crede că l-au luat de la năvălitorii mongoli sau turci, poate de la Bulgari, a căror nobilime se împărţea în două categorii: cei mari, numiţi tocmai aşa *ioliari* şi cei mici, *bagaini*. Cuvântul există în toate limbile slave, cu acelaşi înţees. Un alt termen important este *cneaz*. El apare documentar pentru prima oară la noi în diploma Ioaniţilor, din 1247, şi este dat unor conducători de formaţiuni politice româneşti din Oltenia. Mai târziu, după întemeierea Principatelor, cneaz înseamnă, în documentele noastre slavone, *om liber* şi *stăpân de rumâni*. În Ardeal, cnezii sunt reprezentanţii Românilor faţă de proprietarul străin, ungur. Întâlnim cnezi şi la Românii din Galiţia, cdin statul polon, precum şi la aceia din Serbia, având în ambele locuri înţelesul de conducători şi reprezentanţi ai lor. Aşadar în toate ţinuturile locuite de Români şi în toate timpurile, cneaz a designat pe cel care are o situaţie socială superioară, pe fruntaş. La vechii Slavi, de la care l-am împrumutat noi, cuvântul avea înţelesul de *principe* (în germană *Fürst* sau în greceşte *8ρχον*).

Alături de cneaz, trebuie să amintim pe *voievod*. Este iarăşi unul din cei mai vechi termeni slavi intraţi în limba română. El & şi căpătat la noi un înţeles deosebit, ajungând să desemneze pe şeful statului «marele voievod”, ceea ce nu se întâlneşte în statele slave. Îl găsim la noi documentar pentru prima dată tot în diploma Ioaniţilor: ea pomeneşte, în dreapta Oltului, pe «voievodul Litovoi», iar în stânga lui pe «Seneslau voievodul Românilor“.

Şi în Ardeal, sub stăpânirea ungurească, găsim voievozi de ai Românilor; astfel în Maramureş, unul dintre cei de aici, Bogdan, fiind şi întemeietorul statului moldovean, apoi în Banat, în părţile Sătmarului, ale Ugocei, ale Beiuşului, ale Beregului, în Munţii Apuseni, etc. Cuvântul voievod vine de la *voi*: ostaş şi verbul *voditi*: a conduce, aşadar înseamnă conducător de ostaşi, de armată*

Tot în domşniul vieţii şi organizării sociale am luat şi cuvintele *stăpân*, *jupân* şi *rob*. Cel dintâi vine din slavicul *stopanű* care are acelaşi înţeles ca în româneşte. Jupân e vechi slavul *županů* care înseamnă şeful sau conducătorul unei župe, adică a unei orgaaiizaţiuni teritoriale cuprinzând mai multe familii. În documentele vechi româneşti, scrise, bineînţeles, în limba slavă, titlul acesta se dădea la început numai rudelor domnului, apoi şi marilor boieri. Pe vremea lui Ştefan cel Mare, numai boerii pomeniţi în fruntea divanului sunt numiţi jupani. *Rob* e sinonim cu latinul *servus* şi înseamnă sclav.

După creştinarea Bulgarilor, au intrat în limba română o serie de cuvinte în legătură cu viaţa bisericească, privind atât credinţa însăşi cât şi cultul şi organizarea erarhică. Astfel sunt cuvintele *rai*, *iad*, *utrenie*, *vecernie*, *maslu*, *a blagoslovi*, *vlădică*, *store*?

Rezumând cele spuse mai sus, constatăm că moştenirea pe care o avem de la Slavi este foarte însemnată. În toponimie, ea se întâlneşte pretutindeni, pe întreaga faţă a pământului românesc; în

limbă, ea înseamnă o bună parte din vocabular, ceea ce arată nu un simplu împrumut de cuvinte, ci amestecul intim al limbii Dacoromânilor cu aceea a Slavilor, fapt dovedit şi prin formarea de cuvinte noi, cu rădăcină latină şi cu sufix slav. Termenii pe care şi-i însuşeşte acum limba nu sunt simple dublete a celor anterioare, ci servă pentru a exprima noţiuni fundamentale în toate domeniile vieţii omeneşti, făcând să dispară termenii corespunzători latini. Şi să se noteze, nu e vorba decât de moştenirea *cea mai veche* slavă: > aceea a epocii de conlocuire, nu şi de cea mai nouă, în legătură cu întemeierea statelor româneşti şi cu influenţa culturală. Pe de altă parte, n-am amintit un domeniu întreg, acela al credinţelor şi moravurilor populare deoarece cercetările comparate în această direcţie abia încep. Gu siguranţă vom avea însă de înregistrat şi aci o influenţă însemnată.

Cum se explică această bogată moştenire slavă? Care au fost raporturile dintre populaţia romanică a Daciei şi năvălitorii slavi? Cât de numeroşi au fost aceştia din urmă şi ce au devenit ei? Iată întrebări privind epoca cea mai întunecoasă a istoriei noastre, cea mai lipsită de mărturii documentare, întrebări la care va trebui totuşi să răspundem dacă voim *a înţelege* faptele istorice şi nu ne mulţumim numai a le constata. Răspunsul nostru va avea – evidentşi o parte de ipoteză: ea nu se poate evita acolo unde izvoarele tac» Ipoteza va pleca însă *de la fapte cunoscute*. Istoria celor o mie de ani cuprinşi între 275, părăsirea Daciei, şi 1247, data diplomei Ioaniţilor, în care apar primele formaţiuni politice româneşti sigure, istoria acestei îndelungate şi întunecoase epoci poate fi lămurită, pornindu-se de la cele două extremităţi: Dacia Traiană şi Ţara Românească. Cunoscând starea de lucruri din aceste două formaţiuni politice, de la extremităţi, cunoscând organizarea socială, administrativă şi economică a lor, vom putea

să ne dăm seama de ce s-a petrecut în epoca intermediară.
Slavii să venit în Dacia în calitate de cuceritori. Multă vreme s-a susţinut, din cauza unor dei preconcepute şi pentru a servi o anumită teză, că neamurile slave erau blânde, paşnice, se ocupau numai cu agricultura, creşterea vitelor, vânatul şi pescuitul" fără să facă rău celorlalte neamuri. Ele ar fi venit în Dacia nu de voia lor, ci împinse de alte neamuri, căutându-şi deci scăparea în faţa duşmanilor care le goneau dindărăt. Aci în ţinuturile noastre au dat de populaţia romanică; ea avea aceleaşi îndeletniciri; s-au putut deci uşor înţelege şi au trăit astfel împreună până când Slavii au dispărut în mijlocul alor noştri. Tabloul e foarte frumos r aproape idilic; are însă un cusur fundamental: nu-i adevărat. Slavii n-au fost de loc mai blânzi decât ceilalţi barbari. N-avem. Decât să cetim povestirile cronicarilor bizantini spre a ne da seama, de toată grozăvia prădaciunilor în Peninsula Balcanică: oraşe întregi măcelărite; robi care nu puteau fi luaţi cu ei, ucişi, ofiţeri şi soldaţi bizantini căzuţi prizonieri, torturaţi în chip sălbatica toată scara ororilor cunoscute din celelalte invaziuni; îndrăsnim a spune chiar, mai mult decât acelea. *Un lucru e sigur*: *Peninsula Balcanică a suferit mai mult de pe urma Slavilor decât de pe urma neamurilor germanice sau a Hunilor*. Aşadar afirmarea că ei ar fi venit în Dacia cu intenţii paşnice, ca o populaţie liniştită, nu se adevereşte. Dimpotrivă, ştirile istorice ni-i arată ca pe niştecuceritori, semeţi, nevrând să asculte de alţii. Când solii Avarilor vin să le ceară supunerea, căpeteniile Slavilor dau următorul răspuns caracteristic; «*Care dintre popoarele pe care le încălzesc razele soarelui, este în stare să supună puterea noastră*? *Suntem obişnuiţi ca noi să domnim peste alţii şi nu alţii peste noi* I» Cu acelaşi prilej aflăm că ţara Slavilor, adică tocmai ţinuturile noastre, era foarte bogată, plină de pradă din provinciile romane, *deoarece mi fusese*

niciodată jefuită de popoarele străine. Ceea ce înseamnă că acestea *nu putuseră jefui*, din cauza forţei de care dispuneau Slavii.

Aşadar încă odată, nu în calitate de refugiaţi au venit Slavii în Dacia, ci în aceea de cuceritori. *Ei au luat în stăpânire pământul şi au supus populaţia romanică pe care au găsit-o aci*. S-a crezut iarăşi multă vreme că, după retragerea legiunilor, la 275, cei rămaşi în Dacia şi-au găsit scăparea, în faţa barbarilor, *retrăgându-se în munţi*. Aci la adăpostul Carpaţilor, ar fi stat până când.

S-a isprăvit puhoiul năvălirilor, după care au început a coborî spre şesuri. Realitatea este că adăpostul strămoşilor noştri în evul mediu a fost *pădurea*. Prin urmare nu numai muntele, ca unul «e era acoperit în foarte mare măsură de păduri, *dar şi şesul* Trebuie să se ştie că în vremea aceea câmpia Munteniei şi podişul moldovean ca şi cel ardelean erau acoperite de codri imenşi. De la poalele munţilor şi până la Dunăre şi la Nistru, chiar în unele locuri până la mare, putea merge cineva numai prin păduri. Vestitul codru al Vlăsiei a existat până nu de mult; şi azi se mai văd petice din el. Tot aşa pădurea cea mare a Teleormanului (în limba cumană, Teleorman: pădure mare sau nebună), tot aşa vestiţii codri moldoveni. Mai ales propice pentru aşezările omeneşti au fost pădurile din văile şi luncile râurilor. Dacă etimologia cuvântului pădure, din latinul *paludem* e exactă, avem atunci chiar în acest fapt o dovadă de preferinţa arătată de strămoşii noştri pădurilor de luncă, pădurilor situate de-a lungul apelor. Preferinţa era de altfel cu totul justificată: în asemenea păduri, traiul e mult mai lesnicios; ai *în acelaşi* timpsub raportul alimentaţiei, avantajele şi ale pădurii şi ale apei. Pe lângă vânat, se adaugă peştele şi păsările acvatice; ai de asemenea la îndemână stuful, fie pentru casă, fie ca ascunzătoare. Valea râului e apoi un drum natural iar

dacă apa e mai mare, drumul e şi mai lesnicios, cu barca. Sub toate raporturile deci, traiul era mai uşor în preajma cursurilor de apă, în pădurile luncilor sau în cele de pe marginea lacurilor şi a bălţilor.

Nu este de mirare deci că lunca Dunării, valea Ialomiţei, a Moşţi-i ştei, a Colentinei, Snagovul, apoi valea Dâmboviţei, a Neajlovului, a Glavaciocului, a Vezii, a Teleormanului şi a Călmăţuiului – spre a nu vorbi decât de şesul muntean – se constată a fi locuite din cele dintâi timpuri ale preistoriei. Şi în evul media, tot aici s-au adăposti băştinaşii. E caracteristic că regiunea numită de către Slavi *Vlaşca* adică Ţara Vlahilor sau ţara Românilor – căci aceasta înseamnă cuvântul *Vlah* – se găseşte *la şes*, nu la munte. Ea cuprinde tocmai o regiune foarte bogată în cursuri de apă) cu păduri întinse, dintre care o parte mai există şi astăzi. În codrul Vlăsiei – al cărui nume pus tot în legătură cu Vlahii, Vlasii, ar însemna în cazul acesta: Pădurea Românilor – 1ân codrul Vlăsiei care acoperea ţinutul udat de Dâmboviţa, de Ialomiţa, de afluenţii lor, având în mijlocul lui şi minunatul lac al Snagovului, au locuit cu siguranţă Românii în cursul evului mediu. Aşadar nu numai la munte, dar şi la şes, în unele părţi ale ţinutului românesc ca în Muntenia centrală şi vestică, *mai ales la şes* au găsit Slavii pe Dacoromâni. Aceştia trăiau sub conducerea unor căpetenii numite probabil *juzi* sau *judeci*, în orice caz, printr-un cuvânt derivat din latinul *judex*. În documentele noastre interne scrise în limba română, întâlnim ambii termeni, şi pe jude şi pe judec, având cel dintâi înţelesul de *stăpân de rumâni*, cel de al doilea de *om liber*. În documentele mai vechi din Moldova, scrise slavoneşte, *jude* apare cu acelaşi înţeles ca şi *cneaz*, şi uneori, ca *vătăman*, designând – se pare – pe conducătorul unui sat. În orice caz, se vede că şi mai târziu, după întemeierea Principatelor, cei numiţi prin termeni derivaţi din

latinul *judex* se bucurau de o situaţie socială superioară.

Populaţia romanică din Dacia, având drept cârmuitori pe juziy. A fost supusă de către noii năvălitori care au devenit stăpânii ţăril.

Că a existat acest act de *supunere* a băştinaşilor de către Slavir ne-o dovedesc următoarele fapte şi consideraţii:

Numele care se dă ţăranului neliber în Muntenia este acela de *rumân*. Cel care-şi vinde în epoca mai veche pământul, sau. Într-o epocă mai nouă, se vinde numai pe sine, fără pământ, acela, devine *rumân*. Ţăranul care se răscumpără prin bani sau este iertat de stăpânul său acela «*scapă de rumânie* 9. Ct Rumân» şi «rumânie» au o accepţiune socială bine stabilită prin *mii* de documente *interne*: ele se referă la calitatea şi la situaţia socială a ţăranului neliber, a ţăranului cu stăpân.

Rumân este şi denumirea etnică a neamului nostru, este numele vechi şi popular al lui. (Român este o formă mai nouă, din epoca modernă). Cum a ajuns atunci denumirea etnică să aibă şi această accepţiune socială? S-a născut ea oare *după întemeierea Principatelor*, atunci când Românii izbutiseră să-şi alcătuiască organizaţii de stat, aşa cum s-a afirmat? Ni se pare imposibil» În veacul al XIV-lea, ţara e «Ţara Românească", Domnul şi boierii sunt Români: să accepte ei ca numele etnic să ajungă a desemna pe şerbi, pe ţăranii neliberi? Procesul prin care numele etnic a căpătat această accepţiune socială precisă a trebuit să aibă loc înainte de întemeierea Principatelor şi anume, după conyingerea noastră, în epoca în care Slavii au ocupat Dacia şi au *supus* populaţia romanică de aici. Atunci Românii au putut deveni *rumâni*. Se ştie că Slavii au numit pe romanici pretutindenea *vlahi*. Aşa le-au spus şi strămoşilor noştri în Dacia. Vlahii au fost aşadar populaţia supusă, rumânii: cu această accepţiune de rumân, de ţăran neliber, apare cuvântul *Vlah* în câteva documente vechi româneşti, scrise în

limba slavă. Primul document de acest fel este răspunsul pe care-l dau în anul 1481 boerii, cnezii şi *vlahii* din judeţele Brăila, Buzău şi Râmnicul Sărat lui Ştefan cel Mare, care-i anunţa că a luat sub ocrotirea sa pe pretendentul Mircea şi că-l va sprijini să ocupe tronul. *Boerii* din acest document sunt dregătorii domneşti, *cnezii* sunt oamenii liberi adică proprietarii în genere, *vlahii* sunt rumânii, ţăranii neliberi; ei corespund *săracilor* din scrisoarea amintită a lui Ştefan, care enumera categoriile sociale în felul următor; boeri, cnezi şi *săracL* Al doilea document este din 30 Martie 1535, de la Vlad-Vodă" împuternicind mănăstirea Tismana ca ea singură să aibă dreptul a prinde peşte în apa Tismanei şi a-şi paşte vitele, de la sat în sus până la munte; «iar al altuia dobitoc» – se spune mai departe – să nu cuteze să pască fără voia călugărilor, *nici boeresc*, *nici* vlahvita *vlahă*, în opoziţie cu aceea a boerului, este vita *rumânului7* a ţăranului supus. După întemeierea Principatelor, cuvântul *vlah*. În sensul de *rumân*, nu se putea întrebuinţa însă fără a se produce o confuzie: *vlahe* erau doar acum şi noile state, vlahi erau şi domnii; aşa încât, s-a evitat întrebuinţarea acestui termen în cancelarie. De aceea, cu accepţiunea *socială*, el apare foarte rar, numai în câteva documente. Termenul obişnuit în această epocă pentru a desemna pe ţăranul neliber, pe rumân, este, în actele slave muntene, acela de *vecin*, tot de origine latină: vine din vicinus.

Un alt fapt însemnat care arată procesul de cucerire din Dacia* este numele slav al nobilimii noastre: *boerii*. Când s-au aşezat în ţinuturile din stânga Dunării, de altfel ca şi în dreapta ei, Slavii au luat în stăpânire pământul, au devenit proprietarii lui. Bine înţeles, n-a fost o proprietate individuală, ci pe familii, aşa cum ştim că era organizată proprietatea în primele timpuri la Slavi». Aceşti stăpâni ai pământului au constituit *boerimea* sau nobilimea; Dacoromanii

au fost supuşii; ei lucrau mai departe ogoarele dar plăteau acum *dijmă* (cuvântul e slav!) proprietarilor slavi şi le făceau anumite *munci* (cuvânt tot slav!). Am arătat mai înainte cum un izvor istoric contemporan ne arată că Avarii şi Slavii spuneau locuitorilor din ţările supuse – e tocmai cazul Daciei – următoarele: «semănaţi şi seceraţi; noi o să vă luăm numai o parte din produse".

S-a crezut multă vreme, sub influenţa revendicărilor sociale şi a unei anumite şcoli istorice, că la noi n-ar fi existat o diferenţiere socială în momentul întemeierii statelor; că toţi locuitorii ar fi fost atunci liberi; că am fi avut un regim ţărănesc, o viaţă patriarhală, în care nu erau stăpâni şi supuşi, ci egalitate deplină. E o concepţie romantică, ce nu-şi găseşte niciun reazim în izvoarele istorice. Acestea ne arată dimpotrivă că exista o diferenţiere socială *înainte* de întemeierea Principatelor. Diploma Ioaniţilor, din anul 1247, ne vorbeşte de o categorie de locuitori din Oltenia şi Muntenia, numiţi *majores terrae* adică «mai marii pământului", nobilii deci sau boerii care se bucurau, în caz de judecată, de un tratament privilegiat. Primele acte muntene şi moldovene vorbesc de asemenea de «boeri mari şi mici", nu se putea ca ei să fie re-3 zultatul numai al întemeierii statului. Statul a creat anumiţi dregători; dar restul boerimii exista mai dinainte: ea era alcătuită din proprietarii de pământ care şi apar în actele secolelor al XIV-lea şi al XV-lea, cu menţiunea moşiei de origine, întocmai ca nobilii din apus. «Şandru de la Dorohoi» sau «Vlad de la Valea Albă» de pe Vremea lui Alexandru cel Bun, au aceeaşi semnificaţie ca de pildă «Jean de Vienne» din Franţa lui Carol al V-lea. Se constată, aşadar, încă înainte de întemeierea Principatelor, o diferenţiere socială. *Boerii* sau proprietarii pământului există din evul mediu. Originea lor noi o vedem în procesul de cucerire al Slpvilor.

Aşa se explică şi o mare parte din toponimia noastră. Devenind

stăpânii pământului, Slavii au impus numirile lor. Evident, n-au putut schimba numele marilor cursuri de apă, Dunărea, Mureşul, Tisa, Oltul, Someşul, etc., unde a fost întotdeauna un contingent însemnat de populaţie băştinaşe, dar pentru celelalte râuri, mai mici, pentru pâraie, pentru atâtea dintre înălţimi şi pentru foarte multe sate, ei au dat nume de ale lor. Acestea au rămas şi când Slavii, după câteva secole, au dispărut, fiind asimilaţi de către Dacoromani.

Ca element cuceritor şi stăpân al pământului, Slavii au constituit şi elementul politic, conducător. *Cnezii* şi *voievozii* lor sunt căpeteniile diferitelor triburi şi ale populaţiei băştinaşe, supuse* Ei impart dreptatea în timp de pace şi conduc oastea în timp de război. Pe văile râurilor se formează *cnezatele* şi *voievodatele* pe care le amintesc primele documente istorice. Când vin Ungurii în Ardeal, ei găsesc aci o serie de «ducate", de fapt voievodate (dux = voievod), cu populaţie mixtă româno-slavă şi conduse

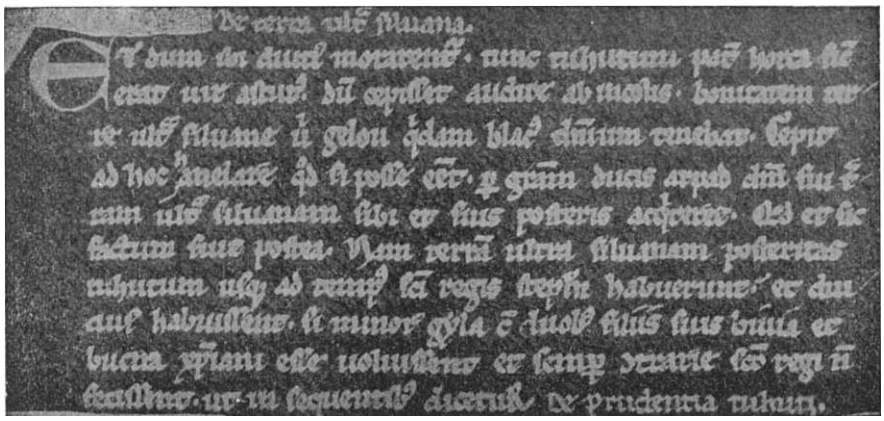

Fig. 107. Manuscrisul cronicii notarului anonim al regelui Bela. În rândul 2, spre dreapta, începe fraza: e bonitatem terre ultrasilvane ubi Gelou quidam Blacus dominium tenebat", adică: bunătatea Ţării Transilvane unde domnea un Român anume Gelou». (Muzeul din Budapesta).

De «duci», adică de «voievozi» slavi. Intre Tisa, Mureş şi Someş, adică în ţara Crişurilor, se întindea – ne spune notarul anonim al regelui Bela-ducatul lui Menumorut «dux Bihorensis"; acesta este arătat ca slav. Când Arpad îi cere să se închine, el răspunde – «cu inimă bulgărească» (bulgarico corde), că nu se va supune. În ţara lui se găsea cetatea Bellerad, adică Belgrad. Un alt «ducat» este acela al lui Glad – poate Vlad –, între Tisa, Mureş şi Dunăre, adică în Banat. În lupta care se dă cu Ungurii, Glad – despre care se afirmă că ar fi fost de origine din Vidin – are în afară de armata lui şi ajutorul Cumanilor, Bulgarilor şi Vlahilor. Al treilea ducat era la răsărit de Munţii Apuseni, în Ardealul propriu-zis. Aci domnea un Român, Gelou (Gelou quidam Blacus: vezi fig. 107). Locuitorii ţării erau Vlahii şi Slavii (Blassi et Sclaui); ei aveau ca arme arcuri şi săgeţi. În sfârşit, pe vremea lui Ştefan cel Sfânt, se aminteşte în partea sud-estică a Ardealului, un «ducat» sub conducerea lui «Kean», care este arătat ca «ducele Bulgarilor şi Slavilor» (ducem Bulgarorum et Sclavorum). Se poate – este foarte probabil chiar – ca numele acestor «duci» sau voievozi să nu fie exacte; tot aşa şi detaliile luptelor; nu se poate nega însă existenţa formaţiilor politice şi a populaţiei lor mixte, româno-slave. Când au venit Ungurii în Ardeal, au găsit mai multe voievodate cârmuite de voievozi slavi şi români şi a căror populaţie era de asemenea amestecată. Procesul de asimilare al Slavilor nu se terminase încă; el se apropia însă de sfârşit, pe vremea regelui ungar Ştefan (anul 1000).

Tot sub formă de *cnezate* şi *voievodate* apar şi cele dintâi formaţiuni politice din Oltenia şi Muntenia. Des amintita diplomă a Ioaniţilor (1247) arată existenţa în Oltenia a trei *cnezate* româneşti: al lui Ioan, al lui Farcaş şi al voievodului Litovoi. Iar la răsărit de Olt pomeneşte pe «Seneslav, voievodul Românilor». La

această dată – jumătatea secolului al XIII-lea – procesul de asimilare al Slavilor era de mult încheiat: ei dispăruseră complet în masa românească; dar conducătorii formaţiilor politice păstrau numele de *cnezi* şi *voievozi* pe care le purtaseră stăpânitorii slavi de odinioară.

Procesul de suprapunere slavă ne face să înţelegem mai bine şi alte fapte din trecutul nostru. Introducerea *limbii slave* în biserica română – *după* creştinarea Bulgarilor, aşadar, de la finele secolului al IX-lea înainte-e uşor explicabil, dacă ţinem seamă că *pătura dominantă*, *elementul politic*, la noi era de origine slavă. Nu se introducea o limbă moartă şi străină, ci limba celor care cârmuiau. După ce aceştia s-au asimilat, limba slavă a rămas şi anume nu numai în Principate, *ci şi dincolo de munţi*, în *Ardealy* fapt foarte însemnat şi care arată vechimea introducerii acestei limbi în biserica noastră. Fiindcă dacă noi am fi luat-o, aşa cum s-acrezut, într-o epocă mai târzie, prin secolul al XIII-lea sau chiar al XIV-lea, atunci cum se explică prezenţa ei şi în Ardeal, *sub stăpânirea ungurească*?

Din biserică, limba slavă a trecut şi în cancelaria statului. Şi în Muntenia şi în Moldova, ea a fost limba oficială până în veacul al XVII-lea. Iar în Ardeal, nefiind stăpânire românească, ci una străină, cu o cancelarie latină, limba slavă a fost totuşi limba în care se scriau pisaniile, inscripţiile, manuscrisele, multă vreme, cam tot atâta cât şi în Principate.

Procesul de asimilare al Slavilor nu s-a făcut repede; el a durat secole întregi. La venirea Ungurilor în Ardeal, am văzut că populaţia «ducatelor j> sau voievodatelor de aci era încă amestecată, Români şi Slavi. Totuşi Românii izbutiseră să asimileze în multe părţi pe foştii stăpâni; în mijlocul Ardealului, voievod era chiar un român, Gelou. Pe vremea lui Ştefan cel Sfânt (1000),

asimilarea era încă în curs; când năvălesc Tătarii însă, în 1241, procesul se încheiase de mult; acum nu mai existau decât *Români*. Slavii dispăruseră în mijlocul acestora, lăsându-le însă moştenirea atât de bogată pe care am analizat-o mai înainte. Se pare că asimilarea Slavilor s-a isprăvit abia în cursul veacului al XI-lea; ea ţinuse cinci secole şi constituia dovada cea mai puternică a rezistenţei şi vitalităţii populaţiei romanice din Dacia. *Supuşii învinseseră pe stăpâni*; *cuceriţii de altă dată erau ei acuma cuceritori şi de data aceasta, pentru totdeauna, fără putinţă de revanşe a celor învinşi*.

Cum s-a petrecut procesul acesta uriaş de asimilare? Graţie căror virtuţi am putut înghiţi elementul slav? Nu avem informaţii asupra *proporţiei numerice* ce a existat între cele două pături de populaţie în momentul aşezării Slavilor în Dacia. Se pare că aceştia din urmă au fost numeroşi: aşa ne spun unele izvoare istorice contemporane; aşa rezultă din studiul toponimiei şi al cuvintelor intrate în limba noastră. Mai numeroşi însă, au fost Dacoromanii. Numărul lor a sporit apoi şi prin numeroşii *robi* pe care-i aduceau Slavii din năvăhrile lor în ţinuturile, pe atunci încă pline de populaţie romanică, ale Peninsulei Balcanice. O amintire a acestor captivi care, duşi la nord de Dunăre, îngroşeau rândurile Românilor de aci, s-a păstrat într-un izvor istoric din secolul al VII-lea, anume în «Viaţa Sfântului Dimitrie din Tesalonic». Aceasta ne spune că «Sclavinii şi Avarii, devastând aproape tot Illyricul, anume provinciile: Panoniile amândouă, Daciile amândouă (adică Ripensis şi Mediterranea, ambelé la sud de Dunăre!), Dardania, Moesia, Prevalitana, împreună cu Rhodope şi toate celelalte provincii ale Traciei până sub zidurile Bizanţului, au dus toată populaţiunea de aci (exagerare evidentă!) dincolo de Dunăre, în partea din spre Panonia ce avea de capitală Sirmium. Acolo chaganul Avarilor a

aşezat tot poporul captiv, care, amestecându-se cu Bulgarii şi Avarii şi cu ceilalţi păgâni, crescu apoi într-un popor foarte numeros şi mare». Iar după vreo 60 de ani – continuă povestirea izvorul nostru – acest popor s-a revoltat împotriva Avarilor şi a trecut sub Kubrat îndărăt în imperiu, la sud de Dunăre. Chiar dacă faptele nu s-au petrecut aşa, totuşi sporirea populaţiei romanice de la nordul Dunării prin captivi aduşi din Peninsula Balcanică este sigură. Dunărea era hotarul între Barbari şi Bizantini. Robii luaţi în expediţiile de pradă fatal trebuiau duşi *peste* Dunăre, adică în Dacia.

Prin sporul normal al lor, adăugându-se apoi şi cei noi veniţi, din spre miazăzi, Dacoromanii au covârşit numericeşte pe Slavi. Dar aceasta nu ar fi fost de ajuns dacă nu se stabileau şi legături mai strânse. Cuvintele slave din limba română, atât de bogate şi unele foarte expresive, privitoare la gospodărie, la familie (*nevastă* e slav!), la însuşirile trupeşti şi sufleteşti ale omului, la viaţa de toate zilele, ne arată că au existat asemenea legături. Au fost – de la o vreme – multe căsătorii mixte, între Dacoromâni şi Slave, la început mai ales între Slavi şi Dacoromane, şi procesul de asimilare a prins să se desemneze. În loc să dispară însă Romanicii în masa Slavilor, aşa cum s-a întâmplat la miazăzi de Dunăre, s-a produs fenomenul invers: au dispărut Slavii. Cred că în acest proces de asimilare, o parte însemnată de merit au avut-o *femeile* dacoromane.

Nu trebuie nici să ne închipuim că deosebirea însemnată de situaţie socială şi de drepturi care au fost la început între cele două pături de populaţie – unii reprezentând elementul dominant, ceilalţi pe supuşi – a rămas neschimbată. Cu timpul s-au produs şi în privinţa aceasta interferenţe. Unii dintre vechii conducători ai Dacoromânilor, de pildă dintre juzii sau judecii lor, au ajuns prin

însuşiri deosebite, prin fapte de război, prin legături de familie, iarăşi într-o situaţie mai înaltă. De la o vreme, atunci când procesul de asimilare începuse, au putut ajunge chiar şi cârmuitori, adică cnezi şi voievozi. Este – se pare – cazul legendarului Gelou. N-avem izvoare şi mărturii pentru a arăta mai precis cum s-a produs procesul acesta de apropiere între cele două pături de populaţie deosebită, dar el n-a putut fi altfel decât în celelalte ţări, de pildă în Franţa, în Italia, în Anglia, unde au avut loc asemenea asimilări etnice. Căci, trebuie s-o spunem încă odată, amestecul de straturi de populaţie diferită, cu drepturi diferite şi de origine etnică diferită, nu constituie ceva *unic* sau *caracteristic* nouă Românilor. Aproape peste tot, în Europa, s-a întâmplat în evul mediu acest proces. Multe din naţiunile de azi au re-» zultat din amestecul a diferite straturi de populaţie de origine diferită. Francezii s-au născut din amestecul Galilor, care erau Celţi, cu Romanii şi apoi a Galoromanilor cu Francii, care erau Germani, Francii au supus pe Galoromani, au devenit stăpânii pământului pe care şi l-au împărţit între ei şi au constituit pătura dominantă, conducătoare. Ceea ce nu i-a impiedecat ca să fia absorbiţi cu timpul de către supuşii lor, de Galoromani, care erau mai numeroşi şi aveau un nivel superior în ce priveşte civilizaţia şi cultura. Englezii provin tot aşa dintr-un amestec de băştinaşi Celţi cu Saxoni germani, şi cu Normanzi, care vorbeau limba franceză. Normanzii când au năvălit în Anglia şi au ocupat-o, în urma luptei de la Hastings (1066), şi-au împărţit pământul între ei, au format pătura conducătoare a ţării, având drepturile politice şi au impus ca limbă a statului limba franceză, adică dialectul francez vorbit de ei. Până târziu, Anglia a avut în cancelaria ei această limbă, pe care grosul populaţiei anglo-saxone n-o înţelegea. Totuşi, ca şi în Franţa, ca şi la noi, elementul cuceritor, în cazul acesta Normanzii, a dispărut cu vremea în

mijlocul populaţiei supuse care a isprăvit prin a da numele ei şi poporului rezultat din noul amestec etnic şi statului. Mai departe, Italienii au şi sânge longobard adică germanic în vinele lor. Când s-au aşezat Longobarzii în câmpia mănoasă a Padului, ei au luat în stăpânire pământul şi au format pătura conducătoare. Cu timpul însq au dispărut şi ei în mijlocul băştinaşilor romanici. Acelaşi lucru s-a petrecut cu Bulgarii, la sudul Dunării. Au supus pe Slavi, au format elementul dominant politic, care a fost asimilat apoi, treptat, treptat, de către supuşii lor mai numeroşi. Intru cât ar fi deci extraordinar ca şi cu poporul nostru să se fi petrecut un fenomen similar? Dimpotrivă, ar fi fost extraordinar, ca în mijlocul unei Europe romanice, în plin amestec etnic, noi singuri să fi făcut excepţie, să fi constituit un fel de insulă. Dacă amestecul intim cu Slavii n-a fost recunoscut până acum, dacă nu i s-a acordat atâta vreme atenţia pe care o merit dacă mai ales nu s-au tras consecinţele în ce priveşte explicarea evului mediu românesc şi formarea poporului nostru, aceasta se datoreşte în primul rând unor preocupări de ordin străin istoriei. Vrând să facă din această disciplină un mijloc de luptă politică şi de propagandă, primii noştri istorici şi filologi – şi trebuie să le fim recunoscători pentru sentimentele patriotice care-i însufleţeau – au susţinut că suntem urmaşi de ai Romanilor şi numai de ai Romanilor. Dacii fuseseră stârpiţi în cursul războaielor, iar după părăsirea Daciei de către legiuni, strămoşii noştri şi-au păstrat neatinsă fiinţa etnică la adăpostul munţilor şi pădurilor. Treptat, treptat – după ce ni se recunoscuse caracterul romanic – s-au făcut apoi concesii în ce priveşte pe Daci. Şi aceştia au luat parte la formarea poporului nostru. Mai ales în ultimul timp, după războiul pentru întregirea neamului, importanţa Dacilor a fost pe deplin evidenţiată. Pentru stabilirea întregului adevăr, trebuie să recunoaştem acum şi rolul

pe care l-au avut Slavii în formarea poporului nostru. Nu e nicio scădere, după cum nu e nicio primejdie. Stabilirea unui fapt petrecut acum o mie şi mai bine de ani nu poate modifica întru nimic situaţia prezentă, cu interesele şi simpatiile ei, tot aşa cum conştiinţa perfectă a originei germane a Francilor nu poate schimba raporturile actuale dintre Francezi şi Germani, dintre Franţa şi Germania. Adevărul trebuie însă spus, fiindcă, în concepţia noastră, istoria nu este nici instrument politic, nici mijloc de propagandă, ci disciplina care urmăreşte restabilirea *exactă* a celor trecute.

BIBLIOGRAFIE

Slavii: 1. C. Jireöek, Recenzia Cărţii lui G. Weigând, Vlacho-Meglen, în Archiv f. Şi. Phil., XV (1892), p. 91 – 102; 2.1. Bogdan, Originea voievodatului la Români, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s. 2, t. XXIV (1901 – 2) p. 191 – 207; 3. I. Bogdan, Despre cnejii români, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s. 2, t. XXVI (1903 – 4), p. 13 – 44; 4. I. Bogdan, Istoriografia română şi problemele ei actuale, Bucureşti, 1905,33 p. În 4°; 5. S. Puşcarixi, Sohodol. Valea Seacă, în Conv. Lit., XL (1906), p. 458 – 61; 6. I. Bogdan, Documentul Razenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în secolul XV, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s 2, t. XXX (1907 – 8), p. 361 – 441; 7. C. Jlreőek, Geschichte der Serben, vol. I, Gotha, 1911, XX + 442 p. În 8°; 8. D. Russo, Elenismul în România. Epoca bizantină şi fanariotă, Bucureşti, 1912,70 p. În 8°; 9. C. GiURESCU, Vechimea rumâniei în Ţara Românească şi legătura lui Mihai Viteazul, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s 2, t. XXXVII (1914 15), p. 479 – 543; 10. G. GiuresCU, Despre rumâni, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s. 2, t. XXXVIII (1915 – 16), p. 191 – 246; 11. C. Glurescu,

Despre boieri, Bucureşti, 1920,129 p. În 8°; 12. P. Cancel, Termenii slavi de plug în daco-română, Bucureşti, 1921,63 p. În 8°; 13. Ilie BärbulesCü, Originea celor mai vechi cuvinte şi instituţii slave la Români, în Arhiva, XXIX (1922), p. L-11; 14. L. Niederle, Manuel de Vantiquitê slave, vol. I-II, Paris, 1923 – 1926, VIII + 246 şi VII + 360 p. În 8°; 15.

— Iorgu Iordan, Rumänische Toponomastik, I-II, Bonn und Leipzig, 1924 – 1926, III + 298 p. În 8°; 16. N. IorGa, Les plus anciens Etats slavo-roumains sur la rive gauche du Danube, în Rev. Des El. SIt. V (1925), fasc. 3 şi 4, p. 171 – 176; 17. P. Skok, Les rapports linguistiques slavo-roumains, în Slavia, IV (1925), p. 428 – 138 şi 325 – 346; 18. Ilie bärbulescü, Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi, Iaşi, 1929, VIII + 534 p. În 8°; 19. N. IorGa, Entre Slaves et Roumains, în Mélanges Ouspenski, Paris, 1930, p. 41 – 49; 20. P. P. Panaitescu, La littérature slavo-roumaine (XV-XVI-e siècles) et son importance pour L'histoire des littératures slaves, Praha, 1931,12 p. În 8°; 21. Gr. Flore scu, Turnul antic de la Tur nu-Măgurele (Cercetări arheologice din 1936), Bucureşti, f. A., 12 p. În 8° (Extras din «Omagiu lui Constantin Kiriţescu»). 22. GiNaNDRIŞ The carliest contacts between Slavs and Roumanianst în The Slavonic and Cast European Review, XVIII (1939) p. 142 – 154; 23. AL. Rosetti, Istoria Limbii Române, III. Limbile slave meridionale, Bucureşti 1940,140 p. În 8°; 24. Sextil puşcariu, Limba română, vol. I. Privire generală, Bucureşti, 1940, XIV+457 p. În 8°; 25. Dimitrie MaCrea, Circulaţia cuvintelor în limba română, Sibiu, 1942,24 p. În 8°.

V. Şi p. 200, nr. 72; p. 244, nr. 5; p. 288, nr. 3 şi 5.

BULGARII

Bulgarii, veniţi din regiunile centrale ale Asiei, se aşază la miazăzi de Dunăre spre sfârşitul veacului al şaptelea. Ei se creştinează în anul 864, aşadar cu o jumătate de mileniu după noi.

Năvălirea lor. Întemeierea statului. Bulgarii fac parte din marea familie a neamurilor de limbă turcă şi anume din grupa occidentală a lor. Ei vin, pe la jumătatea secolului al II-Ica după Christos, din regiunile centrale ale Asiei şi se stabilesc în nord-estul Mării Negre, pe teritoriul cuprins între Don şi Volga, în partea sud-estică a Rusiei actuale. Aci stau mai multă vreme, până pe la începutul veacului al V-lea, când se constată că erau împărţiţi în două ramuri: Bulgarii Utriguri şi Bulgarii Cutriguri numiţi astfel după cei doi conducători ai lor. Ultimii se aşază în cursul secolului al V-lea (după moartea lui Atila) la nordul Mării Negre, unde ocupă Crimeea şi oraşul Bosporus (astăzi Kertch). Spre sfârşitul acestui secol şi în cursul celui următor, Bulgarii năvălesc de aci în mai multe rânduri în imperiul bizantin, întorcându-se cu pradă şi robi. Pentru a curma aceste năvăliri, împăraţii de la Constantinopol ridică împotriva lor pe Avari şi ramura cealaltă răsăriteană a Bulgarilor, anume pe Utriguri. În luptele care se dau, Cutrigurii sunt învinşi şi trebuie să sufere dominaţia avară. Această situaţie durează până în vremea lui Kubrat (585 – 643), hanul bulgar care izbuteşte, se pare tot cu ajutor bizantin – acum Avarii erau prea puternici, deci trebuiau loviţi – să devie independent. El întemeiază la sfârşitul secolului al VI-lea un stat la nordul Mării Negre, care nu durează însă multă vreme. După moartea lui Kubrat, în anul 643r cei 5 feciori ai săi îşi impart, potrivit obiceiului, stăpânirea între ei. Tocmai acum însă năvălesc din spre răsărit *Chazarii*, popor de orgine turcă, şi de religie mozaică, împotriva cărora fiii lui Kubrat nu pot rezista. Unul dintre ei, Isperich (Asparuch) îşi ia hoardele care-i aparţineau, trece Donul, Niprul şi Nistrul şi ajunge

în Bugeac, în partea de miazăzi deci a Moldovei dintre Prut şi Nistru. Nefiind siguri nici aici, ei trec peste Dunăre şi se stabilesc în «Peu ce» care, după unii, ar fi chiar Delta, după istoricii bulgari însă, regiunea din jurul satului Nicoliţel, lângă Tulcea. Trecerea Dunării, susţin aceiaşi istorici bulgari, s-ar fi făcut cu asentimentul Bizantinilor care ar fi cerut noilor veniţi să recunoască autoritatea împăratuluide la Constantinopol şi să apere în calitate de federaţi ţinuturile de la graniţă împotriva altor barbari. Ceea ce Bulgarii ar fi primit – de aceea nièi nu se constată vreo turburare din partea lor în timpul domniei lui Constans al II-lea. După moartea acestui împărat însă, întâmplată în 668, Isperih începu să-şi întindă stăpânirea în spre miazăzi, prădând ţara de-a lungul Dunării. O încercare a Bizantinilor, în 679, nereuşind să-i gonească, ei se stabilesc definitiv în sudul Dobrogei în regiunea Şumla-Varna. Isperih îşi aşază reşedinţa pe locul unde e astăzi satul *Aboba*, construind aci un mare lagăr întărit, în suprafaţă de circa 23 kilometri pătraţi; izvoarele bizantine vor numi această aşezare *Plisca*. Treptat, treptat, Bulgarii cuprind apoi întreg ţinutul dintre Dunăre, Balcani şi Marea Neagră, supunând triburile slave, şapte la numărh care se găseau aci. Acestea se pare că n-au opus rezistenţă, ba chiar s-au înţeles cu noii veniţi pentru a apăra împreună ţara împotriva altor duşmani. Bulgarii formau grosul armatei, cavaleria, iar Slavii infanteria şi aveau ca obligaţie principală paza graniţelor. Slavii erau de altfel în număr mult mai mare decât Bulgarii; aceştia din urmă au şi dispărut cu vremea în mijlocul lor, dând însă *numele* lor ţării şi statului întemeiat la sudul Dunării. Odată cu dispariţia ca neam, a dispărut şi limba lor turcă, din care au rămas numai câteva cuvinte în bulgara de astăzi.

Avem câteva ştiri asupra organizării acestui vechi stat bulgarŞeful lui se numea *chan* sau *chagan*, întocmai ca la Avari şi la celelalte

neamuri de aceeaşi origine. Dregătorului celui mai însemnat, care ajuta pe han în administrarea statului, i se spunea *kafkan*. Alt demnitar purta numele de *tarkan*. Administratori ai ţinuturilor erau *knezii*. Nobilii se împărţeau în două categorii: marih numiţi *boliari* – de unde vine şi numirea românească de *boer* – şi mici, numiţi *bagaini*. Cei care se distingeau căpătau diferite titluri precum *Bogotur*, *Kolovrat* şi altele.

Isperich moare în anul 702. După el urmează *Terhel* (702719), în timpul căruia se stabilesc – printr-un tratat încheiat cu Bizantinii în 716 – hotarele statului bulgar. Pe urmă, nu mai avem, timp de câteva decenii, ştiri asupra cârmuitorilor. Se pare numai că se stinge acum vechea dinastie şi urmează la tron alta nouă, având ca prim han pe *Kormissos*. Intre 740 şi sfârşitul secolului au loc numeroase lupte cu Bizantinii, cu rezultat schimbător. În epoca aceasta domnesc doi hani cu nume latineşti: unul este *Sabin* (765 – 767); celălalt *Pagan* (772). Acesta din urmă este bătut de Bizantini, fuge la Varna şi piere acolo, ucis – se pare – de boerii care-l duşmăneau.

Puterea statului bulgar creşte considerabil sub *Krum* (802814) care îşi întinde stăpânirea sa atât la nord de Dunăre cât şi la sud de Balcani, Avarii fuseseră tocmai zdrobiţi, cu puţin înainte de către Carol cel Mare (797). Krum profită de acest fapt şi anexează regiunea de la răsărit de vărsarea Tisei, aşadar Banatul. E foarte probabil că stăpânirea lui s-a întins şi asupra Munteniei, poate şi asupra Ardealului, ţinuturi în care întocmai ca şi în Banat locuiau încă neamuri slave alături de populaţia dacoromană, dar pe cale de a se contopi cu aceasta. Un scriitor bizantin vorbind de prizonierii pe care li luase Krum la Adrianopol, spune că ei au fost duşi în «*Bulgaria de dincolo de Dunăre*» aşadar pe malul stâng. Iar un altul, tot bizantin, anume Nicefor Gregoras, vorbeşte de «Bulgaria

de dincoace de Dunăre”, ceea ce implică şi a alta *dincolo* adică la noi, scriitorul stând în Constantinopol. Spre miazăzi, hotarele statului bulgar cuprind acum *Sofia*, cucerită în urma unei lupte sângeroase. Împăratul bizantin Nicefor I întreprinde o expediţie împotriva lui Krum, în anul 811 şi ajunge chiar până la reşedinţa acestuia, la Plisca, unde pune mâna pe un bogat tezaur şi dă foc castelului. La întoarcere însă, armata bizantină e surprinsă de soldaţii lui Krum în trecătoarea cea îngustă a Vârbiţei şi distrusă aproape în întregime. Împăratul Nicefor însuşi căzu pe câmpul de luptă. Krum porunci să se puie capul celui mort într-o suliţă şi apoi, nemulţumit se vede cu atât, dădu să i se facă din craniu un pahar, argintat pe dinăuntru, în care i se turna vin la ospeţe; uneori îl dădea şi boerilor bulgari să bea din el.

După Krum, urmează *Omurtag* (814 – 831). El încheie pace cu Bizantinii, aceştia recunoscându-i stăpânirea asupra oraşelor Sofia şi Filipopoli. Are în schimb conflicte cu Francii, din cauza unor triburi slave de la hotarul de nord-vest al statului său, anume Timocianii, din valea Timocului, şi Abodriţii şi Kutcianii din Banat, care se revoltaseră şi trecuseră de partea celor dintâi. Cu prilejul acestor conflicte, cuprinde Omurtag provincia Sirmium, cu oraşul Singidunum care de acum înainte se va numi Belgrad. În timpul acestui han, au loc şi persecuţii împotriva creştinilor din Bulgaria.

Creştinarea Bulgarilor. Alfabetul chirilic. Ţarul Simeon. Dintre urmaşii lui Omurtag trebuie amintit *Pressian*, care ocupă o bună parte din Macedonia slavă şi fiul acestuia, *Boris* care a creştinat, în 864, pe Bulgari. Acest însemnat act s-a făcut sub auspiciile Bizanţului. Împăratul însuşi a fost naşul lui Boris. Dar boerii bulgari n-au vrut să primească toţi noua credinţă: a urmat o revoltă care a fost înăbuşită în sânge. Cincizeci şi doi de boeri împreună cu familiile lor au pierit de mâna călăului, alţii au fost închişi. Poporul

s-a creştinat în masă. Îndată după aceea, Boris a păşit la organizarea bisericii bulgare, cerând patriarhului de la Constantinopol, Fotie I, să-i acorde instituirea unei arhiepiscopii- ceea ce însemna, de fapt, autonomia bisericească – şi să-i dea lămuriri în ce priveşte dogmele şi alte chestiuni în legătură cu credinţa. Patriarhul nerăspunzând la primul punct, Boris se îndreaptă pe neaşteptate spre Papade la Roma, Nicolae I, cerând acestuia să-i – aprobe instituirea unui arhiepiscop. Şi Papa însă ocoleşte, în mod abil, chestiunea, propunând deocamdată numirea numai a unui episcop. Văzând patriarhia din Constantinopol că e în primejdie să piardă de sub influenţa ei o mare parte a Peninsulei Balcanice, revine şi se arată dispusă să trateze cu Boris. Şi într-adevăr, prin conciliul ţinut în capitala imperiului în 869 – 870, conciliu care – avea de scop, între altele, tocmai să pună de acord Roma şi Constantinopolul în ce priveşte biserica bulgară, se hotărăşte ca aceasta să rămâie sub jurisdicţia Patriarhiei din Bizanţ care şi numeşte pe primul arhiepiscop bulgar în persoana unui anume Iosif. Încercările ulterioare ale Papei de a recâştiga pe Bulgari rămân fără succes.

După ce creştinează astfel pe ai săi şi introduce limba slavă în liserică, Boris se retrage, în anul 889, într-o mănăstire, lăsând ca urmaş pe fiul său cel mai mare, pe Vladimir. Acesta însă vrea să reînvie vechea credinţă. Atunci Boris leapădă rasa, încinge sabia, prinde fără greutate pe fiul său, îl orbeşte şi-l aruncă în închisoare, Face apoi pe boeri să recunoască drept stăpânitor pe fiul cel mai mic, pe *Simeon* (893), după care se întoarce la mănăstire unde moare în anul 907, în izolare şi linişte deplină. Biserica bulgară, pentru marile sale merite, l-a trecut în rândul sfinţilor.

S-a crezut multă vreme că Bulgarii ar fi fost creştinaţi cu ajutorul celor doi predicatori şi misionari Metodiu şi Chirii. Realitatea este

că aceştia au fost apostolii *Moravilor*, poporul slav care întemeiază în secolul al IX-lea un stat puternic în regiunea Slovaciei de azi. Discipoli ai lui Metodiu şi Chirii – printre care tréfa ue să pomenim pe Climent de Ohrida – au predicat însă în Bulgaria şi au contribuit la întărirea noii credinţe. Tot ei au introdus, şi cele două alfabete, glagolitic şi chirilic, în care s-au scris textele îeligioase în ţările slave. Alfabetul glagolitic a fost numit aşa din cauza cuvântului slav *glagola*: «el spunea", care revine foarte des în textul slav al Sfintei Evanghelii. Latinii auzind repetându-se mereu acest cuvânt, au spus celor care citeau evanghelia glagoliţi, iar alfabetului întrebuinţat la scriere, glagolitic. Acest alfabet e mai vechi; el provine din litera greacă minusculă, căreia i s-au adăugat pentru sunetele slave ce nu existau în greceşte, caractere luate din aflatbeul ebraic-samaritean. N-a avut o răspândirea prea largă, fiind întrebuinţat mai mult în Croaţia unde a căpătat o înfăţişare specială, colţuroasă, din care cauză a şi fost numit *glagolitic unghiular*. Alfabetul chirilic, numit impropria astfel fiindcă nu se datoreşte lui Chirii, apostolul slav – e ceva mai nou – se crede că a fost alcătuit pe vremea lui Simeon şi a avut o răspândire mult mai largă. Provine din litera uncială greacă, stilizată, căreia i s-au adăugat, pentru sunetele care nu existau în greceşte, semne luate din alfabetul glagolitic. Acest alfabet chirilic a fost adoptat de Bulgari, de Sârbi, de Ruşi şi de noi, de Români, care am scris cu el până târziu de tot, până în 1863, când s-a decretat înlocuirea lui. Polonii şi Cehii nu l-au întrebuinţat, ei scriind cu alfabetul latin, care e mult mai simplu şi mai uşor de citit. S-a făcut socoteala că pentru a citi o pagină scrisă cu chirilică trebuie cel puţin de două ori mai mult timp decât pentru aceeaşi pagină scrisă cu caractere latine.

Statul bulgar ajunge în culmea puterii sale sub *Simeon* (893927).

Acesta era un om de cultură, fusese crescut şi educat la Constantinopol; avea relaţii cu cercurile intelectuale bizantine, de aceea i se şi spunea că e «jumătate Grec». A avut ambiţia să ajungă împărat la Bizanţ, de aceea a purtat o serie de lupte sângeroase, fără însă să-şi poată împlini visul. Potrivit vechii lor politici, Bizantinii ridică împotriva lui pe Unguri care se aşezaseră tocmai în Bugeac, în Atelkuz cum i se spunea pe vremea aceea, şi-l obligă să încheie pace (895). Simeon s-a răzbunat apoi împotriva Ungurilor, prădându-le chiar în anul următor aşezările lor din Bugeac, din care cauză, aceştia au plecat din Atelkuz şi s-au stabilit în câmpia panonică, în pustă, unde au şi întemeiat statul lor. Din pricina luptelor cu Bizantinii – ele au reînceput în 913 şi au durat până la moartea lui Simeon – acesta a trebuit să renunţe la stăpânirea asupra ţinuturilor de la nord de Dunăre.

Fig. 108.
— Monedă bizantină de aur dein Nicefor Focas (963 – 969). S-au găsit exemplare de acestea şi la noi în ţară.

Decăderea şi desfiinţarea statului bulgar. După moartea lui Simeon, statul bulgar decade. Din cauza influenţei greceşti care ajunsese atotputernică – soţia ţarului Petru (927 – 969) era chiar o nepoată a împăratului bizantin Roman Lecapenos – izbucnesc răscoale. În 963, o parte însemnată a Bulgariei, cuprinzând Macedonia, se constituie ca formaţie independentă, având în frunte pe un boer puternic din partea locului, cu numele de *Nikola*.

Bizantinii socotesc că a venit acum momentul să desfiinţeze statul bulgar de pe urma căruia avuseseră atâta de suferit. Ostilităţile încep în 966 sub împăratul Nicefor Focas (vezi fig. 108); dipibmaţia constantinopolitană ridică de data aceasta împotriva Bulgarilor un alt duşman anume pe *Sviatoslav*, conducătorul Ruşilor de la Kiew, care a domnit între 945 şi 972. Acesta primeşte propunerea bizantină, se coboară cu bărcile pe Nipru, şi pe Marea Neagră ajunge în partea de miazănoapte a Bulgariei. Aci el ocupă mai multe oraşe şi cetăţi şi-şi aşază tabăra la Preslaveţ sau Preslavul mic, pe Dunăre (968). Silit să se întoarcă însă îndată îndărăt – Pecenegii, noii năvălitori de neam turcesc, asediau Kiewul – el revine în anul următor, după ce-şi eliberase mai întâi capitala şi-şi împărţise statul între fiii săi, ceea ce însemna că avea de gând să se stabilească definitiv la sudul Dunării. Într-adevăr, Sviatoslav reocupă Preslaveţul, apoi însăşi capitala Bulgariei, Preslavul (spre sud-vest de Şumla), luând prizonier pe ţarul Boris (969 – 972) şi familia sa. De aci trece Balcanii, cucereşte Filipopoli şi ajunge în faţa oraşului Adrianopol, important centru bizantin. Aliatul devenea

Fig. 109.
— Tezaurul de monede bizantine de aur (106 piese), dintre care cea mai mare parte de la Vasile al II-lea Bulgaroctonul şi de la Constantin al VIII-lea; găsit la Bisericuţa (Dinogeţia), în faţa Galaţilor, în August 1939, cu prilejul săpăturilor arheologice*
Supărător; după ce bătuse pe Bulgari, era în stare acum să ocupe şi ţinuturi aparţinând celor care îl chemaseră în ajutor. De aceea* împăratul bizantin Ioan Tzimiskes (969 – 976) se hotărăşte să întreprindă o expediţie împotriva acestui cutezător şi să-l gonească, într-adevăr, Ruşii sunt bătuţi în mai multe lupte, Preslavul este eliberat. Odată cu aceasta, îşi recapătă şi Boris libertatea, iar Sviatoslav e silit să se retragă în cetatea Durostor unde Bizantinii îl asediază. După trei luni de zile, principele nordic, care se visase la un moment dat stăpânitor al ţinuturilor de la Dunăre – Dunav din cântecele ruseşti – poate chiar al Bizanţului, e nevoit să se închine, căpătând însă voia de a se întoarce – el şi armata lui – în ţara de unde veniseră. În drum spre Kiew, Sviatoslav a fost atacat şi o mor it de Pecenegi. După retragerea Ruşilor, împăratul bizantin anexează Bulgaria răsăriteană; ţarul Boris fusese detronat printr-o ceremonie publică în forul din Constantinopol, dându-i-se apoi, ca o graţie, titlul de patriciu.
Mai rămânea Bulgaria apuseană, cea din Macedonia. Aceasta a avut sub Samuil (980 – 1014) câţiva ani de deosebită înălţare, ajungând să stăpânească, la un moment dat, Belgradul, Nişul, o bună parte a coastei de apus, în regiunea Albaniei de azi, ba chiar şi ţinutul dintre Dunăre şi Balcani. În curând însă, soarta armelor se schimbă. Armata lui Samuil fu bătută în mai multe rânduri. Lupta hotărâtoare s-a dat la *Clinei*, un sat din Macedonia, unde Bulgarii pierdură 15…000 de prizonieri. Împăratul bizantin Vasile

al II-lea, căruia i s-a spus pe urmă şi Bulgaroctonul, adică ucigătorul de Bulgari, (vezi fig. 109), porunci să fie orbiţi, lăsând la fiecare sută de soldaţi numai câte unul cu un ochiu, ca să-i conducă îndărăt la Samuil. Acesta, când văzu imensitatea dezastrului, avu un atac de apoplexie şi în două zile muri. Boerii bulgari încercară să mai lupte câtva timp, dar fără succes. În anul 1018, ultima cetate îşi deschidea porţile Bizanţului şi odată cu supunerea ei dispărea şi statul bulgar din apus. Ca pe vremea lui Justinian, Dunărea era din nou hotarul de miazănoapte al imperiului din Constantinopol.

Nu cunoaştem mai nimic din vechea limbă a Bulgarilor – aceea turcă – aşa încât, în afară de cuvântul *boier* care derivă din Бол-Ьрь – nu putem şti dacă ne-a mai rămas ceva de la ea în limba noastră. De altfel, Bulgarii lui Isperich şi ai celor dintâi hani, au dispărut curând în masa mult mai numeroasă a Slavilor. Când se vorbeşte de influenţă bulgară asupra noastră, trebuie să se înţeleagă prin urmare nu aceea străveche, despre care suntem aşa de puţin informaţi, ci influenţa Slavilor care au asimilat pe Bulgari. De la aceştia am împrumutat noi *alfabetul chirilic* precum şi o serie de elemente în viaţa de stat, pe care le vom înfăţişa însă în capitolul privitor la vechea organizare a ţărilor române.

BIBLIO GRAFIE

Bulgarii: 1. Fr. MiKlóSICH, Über die Wanderungen der Rumunen în den dalmatischen Alpen und den Karpathen, Viena, 1897,66 p. În 4°; 2. W. N. Slatarski, Geschichte der Bulgaren, vol. I, Leipzig, 1918, X + 182 p. În 16°; 3. B. Conev, Езиковни взаимности между Българи и Румъни, Sofia, 1921,158 p. În 8°; 4. Şi. Mladenov, Vestiges de la langue des Protobulgares touraniens d-Asparuch en

Bulgare moderne, în Rev. D. El. ŞI, I (1921), p. 38 – 53; 5. Theodor Capidan, Raporturile lingvistice slavo-române. I. Influenţa română asupra limbii bulgare, în Dacorom., III (1923), p. 129 – 238; 6. Julius Moravesik, Zur Geschichte der Onoguren, în Ung. Jahrb., X (1930), p. 53 – 90; 7. Kr. Mijatev, Эпиграфичесюе материалы изъ Преслава, în Byzantinoslavica, III (1931), p. 383 – 403; 8. A. Vaillant şi M. Lascaris, La date de la conversion des Bulgares, în Rev. D. El. ŞI., t. XIII (1933), p. 5 – 15;
Fr. DvorniK, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, Praha, 1933, X + 443, p. În 8°; 10. Петъръ Мутафчиевъ, История на българския народъ, tomul I, Sofia, 1942, în fe°.
Vezi şi p. 279, nr. 23 şi 24.

UNGURII

După ce s-au aşezat în pustă, în anul 896, Ungurii au aflat de tbunătatea Ţării Transilvane unde domnea Gelu Românul“.
(Cronica notarului anonim al regelui Bela).
Istoria lor până la aşezarea în pustă. Ungurii sunt un popor fino-ugrian; limba lor se înrudeşte prin urmare cu aceea a Finlandezilor, a Estonilor şi a Laponilor. Numele lor naţional este acela de *Maghiari*, după numele tribului din care-şi alegeau conducătorul, şi înseamnă, pare-se, «oamenii (sau odraslele) pământului»... Alţi învăţaţi îl traduc prin «puternici, stăpâni» > considerându-l tot una cu turcescul *bajar*. *Ungurii* – aşa le-au spus Germanii, Romanicii şi Bizantinii – aveau, la năvălirea lor în Europa, înfăţişarea obişnuită a Fino-ugrienilor: mici de statură, cu pometii obrajilor ieşiţi în afară, ochii puţin oblici, pielea de coloare mai închisă, nu albă, şi părul împletit în cozi care le cădeau pe spate. Se ocupau în special cu creşterea vitelor. Abatele Regino,

care a trăit în veacul al X-lea, puţină vreme deci după aşezarea lor în Panonia, şi care avusese prilejul să-i observe în incursiunile lor din Germania, ni-i descrie în felul următor; ct Ungurii rătăcesc în pustietăţile Panonilor şi Avarilor şi îşi caută hrana zilnică din vânat şi pescuit. Ei luptă mai ales cu săgeţi pe care ştiu să le arunce cu mare dibăcie din arcurile lor de lemn. Nu se pricep a lupta într-o ordine de bătaie sau a asedia cetăţi; adeseori >se prefac a fugi pentru a înşela pe duşman. Nu ţin mult timp la luptă; altfel, dacă stăruinţa lor în bătaie ar egala furia primelor ciocniri, ar fi de neînvinşi».

Originari erau din mijlocul Asiei, din regiunea care se întinde la apus de ultimele ramificaţii ale munţilor Altai, în apropiere de nordul Persiei. De aci pleacă ei, în secolul întâi după Christos, spre apus. Câtăva vreme au zăbovit în ţinuturile de stepă care se întind între cursul mijlociu al Volgăi şi Munţii Urali. Mai târziu, pe la 830, îi găsim între Don şi Nipru, în ţinutul cunoscut în izvoarele bizantine sub numele de *Lebedia*. Atacul Pecenegilor îi sileşte să părăsească însă şi acest ţinut. O parte se întorc îndărăt, în Asia, restul se îndreaptă spre apus şi ajung, pe la 889, în Atelkuz (în maghiara de azi Etelköz) adică în «ţara dintre râuri». E regiunea cuprinsă între cursul inferior al Prutului şi al Niprului cuprinzând deci şi *Bugeacul* Istoricii unguri cred – dar fără dovezi – că ea se întindea spre apus până la Siiet.

Aci diferitele triburi ale Ungurilor se unesc şi aleg drept conducător pe *Arpad*, despre care împăratul bizantin Constantin Porfirogenetul ne spune că era «cel mai demn (de această onoare), înţelept la sfat şi înţelegător, de o vitejie deosebită şi înzestrat pentru domnie“.

Nici în Atelkuz Ungurii n-au putut rămâne multă vreme. În anul 894 izbucnind un război între ţarul Simeon al Bulgarilor şi

Bizantini, aceştia din urmă, potrivit unei vechi tactice de a combate pe barbari, ridicând pe unii împotriva altora, se adresează Ungurilor, cerându-le ajutor. Şi într-adevăr, Ungurii atacă în acelaşi an pe Bulgari şi-i birue în trei bătălii, ocupând chiar capitala, ceea ce face pe Simeon să încheie pace cu Bizantinii. Odată asigurat din partea aceasta, el hotărăşte să se răzbune împotriva celor care nu numai că îl învinseseră, dar îi prădaseră şi o parte dih ţară. Încheie deci o alianţă cu Pecenegii, duşmanii Ungurilor, şi împreună cu ei atacă lagărul din Atelkuz. O parte din armata ungurească lipsea tocmai, fiind dusă într-o expediţie spre miazănoapte. Simeon împreună cu Pecenegii au putut deci să biruie uşor pe cei rămaşi şi să devasteze cumplit lagărul. Când au văzut Ungurii dezastrul-pieriseră mulţi dintre ai lor, alţii fuseseră luaţi prizonieri, o mare parte din turme erau pierdute – s-au hotărât să plece din Atelkuz şi să-şi caute o nouă aşezare. Asupra drumului pe care l-au urmat nu există acord între istorici. Unii, luându-se după arătările notarului anonim al regelui Bela, cred că Ungurii au pornit spre miazănoapte, de-a lungul Carpaţilor moldoveni şi galiţieni, până în dreptul oraşului Munkács, unde au trecut peste munţi, scoborându-se în câmpia Tisei. Alţii, care nu vor să admită continuitatea noastră în Dacia şi deci nu pun temeiu pe cronica notarului anonim, *acesta arătând prezenţa Vlahilor în Ardeal la çenirea neamului lui Arpad*, susţin că Ungurii n-au mai ocolit pe la miazănoapte, ci au trecut de-a-dreptul spre apus, prin trecătorile Carpaţilor moldoveni şi au ajuns astfel, peste Ardeal, în şesul Tisei. Încă din anul 884, susţin aceiaşi istorici, o parte din Unguri ocupaseră răsăritul Ardealului şi se aşezaseră acolo: din aceştia s-ar trage Secuii de astăzi. După atacul Pecenegilor, au venit şi ceilalţi, pe urmele lor, şi au ajuns în pustă* Noi credem însă mai de grabă pe notarul anonim şi admitem că năvălitorii au coborât din

spre miazănoapte, prin Garpaţii Galiţiei. Trecerea lor peste munţi a avut loc în toamna anului 895 iar aşezarea în pustă în 896.

Luptele cu voievozii româno-slavi. În câmpia Tisei şi în Ardeal, Ungurii au găsit o populaţie amestecată româno-slavă care avea o serie de organizaţii politice. Ne-o spun lămurit două izvoare istorice; cronica notarului anonim al regelui Bela şi o cronică rusească numită a lui Nestor. Potrivit primului izvor, – despre care istoriografia maghiară are azi cuvinte de înaltă preţuire – existau, în stânga Tisei, următoarele «ducate»: unul al lui *Menumorut*, între Someş şi Mureş, deci în ţara Crişurilor, un al doilea, al lui *Glad*, în Banat, şi un al treilea, în Ardealul propriu-zis. Aci domnea *Gehu*. Supunerea acestor ducate – de fapt, voievodate – a avut loc, dacă este să credem povestirea notarului anonim, astfel: Arpad cere lui Menumorut să i se supuie. Acesta însă îi răspunde «cu inimă bulgărească» (bulgarico corde) că nu se supune. Atunci un conducător ungur, cu numele de Zoltán, îl atacă şi Menumorut se închide în cetatea sa, a Bihorului. Ungurii ajung până la «Bellerad» – deci Bălgrad. Văzând că va fi învins, Menumorut face pace, dând pe fiica sa ca soţie lui Zoltán, iar «ducatul» său ca zestre.

Glad ar fi fost de origine din Vidin; el stăpâneşte ţara de la Mureş până la Dunăre, la «Urscia", care este, se pare, Orşova. Se aminteşte şi un loc pe unde se trece Tisa, la «Kenesna», precum şi râul Begheu (Beguey). În lupta cu Ungurii, Glad, în afară de armata sa, are şi sprijinul Cumanilor, al Bulgarilor, sub conducerea a trei knezi, şi al *Blacilor* adică al Românilor. Este însă învins, se ascunde în Keve, la hotarele Bulgarilor, şi în cele din urmă se supune.

Cât despre Gelou, acesta domnea peste o ţară despre a cărei tunătate se dusese faima («bonitatem terre ultrasilvane *; vezi fig. 107). Supuşii lui însă, Vlahii şi Slavii, avuseseră multe de suferit din pricina Pecenegilor şi Cumanilor şi nu erau soldaţi grozavi* N-

aveau decât arcuri şi săgeţi. Tuhutum, un căpitan ungur, aude de ţara aceasta şi vine s-o cucerească. Gelou, numit în cronici «dux Blacorum» şi altă dată «dux ultrasilvanus", încearcă să se împotrivească, mai întâi la porţile mezeşene, apoi la râul Almaş. Este însă învins în amândouă locurile. Pe când se retrăgea spre cetatea sa de pe Someş, ostaşii lui Tuhutum l-au ajuns din urmă şi l-au ucis, la râul Copuşului. Ceea ce văzând locuitorii ţării, au adus ca domn în locul lui pe Tuhutum şi i-au jurat credinţă.

Povestirea notarului anonim – alcătuită, după toate probabilităţile sub Bela al II-lea (1131 – 1141) – cuprinde şi unele inadvertenţe cronologice, vorbind de pildă despre Cumani, pe vremea năvălirii Ungurilor. Este iarăşi probabil ca şi numele de persoane să fie o creaţie ulterioară, plecându-se de la anumite nume de localităţi din vremea alcătuirii cronicei. Ceea ce nu se poate contesta însă este că notarul anonim reproduce *o veche tradiţie despre supunerea populaţiei româno-slave din Ardeal şi din şesul Tisei, populaţie care-şi avea organizaţiile ei politice, voievodatele şi cnezatele ei*. Că pe conducătorii acestei populaţii îi chema Gelou, Glad sau Menumorut, că luptele s-au dat în locul cutare şi că au urmat în chipul arătat de cronică, acestea nu au, în definitiv, prea mare importanţă. Problema esenţială este prezenţa Românilor în Ardeal la venirea Ungurilor aici şi aceasta astăzi nu se mai poate nega decât de cei care au interes s-o nege. De altfel, cronica notarului anonim a regelui Bela nu este *singurul* izvor care să arate prezenţa Românilor în Ardeal la sfârşitul veacului al IX-lea. Acelaşi lucru ne spune, după cum afirmam mai sus, şi cronica rusă zisă a lui Nestor. Ea povesteşte anume că Ungurii, după ce au trecut nişte munţi înalţi «*se apucară la lupte cu Valahii şi Slavii care locuiau aceste ţări*".

Prezenţa populaţiei slavo-române în Ardeal şi în şesul Tisei rezultă

din cercetarea atentă a toponimiei din primele acte ungureşti. Este adevărat că aceste acte sunt posterioare cu mai bine de un secol şi jumătate năvălirii Ungurilor; dar nume topice ca *Petra*: “ atestat în anul 1055 sau ca muntele *Sorul* («ad montem nomine Sorul»), eleşteul *Rotunda* («piscinae quae vocatur Rotunda») şi râul *Criş* («fluvius Krys»; pe ungureşte ar fi trebuit să fie Koros!) din 1075 ne arată prezenţa *cu mult înainte* a populaţiei care le numise astfel.

Teoria de care se servesc, în mod persistent, istoricii şi oamenii politici ai Ungariei, spre a explica mulţimea elementului românesc în Transilvania, anume aceea a unei *infiltrări lente din spre miazăzi*, începând de la finele secolului al XII-lea, infiltrare care s-ar fi accentuat apoi în epoca modernă, în timpul dominaţiei turceşti şi mai ales sub Fanarioţi, *este total falsă şi lipsită de bază documentară*. Fenomenul a fost invers: Transilvania, pământul de baştină al românismului, aşa cum au dovedit în chip evident şi ultimele cercetări ştiinţifice – menţionăm de pildă, acelea ale profesorilor Moga şi Gamillscheg – a constituit întotdeauna rezervoriul din care s-au alimentat sub raportul etnic Principatele. În sprijinul acestei afirmaţii se pot cita numeroase documente şi mărturii, atât oficiale cât şi private, începând din secolul al XIV-lea – întemeierea Moldovei, de către Maramureşeni – şi până în al XIX-Lea – colonizarea cu mocani a Dobrogei şi a anumitor regiuni din Muntenia. Cercetarea cât de sumară a toponimiei din Principate dovedeşte un curent viu de trecere a populaţiei ardelene peste munţi. Fenomenul un se mărgineşte numai la Români; el cuprinde în secolele XIII-XIV şi pe Saşi chiar, iar în secolele XIII-XVI şi pe Secui. Un judeţ întreg din Muntenia a purtat până în 1845 numele de *Săcuieni* (sau Saac), iar localităţile având adaosul de *Ungureni* (de ex. Măneciu-ungureni, Valea Vii-ungureni, Popeşti-ungureni,

Poseşti-ungureni, etc., vezi şi voi* II, p. 401 – 403), sau numite chiar simplu *Ungureni*, termen ce înseamnă, în mod obişnuit, în vechiul regat «Români din Ardeal", sunt foarte numeroase atât în Muntenia cât şi în Moldova.

Creştinarea Ungurilor şi ocuparea Ardealului. După aşezarea în pustă, Ungurii au continuat câtăva vreme expediţiile lor de pradă, mai ales în Germania, până când au fost înfrânţi într-o luptă însemnată, la râul Lech, în anul 955 (10 August).

Importanţa lor creşte odată cu trecerea la creştinism. La început* se părea că Ungurii vor fi convertiţi prin ajutorul misionarilor g eci. Principele *Gyulß* se duce, în secolul X, la Byzanţ, se botează şi aduce cu sine, ca episcop al Ungariei, pe călugărul Ieroteu. Se înfiinţează chiar şi o mănăstire cu monahi greci. Totuşi, creştinarea în masă a Ungurilor nu se va face sub auspiciile Bizanţului, ci a Papei de la Roma. Ea este opera regelui *Ştefan*, căruia Ungurii i-au spus apoi *cel Sfânt*. Încă din vremea tatălui său, a lui Geza (970? – 997), şi mai ales din îndemnul soţiei acestuia *Sarolta*, începuseră să vie misionari şi predicatori din apus. Propaganda s-a înteţit în timpul lui Ştefan careprimise botezul împreună cu părinţii săi. În timp de patru ani, poporul a fost creştinat (vezi fig. 110). O încercare de opoziţie a celor care sprijineau păgânismul a fost înfrântă, ca în Bulgaria. Ştefan a cerut Papei de la Roma, cu prilejul creştinării, două lucruri: întâi titlul şi coroana de rege şi apoi împuternicirea de a organiza, sub raportul bisericesc, ţara sa. Papa s-a grăbit să-i satisfacă dorinţele, deoarece convertirea Ungurilor era nu numai o victorie a creştinismului în general, dar şi, în special, una personală a lui care îşi lărgea astfel sfera de influenţă. I-a trimis deci coroana şi împuternicirea cerută, împreună cu o delegaţie de prelaţi care să-l ajute în opera de organizare. Încoronarea lui Ştefan a avut loc în anul 1001; ea

deschide o nouă eră în istoria Ungariei. Într-adevăr, prin creştinare, Ungurii scapă ca formaţie politică de pieire şi intră în concertul statelor şi popoarelor europene. Dacă nu s-ar fi creştinat, statul lor n-ar fi putut dura şi dispărea ca şi al Avarilor: conducătorii bisericii ar fi îndemnat pe monarhii creştini să pornească împotriva acestor noi barbari păgâni şi să-i distrugă. Mai ales că descendenţii Ungurilorde la început, aceia ai lui Arpad, începuseră să se amestece cu populaţiile găsite în ţara ocupată şi erau pe cale să-şi piardă caracteristicele somatice, să dispară cu totul, ca rasă, în mijlocul supuşilor. Chiar istoricii şi etnografii unguri, cum e Vámbéry, de pildă, recunosc că ultimii lor strămoşi curaţi trebuie să se fi stins prin preajma anului 1000.

După încoronarea ca rege, Ştefan a pornit o serie de expediţiuni împotriva unor stăpânitori din Ardeal şi Banat, care refuzau să-i recunoască autoritatea. Aşa ne spun vechile cronice ungureşti. Pe scaunul ocupat odinioară, în urma morţii lui Gelou, de Tuhutum, stătea acum un urmaş al acestuia anume *Gyula*, care-i era unchi lui Ştefan. Prima expediţie a fost chiar împotriva unchiului său.

Ce în anul 1002 – povestesc cronicile – fericitul rege Ştefan a prins pe ducele Gyula şi l-a adus în Ungaria; iar toată ţara lui, foarte întinsă şi bogată, a unit-o cu monarhia ungară. Şi se numeşte acea ţară pe ungureşte Erdeel; ea este udată de mai multe

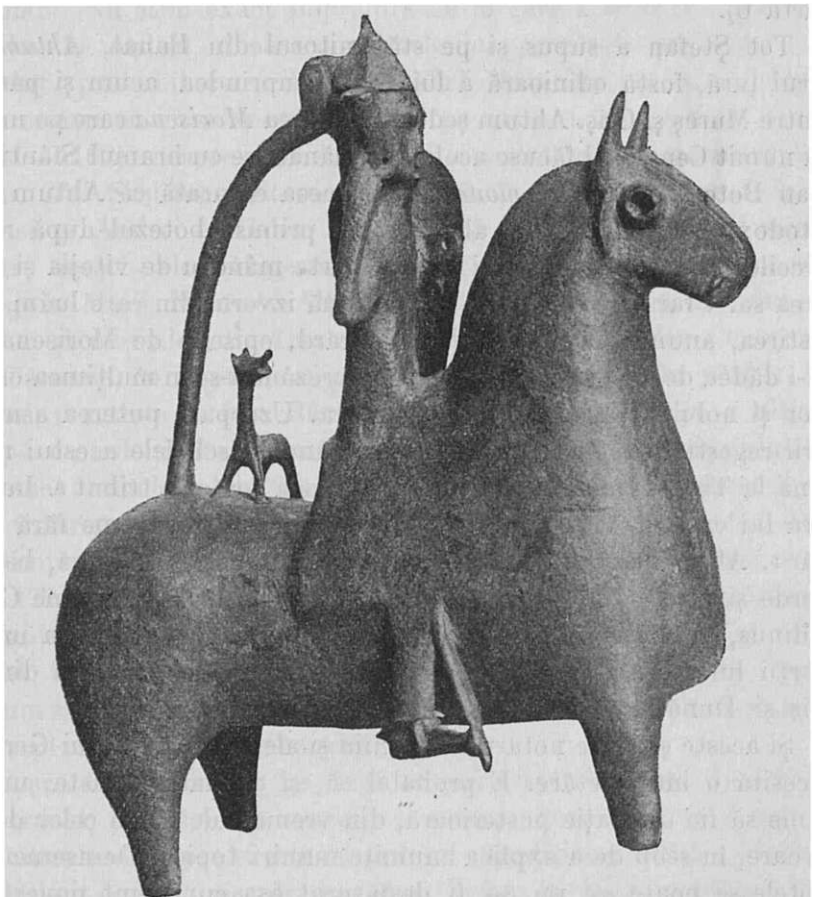

Fig. 110.

— «Aquamanil de bronz, pentru păstrat apa sfinţită, găsit în 1906 în pădurea de la Ineu (jud. Arad). Secolul al XII-lea. (Muzeul din Budapesta).

Râuri în al căror nisip se culege aur şi aurul acelei ţări este prea bun». După ce învinge pe Gyula, regele porneşte împotriva unui alt stăpânitor anume *Kean*, «ducele Bulgarilor şi al Slavilor» (ducem Bulgarorum et Sclavorum), care-şi avea «ducatul» său – noi zicem voievodatul – în părţile sud-estice ale Transilvaniei, «în locuri foarte tari prin aşezarea lor. «şi cu multă trudă – povestesc cronicile – şi după anevoioase lupte, de abia l-a învins în sfârşit şi l-a omorât şi a luat nepreţuită mulţime de comori, mai ales în aur şi pietre scumpe şi a pus acolo pe un strămoş al său cu numele Zoltán care apoi a moştenit acele părţi transilvănene» (vezi harta 6).

Tot Ştefan a supus şi pe stăpânitorul din Banat, *Ahtum*, a cărui

ţară, *îosta*, odinioară a lui Glad, cuprindea acum şi partea dintre Mureş şi Criş. Ahtum şedea în cetatea *Morisena* care pe urmă s-a numit Genad; el făcuse acolo şi o mănăstire cu hramul Sfântului Ioaji Botezătorul şi cu *monahi greci*, ceea ce arată că Ahtum era ortodoxe. Se şi spune, de altfel, că el primise botezul după ritul Grecilor, în cetatea Vidin şi că era foarte mândru de vitejia şi puterea sa. «Iar regelui Ştefan – continuă izvorul din care luăm povestirea, anume viaţa sfântului Gerard, episcop de Morisena – nu-i dădea de loc onoarea cuvenită, încrezându-se în mulţimea ostaşilor şi nobililor săi peste care domnea. Uzurpase puterea asupra sării regeşti ce scobora pe Mureş, punând în schelele acestui râu, până la Tisa, vameşi şi păzitori şi supunea toate la tribut». Iar în ţara lui erau şi «mulţi cai sălbateci» precum şi «turme fără număr». Ahtum este însă şi el supus până în cele din urmă, ba îşi pierde şi viaţa, fiind ucis de un soldat al lui Ştefan, anume Chanadinus, de la care şi-a tras apoi numele cetatea Cenad. În urma morţii lui Ahtum, regele alipeşte la stăpânirea sa şi ţara dintre Criş şi Dunăre.

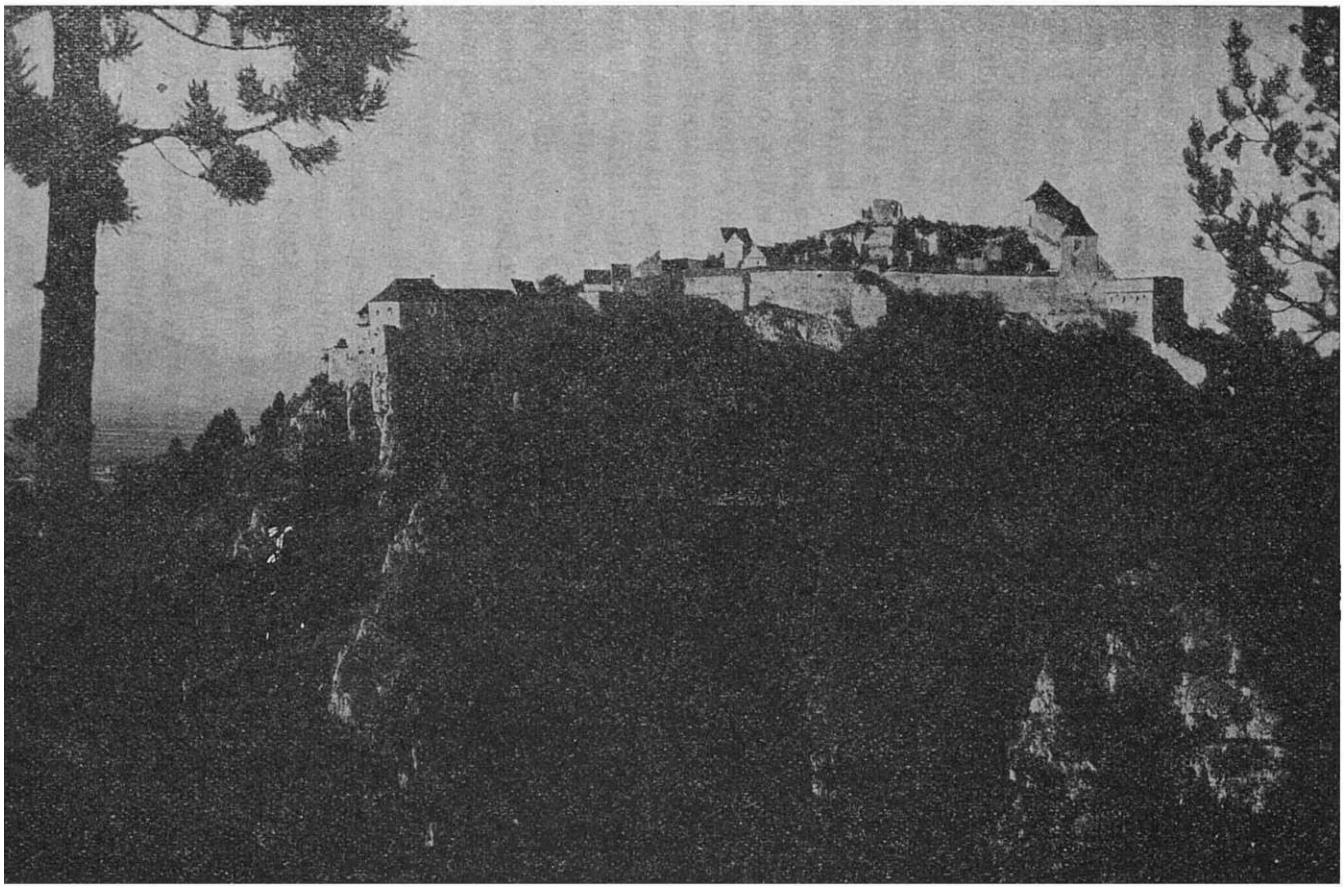
Şi aceste ştiri ale notarului anonim şi ale vieţii sfântului Gerard necesită o interpretare. E probabil că, şi de data aceasta, unele nume să fie o creaţie posterioară, din vremea alcătuirii celor două izvoare, în scop de a explica anumite numiri topice. De asemenea, luptele se poate să nu se fi desfăşurat aşa cum sunt povestite. Rămâne cu toate acestea *sensul* lor şi acesta este: *înaintarea stăpânirii ungureşti în Ardeal la începutul veacului al XI-lea*. De fapt, abia în acest secol a început supunerea *efectivă* a Ardealului; ocuparea lui va dura până la începutul veacului al XIII-lea, când se va isprăvi prin opera Cavalerilor Teutoni.

Colonizarea Saşilor. Secuii. În legătură strânsă cu această ocupare efectivă a Ardealului stă colonizarea Germanilor, a *Saşilor* cum li se

spune obişnuit. Regii unguri voiau să aibă în noua ţară puncte de sprijin, locuitori de alt neam, care să încadreze populaţia băştinaşe românească şi pe care să se poată bizui. În acelaşi timp, voiau să întemeieze şi centre mai mari, unde să se poată dezvolta cu Vremea o viaţa orăşenească de la care să aibă venituri corespunzătoare. De aceea, ei cheamă din apus colonişti germani. Nu ştim exact împrejurările în care a avut loc aşezarea Saşilor în Ardeal, deoarece primele lor privilegii sau acte s-au pierdut, probabil cu prilejul năvălirii Tătarilor, în 1241. Sigur este numai că ei au început să vie pe vremea lui Geiza al II-lea (1141 – 1162), despre care ştim că le-a dat un asemenea privilegiu. Alţi Saşi au sosit mai pe urmă, în timpul regilor Bela al III-lea şi Andrei al II-lea. Se crede că locul de origine al unora dintre aceşti colonişti germani a fost Flandra sau un ţinut din preajma Mării Nordice. Alţii au venit din regiunea Rinului de mijloc şi mai ales din Luxemburg. O parte a Saşilor s-a aşezat pe Târnave, în regiunea Sighişoara-Mediaş, o alta în părţile Sibiului, o a treia în ţara Bârsei (vezi fig. 111). În sfârşit, o ultimă grupă de colonişti s-a fixat în colţul nord-estic al Ardealului, în regiunea minelor de la Rodna şi a Bistriţei. Regii unguri le-au dat tuturor o serie de avantaje, graţie cărora Saşii au putut avea de timpuriu o situaţie înfloritoare economică. Ni s-a păstrat actul din 1224, al lui Andrei al II-lea, prin care acesta le confirmă privilegiile conferite de Geiza al II-lea. Intre altele, li se dă şi «Pădurea Românilor şi a Pecenegilor» («sylva Blacorum et Bissenorum»), cu apele care o străbat, spre a se folosi de ea în comun cu zişii Români şi Pecenegi.

Dacă în ce priveşte pe Saşi, se poate stabili epoca venirii lor în Ardeal, lucrul e mai complicat pentru Secui. Prima menţiune documentară despre ei este cu prilejul expediţiei comitelui Ioachim de Sibiu contra răsculaţilor din Vidin, în 1213; oastea comitetului e

formată «din Saşi, Români, Secui şi Pecenegi» («Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis»). În 1222, în privilegiul acordat Teutonilor, apare, alături de «ţara Românilor» (terra Blacorum) şi «ţara Secuilor» (terra Siculorum). Asupra aşezării lor în partea de răsărit a Transilvaniei sunt mai multe păreri. Cronicele vechi ungare îi consideră ca descendenţi ai Hunilor lui Atila. După sfărâmarea imperiului acestuia, ei s-ar fi retras în locurile unde trăiesc şi astăzi; aici i-au găsit fraţii lor, Ungurii, când au venit în Ardeal. Această povestire cu originea hunică nu

Corespunde însă adevărului. Unii dintre istoricii mai noi unguri îi çonsidera însă colonişti aduşi de regele Ladislau cel Sfânt (1077 – 1095) sau de vreun urmaş al său, pentru a păzi hotarul de răsărit al ţării. Chiar numele de Secui ar însemna, după ei, «e păzitori ai marginei». Alţi istorici unguri îi socotesc drept until din triburile

avare sau *cuturgur-bulgare* sau chiar ţieamul înrudit, ca limbă şi obiceiuri, al *Kabarilor* care s-au stabilit aici, dezvoltându-se apoi izolat, fără să fie influenţaţi de restul Ungurilor. De aceea aspectul particular al graiului lor. În sfârşit, s-a mai emis încă o ipoteză; că Secuii ar fi colonişti aduşi de Cavalerii Teutoni, aşadar între 1211 – 1225. E surprinzător însă, în cazul acesta, faptul că nu se face niciun fel de menţiune în diplomele şi actele vremei despre o asemenea colonizare masivă. Nici cele două păreri anterioare nu pot invoca argumente peremptorii. În orice caz, ele par mult mai aproape de adevăr decât prima, cu descendenţa din Hunii lui Atila. Problema nu este încă rezolvată*

Situaţia elementului românesc în Ardeal după cucerirea ungară. Una din chestiunile cele mai importante care se pun în legătură cu ocuparea ţinuturilor din stânga Tisei şi a Ardealului de către Unguri este *soarta elementului românesc de aici în primele timpuri ale cuceririi*.

În momentul când au năvălit Ungurii, Românii dintre Tisa şi Carpaţi şi Slavii conlocuitori şi pe cale de asimilare aveau aceeaşi organizare ca şi cei de dincoace de Carpaţi. Trăiau adică împărţiţi în *cnezate* şi *voievodate*, conduse de *cnezi* şi *voievozi*. «Ducatele» de care vorbeşte notarul anonim al regelui Bela nu sunt altceva decât *voevedatele* acestei populaţiuni mixte româno-slave, în fruntea cărora se găseau voievozi slavi sau români, cum e cazul legendarului Gelou. Se pare că voievodatul care se găsea în Ardealul propriu-zis, în podişul Transilvaniei, avea o deosebită importanţă, deoarece Ungurii au păstrat titlul de «voievod» după cucerire.

Care a fost situaţia, din punct de vedere social şi juridic, a acestor cnezi şi voievozi, sub noii stăpânitori? Cnezii apar în documentele ungare ca *administratori* ai satelor româneşti şi ca judecători ai

locuitorilor acestora în cauzele mici. Ei nu sunt proprietari aşadar e în Principate, ci *reprezintă* pe proprietari adică pe rege, pe nobili sau clerul. Pentru serviciile pe care le aduc proprietarului, acesta le dă, pe timp limitat sau pe viaţă, uneori trecând şi asupra urmaşilor, *dreptul de cnezat* sau *cnezial* (jus. Kenezatus, jus keneziale sau simplu keneziatus). El comporta, următoarele avantaje: 1. *O bucată mai mare de pământ* decât a celorlalţi locuitori ai satului. Nu ştim dacă aceştia trebuiau să i-o şi lucreze cum se întâmplă cu cnezii români din Galiţia; 2. *Dreptul de a ţine moară*, deci venit de la sătenii care măcinau acolo; 3. *Scutirea de unele dări*. Un act din 1552 ne spune că aceşti cnezi «nu plătesc quinquagesima» adică darea pe oi. În unele regiuni se pare că nu plăteau dări chiar de loc. Acesta e cazul cnezilor din Hunedoara despre care un document din 1482 afirmă că, potrivit «vechei prerogative de libertate», ei nu plătesc nicio taxă, cens sau contribuţie»; 4. *Dreptul de a judeca în pricinile mărunte* sau, cum se spunea pe atunci, în «cauzele minore». Acestea erau: bătăile, lovirile, insultele, cauzele majore adică uciderea, furtul, incendiul, rămânând pe seama proprietarului sau a slujbaşilor regelui. Judecând, cneazul putea pronunţa amenzi sau gloabe care-i reveneau, constituind astfel încă un venit al lui. Cnezii de pe domeniile regale a, veau o situaţie mai bună decât aceia de pe moşiile nobililor şi ale clerului. Aceştia din urmă nu puteau transmite urmaşilor dreptul cnezial şi nici nu erau scutiţi de darea pe pământ. Cu vremea, începe să se producă un proces de diferenţiere în rândul cnezilor: unii se înalţă, ajungând, prin avere, prin diferite servicii, prin fapte de arme sau prin favoarea regelui, *nobili*, alţii coboară în mijlocul sătenilor pe care-i administrau. Primul caz cunoscut nouă de înnobilare a unui cneaz este din timpul lui Carol Robert. Acesta dăruieşte, în 1326, lui Stanislau,

cneaz din Maramureş, pentru serviciile sale, moşia Surduc, pe veci, scutindu-l de orice dări şi dându-i aceleaşi drepturi pe care le aveau şi ceilalţi nobili. În secolul al XIV-lea şi al XV-Lea, mai ales în timpul luptelor cu Turcii, înnobilarea cnezilor români se face pe o scară întinsă. Aceştia toţi sunt însă pierduţi pentru neamul nostru: intrând în mijlocul nobililor, ei devin unguri, se maghiarizează. Aşa se explică numele românesc al unora dintre cele mai însemnate familii ungureşti, de pildă *Dragfi* (din Dragi), *Banfi* (din Ban), *Kendeffy* (din Gândea), *Csomertani* (din Ciomârtan), etc. Tot Români au fost de origine şi Corvine ştii, Ioan, vestitul general, şi Matei, contemporanul lui Ştefan cel Mare, precum şi acel ilustru arhiepiscop şi* diplomat Nicolae Olahul, – adică Nicolae Românul.

Voievozii apar mai rar în documente. Uneori, ei au aceeaşi situaţie ca şi cnezii, administrând, ca şi aceştia, satele proprietarilor, având grijă să se strângă dările şi să se presteze muncile sau serviciile cerute. Aşa sunt, de pildă cei *şase voievozi* pomeniţi în documentul din 1445, cărora Banul de Maciva le cere să se – adune şi să curme o ceartă de hotărnicie între un Sibian şi locuitorii din Baia de Criş. Doi din cei 6 voievozi sunt arătaţi ca locuind în satul «Bolya", alţi doi în satul «Ribitze", iar ceilalţi doi fiecare în câte un sat. Evident, situaţia acestora nu era superioară – cnezilor. Alteori însă, şi anume în unele regiuni, în Bereg, dar mai ales în Maramureş, constatăm voievozi cu o situaţie mai înaltă. Printr-un document din 1364, regina Elisabeta a Ungariei autorizâ «obştea Românilor din comitatul Bereg", ca să-şi aleagă un voievod-pe care-l vor dori ei. Acesta va avea să pună capăt tuturor certurilor iscate între dânşii, să strângă toate veniturile şi să supravegheze îndatoririle pe care le aveau Românii faţă de regină şi de corniţele respectiv. Tot el, potrivit unui act din 1370, va avea şi dreptul să-i judece în cauze mai mici, cele însemnate fiind rezervate comitelui. Cei mai

însemnaţi dintre voievozii români din statul ungar au fost voievozii din Maramureş. Aci întâlnim, pe la jumătatea veacului al XIV-lea, pe voievodul Bogdan care va întemeia în 1359 Moldova. Tot cu acelaşi titlu găsim pe Iuga, fratele lui Bogdan, şi pe Bale şi Drag, fiii lui Sas, nepoţii lui Dragoş. Se pare că atribuţiile voievozilor din Maramureş erau mai întinse decât ale celorlalţi din restul ţinutului ocupat de Unguri; de aceea şi puterea lor a fost mai mare. Pentru serviciile aduse, regii le acordă folosinţa unor moşii care câteodată li se dau chiar cu titlul de proprietate deplină; voievozii devin în cazul acesta la fel cu ceilalţi nobili ai regatului.

Cu vremea, şi voievozii, ca şi cnezii, şi-au pierdut rostul şi însemnătatea. O parte au ajuns nobili, maghiarizându-se, ceilalţi au – cobórít în rândurile iobagilor. Ultimii voievozi şi cnezi pe care-i – amintesc documentele datează de la sfârşitul veacului al XVI II-lea şi începutul celui de al XIX-lea. În 1827, găsim în satul Buzeşti, din comitatul Sătmarului, un voievod român scutit de serviciile iobăgeşti.

Trebuie încă odată să accentuăm deosebirea care există între cnezii şi voievozii din Ungaria şi cei din Principate. Cei dintâi nu sunt proprietari, ci numai administratori şi judecători în pricini mici, pe când ceilalţi sunt proprietari deplini. Aceşti din urmă reprezintă prin urmare un stadiu mai vechi, nemodificat, al instituţiei, pe când cei de peste munţi reprezintă stadiul modificat prin cucerirea ungară.

Cunoscând situaţia cnezilor şi voievozilor din Ungaria, se poate deduce care trebuie să fi fost situaţia populaţiei româneşti din satele pe care le administrau ei. Zicem se poate deduce, deoarece pentru primele secole, până în al XIII-lea, n-avem decât foarte puţine documente şi ele nu precizează situaţia socială şi juridică a acestei populaţiuni. E adevărat, actul din 1075 în care apar

denumirile româneşti Rotunda, Sorul şi Crişul vorbeşte şi de «servi» adică de şerbi şi de pământul pe care-l lucrau ei, dar n-avem siguranţă că se referă la Români. În consecinţă, nu putem trage o concluzie precisă. Se pare însă că populaţia satelor administrate de cnezi şi voievozi era în stare de *şerbie* sau, cum se spunea mai târziu, în secolul al XIV-Lea şi al XV-Lea, de *iobăgie*. Ca atare, această populaţie datora proprietarilor adică regelui, nobililor sau clerului anumite dări şi munci sau servicii. Pentru pământul pe care-l lucrau – fiecărui ţăran i se dădea o bucată numită în actele latineşti sessio sau mansio – plăteau o sumă fixă. Într-un document din 1387 se specifică suma: 3 groşi de fiecare «sessio». Plăteau apoi diferite dijme: din oi, numită *quinquagesima*v aceasta era darea prin excelenţă a Românilor. Potrivit numelui, quantumul ei a fost la început o oaie din cincizeci; mai târziu, pe la mijlocul veacului al XVI-lea, s-a luat însă o oaie din cincizeci cu mielul ei, şi o mioară. Venea apoi dijma din porci, din stupi adică din miere şi ceară, şi probabil, şi din alte produse. Se plăteau dijme şi bisericii catolice; nu cunoaştem însă quantumul lor. Într-un document din 1301, privitor la Românii aşezaţi în «Villa Olachalis» de lângă Odorhei, se spune că ei nu vor da nimănui dijme, afară de cele obişnuite, care se dau biseiicii. Pe lângă dijme, ţăranii trebuiau să mai facă şi diferite *munci*. Ştim, de pildă, că cei din Villa Olachalis trebuaiu să care lemne pentru cetatea regală de la Odorhei. Şerbii sau iobagii se puteau muta de pe moşia pe care stăteau, dacă *obţineau voia proprietarului şi dacă-şi plăteau darea*. Aşa se spune în actul din 1298 care poate fi considerat ca un fel de constituţie a Ungariei medievale. Prin condiţia cea dintâi – voia proprietarului – e adevărat că acest drept de strămutaredevenea de cele mai multe ori iluzoriu. De aceea, mulţi ţărani *fugeau*, trecând uneori şi peste hotare, în Ţara Românească, în Moldova

sau în Polonia. Cei care izbuteau să părăsească – legali sau ilegal-moşia pe care stăteau, se duceau fie pe alte moşii, fie în *slebozii*, adică în sate care se formau atunci şi ai căror locuitori se bucurau câtva timp de scutire de dări sau de o reducere a lor. Cunoaştem o asemenea întemeiere de slobozie în anul 1292 p documentul eliberat cu acest prilej precizează că proprietarul «va putea strânge Români şi-i va putea reţine pe cei strânşi». Într-un alt document din 1341, dat magistrului Nicolae, se spune că acesta sau urmaşii săi vor avea dreptul «de a strânge Români» în mai multe sate, proprietatea sa. Un alt caz întâlnim în 1293, pe vremea lui Andrei al III-lea; el scuteşte 60 de case de Români aşezaţi pe moşiile Fileşti şi Aiud, aparţinând capitolului din Albar de quinquagesimă, de dijmă şi de orice altă dare regală. La fel se proceda şi în Ţara Românească şi în Moldova: cunoaştem numeroase cazuri de astfel de slobozii ai căror locmtori beneficiau deo scutire mai mult sau mai puţin îndelungată în ce priveşte dărilecuvenite domniei.

În afară de cnezi şi voievozi şi de şerbi, documentele ungaremai arată însă în Ardeal şi *nobili* români. Nu ne referim la aceia despre care constatăm că au fost *făcuţi* nobili, la un moment dat" pentru diferite merite militare sau de altă natură şi al căror număr* a fost apreciabil. Ci la nobilii români despre care nu se poate preciza de când au această situaţie. Prima menţiune a acestui fel de nobili români este din 1291. În acest an, regele Andrei al III-lea convoacă la Alba Iulia o adunare a tuturor nobililor saşi, secui şi români din Transilvania. Documentul latin sună astfel: «cum universis nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olahis în partibus Transsylvanis». Prin urmare exista o întreagă categorie de nobili români pe care actul îi pune în aceeaşi linie cu nobilii saşi şi secui. Chiar dacă pasagiului latinesc i s-ar da o altă traducere, considerându-se

cuvântul *nobilibus* ca substantiv, nu adjectiv, designând prin urmare el singur pe toţi nobilii din Transilvania, – într-un atare caz am avea «cu toţi nobilii, cu Saşii, cu Secuii şi cu Românii – încă prezenţa «Olahilor» în acest document, alături de celelalte «naţiuni» ale Ardealului dovedeşte situaţia lor juridică egală.

În 1399, Ştibor, voievodul Transilvaniei, se adresează «către toţi şi către fiecare din nobili, atât Unguri *cât şi Români*, castelani sau vice-castelani şi mai cu seamă către castelanii din Haţeg şi Huniedoara", cerându-le să nu facă greutăţi neguţătorilor din Sibiu. În 1439, Albert, regele Ungariei, confirmă lui Mihail sân Mihail din Ciorna şi lui Blaş sân Stoian din acelaşi sat moşiile lor pentru a le stăpâni în acelaşi fel în care-şi stăpâneau moşiile şi ceilalţi «*nobili români*» din Banat. În sfârşit, în Maramureş, găsim o mulţime de Români, proprietari de moşii, cu hotare ct adevărate şi vechi» («veras et an tiquas»). Astfel sunt Ştefan şi Ioan, fiii lui Iuga, cărora li se face în 1353 o nouă delimitare a itioşiei lor «capitale şi principale» Cuhea; apoi Dragoş, fiul lui Gyula, şi fraţii săi, ale căror moşii Giuleşti şi Nireş se hotărnicesc din nou în 1355; în sfârşit, Stan, fiul lui Gureş, căruia regele Ludovic îi întăreşte în 1360 a treia parte din moşia Saraseu ce-i fusese dată de socru-său Stan sân Ivan cneazul din Saraseu.

Cum se explică prezenţa acestor nobili români în Ardeal, în veacul al XIII-lea şi al XIV-lea? Nu e exclus să ne aflăm în faţa *descendenţilor* celor nobilitaţi pentru diferite servicii sau merite de către regii unguri, într-o epocă mai veche. Mai probabilă însă jii se pare următoarea explicaţie: În unele regiuni mai retrase, mai greu accesibile, de peste munţi, cum sunt Maramureşul, Haţegul, Huniedoara şi partea muntoasă a Banatului, stăpânirea ungurească n-a putut lua, din cauza rezistenţii băştinaşilor sau din alte împrejurări locale, caracterul de deposedare pe care l-a avut în

celelalte regiuni ale Ardealului. Noii veniţi au trebuit să recunoască prin urmare proprietăţile vechilor stăpânitori ai ţării. Urmaşii acestor stăpânitori sunt *nobilii români*, *proprietarii de moşii* pe care-i întâlnim în actele secolului al XIII-lea şi al XIV-lea. Din nefericire, această nobilime românească nu s-a putut păstra ca atare în decursul vremurilor. Participând la viaţa de stat, care era străină, *ungurească*, fiind câştigată apoi, în bună parte, pentru heatolicism, ea s-a desnaţionalizat, intrând în rândurile nobilimii maghiare. Făptura etnică a neamului nostru a fost păstrată aşadar în Ardeal nu de boeri, ci de cei *săraci şi prigoniţi*, de marea mulţime a ţăranilor.

Influenţe reciproce asupra limbii. Locuind ca popor alături de noi – Secuii chiar în mijlocul nostru – statul lor fiind apoi vecin cu formaţiile noastre politice, e normal ca să fi existat influenţe reciproce. Am împrumutat şi noi de la Unguri şi Ungurii de la noi.

În ce priveşte limba, noi am luat câteva sufixe şi o serie întreagă de cuvinte. Sufixele sunt: l.

— *Şag* care redă maghiarul – *sag* în cuvinte ca furtişag, vălmăşag, birşag (sau bişag). 2. Sufixul – *şug* corespunzând maghiarului – seg în cuvinte precum prieteşug, meşteşug, beteşug, vicleşug. 3. Sufixul adjectival – *ea* care redă pe maghiarul – es, în chipeş, cinsteş, gureş, oacheş, trupeş. 4. Sufixul verbal – *ăluire* din cuvinte ca preţăluire, chezăşluire, răzăluire şi – care provin din forme maghiare precum szâllasoni, számolni, pécsételni = sălăşluire, sămăluire, pecetluire. 5. Sufixele – *aş* şi – *uş* numai în aşa zisele *nomina agentis* adică în substantivele arătând pe cel care îndeplineşte un lucru, de pildă, lăcătuş.

Cuvintele împrumutate de la Unguri se găsesc, după cum e şi firesc, numai în daco-română. Multe din ele sunt vechi şi se întrebuinţează pe tot teritoriul românesc. Astfel citǎm: aldămaş9

alean, bardă, belşug, beteag, chezaş, chin, fel, ferăstrău, gazdă, gingaş, haită, ham, heleşteu, hârdău, hoit, hotar, imaş, lacăt, meşter, neam, oraş, pildă, răvaş, sălaş, samă, sicriu, şir, şoim, tăgăduire, talpă, uliu, vamă, viclean, vileag.

În toponimie, găsim câteva numiri de ape, oraşe şi sate de origine maghiară. Astfel sunt de pildă râurile Trotuş, şi pâraiele Vizăuţ, Cuejd, Viza, oraşul Bacău, târgurile Sascut (Fântâna Sasului), Hârlău, satele Chiojd, precum şi cele din Ardeal terminate în –falău, (ungarul falva) ca de ex.: Icafalău, Ţufalău, Tamaşfalău, Bicfalău, etc.

Cum era şi de aşteptat, influenţa ungară este mai accentuată în Ardeal; o mare parte însă din cuvintele ungureşti care au pătruns în graiul Românilor de aici sunt din epoca modernă.

După întemeierea Principatelor, găsim câteva denumiri în viaţa de stat, împrumutate tot de la Unguri. *Pârcălab* vine din porkoláb, *aprod* din aprod, iar *Banul* românesc de Severin a fost creat după modelul celui ungar.

Ungurii au luat în schimb şi ei de la noi mai multe cuvinte, ca *ficsor*, *ficsúr* (din ţecior), *sztronga* (din strungă), *berbecs* (din berbece), *fattyú*, *fatty o* cu înţelesul de copil din flori, bastard (din făt, fătu), *rippa* (din râpă), *esuta* (din ciut, ciută), în afară de o serie întreagă, intrate mai târziu, în epoca modernă.

În toponimia ungară pomenită în documentele secolelor XIXV, numirile de origine românească sunt în număr apreciabil. În primul rând, trebuie să notăm numele râurilor mai însemnate; *Maros* (Morisius în anul 1218; Morus 1289; Moros în 1289; Maros în 1441) din românescul Moreş, Mureş. 2. *Szamos* (Szamos în 1114; Somysius în 1269) din Someş. 3. *Koros* (Cr y s în 1075; Cris în secolul al XII-lea; Keres în secolul al XIV-lea) din Criş. 4. *Olt* (Alt în 1211, Olth în 1233) din vechi românescul Alt, azi Olt). În Săcuime

găsim pârâul *Szék-aszó* adică în româneşte «pârâul sec”, partea ultimă a numelui unguresc fiind chiar traducerea celei dintâi, adică a cuvântului românesc *sec*. Tot de la populaţia româno-slavă au luat Ungurii unele nume de oraşe şi sate, ca de pildă: 1. *Brassó* (Brassu în anul 1271; Brassoviensis în 1295) din Braşov. 2. *Rozsnyó* (Rosnou în 1331; Rasnow în 1377) din Râjnov. 3. *Tapoleza* sau *Taplocza* din Topliţa. 4. *Nagyszeben* (Cipiniensem în 1192 – 1196; Scibin în 1200; Zebeniensi în 1223) din vechiul românesc Sibin (azi Sibii), etc.

În ce priveşte viaţa de stat, trebuie să observăm că cel mai mare dregător din Transilvania, poartă numele româno-slav de *voievod*. Ungurii şi-au însuşit deci numirea pe care au găsit-o la venirea lor în Ardeal.

Îndeosebi puternică a fost influenţa românească asupra Secuilor. Limba lor, portul, construcţia casei precum şi obiceiurile arată că relaţiile cu populaţia băştinaşe, românească, au fost din cele mai strânse.

BIBLIO GRAFIE

Ungurii: 1. EUG. C SU DAY, Die Geschichte der Ungarn, ed. 2, vol. I-II (Pressburg), 1900,506 + 572 p. În 8°; 2. R. Rosetti, Despre Unguri şi episcopiile catolice din Moldova, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s. 2, t. XXVII (1904 – 1905), p. 247 – 322; 3. ÁKOS VON TlMON, Ungarische Verfassungsund Rechts geschickte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten, ed. 2, Berlin, 1909, XVI + 835 p. În 8°; 4. N. IOrGA, Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie, vol. I-II, Bucureşti, 1915 – 1916,414 + 404 p. În 16°; 5. N. IORGA, Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains, în Bull. Sect. Hist. Acad.

Roum., IX (1921), p. 193 – 223; 6. Şi.
Meteş, Contribuţii nouă privitoare la Voivozii români din Ardeal şi părţile ungureşti în veacul al XVI-XVIÂI-lea, Cluj, 1922,27 p. În 8°; 7. G. KlăCH, Zur Wortforschung. Erloschenes Slaventum în Siebenbürgen, în Korrespondenzblatt, XLVII (1924), p. L-9 şi 25 – 41; 8. Konrad SCHÜnemann, Die «Römer» des anonymen Notars, în Ung. Jahrb., VI (1926), p. 448 – 457; 9. I. Lupaş, Individualitatea istorică a Transilvaniei, în Studii, conferinţe şi comunicări istorice de acelaşi, Bucureşti, 1928, p. 49 – 72; 10. D. Onciul, Românii şi Ungurii în trecut, în Mem. Secţ. Lst. Acad. Rom., s. 3, t. IX (1928 – 1929), p. 29 – 64; 11. L. Treml, Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen, I-II, în Z7ng. JaÄ/, &, VIII (1928), p. 25 – 51 şi IX (1929), p. 274 – 317; 12. Gustav KlăCH, Siebenbürgen im Lichte der Sprache, ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer, Leipzig, 1929,297 p. În 8°; 13. A» Macartney, The Magyars în the ninth century, Cambridge, 1930,241 p. În 8°; 14. Ferenc Eckhart, A short history of the hungarian people, London, 1931,244 p. În 8°; 15. N. DhăGANU, Românii în veacurile IX-XIV-lea pe baza toponimiei şi a onomasticei, Bucureşti, 1933,683 p. În 8° (Studii Acad. Rom., XXI); 16. Al. Doboşi, Datul oilor (quinquagesima ovium). Un capitol din istoria Românilor din Transilvania, în Studii Acad. Rom., XXVIII (1937), 97 p. În 8°; 17. Bálint HO man, Geschichte des ungarischen Mittelalters, vol. I, Berlin, 1940, VI+439 p. În 8°; 18. Introducerea, la volumul editat de E. LukiniCH ŞI L. Gáldl, Documenta históriám Valachorum în H ungaria illustrantia, Budapest, 1941, LXI p. În 8°; 19. Constantin C. GiuresCU, Siebenbürgen, Bucureşti, 1943,47 p. În 8°; 20. Sever Pop, Die Toponymie Siebenbürgens, în Siebenbürgen, 1, Bucureşti. 1943, p. 319 – 348; 20 bis. D. Prodan, Teoria imigraţiei Românilor din Principatele Române în Translivania în veacul al XVI II-lea,

Sibiu, 1944,173 p. În S°.
Saşii: 21. Fondarea cetăţii Braşov, Braşov, 1922,84 p. În 8°; 22. G. D. TeUTSCH, Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk, ed. 4, vol. I> Sibiiu, 1925, XIX + 611 p. În 8°; 23. Oscar KlăCH, Die wichtigsten Ereignisse aus der Geschichte von Bistritz und des Nösnergaues von der Zeit der Kolonisten-Einwanderung bis zur Gegenwart, vol. I (1141 – 1699), [Bistriţa, 1926], 143 p. În 8°.
Secuii: 24. N. Iorga, Acte româneşti din Ardeal, privitoare în cea mai mare parte la legăturile Secuilor cu Moldova, în Bul. Com. Ist., II (1916), p. 179 – 272; 25. Bálint Ho man, Der Ursprung der Siebenbürger Szehler, în Ung. Jahrb. II (1922), p. 9 – 36; 26. G. Popa-LiSSEANU, Secuii şi secuizarea Românilor, Bucureşti, 1932,63 p. În 8°; 27. I. Lupaş, Voievodatul Transilvaniei în sec. XII ŞI XIII, în Mem. Secţ. Lst. Acad. Rom., XVIII (1936), p. 83 – 114 – 28. Sabin OpREANU, Die Szekler. Eine völkische Minderheit inmitten des Rumănentums, Sibiu, 1939.211 p. + 7 hărţi + 3 planşe în 8°; 29. Sabin Opreanu, Die Szekler, în Siebenbürgen, Bucureşti, 1943, p. 91 – 110.

NOI INVAZIUNI TURCEŞTI: PECENEGII ŞI CUMANII

„Pădurea Românilor fi a Pecenegilor * din Ardeal, dată spre folosinţă Saşftor în anul 1224.
(Diploma regelui Andrei al II-lea al Ungariei).
Pecenegii. Ungurii plecaseră din Atelcuz din cauza atacului *Pecenegilor*. Aceştia făceau parte din ramura apuseană a neamurilor de limbă turcă; erau înrudiţi prin urmare cu vechii Bulgari. În izvoarele bizantine, ei apar sub numele de *Paţinachi* (*Πατζινάκαι* şi *Πατζινακιχαι*); împăratul Constantin Porfirogenetul

de la care avem mai multe ştiri asupra lor, îi numeşte *Kangar*. În documentele latineşti din Ungaria li se spune *Bisseni* şi uneori *Bessi*.

Pecenegii vin în regiunile noastre pe la anul 890. Cronicarul bizantin Cedren îi descrie ca pe un neam «mare şi numeros» căruia nu i se poate opune nicio altă seminţie ct scitică» (termenul scitic este aci un arhaism); ei «se impart în 13 triburi» şi locuesc «la miazănoapte de Dunăre, în locuri şese, de la Nipru până în Panonia", schimbându-şi mereu corturile. Că erau puternici, o ştim şi de la Constantin Porfirogenetul care sfătuieşte pe fiul său să ţie pace cu Pecenegii, deoarece pe de o parte ei ar putea periclita stăpânirea bizantină în Chersonez, iar pe de alta sunt utili pentru a impiedeca pe Ruşi şi pe Unguri să năvălească în imperiu. De la scriitorul persan Gardizi (1049 – 1053) aflăm în sfârşit că «Pecenegii sunt bogaţi, au mulţi cai şi multe oi» şi, pe deasupra, şi «*multe vase de aur şi de argint*» (vezi fig. 112 şi 114).

Dintre triburile pecenege trebuie pomeniţi *Uzii*; aceştia erau, după spusa cronicarilor bizantini, «cei mai însemnaţi, şi din punctul de vedere al nobleţei neamului şi din acela al numărului». Străbătând ţările noastre, ei trec peste Dunăre, la anul 1065, în imperiul bizantin; urmaşi de ai lor s-au păstrat, sub numele de *Găgăuzi*, în Dobrogea de miazăzi, de unde apoi au trecut, în veacul al XIX-lea, şi în Basarabia. Un alt trib erau *Berindeii*, de la care ne-a rămas, probabil, numele de persoană de Berindei.

Fig. 112.
— Cană de aur din tezaurul de la Sân-Nicolaul Mare în Banat. Călăreţul barbar Inzăuat ţine de păr un rob; capul t & iar al unui duşman e legat de oblûncul şelei. Tezaurul, după toate probabilităţile, e de origine pecenegă şi anume din anii 900920; unii cercetători îl atribue însă Bulgarilor şi-l datează din a doua jumătate a secolului al IX-lea. (Muzeul din Budapesta).

Fiind păstori şi crescători de vite, Pecenegii, ca şi înaintaşii lor, Hunii, Avarii şi Ungurii, preferau câmpiile întinse unde turmele puteau găsi mai uşor hrana necesară. Au locuit deci prin Bugeac, în Bărăgan – numele e vechi turcesc – prin părţile Teleormanului şi ale Burnazului. Îi întâlnim totuşi şi în Ardeal, unde în 1224 privilegiul dat Saşilor aminteşte în partea de miazăzi «pădurea Românilor şi a Pecenegilor» (Sylva Blacorum et Bissenorum). Ceea ce înseamnă că erau acolo de o bună bucată de vreme. Când anume s-au aşezat ei dincolo de munţi, nu se poate preciza; unii istorici cred că aceasta s-a întâmplat târziu, în urma înfrângerilor pe care le-au suferit de la Bizantini, aşadar pe la începutul veacului

al XII-lea. Mai probabil pare însă ca ei să fi fost în Ardeal încă înainte de anul 1000. În 1013 aflăm că ducele «scitic» adică peceneg Tselgu «a trecut strâmtorile munţilor care stau deasupra Dunării", e: u o armată de aproape 80…000 de oameni şi a atacat cetatea Chariopolis. De unde rezultă că Pecenegii veneau de la nord de Carpaţii munteni, aşadar din Transilvania. Pe de altă parte, notarul anonim al regelui Bela ne spune că regele ungar Ştefan cel Sfânt ar fi luptat cu Pecenegii în Ardeal, ne indică, prin urmare, aceeaşi epocă.

În anul 993, profitând de slăbiciunea statului bulgar, ei năvălesc în Peninsula Balcanică şi ajung, prădând şi pustiind, până în Atica. Nu se aşază însă în chip statornic la sud de Dunăre decât mai târziu, în a doua jumătate a veacului al XI-lea. Prin anii 1036 – 1038, ei suferă o mare înfrângere în sudul Rusiei, fiind bătuţi cumplit de voievodul de la Kiew, Jaroslav. Puţină vreme după aceea, pe la 1055, *Cumanii* îi silesc să părăsească ţinuturile de la răsărit şi de la apus de Nipru şi să treacă peste Dunăre. Aci, ei dau mult de lucru împăratului Alexie Comnenul (vezi fig. 113) care a trebuit ani de-a rândul să poarte război cu dânşii, până când i-a înfrânt, cu ajutorul Cumanilor, lângă oraşul Ainos, la gura râului Maritza. Pe o parte din ei i-a colonizat apoi în regiunea Moglenei; restul însă a continuat prădăciunile. Abia în anul 1123 împăratul Ioan Comnenul le dă lovitura decisivă, zdrobindu-i într-o luptă care a şi păstrat, în cronicile bizantine, numele de «sfârşitul Pecenegilor». Scriitoarea Ana Comnena ne spune că au pierit atunci nu numai luptătorii, dar şi femeile şi copiii lor. A fost un măcel cumplit.

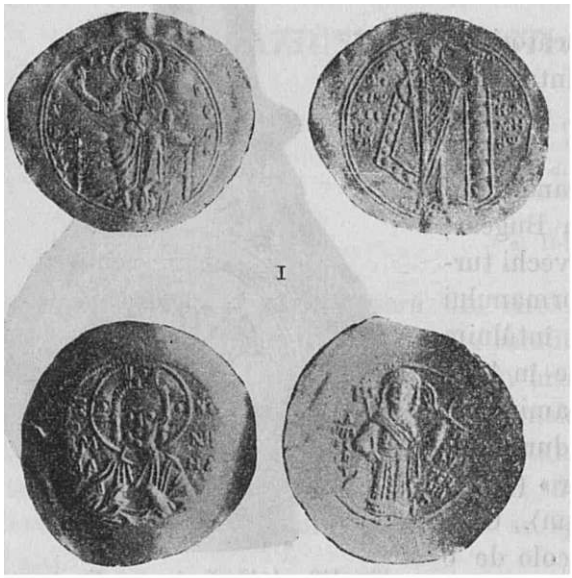

Fig. 113.
— Monede bizantine de aur, de la Alexie Comnenul (I) şi de la Manuil Comnenul (II) găsite la noi în tară.

Într-adevăr, după această luptă, ei dispar ca factor politic. Rămăşiţele lor sunt aşezate într-un ţinut din partea de apus a Peninsulei Balcanice. O bună parte se stabiliseră de mai înainte în câmpia Panoniei, jucând un rol militar apreciabil în primele secole ale statului maghiar. Peçenegii au dat chiar şi un rege acestui stat, pe Samuel-Aba, între 1041 – 1044.

Cumanii. Începuturi de creştinare. Din moravurile lor. Locul Pecenegilor l-a luat neamul înrudit al *Cumanilor* care vorbeau de altfel «aceeaşi limbă». Ruşii le spuneau *Polovţi*, iar Ungurii *Kun* şi *Palocz*; în textele latineşti apar sub numele de *Cumani* sau *Comani*v ei înşişi se numeau *Kipčak* (citeşte: Kipciak, după numele stepei de unde veneau (azi cunoscută ca stepa kirghiză, în Turkestan).

Cumanii apar în ţinuturile noastre pe la jumătatea secolului al XI-lea (mai precis în anul 1057), când bat pe Pecenegi şi le ocupă aşezările. Stăpânirea lor durează până la năvălirea Tătarilor

(1241), aşadar timp de aproape două sute de ani. În 1114, Cumanii trec Dunărea ca să prade în imperiul bizantin (statul bulgar fusese distrus cu aproape un secol mai înainte). Auzind de năvala lor, împăratul Alexie Comnenul vine în grabă cu armata la Vidin ca să-i oprească. Cumanii însă n-au aşteptat sosirea lui, ci au trecut Dunărea îndărăt. Au fost urmăriţi totuşi pe malul stâng de un corp de oaste bizantină timp de trei zile şi trei nopţi, până la un râu (probabil Oltul) pe care Cumanii l-au trecut cu plutele.

Când au năvălit Tătarii, domnea peste Cumani regele *Cuthen*. Acesta să împotrivit câtă va vreme, ba a şi repurtat două victorii; a treia oară însă, fiind atacat pe neaşteptate, el trebui să fugă şi ceru adăpost regelui Bela al IV-lea al Ungariei. Acesta îl primi şi dădu e (nobililor şi rusticilor» Cumani care veniseră cu «o nesfârşită mulţime de cai» loc de aşezare în Câmpia Tisei şi a Dunării, adică în pustă. N-au stat însă multă vreme aci, deoarece Ungurii, bătuţi şi ei cumplit de Tătari, îi acuză că s-ar fi înţeles cu năvălitorii şi ucid pe Cuthen. Atunci Cumanii se răscoală, se unesc într-adevăr acum cu Tătarii şi foarte mulţi trec peste Dunăre în Bulgaria. O parte au rămas însă şi mai departe în pustă unde până în veacul al XVIII-lea mai erau" încă urmaşi de ai lor, vorbind limba părintească.

Cunoaştem această limbă: ni s-a păstrat un manuscris din anul 1301 cuprinzând, în afară de o serie de texte cumane (un fragment din evanghelie, cele 10 porunci, crezul, cele 7 păcate capitale, etc)., şi un dicţionar cumano-latino-persan, cu aproape trei mii de cuvinte. Mulţumită acestui manuscris, s-a văzut că limba «umană este deaproape înrudită cu limba turcă având totuşi şi xin număr apreciabil de cuvinte persane.

Cumanii începuseră să se creştineze şi dacă nu s-ar fi întâmplat năvălirea Tătarilor, este probabil că întreg poporul ar fi îmbrăţişat

noua credinţă. Cunoaştem numele unui han de al lor, Basti.

Fig. 114.
— Vas de aur din tezaurul peceneg de la Sân-Nicolaul Mare (Timiş-Torontal). Circa 900 – 920 după Christos. (Muzeul din Budapesta).
Care în 1227 trece la creştinism. O altă căpetenie, Bortz, primise botezul împreună cu toţi supuşii lui. Arhiepiscopul de Strigoniu numise şi un episcop al Cumanilor, pe Teodoric. În 1228, Papa Grigore al IX-lea trimite o scrisoare călugărilor predicatori din Ungaria prin care-i informează de această numire şi le cere să conlucreze cu zisul episcop în vederea convertirii Cumanilor la creştinism. Fiul regelui Andrei el II-lea, deci viitorul rege al UngariSr Bela al IV-lea, se interesa personal şi sprijinea această acţiune. De aceea Papa Grigore îl şi felicită şi-l îndeamnă să

persevereze pe această cale. Tot Papa mai dă şi un act, în 1229, prin care autorizã să se ierte păcatele acelor care vor merge în Cumania să construiască biserici şi edificii, deoarece «neamul rătăcitor şi nestatornic al Cumanilor n-a avut până acum locuinţe stabile, dar acum doreşte să întemeieze oraşe şi sate în care să se aşeze şi să ridice biserici Afirmarea este însă cel puţin în parte exagerată, deoarece era imposibil ca acest neam care se afla în ţinuturile noastre de mai bine de o sută şaptezeci de ani să nu-şi fi avut şi unele aşezări. Că ieşiseră din stadiul iniţial de primitivitate rezultă şi din căsătoriilecare se fac între doi nobili cavaleri ai armatei cruciaţilor care mergeau în 1239 să ajute pe Baudouin de Courtenay, împăratul latin de Constantinopol, şi fiicele căpeteniei cumane Soronius. Mai mult chiar: comandantul însuşi al armatei cruciate, Nariot de Toucy. Ia de soţie pe fiica regelui Ionas al Cumanilor. Cu nişte barbari nomazi nu s-ar fi înrudit reprezentanţii cei mai de seană ai nobilimii feudale franceze. Să nu uităm de altfel că aceşti Cumani au dat o *dinastie* Bulgarilor (a Terterizilor) şi o *regină* Ungurilor* pe Elisabeta, soţia lui Ştefan al V-lea (1270 – 1272 şi mama viitorului rege al Ungariei, Ladislau Cumanul (1272 – 1290).

Creştinismul incipient al acestui neam nu-l impiedecă însă să păstreze şi unele străvechi şi crude obiceiuri, a căror urmă o găsim de altfel la Sciţii iranieni. Este vorba anume de felul cum se înmormântau căpeteniile. Pe când se afla la Cumani, Nariot de Toucy a asistat la o asemenea înmormântare; impresionat, a povestit-o apoi, mai târziu, în cursul unei expediţii cruciate la locurile sfinte, nobililor francezi. Intre aceştia se afla şi celebrul cronicar Join viile care şi-a însemnat-o, şi de la care o reproducem şi noi: «Ne-a mai povestit acest senior – spune Join viile – o mare minunăţie întâmplată pe timpul când se afla el în armata

Cumanilor. Un bogat cavaler de ai lor fiind mort, ei săpară o groapă mare în care l-au aşezat cu multă pompă şi scump îmbrăcat, pe un scaun, şi au pus împreună cu el, de vii, pe cel mai bun cal ce avea şi pe cel mai bun ostaş al său. Înainte de a se băga acest ostaş în groapă.». Fiind faţă regele Cumanilor şi alţi seniori puternici, aceştia şi-au luat rămas bun de la el, punându-i în chimir mulţime de bani deaur şi de argint şi zicându-i fiecare: când voi veni eu în ceea lume, îmi vei întoarce ceea ce-ţi împrumut. Iar el răspundea: aşa voi face negreşit. Marele rege al Cumanilor i-a dat apoi nişte scrisori adresate predecesorului său, fostului rege, unde atestă că (zisul ostaş) trăise foarte bine şi că-i slujise tot aşa, pentru care ruga să-l răsplătească. Apoi ostaşul a fost băgat în groapă de viu împreună cu stăpânul său şi cu calul, groapa s-a astupat cu scânduri bine ţintuite şi toată oastea s-a apucat să arunce dèasupra-i pământ şi pietre, astfel că, înainte de a se înnopta, în memoria celor îngropaţi, s-a înălţat deasupra lor o mare movilă“.

Ştim în mod sigur că au existat legături între Români şi Cumani. Când se revoltă Petru şi Asan, în 1185, împotriva Bizantinilor şi sunt bătuţi la început de aceştia, ei se retrag peste Dunăre, la Cumani, şi vin de aci cu ajutor armat. Soţia lui Ioniţă, ct regele Românilor şi al Bulgarilor”, era de asemenea o Cumană. Ştim apoi – ne-o spune Ana Comnena – că în expediţiile lor de pradă în Peninsula Balcanică, năvălitorii Cumani erau călăuziţi în trecătorile Balcanilor de Românii care locuiau acolo.

Influenţa Pecenegilor şi Cumanilor asupra poporului nostru. Pecenegii şi Cumanii au stat în ţinuturile noastre *mai bine de trei sute de ani*. E firesc deci să fi rămas urmede la dânşii în toponimia şi în limba noastră. O parte din cuvintele care se socotesc de obicei turceşti, de la Turcii osmanlâi, se poate foarte bine să vie de la

Turcii ceştilalţi mai vechi. În această categorie credem că intră o serie de cuvinte în legătură cu viaţa păstorească şi rurală în genere, ca de pildă *cioban*, *cătun*, *comană*, *vătaf*, *beci*, altele privind viaţa militară: *duşman*, *buzdugan*, sau cea socială: *toiu*, poate şi *mire*. Cercetările în această direcţie sunt abia la început, aşa încât numărul lor va spori probabil. Nu e exclus de asemenea ca unele cuvinte considerate până acum drept ungureşti să aibă în realitate aceeaşi origine.

În toponimie ne-au rămas câteva urme evidente. Astfel sunt, în ce priveşte pe Pecenegi, pârâul şi satul *Peceneaga* în judeţul Tulcea, pădurea *Peceneaga* în judeţul Brăila, muntele *Picineagul* din Muscel, apoi *Peceneaga*, afluent al Buzăului, *Pecenişca* sau *Pecenicica* în Caraş, *Pişineaga* în Haţeg. În judeţul Făgăraş găsim *Beşinbav* sau *Beşimbav*, iar lângă Sibiiu *Dealul Beşinoului*, forme care se explică prin numele unguresc Bessenyo dat Pecenegilor.

Un sat *Beşinău* se întâlneşte în judeţul Alba; un altul, cu acelaşi nume, în Târnava-Mică. În judeţul Năsăud găsim satul *Beseneu*; Saşii îi spun Hedndref, adică Heidendorf deci «satul păgânilor» dovadă că, la venirea lor, Pecenegii aşezaţi aci nu se asimilaseră şi rămăseseră încă păgâni. În Timiş-Torontal e satul *Beşenova-veche*.

De la Cumani s-a păstrat numele satului *Comani* din faţa Vidijiului; într-un document din 1385, de la Dan voievod, i se spune satul «*Vadul Cumanilor*» (село коулмнскы крод). Pe Olt, în judeţul Olt, plasa Şerbăneşti, găsim un alt sat *Comaniiă9* se poate ca şi pe aici să fi fost vreun vad al lor. Satele Comana (unul în judeţul Vlaşca, altul în Buzău), precum şi locurile numite Coman sau Comanul (în judeţele Hunedoara, la hotar cu Alba, în Bacău, Neamţu şi Vâlcea) nu indică însă numai decât prezenţa Cumanilor; ele-şi pot trage numele şi de la Români sau Rômânce care se chemau astfel. În schimb însă *Valea Comancei* din Teleorman şi *Comanca* din

judeţele Romanaţi, Vâlcea şi Argeş arată prezenţa pe vremuri în acele locuri a unei femei de Cuman. Cercetările mai nouă cred că tot Cumanilor şi Pecenegilor li s-ar datora şi numirile de râuri şi locuri terminate în – *ui* precum *Vaslui*, *Covurlui*, *Călmăţui*, *Dasnăţui*, *Bahlui*, *Teslui*, *Derehlui*, *Geamărtălui*, etc., ba chiar şi numele oraşelor *Bârlad*, *Tecuci* и, *Galaţi* şi al satului *Berheciu*. Se poate să fie aşa; pentru prima categorie de topice, acelea terminate în – иь, pare chiar foarte probabil. Certitudine n-avem însă decât pentru *Teleorman* care în limba cumană înseamnă «pădure mare» sau «pădure nebună» (în înţelesul de *deasă*] compară cu turcescul Deliorman având acelaşi înţeles), şi pentru *Caracal*, de la Cara-cale:. Cetate neagră. De asemenea credem că şi *Bărăganul* – un topic *Baragan* în Crimeia şi un altul în Pamir – *Burnazul*, *Caraimanul*, €*ătlăbuga* poartă tot nume cumane sau pecenege (limba era aceeaşi la ambele popoare) I

În ce priveşte numele de persoane, s-a afirmat că ar fi de origine pecenegă sau cumană, cele terminate în – *abă*, ca, de pildă, *Toxabă* (boier muntean în timpul lui Alexandru Aldea: documentul din 17 Noiembrie 1431), *Talabă*, *Tâncabă* (de unde vine numele satului Tâncăbeşti), *Carabă* şi însuşi *Basarabă*, numele întemeietorului Ţării Româneşti, care ar însemna în veche turcă: «părinte cuceritor» sau a părinte stăpânitor». Dacă explicarea originii este justă – ceea ce pare probabil – atunci putem adăuga la numele de persoane de mai sus şi următoarele numiri topice: *Talaba*, în judeţul Fălciu şi *Turtaba* în judeţul Mehedinţi.
Faptul că întemeietorul Ţării Româneşti ar purta un nume *cuman* n-ar avea nimic extraordinar. În acest domeniu, al numelor de persoane, constatăm în toate timpurile şi în toate ţările influenţe străine foarte puternice. *Relaţiile cu stăpânitorii* (şi doar Pecenegii

şi Cumanii au stat la noi, după cum am spus, peste trei sute de ani), *moda*, care n-a lipsit nici atunci, pot foarte bine explicaalegerea unui asemenea nume străin. Ceea ce nu scade întru nimic românismul lui Basarabă, nici însemnătatea faptelor lui.

BIBLI O GRAFIE

Pecenegii şi Cumanii: 1. B. P. HaŞdeu, Originile Craiovei, Bucureşti, 1878,63 p. În 8°; 2. Géza Kuun, Codes Cumanicus, Budapest, 1880, CXXXIV+ 39S p. În 8°; 3. Gh. POPESCU-ClOCÄNEL, /n/Zueziia orientală în toponimia românească̆r în Bul. Soc. Geogr., XXXI (1910), p. 21 – 41; 4. P. PelliOT, À propos de Comans, în Journal Asiatique, t. XV (1920), p. 125 – 185; 5. G. WeiGÂND, Ursprung der siidkarpatkischen Flussnamen în Rumänien, în XXVI-ЛГЛІГ/ЛІГ Jahresb., Leipzig, 1921, p. 70 – 103; 6. J. NÉMETH, Zur Kenntnis der Petschenegen, în Körösi Csorna Archívum, Budapest, I (1922), p. 219 – 225; 7. Nie. GRĂMADĂ, Ozolimna. Aşezarea Ozolimnei – Originea numelui, în Codrul Cosminului, II-III (1925 – 1926), p. 83 – 97; 8. A. Bruce BOSWELL, Ther Kipchak Turks, în The Slavonie Review, VI (1927), p. 68 – 85; 9. N. IORGA, imperiul Cumanilor şi Domnia lui Băsârabă. Un capitol din r olaboraţia românobarbară în Evul Mediu, în Mem. Secţ. Lst. Acad. Rom., s. 3, t. VIII (1927 – 1928). P. 97 – 103; 10. G. WeiGÂND, Die Namen der rumänischen Judeţe im Altreich, – n Balkan-Archiv, IV (1928), p. 168 – 177; 11. J. Németh, Die petschenegischen Stammesnamen, în Ung. Jahrb., X (1930), p. 27 – 34; 12. O. Densusianu, Originea Basarabilor, în Grai şi Suflet, IV (1930), p. 147 – 149; 13. Dr. Ioan Ferenţ, Cumanii şi episcopia lor, Blaj, [1931], 152 p. În 8°; 14. J. Németh, Die Inschriften des

Schatzes von Nagy-S zent-Miklós. Mit zwei Anhängen: “I. Die Sprache der Pelschenegen und Komanen. II. Die ungarische Kerbschrift, Budapest-Leipzig, 1932,85 p. În 4° şi 6 planşe (Bibliotheca Orientalis Hungarica, II); 15. Д. A. PacoBCKiif. Печенеги, Торки и Берендеи на Руси и въ Угрш, Praha, 1933,66 p. În 4° (Extras din Seminarium Kondakovianum, VI, 1933); 16. T. HOTNOG, Câteva numiri topice româneşti de origine cumană Iaşi [1934], 10 p. În 8° (Extras din Anuarul Liceului Naţional, 1932 – 1933);

17. LăszlO Răsonyi, Contributions à L’histoire des premières cristallisationsd-état des Roumains. Vorigine des Basarabas, în Archivum, 1 (1935), p. 221 – 53;

18. C. NECŞULESCU, Năvălirea Uzilor prin Ţările Române în imperiul bizantinT în Rev. Ist. Rom., IX (1939), p. 185 – 206; 19. NICOLAS MavrÓDINOV, Remarques sur les inscriptions du trésor de Nagy-Szent-Miklós, în Сббрникъ въ паметь на Проф. Петъръ Никовъ, Sofia, 1940, p. 308 – 317.

ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ

*Prea scumpul fiu al nostiu intru Hristos, Ioniţă, ilustrul rege al Bwâgarilor şi Bomdnilor».

(Scrisoarea din 1204 a Papei Inocenţiu al III-lea).

Primele ştiri istorice. Ar fi o greşeală să-şi închipue cineva că Românii au fost întotdeauna numai în ţinuturile în care trăiesc astăzi, adică în statul naţional şi pe lângă hotarele lui, în sudul Peninsulei Balcanice (Tesalia, Macedonia, Albania) şi în vestul ei (Istria). În cursul Evului Mediu, neamul nostru a ocupat o suprafaţă mult mai întinsă. Grupe mai mari sau mai mici de Români se găseau în *întreaga Peninsulă Balcanică*, de la Marea

Egee până la Dunăre şi de la ţărmul Mării Negre până la acela al Adriaticei. Cele mai multe însă din aceste grupe nu s-au putut menţine şi au dispărut; pe de o parte, fiindcă erau în minoritate numerică prea accentuată faţă de populaţia slavă înconjurătoare, pe de altă parte fiindcă n-au izbutit nicăieri să formeze un *stat*. Acela al lui Petru şi Asan, deşi întemeiat de cei doi fraţi români, cu sprijinul numeroasei populaţii «valahe» din Balcani şi având la început un caracter mixt româno-bulgar (vezi mai jos, p. 322 şi urm.), s-a transformat în scurtă vreme în stat exclusiv bulgar, aşa încât nouă, până la urmă, nu ne-a folosit cu nimic. Să vedem care a fost soarta popuJaţiei româneşti din Peninsula Balcanică, ce ştiri ne dau izvoarele istorice despre ea?

În momentul când au început marile năvăliri ale Slavilor peste Dunăre, adică la începutul veacului al VI-lea, exista în răsăritul Europei din Ardeal până în Macedonia şi de la Marea Neagră la cea Adriatică o foarte puternică populaţie romanică; cea din Dacia era în legătură nemijlocită cu cea din Peninsula Balcanică. În special era bine romanizată partea dinspre apus şi miazănoapte a peninsulei, aşadar tocmai partea care se învecina sau era mai aproape de ţinuturile noastre. Aşezarea Slavilor la sud de Dunăre a avut un efect considerabil asupra populaţiei romanice din răsăritul Europei. În afară de faptul că a împuţinat-o, prin uciderile adeseori în masă care însoţeau repetatele lor expediţiuni, dar, cu timpul, a şi dislocat-o, a împărţit-o în *două mari grupe*: una în spre miazănoapte, cuprinzând pe Daco-Români, cealaltă spre miazăziy cuprinzând pe Macedo-Români. Din grupa Daco-Românilor s-a despărţit apoi o parte, aceia din spre vest, ai căror urmaşi sunt Istro-Românii de astăzi. Iar din grupa Macedo-Românilor s-au despărţit Megleno-Românii. În afară de cele două mari grupe, din spre miazănoapte şi miazăzi, au rămas şi altele mai puţin

însemnate şi numeroase, dar care şi-au continuat existenţa până spre sfârşitul Evului Mediu, contopindu-se apoi cu populaţia slavă înconjurătoare. La *sud de Dunăre procesul etnic s-a desfăşurat în defavoarea, noastră, invers de cum s-a întâmplat la nord*. Şi ce a mai rămas din neamul nostru, Macedo-Românii şi Istro-Românii, dacă vor con» ţinua să locuiască tot acolo, vor dispărea cu siguranţă. Mai întâi Istro-Românii care-s mai puţini şi asupra cărora influenţa Croaţilor este foarte accentuată, apoi Macedo-Romîmi şi Megleno-Românii care se vor slaviza sau greciza. *Singura scăpare e să-i colonizăm înăuntrul hotarelor statului nostru*. Am putea, mulţumită lorr să schimbăm aspectul etnic al multor oraşe şi târguri româneşti şi al unor regiuni de graniţă, cu deosebire ameninţate sub raportul demografic.

Prima menţiune sigură despre Românii din Balcani datează dia anul 976 şi se datoreşte cronicarului bizantin Cedren. Acesta ne spune că la data amintită, David, unul din fraţii ţarului bulgar Samuil, a fost ucis, între Cast oria şi Prespa, la locul numit «Stejarii frumoşi», de nişte «*Vlahi chervanagii*» (*παρά τίνων Βλάχων οδιτών*). După un izvor bulgăresc, David n-ar fi pierit de moarte silnică; el ar fi domnit între anii 977 – 979 şi, pe la 980, cedând scaunul fratelui său Samuil, s-ar fi călugărit. Oricare ar fi adevărul, rămâne precisă pomenirea «Vlahilor» şi aceasta ne interesează în primul rând. A doua oară sunt amintiţi Românii în anul 980: un cronicar anonim bizantin arată că la această dată împăratul Vasile al II-lea, numit mai târziu şi Bulgaroctonul, a dat lui *Niculiţă* (*Νικονλιτζάς*) stăpânirea peste «Vlahii din Elada». Prin «Elada» se înţelegea în secolul al X-Lea ct tema» sau împărţirea administrativă cuprinzând Grecia de miazănoapte, cu Tesalia şi Eubeea, dar fără Etolia şi Acarnania. După nume, şi cel care avea cârmuirea Vlahilor din Elada, Niculiţă, pare a fi fost tot Român.

Ştim apoi că în timpul luptelor dintre Bizantini şi ţarul bulgar Samuil, acesta a pus să se întărească în munţii Macedoniei trecătoarea dintre Cleidon şi *Câmpulung* (*Κιμβολόγγον*). Ultima denumire arată însă prezenţa în aceste regiuni a populaţiei româneşti (compară cu Câmpulungul muntean şi cel moldovean!). După desfiinţarea statului bulgar şi anume în anul 1020, împăratul bizantin Vasile al II-lea dă un edict prin care hotărăşte ca «Vlahii din întreaga Bulgarie» să fie, în ce priveşte cele bisericeşti, sub ascultarea arhiepiscopului de Ohrida. Mai târziu, vom găsi în dieceza de Ohrida chiar un episcopat al Vlahilor. O altă menţiune de la începutul veacului al XI-lea şi care ne arată pe Români făcând parte din armata bizantină o datorăm analelor de la Bari. Ele ne spun că în anul 1027 – după unii cercetători faptul s-ar fi petrecut în 1025 – împăratul bizantin a venit în Italia cu o mare armată în rândurile căreia erau, între alţii, şi «*Bulgari şi Valahi*“.

În ce priveşte *regiunile* pe care le locuiau Românii din Peninsula Balcanică, iată rezultatele la care au ajuns până acum cercetările istorice.

Regiunile româneşti din Peninsula Balcanică. Un grup compact de Români locuiau *munţii Pindului* şi ţinuturile pe prin prejur. Din cauza numărului lor însemnat, ei dăduseră chiar acestor regiuni numele de Vlahia. Erau aci de fapt *trei* Vlahii; *Vlahia mare*, (pe greceşte *Μεγάλη Βλαχία* în Tesalia, *Vlahia mică* (*Μικρά Βλαχία*) în Etolia şi Acarnania şi *Vlahia de sus* (*Ανώβλαχα*) în Epir. Câte şi trele sunt pomenite în izvoarele bizantine.

Macedonia propriu-zisă şi în special partea de la apus de râul Vardar, cu ţinutul Moglenei numit şi Karadăova şi cu localităţile: Bitolia, Ochrida, Verria, *Vlachoklisura*, Moscopole, era plin de populaţie «vlahă». Aci ea s-a şi păstrat până în zilele noastre.

La începutul veacului al Xll-Lea, Ia 1105, găsim «Vlahi» şi în

Peninsula Calcidică, în apropierea muntelui Athos.
În partea de apus a Traciei, pe lângă fluviul Maritza, locuia o altă grupă de Români. Ana Comnena ne spune că tatăl său, împărâtul Alexie Comnenul, purtând război cu Pecenegii ín anul 1090, a dat poruncă unui general să înroleze în armata bizantină soldaţi dintre *Vlahii care locuiau prin părţile râului Maritza*.
În munţii Haemus, adică Balcanii de astăzi era iarăşi un număr însemnat de Români. Ei se întindeau pe ambele versanturi şi în spre nord ajungeau sub formă de *insule* etnice până la Dunăre, făcând astfel legătura cu cei din Dacia. Prima menţiune despre aceşti Români din Haemus o găsim în opera Anei Comnena, cu prilejul năvălirii Cumanilor în imperiul bizantin, în anul 1094. Ea ne spune anume că *Valahii au condus pe năvălitori prin defileurile muntelui Haemus*, ceea ce dovedeşte că erau localnici, cunoscători ai drumurilor şi potecilor. Trecerea Cumanilor peste Dunăre fusese anunţată împăratului, lângă Anchialos, *de un jruntaş al Vlahilor anume Pudilă*. În altă parte a operei sale, descriind muntele Haemus, Ana Comnena afirmă că pe ambele versanturi trăesc multe şi foarte bogate neamuri: pe cel din spre miazănoapte Daci şi Traci, pe cel din spre miazăzi, aceiaşi Traci şi Macedoneni. În acest pasaj, scriitoarea bizantină înţelege prin Daci pe Români. De fapt, ei locuiau şi versantul sudic aşa cum ne arată toponimia. Până în ziua de astăzi s-au păstrat o sumă de numiri de localităţi care arată că odinioară a locuit aci o populaţie românească. Astfel, în ţinutul din jurul Sofiei, deci pe versantul sudic, în locurile unde odinioară era Dacia Mediterranea, găsim numirile *Vlasi*, *Vlahinia*, *Vlaşco bărdo*, apoi *Gurguliat*, *Banişor*, *Cârnul*, *Cercel*, *Cercilat*, *Pâsărel*, *Vacarel*, etc. În regiunea Kiistendil, aşadar tot la sud de Balcani găsim numirile: *Cărnol*] *Creţul*, iar la Teteven, pe versantul nordic, *Picior*, *Muşat*, *iarba* (*ta*). Tot la nord de Balcani mai întâlnim

următoarele numiri de origine românească: *Bucur*, munte lângă Orhania, *Bucurovo*, lângă Sevlievo, în districtul Târnovo, *Rugulet* în aceeaşi regiune; *Strâmţi*, lângă Dreanovo, districtul Târnovo. Anticipând, vom adăuga şi faptul că în această regiune a Târnovei îşi aveau reşedinţa cei doi fraţi români, Petru şi Asan, conducătorii mişcării din 1185. Ei stăpâneau – după afirmaţia istoricului bulgar Zlatarski – cetăţile Ţareviţ şi Trapeziţa pe râul lantra, – aşadar la nord de Balcani. Prezenţa unei însemnate populaţii româneşti în muntele Haemus şi în Moesia nu are de altfel nimic surprinzător. Se ştie doar că această regiune a fost una din cele mai puternic romanizate ale
Peninsulei. O dovadă o constituie şi numele principalelor cursuri de apă de pe versantul nordic al Balcanilor şi ale câtorva oraşe mai însemnate care poartă şi astăzi, după un mileniu şi jumătate, vechile nume latine. Timoc vine din Timacus, Lom din Almus, Cibriţa din Cebrus, Ogost din Augustus, Isker din Oescus, Vid din Utus, Osma din Asimus, lantra din Iatrus. Numele oraşului Vidin (Biidin) vine din Bononia, acela a Florentin-ului din Florentina, al Arčar-ului din Ratiaria, al Niküpului din Nicopolis, etc.
Date fiind cele spuse mai sus, nu va surprinde prezenţa Românilor în Evul Mediu nici în regiunea *Nişului* de astăzi, în locurile unde odinioară se întindea marea pădure a Bulgariei. Cronica atribuită lui Ansbertus, povestind trecerea armatei cruciaţilor prin această pădure (anul 1190), aminteşte necontenitele atacuri şi hărţueli ale Grecilor, Bulgarilor, Sârbilor şi ale «*Valahilor pe jumătate barbari*». Ele au avut loc atât *înainte* de a ajunge la Niş cât şi *după* plecarea din această localitate.
La apus de râul Morava, pe e teritoriul vechii Serbii, găsim următoarele numiri topice: *Vlaşca* (sat), *Vlašiě planina* (şir de munţi), *Blaci* (sat) şi *Zavlaka* (sat), care arată toate prezenţa

strămoşilor noştri în aceste regiuni. La răsărit de Morava şi spre miazăzi de Pojarevac e satul *VlaškiodL* Tot la răsărit de Morava, dar în regiunea de graniţă dintre Serbia şi Bulgaria, în dreptul Sofiei, găsim satul *Vletsina* şi un pârâu cu acelaşi nume, care udă şi târgul *Vlasotince*.

Pe teritoriul fostului stat al Muntenegrului există doi munţi *Durmitor* şi *Visitor*, al căror nume a fost dat de păstorii vlahi, care veneau aci cu turmele lor. Prezenţa unei vechi populaţii româneşti la hotarul dintre Muntenegru şi Herţegovina rezultă şi din numele muntelui *Vlasulja*, situat spre nord-vest de Durmitor. Tot de origine vlahă e şi denumirea topică *Pirlitor* din acelaşi ţinut.

Mai departe spre apus, în Bosnia şi Herţegovina, întâlnim munţii *Vlasic Pianina* între Banjaluka şi Serajevo, cu vârful *Vlašca Gromila*, apoi numirile topice *Vlahoviţa* (sat), *Vlaseniţa* (târg), *Stupari* şi *Câmpul Vlahilor*. Probabil, aci în Bosnia au locuit aşa zişii *Vlahi regali* care pricinuiau mari supărări coloniilor veneţiene de pe coasta Dalmaţiei. Documentele mai amintesc în această regiune şi pe *Vlasi Mirilovici* numiţi astfel după un conducător sau celnic al lor şi pe *Vlasi Baniani*, de la oraşul Banjaluka.

În Dalmaţia, lângă Sebenico, găsim lacurile *Zablackie*. În Slavonia, spre apus de oraşul, odinioară vestit, Sirmium, erau în Evul Mediu un număr însemnat de Vlahi care făcuseră ca ţinutul de aici să fie cunoscut sub Humele de *Vlahia Mică*. Aşezarea lor mai însemnată era *Kralieva* sau *Kraiova Velica*: iată prin urmare o nouă Craiovă românească. Un număr însemnat de sate din acest ţinut poartă şi azi nume româneşti ca *Sintilia*, *Batrina*, *Vrabie*, *Medinţi*, *Schela*, *Drăganeşti*, etc.

În Croaţia, în Stiria şi în Istria trăiau de asemenea un număr însemnat de Vlahi. Cei din Croaţia aveau o *ţară vlahă* a lor (strane vlaské) şi un cneaz vlah. Ei erau numiţi în actele latineşti *Vlachii*

regni Croaţiae; Croaţii le mai spuneau şi *Dobri Vlasi* adică Vlahii cei buni. Găsim aci localităţile *villa Celničani* al cărei nume vine de la *celnic*, şi *Valachorum villa Martinenci* adică *satul Martinenci al Românilor*. Printre numele de persoane pomenite în documente sunt unele cu caracter hotărât românesc. Aşa, de pildă, Micula Mohor, Miculu Dnuşcovici, Mogoş, Tomşa, etc. În Stiria găsim cete militare de Vlahi cu un voievod al lor anume Tomeş, spre sfârşitul veacului al XVI-lea; între râurile Traa şi Sava existau încă în 1607 cnezi valahi. Şi mai târziu, în 1630, sunt amintiţi Valahii care locuiesc la graniţa vindică, în Stiria «*cu căpeteniile lor, voievozi şi chinezi*“.

Românii din partea de apus a Peninsulei Balcanice, întinzându-se între coasta dalmată (Cattaro – Peninsula Istria), Drava şi Morava au purtat în cursul Evului Mediu şi denumirea de *Maurovlahi* sau *MorlachL* acest nume a fost explicat în mai multe feluri; unii istorici şi filologi, pornind de la prima formă Maurovlahi, l-au tradus prin *Vlahii negri* numiţi astfel din cauza îmbrăcăminţii lor. Alţii cred că Morlachii sunt Vlahii de la Mare. O a treia părere îi pune în legătură cu numirea turcă Kara Vlah, – Kara Iflak – însemnând tot Vlahii negri – dată Daco-Românilor. Prima explicaţie referindu-se la coloarea îmbrăcămintei, pare să fie cea adevărată.

Românii din Peninsula Balcanică – şi Morlachii şi cei din Pind şi cei din Haemus – au avut ca o ocupaţie principală *păstoritul*. Se poate spune că el a constituit *specialitatea* acestei ramuri a neamului nostru. Brânza valahă era pe drept cuvânt renumită; ea se plătea mai scump decât brânza pregătită de păstorii de altă naţionalitate. La Raguza de pildă, în 1326, brânza Morlachilor costa 10 foleri livra, pe când cealaltă numai 8. Caşul valah de asemenea costa 10 foleri, celălalt numai 9.De la o vreme, însuşi cuvântul *Vlah* a ajuns sinonim cu *păstor*, înţelesul *etnic* transformându-se în unul *tehnic*.

Şi fiindcă păstorii călătoresc cu turmele lor, urcând vara la munte, coborând iarna la şes sau la baltă, *vlah* a ajuns să capete în unele izvoare bizantine şi înţelesul de *călător*. Pe de altă parte, în limba română, atât la sudul cât şi Ja nordul Dunării, această necontenită mişcare a păstorilor a făcut ca vorba «*cale*» – în latineşte *callis* înseamnă «potecă prin munţi şi păduri “ – să fie foarte des întrebuinţată-în detrimentul termenului *via* – şi pentru noţiuni foarte variate («cu cale, fără cale, din cale afară, alăturea cu calea, calea-valea, a pune la cale, a scoate la cale, a fi pe cale sa, a fi cuiva calea cruce, a i se închide cuiva calea în codru, a avea cale, a afla chip şi cale», etc., apoi: «calea laptelui, calea primară, calea albă, calea întoarsă, calea jumătate, calea mân zului», precum şi «cu o cale (totodată) d-o cale (odată), cale de o poştă». E unul din cuvintele care luminează, întocmai ca şi pavimentum, istoria noastră în cursul evului mediu. În domeniul păstoritului, noi am influenţat popoarele de prinprejur. Şi Slavii şi Ungurii au împrumutat de la noi numeroase cuvinte în legătură cu această îndeletnicire.

În afară de păstorit, Românii din Balcanii se ocupau şi cu *cărăuşia*. În regiunea Raguzei, ei transportau *sarea*. Bine înţeles, făceau şi agricultură. E caracteristic că numai la Aromâni s-a păstrat cuvântul latin pentru plug anume *ar atu*. Morlachii de pe coasta Dalmaţiei – numiţi Uscoci – erau şi navigatori, şi câte odată, întocmai ca vechii Iliri, şi piraţi. Canalul dintre coastă şi insulele Veglia, Arbe şi Pago se numeşte până astăzi «Canale della Morlacca». În luptele împotriva Turcilor, Morlachii au adus servicii remarcabile, în epoca mai veche, Veneţienilor, în aceea mai nouă, Austriacilor.

Din toată această mulţime de Români care locuiau numeroasele ci Vlahii» ale Peninsulei Balcanice, n-au mai rămas astăzi decât aceia

din Macedonia şi cei din Istria. Pe toţi ceilalţi i-au înghiţit Sk vii.
Mişcarea din Tesalia. În istoria Românilor din Balcani sunt două momente mai însemnate: primul în 1066, când se răscoală «Vlahii» din Tesalia; cel de al doilea în 1185, când are loc revolta Asaneştilor în urma căreia se întemeiază statul românobulgar.
Cu privire la primul moment, iată ce ştim: domnea pe atunci la Bizanţ Constantin Duca, un împărat avar a cărui preocupare principală era să aibă tezaurul plin. Din cauza impozitelor mari pe care le pusese, Românii din Tesalia încep să se agite. Guvernatorul de acolo, un urmaş de al lui Niculiţă, purtând chiar acest nume, se duce la Constantinopol spre a sfătui pe împărat să suprime dările care nemulţumiseră lumea. Împăratul nu-l primeşte însă şi menţine dările. Întors îndărăt, în Tesalia, Niculiţă este întâmpinat de căpeteniile nemulţumiţilor – aceştia-şi aveau consfătuirile în casa unui Român din Larissa anume Verivoiu (probabil Berivoiu!) – şi rugat să ia el conducerea mişcării. Cunoaştem chiar numele căpeteniilor: în afară de Berivoi, mai erau Ioan din Grimiani, Grigore Bumbăcarul şi Teodor Scribon Petastas, *Români* cu toţii, după părerea învăţatului rus Vasilievski. Scriitorul bizantin Cedren adaugă şi pe *Slavota al lui Karmalac* despre care ştim sigur că era Român, ba pare chiar a fi fost celnicul lor cel mai mare.
Niculiţă atrage mai întâi atenţia răsculaţilor asupra primejdiei care-i ameninţă, le-arată apoi că răscoala e pornită într-un moment foarte nepotrivit – era luna Iunie – deoarece locuitorii de la câmp trebuiau să secere, iar unii dintre Vlahi îşi aveau familiile şi turmele în munţii Macedoniei unde puteau fi răpite şi prădate de oamenii împăratului. Argumentele însă nu servă la nimic şi, în cele din urmă, Niculiţă care, se vede, era şi el convins de dreptatea Vlahilor, e obligat să ia conducerea mişcării. Cetatea *Kitros* (vechea Pydna) este cucerită; răsculaţii cuprind apoi puternica

cetate *Servia*. Împăratul de la Bizanţ, văzând gravitatea situaţiei, scrie atunci lui Niculiţă că suprimă toate dările care nemulţumiseră lumea. În urma acestei hotărâri, mişcarea se potoleşte. Niculiţă însă e chemat la Constantinopol, judecat şi surghiunit în Asia Mică de unde s-a reîntors în 1071. După cum vedem, revolta din 1066 n-a dus la rezultate importante; ea nu se poate compara, în privinţa aceasta, cu mişcarea din munţii Balcani, condusă de Petru şi Asan, *care constituie cea mai însemnată faptă a Românilor de la miazăzi de Dunăre*.

Răscoala Românilor şi a Bulgarilor. Petru şi Asan. În anul 1185 domnea la Bizanţ împăratul Isaac al II-lea Anghelos. Acesta urma să ia în căsătorie pe fiica regelui ungar Bela al III-lea şi pentru a face faţă cheltuielilor – voia să celebreze nunta cu un fast deosebit – pusese o nouă dare asupra supuşilor săi. Ea lovea în primul rând pe cei care aveau turme de oi şi cirezi de vite. Era tocmai cazul «Vlahilor» pentru care păstoritul constituia îndeletnicirea principală. Cronicarul bizantin Nicetas Choniates Akominatos, a cărui operă formează izvorul de căpetenie pentru cunoaşterea mişcării lui Petru şi Asan, ne spune că dările lui Isaac Anghelos şi felul abuziv în care fuseseră strânse au produs o mare nemulţumire printre Vlahii care locuiau muntele Haemus. La început, aceştia trimit pe doi fruntaşi ai lor – anume pe fraţii Petru şi Asan – ultimul având şi porecla de Belgun, ca să reclame. Plângerile lor nu sunt însă luate în seamă, ba mai mult, Asan e şi pălmuit «*pentru neobrăzare*”, din ordinul unui înalt demnitar bizantin. Întorşi îndărăt acasă, cei doi fraţi se hotărăsc să ridice poporul-Vlahi şi Bulgari – împotriva stăpânirii bizantine. Cronicarul amintit mai sus spune că ei ar fi întrebuinţat în acest scop şi un şiretlic. Văzând anume că mulţimea ezită să se răscoale, ar fi adunat mai mulţi oameni – bărbaţi şi femei «îndrăciţi» adică

stăpâniţi de duhuri rele şi i-ar fi învăţat, ca, în crizele lor, să spuie că «Dumnezeul neamului Bulgarilor şi Vlahilor a binevoit libertate şi a încuviinţat scuturarea jugului celui de demult”; drept aceea «să puie mâna pe arme şi să pornească asupra Romeilor şi pe cei prinşi în război să nu-i cruţe, ci să-i înjunghie şi să-i omoare fără milă». Mai adăugau că izbânda va fi a lor, deoarece îi va ajuta şi Sf. Dimitrie din Tesalonic care a şi părăsit biserica sa de acolo şi a venit aci, în mijlocul lor, în Balcani. Cu şiretlic sau fără – noi credem mai de grabă că fără: era doar destul motiv ca să izbucnească şi aşa – răscoala începe. Momentul fusese bine ales: imperiul bizantin avea o situaţie grea; cu doi ani mai înainte, în 1183, năvăliseră Ungurii din spre nord-vest şi ocupaseră Belgradul, Bran ice vo, Nişul, ajungând până la Sofia. Chiar în anul revoltei, în 1185, în Iunie, năvălesc şi Normanzii din Sicilia şi iau oraşele Durazzo, Serres, Amfipolis şi chiar Salonicul. E drept, ei sunt bătuţi în Noiembrie al aceluiaşi an, dar generalul învingător, Alexios Vranas, în loc să plece apoi împotriva răsculaţilor din Haemus, aşa cum primise porunca, se ridică împotriva împăratuâui Isaac Anghelos, îşi adună trupele la Adrianopol şi se proclamă pe sine împărat. Aşadar, pe lângă primejdia din afară, şi lupte interne. Împrejurările favorizau mişcarea lui Petru şi Asan, care repurtează la început câteva succese. Petru se încununâ chiar cu o «*coroniţă de aur*» şi poartă *încălţări roşii*, rezervate exclusiv împăratului.

Isaac Anghelos a făcut mai multe expediţiuni împotriva celor doi conducători ai Bulgarilor şi Vlahilor. În prima, el izbuteşte să treacă neobservat Balcanii şi cade în spatele răsculaţilor. Armata acestora e înfrântă iar Petru şi Asan sunt nevoiţi să fugă peste Dunăre, la vecinii Cumani. Împăratul, în loc să ocupe însă temeinic Moesia şi să puie garnizoana în cetăţile de acolo, se mulţumeşte numai să dea foc grânelor care tocmai fuseseră secerate şi,

crezând că mişcarea n-are rădăcini în mase, se înapoiază la Bizanţ. Între timp, cei doi fraţi se întorc cu ajutor cuman şi încep să prade Tracia. O a doua expediţie a lui Isaac Anghelos, în primăvara anului 1187, în cursul căreia fusese asediat, dar fără succes, oraşul Lovcea, nu duce la un rezultat hotărâtor. În cele din urmă, se încheie un armistiţiu şi Asaneştii trimit la Constantinopol pe fratele lor Ioniţă. Acesta nu rămâne însă mult timp acolo, ci fuge, după care urmează, în 1189, reînceperea ostilităţilor. Tocmai pe atunci trecea prin Peninsula Balcanică armata cruciaţilor condusă de împăratul german Frederic Barbarosa. Petru se oferă să le vie în ajutor cu 40…000 de soldaţi, crezând că va putea în felul acesta obţine mai uşor recunoaşterea lui ca ţar. La început, Frederic refuză, apoi când Bizantinii începură să facă greutăţi cruciaţilor, primi propunerea. Nu avu însă prilejul de a se folosi de acest ajutor, deoarece dificultăţile pe care le avusese cu Bizantinii se aplanară. Armata lui Petru şi Asan invadă totuşi Tracia, ceea ce obligă pe împăratul bizantin să întreprindă o nouă expediţie împotriva răsculaţilor. Balcanii fură trecuţi pe la răsărit, cu gândul să se ocupe Târnovo; pretutindeni însă Isaac Anghelos găsi o împotrivire îndârjită, aşa încât se hotărî în cele din urmă să se retragă. La întoarcere, pe când armata bizantină, în dorinţa de a ajunge mai repede la oraşul Berroe (azi Stara-Zagora) se angajase într-o trecătoare îngustă, fu atacată de răsculaţi şi suferi pierderi grele. Însuşi împăratul abia scăpă cu fuga, pierzându-şi în învălmăşeală coiful. Victoria aceasta întări mult situaţia Asaneştilor care rămaseră definitiv stăpâni peste ţara dintre Dunăre şi Balcani, ba începură să se întindă chiar şi spre sud de Balcani.

Isaac Anghelos voia să înceapă o nouă expediţie, dar tocmai atunci e detronat (1195). Luptele continuă în timpul urmaşului său Alexie al III-lea Anghelos (1195 – 1203), dar Bizantinii sunt iarăşi bătuţi şi

anume în Macedonia, în împrejurimile oraşului Seres. Între timp, moare Asan, asasinat de un boier Ivanco (1196) pe care voise să-l pedepsească pentru că avea o legătură de dragoste nepermisă. Acesta, după crimă, pune chiar mâna pe Târnovo «cea mai tare şi mai de frunte dintre cetăţile din Haemus – după cum ne spune Ghoniates – «fiind înconjurată cu ziduri puternice... şi zidită pe culmea muntelui». Nu poate rezista însă lui Petru, fratele celui ucis, şi fuge la Constantinopol. Unii spuneau chiar că el ar fi omorât pe Asan după sugestiile Bizantinilor, se pare însă că lucrul nu e adevărat.

Ioniţă, regele Bulgarilor şi al Românilor. Şi Petru are acelaşi sfârşit ca şi fratele său: piere ucis, în 1197, de o conspiraţie a boierilor nemulţumiţi. După el urmează cel de al treilea frate, *Ioniţă*, căruia Grecii i-au spus şi Kaloioanes. Acesta e cel mai de seamă stăpânitor din familia Asaneştilor. Are remarcabile însuşiri de militar şi de om politic. A întins hotarele statului, a obţinut nu numai recunoaşterea oficială a lui, atât din partea Bizantinilor cât şi a Papei, dar şi titlul de *rege* pentru sine, şi de *primat* pentru arhiepiscopul bisericii Bulgariei şi Vlahiei. Ioniţă este figura cea mai însemnată pe care au dat-o Românii din Balcani.

În prima parte a domniei (1197 – 1200), el n-a atacat direct pe Bizantini, ci s-a mulţumit numai să dea ajutor voievodului Dobromir Hrisos (poate Hârsu) din Macedonia şi lui Ivancu, guvernatorul Filipopolului, care se revoltaseră împotriva împăratului din Constantinopol. Probabil că avea şi nevoie de un oarecare răgaz pentru a-şi consolida domnia. În 1201, ostilităţile reîncep însă pe faţă. Ioniţă cucereşte *Constanţia*, cetate vestită în părţile Rodopei şi *Varna* care era de asemenea puternic întărită. În urma acestor izbânzi, se încheie pacea cu Bizantinii. Condiţiile nu se cutiosc exact, dar din moment ce cronicarul Ghoniates spune că

împăratul «a încheiat pace cu Ioan», rezultă că implicit a recunoscut noua stare de lucruri, deci independenţa statului Asaneştilor. Ioniţă s-a folosit de răgazul pe care i-l acorda pacea cu Bizantinii spre a consolida statul sub raportul juridic internaţional. În acest scop se adresează Papei Inocenţiu al III-lea cerându-i: 1. Coroana de ţar şi sceptrul. 2. Demnitatea de patriarh pentru arhiepiscopul bisericii bulgare şi valahe. Papa, la rându-i, cere lui Ioniţă supunerea faţă de Roma în cele bisericeşti. După o serie de tratative, la 7 Noiembrie 1204, trimisul Papei, cardinalul Leo, unge pe arhiepiscopul Vasilie în Târnovo ca primat al Bulgarilor şi Vlahilor – ceea ce corespundea în apus cu titlul de patriarh – dându-i haina episcopală şi însemnele. A doua zi, la 8 Noiembrie» acelaşi cardinal încorona şi pe Ioniţă ca «rege al Bulgarilor şi al Vlahilor", nu ca ţar (iiţiperator) cum se aştepta el şi-i dădea diadema, sceptrul şi bula sau hrisovul de recunoaştere, trimise toate de Papă, împreună cu un steag cu chipul apostolului Petru. Totodată, îi conferi şi dreptul de a bate monedă. Ioniţă, la rândul său, dădea cardinalului spre a-l transmite Papei actul prin care el, boierii şi întregul cler se îndatorau a se supune bisericii romane şi a urma legile şi ritualul ei. Se specifica de asemenea că teritoriile noi ce s-ar adăuga statului lui Ioniţă vor avea acelaşi regim. Cardinalul plecă la Roma, luând cu el şi doi copii care să înveţe latineşte spre a deveni grămătici.

Naţionalitatea Asaneştilor ca şi titlul lui Ioniţă a dat naştere la o îndelungată şi aprinsă discuţie în istoriografie. Învăţaţii bulgari contestă – cei mai mulţi dintre ei – originea română a lui Petru şi a fraţilor săi. Aceştia ar fi Cumani sau chiar Bulgari. Pe de altă parte, titlul lui Ioniţă de «rege al Bulgarilor şi al Vlahilor» n-ar reprezenta titulatura originală pe care şi-o dădea acest monarh în actele sale, ci una modificată de către cancelaria papală care a schimbat pe

«Graecorum» aşa cum era în hrisoavele slave de la Târnovo, în «Vlachorum». Ioniţă n-ar fi fost deci «rege al Bulgarilor şi al Românilor» ci «al Bulgarilor şi al Grecilor». Această părere a fost însuşită şi de câţiva din istoricii noştri care s-au grăbit astfel, fără o examinare mai amănunţită, să anuleze una din faptele cele mai însemnate ale Românilor din Balcani. Se cuvine deci, înainte dea trece mai departe, să cercetăm amândouă chestiunile, adică atât naţionalitatea Asaneştilor cât şi titlul lui Ioniţă.

În ce priveşte pe cea dintâi, nici n-ar mai fi necesară, propriu-zis, o discuţie. Şi dacă unii dintre învăţaţii mai bătrâni ai vecinilor noştri de la miazăzi n-ar fi avut o concepţie ciudată despre consecinţele practice ale afirmaţiilor sau concluziilor istorice, ea nici nu s-ar fi pus. Fiindcă, în definitiv, nu ne va trece niciodată prin gând, cum se pare ca s-au temut aceşti învăţaţi, să revendicăm pământul dintre Dunăre şi Balcani, inclusiv Târnovo, pentru motivul că acum 700 de ani, întemeietorii statului Asaneştilor au fost Români. Tot aşa cum ar fi o copilărie pentru Bulgari să revendice Dobrogea fiindcă a trecut pe acolo, acum aproape treisprezece secole, Isperih. *Revendicările teritoriale nu sunt în funcţie de fapte petrecute cu o mie de ani îndărăt, ci de realităţile etnice, economice şi militare din zilele noastre*. Aşa încât să nu facem din istorie un instrument al preocupărilor politice actuale, ci s-o lăsăm să arate – fără ură şi fără părtinire – faptele aşa cum au fost şi cum s-au petrecut.

Examinând în acest spirit izvoarele istorice, naţionalitatea română a Asaneştinor apare mai presus de orice îndoială. Ne-o arată nu *un* izvor, ci *o serie întreagă*, şi nu de acelaşi fel, ci provenind din patru părţi deosebite. Este mai întâi izvorul fundamental pentru studiul raporturilor între Asaneşti şi Bizantini, cronica, grecească a lui Nicetas Choniates Akominatos. Acesta spune în mai multe rânduri

că Petru şi Asan erau «*Vlahi*», că ei aparţineau acelui neam de oameni «care locuesc muntele Haemus» şi care «înainte se numeau Mysi iar acuma Vlahi se cheamă». Tot el povesteşte că într-una din expediţiile împotriva Bizantinilor, fiind luat prizonier un preot, acesta «s-a rugat lui Asan, *grăindu-i în limba lui, ştiutor fiind de limba Vlahilor*, să aibă milă de el şi să-l sloboadă». Choniates arată aşadar categoric încă odată în acest pasaj originea vlahă a Asaneştilor. Cronica atribuită lui Ansbertus, descriind trecerea cruciaţilor prin Peninsula Balcanică, spune că, la un moment dat, au fost atacaţi pe neaşteptate de «acel valah Ioniţă» (Blachus iile Iohannitius), care avea pe lângă el «Valahi şi Cumani şi alţii» («cum Blacis et Commanis et aliis»). Iată aşadar un al doilea izvor, *de origine germană*, care atestă naţionalitatea română a Asaneştilor. O a treia categorie de izvoare o formează *cronicarii francezi* ai imperiului latin de Constantinopol, anume Geoffroy de Villehardouin, Henry de Valenciennes şi Robert de Clary. Câte şi trei numesc pe Ioniţă «Jehan le Blac» sau «Johanice le Blac». În sfârşit, a patra categorie sunt *documentele cancelariei papale*. În ele se arată de asemenea originea vlahă a lui Ioniţă, spunându-se chiar că el se trage din vechii Romani. Faţă de această impresionantă conglăsuire a unor izvoare de origine atât de diferită, credem că orice îndoială asupra faptului că Asaneştii erau Români trebuie să înceteze. De altfel, încă odată, aceasta n-are pentru noi astăzi nicio consecinţă *practică*, *actuală*, – după cum n-a putut nici atunci impiedeca până la urmă caracterul bulgar al statului şi asimilarea Vlahilor din Haemus.

Trecând acum la titlul lui Ioniţă, trebuie să spunem din capul locului că o titulatură de felul acesta ct rex Bulgarorum et Blachorum» nu constituie de loc o imposibilitate, necum o «monstruozitate» – aşa cum s-a afirmat, – pentru cancelariile

contemporane. Din moment ce putea fi cineva rege al Francilor, al Ungurilor sau al Sârbilor, de ce era exclus un «rege al Bulgarilor şi Vlahilor»…Sau Vlahii nu meritau această onoare? Fiindcă – să se observe – în ce priveşte pe Bulgari, aceiaşi istorici care contestă partea a doua a titlului, nu fac nicio obiecţiune. Avusese loc o recunoaştere oficială din partea Papei, o încoronare cu toate formele în capitala ţării, în Târnovo, suveranul era vlah, o parte apreciabilă din populaţia ţării era vlahă, de ce prin urmare nu putea exista titlul «rex Bulgarorum et Blachorum»? Dar este un fapt care până acum a trecut neobservat în discuţia problemei şi care totuşi e – după părerea noastrăhotărâtor. În corespondenţa schimbată între Ioniţă şi Papă se vorbeşte nu numai de titlul celui dintâi, dar şi de titlul arhiepiscopului din Târnovo. Acesta este numit primat «*al Bulgarilor şi al Vlahilor*». Scrisoarea din 1204 este adresată de Inocenţiu al III-lea, «venerabilului frate Vasile arhiepiscop de Târnovo, primat al Bulgarilor şi al Vlahilor». El însuşi se numeşte «arhiepiscop *al întregii Bulgarii şi Vlahii*». Titulatura aceasta în care apare – pentru cele bisericeşti – denumirea de «Bulgari şi Vlahi», «Bulgaria şi Vlahia» se întâlneşte într-o sumă de scrisori şi documente, nu numai în cele două menţionate mai sus. Se pune acum întrebarea: şi în cazul acesta, privind *biserica*, e tot o substituire? Au schimbat şi aici diacii cancelariei papale pe «Graecorum» prin Blachorum şi «Graecia» sau «România» prin Vlachia? Vasăzică – potrivit concepţiei celor care neagă titlul lui Ioniţă în forma cu Vlahia – şi arhiepiscopul Târnovei cerea să fie numit primat al Bulgarilor şi al Grecilor? Iar Papa – el care ştim în ce relaţii era cu Grecii – a vrut totuşi să-i menajeze şi a schimbat, şi în cazul acesta, pe «Graecorum» prin “ Vlachorum»? E foarte curios şi semnificativ în acelaşi timp cum vor să complice unii învăţaţi probleme simple. Poate unde cred, că,

fiind simple, ele nu mai sunt demne de explicaţiile lor. Fiindcă altfel cum să înţelegem toate complicaţiile şi întortochierile la care obligă această teorie a substituirii titlurilor, într-o cancelarie *străină*, în defavoarea *prietenilor*, a noilor adepţi, şi în favoarea *duşmanilor*, a vechilor duşmani, care erau Grecii.

În realitate, lucrurile stau aşa: fraţii Petru, Asan şi Ioniţă au fost câte şi trei Vlahi. În muntele Haemus locuia, după cum ne arată nu numai documentele dar şi toponimia, o numeroasă populaţie vlahă. Mişcarea a început prin Vlahi şi s-a dezvoltat cu ajutorul lor. E foarte normal deci ca titlul dat lui Ioniţă să fi fost acela de «rex Bulgarorum et Blachorum» iar ţara stăpânită de el să se fi numit «Bulgaria et Blachia", după cum şi biserica noului stat era «a Bulgariei şi a Blachiei». Că este greşită explicarea cealaltă, rezultă şi din scrisoarea în care-i vorba de o neînţelegere de hotare între Bulgaria şi Blachia de o parte şi Ungaria de cealaltă. Ioniţă scrie Papei că în privinţa aceasta îl lasă să hotărască el. Să presupunem că în loc de Blachia ar fi fost în textul original România sau Graecia aşa cum ar voi teoria substituirii titlurilor. Ce rost ar fi avut o asemenea menţiune? Căci doară imperiul bizantin nu era vecin în vremea aceasta cu Ungaria. Pentru ce se să menţioneze când e vorba *de hotare*, nu de titluri – şi România sau Graecia? După toate cele de mai sus, socotin prin urmare că şi problema cea de a doua, a titlului, este rezolvată în sensul că Ioniţă a fost într-adevăr «rege al Bulgarilor şi al Vlahilor» adică al Românilor. Părerea care a domnit atâta vreme în istoriografia română trebuie deci păstrată.

Să urmărim acum mai departe raporturile noului rege cu vecinii, Se ştie că nobilii care porniseră îâi cruciata a IV-a, în loc să-şi urmeze drumul spre locurile sfinte, s-au oprit la Constantinopol şi aci, profitând de certurile interne din imperiul bizantin, au cuprins capitala (12 Aprilie 1204) şi au întemeiat un % imperiu latin» în

frunte cu Balduin de Flandra. Ioniţă trimite o delegaţie spre a intra în legătura cu noii stăpâni ai Bizanţului, cerându-le să fie recunoscut de aceştia. Primeşte însă un răspuns grosolan, ceea ce va avea ca urmare o serie întreagă de lupte, în care de multe ori Bulgarii şi Vlahii vor lupta *alături* de Greci împotriva Latinilor. Dominaţia acestora din urmă era privită pe drept cuvânt de Bizantini ca o uzurpare; de aceea şi izbucnesc numeroase răscoale pe care Ioniţă are grijă să le alimenteze. Aşa s-a întâmplat la Adrianopol, la Dimotica, pe valea Mariţei şi în alte părţi. Latinii, vrând să înnăbuşe revolta, se hotărăsc să lovească punctul principal: ei vin deci cu armată şi asediază Adrianopolul. Tot atunci soseşte şi Ioniţă cu oastea sa şi cu ajutorul de la Cumani. Lupta s-a dat în ziua de 15 Aprilie 1205 şi a fost dezastroasă pentru Latini: însuşi împăratul Balduin cade prizonier şi e dus la Târnovo unde a murit mai târziu – ne spune cronicarul grec Nicetas Ghoniates – în chinuri grozave.

Luptele cu Latinii continuă şi sub Henric, fratele lui Balduin» acesta face o expediţie împotriva lui Ioniţă, ajungând până la Stara-Zagora şi la Sliven şi cucerind oraşele Anchialos şi Terme” fără ca aceasta să însemne însă o slăbire reală a regelui «Bulgarilor şi Vlahilor». Dimpotrivă, acesta se gândeşte la noi cuceriri. Murise, tocmai atunci, unul din tovarăşii lui Balduin de Flandra, nobilul Bonifaciu de Mon tf err at, care-şi întemeiase la Salonic şi în împrejurimile lui un regat». Ioniţă socoteşte momentul venit pentru a-şi rotunji hotarele în această parte. El asediază deci Salonicul, dar în timpul asediului este omorât prin trădare de comandantul cuman aliat Manaster (8 Octomvrie 1207). Odată cu el pierea cea mai însemnată figură pe care au dat-o Românii din Balcani.

După Ioniţă, urmă la tron un nepot de frate al lui, anume *Borilă*,

care domni de la 1207 până la 1218, iar după acesta, *Ioan Asan al ILlea*, tiul lui Asan (1218*-1241). În timpul acestuia din urmă, statul Asaneştilor ajunge la cea mai mare întindere a lui. El cuprindea, în afară de *Moesia*, adică ţinutul dintre Dunăre şi Balcani, o parte din *Serbia*, cu oraşele Belgrad, Niş şi Skopije, apoi *Macedonia*, fără Salonic şi Verria, dar cu oraşele Seres, Ohrida, Bitolia, Prosak şi Strumiţa, *Tracia*, cu Adrianopolul şi Dimotica şi *Albania*, fără oraşul Durazzo. Pe bună dreptate putea spune Ioan Asan al II-lea, în pisania din 1230 a bisericii celor 40 de martiri, ridicată de el la Târnovo: «am cucerit toate ţările de la Adrianopole până la Durazzo, ţara grecească şi cea albaneză şi cea sârbească». Urmaşii săi n-au putut însă păstra toate aceste cuceriri. Sub Căliman (1241 – 1246) are loc năvălirea Tătarilor care contribue şi ea la slăbirea statului. În 1258, cu Căliman al II-lea, se stingea dinastia Asaneştilor în linie bărbătească.

Statul întemeiat de această familie românească a devenit în foarte scurtă vreme un stat exclusiv bulgar. Pe vremea lui Petru, Asan şi Ioniţă, elementul «vlah» apare după cum am văzut în toate împrejurările; rolul lui în izbucnirea răscoalei este arătat limpede în izvoarele bizantine: «Vlahii» sunt pomeniţi în documentele lui Ioniţă, în corespondenţa schimbată cu papa; ţara e numită «Bulgaria şi Vlahia» iar regele este «al Bulgarilor şi al Vlahilor». După Ioniţă însă, chiar în timpul urmaşului său imediat, «Vlahii» nu mai apar în manifestările noului stat; nu se mai vorbeşte acum decât de «Bulgari» şi de «Bulgaria». Nepotul lui Ioniţă, *fiul* fratelui său Asan, întemeietorul, se intitulează în pomenita pisanie din 1230: «Eu Ioan Asan cel întru Hristos, Dumnezeu credinciosul Ţar şi singur stăpânitor al *Bulgarilor*, fiul bătrânului Asan». Despre Vlahi nu se mai pomeneşte nimic în actele cancelariei. Numai în trei scrisori externe, trimise de papa Grigore al IX-lea, în 1237, i se

mai dă lui Ioan Asan titlul de stăpânitor al Vlahilor şi al Bulgarilor (odată «dominus Blachorum et Bulgarorum", a doua oară «dominus Bulgarorum et Blachorum») iar ţării i se zice «Bulgaria et Blachia». Această transformare rapidă în stat exclusiv bulgar nu trebuie să surprindă. Mai întâi, din punct de vedere numeric, Românii reprezentau faţă de Slavii bulgari o minoritate. Dar elementul hotărâtor nu era acesta, ci faptul că *întreaga tradiţie politică, de stat, era bulgară*. Asaneştii continuau vechiul stat bulgar al lui Crum, Boris, Simeon şi Samuil. Ultimii doi sunt menţionaţi chiar într-una din scrisorile trimise de Ioniţă Papei. Pe de altă parte, trebuie să se ţie seamă de faptul că, în vremea aceea, naţionalitatea nu era un element hotărâtor, ideea de *stat naţional* nu exista. Esenţială era *religia şi situaţia socială* a cuiva, nu originea etnică. Nu e de mirare deci că statul Asaneştilor, deşi început de Vlahi şi cu o dinastie de origine vlahă, a devenit totuşi, în foarte scurtă vreme, un stat *bulgar*. Această transformare a pecetluit şi soarta elementului românesc din Haemus: treptat, treptat, el a dispărut în mijlocul populaţiei «lave înconjurătoare; astăzi, numai documentele şi toponimia ne mai arată că au existat acum şapte secole fraţi de ai noştri în Balcani.

BIBLIO GRAFIE

Românii din Balcani: 1. C. Hoeeler, Abhandlungen aus dem Gebiete der slawischen Geschichte. I. Die Wallachen als Begründer des zweiten bulgarischen Reiches der Assaniden, 118β-12ϬϷ, în Sitzungsberichte. Phil. – hist. Cl., t. XEV, Viena, 1880, p. 229 – 245; 2. A. D. Xenopol., L-empire valacho-bulgare, în Rev. Hist. T. 47 (1891), p. 277 – 308; 3. C. Jlreöek, Die Romanen în den Städten Dalmatiens währenddes Mittelalters, în Denkschriften, Phil. – hist.

Cl., t. XLVIII-XLIX (1901 – 1904), 262, p. În 4°; 4. G. Murnu, Un document despre Românii din Epir în Evul Mediu, în Lui Ion Bianu amintire, Bucureşti, 1916, p. 51 – 56; 5. Jovan CviJlC, La Peninsule Balcanique, géographie humainev Paris, 1918, III + 531 p. În 8°; 6. N. Iorga, Istoria Românilor din Peninsula Balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia, etr J, Bucureşti, 1919,75 p. În 8°; 7. N. A. Constantine s cu, Despre Morlachi, în lui Niculae Iorga Omagiu, Craiova, 1921, p. 79 – 100; 8. Silviu DraGOMir, Vlahii din Serbia în sec. XII-XV, în Anuar. Lst. Cluj, I (1921 – 1922), p. 279 – 299; 9. Silviu DraGOMir, Über die Móriakén (Μανροβλάχοι) und ihren Ursprung, în Bull. Sect. Hist. Acad. Roumt. XI (1924), p. 115 – 126; 10. Sllviu dragomir, Vlahii şi Morlacii. Studiu din istoria românismului balcanic, Cluj, 1924,135 p. În 8°; 11. Sextil Pxjşcariu, Studii istroromâne, II, Bucureşti, 1926, XVI + 370 p. În 8°; (Studii Acad. Rom. XI); 12. D. Scheludko, Lateinische und rumänische Elemente im Bulgarischen, în Balkan-Archiv, III (1927), p. 252 – 289; 13. Ivan Stoianov. АсЬнъ и Петръ, Sofia, 1930,71 p. În 8°; 14. V. N. Zlatarski, Иванъ Асень II (1218 – 1241), Sofia, 1930> în Българска Историческа Библиотека, III, nr. 3,1930, p. L55; 15. Const. C. Giurescu, Despre Vlahia Asaneştilor, Cluj, 1931,18 p. În 4°; 16. A. Sacerdoţeanu, Vlahii din Calcidica, în în memoria lui Vasile Pârvan, Bucureşti, 1924, p. 30 & – 311; 17. Sextil Puşcariu, Pe marginea cărţilor, F, în Dacoromania, VIII (1934 – 1935), p. 276 – 358; 18. N. Bänescu, O problemă de istorie medievală: crearea şi caracterul statului Asăneştilor (1165), în Ac. Rom. Secţ. Lst., s. 3, t, XXV c1943), p. 543 – 590.

V. Şi p. 288, nr. 2,3,5 – 7.

Românii în timpul stăpânirii pecenegilor şi cumanilor

În 1164, Andronic Comnenul ta fost’ prins la hotarele Galiţiei de Români“.

(Cronica bizantină a lui Nicetas Chômâtes).

În răstimpul de peste trei sute de ani cât a durat stăpânirea Pecenegilor şi a Cumanilor, strămoşii noştri şi-au continuat – sub cnezii şi voievozii lor – viaţa de plugari şi de păstori pe care a apucaseră din vechi şi care a fost întotdeauna temeiul băştinaşilor legaţi de Carp a ţi şi de Dunăre. Plăteau dijmele pe care le cereau stăpânitorii turci şi uneori îi însoţeau în expediţiile lor din Peninsula Balcanică. Izvoarele istorice nu-i menţionează cu numele de «Vlahi» decât foarte arareori. Geografia armeană a lui Moise Chorenaţ i, alcătuită între anii 855 – 902, aminteşte la nordul Bulgarilor, o «*ţară căreia îi zic Balak*»: e ţara valahă sau ţara românească. În lucrarea, persană a lui Gardâzi, scrisă în 1094, e vorba de un trib creştin de «Rum» («äz Rum»), mai numeros decât Maghiarii, dar mai slab decât aceştia, situat lângă un fluviu (probabil Dunărea!) şi în spre Slavi. S'ar putea să fie strămoşii noştri. O mărturie sigură şi precisă avem din anul 1164; ea se datoreşte cronicarului bizantin Nicetas Chômâtes. Acesta ne spune că în anul amintit, Andronic Comnenr vărul împăratului Manuil Comnen, scăpând din închisoare şi fugind spre miazănoapte, ct *a fost prins la hotarele Galiţiei de către Vlahi*». E vorba de hotarele principatului de Haliciu, care se întindea în actuala Galiţie. Iată deci o dovadă peremptorie despre existenţa Românilor în nordul Moldovei, la jumătatea veacului al XII-lea. La aceşti Români, în orice caz la cei din stânga Dunării, credem noi că se referă şi denumirea de «*Blacumen*» pe care inscripţia cu rune de la Sjonhem, în Gotland, o dă poporului ce a ucis pe un tânăr nordic, în drumul său de la Vistula – Bug spre Bizanţ (finele secolullui XI – secolul XIII-lea). Iar ţara «Blakumen»-ilor este acea cuBWkumannaland» (= terra Blacorum) amintită în secolul al XII-lea de cronicarul islandez Snorri Sturluson.

Din acelaşi secol avem o altă ştire bizantină, care pomeneşte pe «Vlahi» dar fără să dea indicaţii precise asupra ţinutului pe care-l locuiau. Cronicarul Kinamos ne spune anume că în anul 1166 împăratul Manuil Comnenul (vezi fig. 113) a întreprins o expediţie împotriva Ungurilor pe care i-a atacat cu două armate. Una din ele a luat drumul obişnuit, prin partea de apus, prin Serbia, spre a pătrunde de aci în şesul Tisei. Comandantul celeilalte armate însă – povesteşte Kinamos – «adunându-şi... oaste numeroasă şi *chiar mare mulţime de Vlahi care se zice că sunt coloniştii Italilor de odinioară*, avea ordinul să năvălească în Ungaria, din ţinuturile de către Pontul Euxin, de unde nimeni niciodată nu venise asupră-le». Pe temeiul acestei ştiri, care o bucată de vreme a fost greşit tradusă, unii istorici au afirmat că Vlahii din armata bizantină erau aceia care locuiau lângă Marea Neagră, prin Dobrogea de astăzi; alţii au spus că e vorba de strămoşii noştri care-şi aveau aşezările în răsăritul Ţării Româneşti, fiindcă de aci s-a dat şi atacul. Sunt simple ipoteze, deoarece indicaţia topică «părţile din spre Marea Neagră» nu se referă la Vlahi – despre care se aminteşte numai că erau mulţi şi se trăgeau din vechii coloni –, *ci la locul de unde s-a dat atacul*. Vlahii puteau să fie şi cei din Haemus, unde se constată tocmai în vremea aceasta o importantă populaţie românească, după cum puteau să fie şi cei din Dobrogea sau chiar cei din răsăritul Munteniei. În orice caz, ştirea lui Kinamos nu ne poate servi la o localizare precisă.

Despre formaţiile politice ale lui Tatos, Sestlav, S acea, la Dunărea de Jos. În ultimul timp, cercetând opera numită e Alexiada» a scriitoarei de sânge împărătesc Ana Comnena şi alte izvoare bizantine, doi istorici ai noştri – Iorga şi Bănescu – au susţinut că existau, la sfârşitul veacului al XI-lea, la Dunărea de jos, prin părţile Dobrogei, de la Silistra până dincolo de Vicina, *o serie de*

formaţiuni politice româneşti, şi au dat chiar şi numele cârmuitorilor: Tatul, Sestlav, şi Saţa sau Sacea. Dacă se adevereşte această afirmaţie, atunci suntem în faţa unui fapt din cele mai însemnate ale istoriei noastre, care luminează o bună parte din întunecosul ev mediu românesc. Este însă sigur caracterul românesc al acestor formaţiuni? Cercetarea pe care am întreprins-o nu ne îngăduie, din nefericire, s-o afirmăm. Pasagiile din ct Alexiada * pe care se întemeiază spusele celor doi istorici privesc evenimentele petrecute între anii 1086 – 1091. Ni se povesteşte la început că în vremea aceea se coborî la Dunăre un neam scitic, oprimat de Sauromaţi... «şi trebuind a se învoi cu cei ce locuiau lângă Dunăre, după ce toţi au venit la această părere, ajunseră la sfat cu căpeteniile, cu Tatos cel numit şi Halis, Sestlav şi Satzas... dintre care unul stăpânea Silistra, altul Vicina şi celelalte... Deci, învoindu-se cu ei, fără altă teamă trecând Dunărea, prădau ţara vecină, aşa încât ajunseră a ocupa şi unele orăşele. Şi, de acolo, având răgaz, arând, semănau mei şi grâu». Aflăm, după aceea, că împăratul Alexie Gomnenul a pornit război împotriva acestui neam scitic care trecuse Dunărea şi se înţelesese cu stăpânitorii de acolo. Armata bizantină ajunge la Silistra, o asediază şi, spărgându-i zidurile, pătrunde înăuntru. Cele două cetăţui continuă însă rezistenţa, fiind apărate de rudele lui Tatos; acesta plecase peste Dunăre, la Cumani, după ajutor, şi la plecare recomandase celor rămaşi să lupte mereu şi le dăduse şi anumite indicaţiuni strategice pentru a se putea împotrivi Bizantinilor. Mai departe aflăm că într-adevăr Tatos se întoarce cu ajutor din stânga Dunării şi bate pe Alexie Comneùul.

Caracterul românesc al acestor formaţii de la Silistra, de la Vicina şi din celelalte centre nenumite, ale malului dobrogean, rezultă, după istoricii amintiţi, din mai multe fapte şi considerente: 1.

Numele stăpânitorilor – Tatos, Sestlav, Satzas – în special al lui Tatos, sunt româneşti. Dacă lăsăm la o parte terminaţia greacă – os, avem Tat, adică Tatul, nume de persoană frecvent la poporul nostru. 2. Populaţia acestor formaţiuni politice nu era scitică; nu se spune nici că e bulgară sau grecească, prin urmare trebuie să fie românească. 3. Se pomeneşte de semănături de grâu şi de mei care sunt multă vreme caracteristice pentru Români. Din nefericire însă, niciunul din aceste argumente n-are valoare probantă: în primul rând numele de persoană nu pot constitui un criteriu sigur de naţionalitate. Cu atât mai mult cu cât, în cazul nostru, Tatos e scris în izvoarele bizantine care-l pomenesc, cu accentul pe ultima silabă (*Τατον*, *Τατονς*) şi nu pe prima, cum e la noi; pe de altă parte, acest nume se întâlneşte şi la locuitorii Crimeii şi la Iranieni şi la Tătarii din Dobrogea şi la popoarele de origine curdă sau persană supuse Turcilor. Cronicarul bizantin Zonaras prezintă de altfel clar pe acest Tatos ca pe un «conducător al Pecenegilor». Sestlav e un nume de origine slavă; l-am avut şi noi, dar în orice caz, nu poate constitui un argument în sprijinul caracterului românesc al stăpânitorului care-l purta. Despre populaţia din oraşele de la Dunăre şi din amintitele formaţii politice tot ce putem afirma e că era amestecată sub raportul etnic. Aşa rezultă din izvoarele bizantine. Vor fi fost, de sigur, şi Români, deoarece ei au locuit întotdeauna şi pe malul drept; de aci nu rezultă însă că organizaţiile politice erau româneşti. În sfârşit, faptul că se semăna grâu şi mei nu dovedeşte nimic cu privire la naţionalitate. Ţin de altfel să observ că greşit s-a invocat acest argument, deoarece Ana Comnena spune lămurit că *neamul scitic venit de peste Dunăre era cel care începuse să facă agricultură*, iar nu populaţia peste care domnea Tatos, Sestlav şi Sacea. Aşa încât, n-avem până astăzi nicio dovadă că într-adevăr micile organizaţii politice de la Dunărea de

Jos au aparţinut strămoşilor noştri. Cu toată dorinţa – care ne însufleţeşte şi pe noi – de a găsi un început cât mai timpuriu vieţii de stat româneşti, nu putem prezenta drept certitudine o simplă ipoteză. Fiindcă la atâta se reduc afirmaţiile celor doi istorici amintiţi mai sus, la o ipoteză, şi aceea bazată pe o impresie.

Brodnicii, locuitorii de la vaduri. Pe la începutul veacului al XIII-lea, documentele cancelariei ungare şi bulele papale pomenesc în partea de răsărit a Munteniei o populaţie, numită *Brodnici* şi o ţară a lor, *aBrodnic*“.

Prima menţiune este din 1222. În acest an, regele Andrei al II-lea confirmă Cavalerilor Teutoni donaţia Ţării Bârsei şi le dă pe deasupra şi «teritoriul cuprins între sfârşitul moşiei Cruceburg şi hotarele Brodnicilor» («et a fine terre Cruceburg terram que vădit usque ad terminos Prodnicorum»). A doua oară apare această denumire în actul din 1227 prin care Papa Grigore al IX-Lea numeşte pe arhiepiscopul de Strigoniu legat apostolic în Cumania şi în «ţara Brodnic», vecină cu cea dintâi («în Cumania et Brodnie terra illa vicina»). A treia menţiune este în documentul din 1231 prin care acelaşi Papă felicită pe arhiepiscopul amintit pentru faptul că a convertit la creştinism pe mai mulţi Cumani şi-i înnoeşte numirea de legat apostolic «în ţara Cumanilor şi în aceea vecină a Brodnicilor». În sfârşit, în 1254, regele Bela al IV-lea arată că la răsărit de Ungaria sunt «diferite popoare necredincioase ca: Ruşi, Cumani, Brodnici». Pe de altă parte, cronicile ruseşti îi menţionează şi ele în mai multe rânduri, începând cu anul 1147; ştirea cea mai însemnată e aceea privitoare la ajutorul pe care Brodnicii, în frunte cu voievodul lor Ploscânea, l-au dat Tătarilor, cu prilejul luptei de la Calga (1223).

Ce sunt aceşti Brodnici? Numele e slav; el vine de la *brod* = *vad* şi înseamnă «ceide la vaduri». Prin urmare, Brodnicii erau o

populaţie care locuia pe lângă vaduri şi anume – precizăm noi, ţinând seamă de indicaţiile geografice care rezultă din documentele de mai sus – pe lângă vadurile râurilor din răsăritul Munteniei, şi, probabil, şi din sudul Moldovei. Căci «Ţara Brodnic» se pare a fi avut o întindere apreciabilă, de vreme ce e amintită alături de «Cumania» prin care nume se înţelegea, în genere, regiunea de la sud şi răsărit de Carpaţi. De ce neam erau Brodnicii? Documentele nu ne spun nimic; ţinând însă seama de împrejurarea că la această dată asimilarea Slavilor era fapt împlinit, *socotim că nu-i lipsită de temei ipoteza care-i consideră drept Români*. Să mai fi rămas încă la începutul veacului al XIII-lea grupuri sau insule de Slavi în această regiune de margine? Să fie Brodnicii o populaţie mixtă slavo-română? Nu îndrăznim nici s-o afirmam, dar nici s-o negăm în mod categoric. Rămâne ca noi documente să ne dea răspunsul definitiv

Bolohovenii. Cam în aceeaşi vreme cu Brodnicii, dar la extremitatea nordică a pământului românesc, apar *Bolohovenii*. În cronica lui Ipatie, izvor rusesc, se pomenesc în mai multe rânduri, între 1150 şi 1257 «*Bolohovii*» precum şi ţara lor, «*Bolohovo*». Ei sunt arătaţi ca locuind în nord-estul Carpaţilor, până în regiunea Bugului superior, în vecinătatea principatului rusesc de Haliciu, Erau conduşi de *cnezi*. În 1231, aceşti cnezi ajută pe regele ungar Andrei al II-lea împotriva lui Daniil Romanovici, principele Volhiniei. Ei participă de asemenea la războiul din 1235, dintre principele de Cernigow şi Volhinieni, fiind de partea celui dintâi. Ultima menţiune despre Bolohoveni datează din 1257.

Asupra naţionalităţii lor există două păreri cu totul contrarii. Cei mai mulţi dintre cercetătorii noştri precum şi câţiva străini îi consideră drept *Români*. Ei ar fi venit de la miazăzi de Carpaţi, din părţile Tisei superioare, şi ar fi păstrat legăturile cu regatul

Ungariei şi după ce au emigrat în părţile unde se constată documentar. De aceea dau ajutor regelui Ungariei împotriva principelui de Halici, Daniil, căruia îi erau, de fapt, tributari. Că sunt Români – susţin aceşti cercetători – o dovedeşte în primul rând numele lor. «Bolohoveni» înseamnă tot una cu «Volohi» adică forma nordslavă a numelui Vlah. Iar ţara Bolohovilor (земля болоховская) este ţara Românilor. În Galiţia, localitatea *Bolechow* al cărei nume aminteşte îndată pe acela al populaţiei de care ne ocupăm, apare în documente cu menţiunea «villa Valachorum dicta» adică «satul Românilor", Prin urmare, Bolohovenii sunt Români. Un indiciu în acest sens ne-ar da şi organizarea lor, având în frunte cnezi «cu totul deosebiţi de cnezii ruseşti din vecinătatea lor». Cea de a doua părere consideră pe Bolohoveni ca fiind străini neamului nostru; numele lor «nu are nimic a face cu Românii", istoriografia naţională nu trebuie deci să se ocupe de dânşii.

Problema – socotim noi – nu este încă rezolvată. E adevărat că «Bolohovii» nu sunt, ca nume, identici cu «Volohii», totuşi apropierea se impune, mai ales când găsim şi forma «Bolechow", dată unui sat de Români. S-ar putea deci ca ei să fi fost Români. Am avea în cazul acesta o expansiune a neamului nostru în spre nord-est încă din secolul al XI-lea, similară aceleia care a dus pe păstorii noştri în spre nord-vest, în comitatele Arva şi Zips şi în munţii Moldovei, până la izvoarele Dunajecului. Un puternic curent de migraţie în spre Galiţia se constată istoriceşte, pe bază de documente care arată colonizări de sate româneşti, în secolele XIV ŞI XV; ce ne impiedecă să admitem că fenomenul a putut începe mai înainte, pe vremea Bolohovenilor? Nici pentru strămoşii noştri Daci, Carpaţii nordici şi Nistrul n-au format, după cum am văzut, o barieră; de ce ar fi format-o pentru Români, în veacul al XI-lea şi al XII-lea? O nouă cercetare, minuţioasă, a cronicelor ruseşti, precum

şi a toponimiei Galiţiei, Podoliei şi Volhiniei, credem că ne-ar putea da răspunsul definitiv la această problemă, atât de controversată, a naţionalităţii Bolohovenilor.

Bârladnicii constituie o altă enigmă a istoriografiei naţionale. Acum aproape opt decenii, s-a publicat un document, din 1134, prin care «Ivanco Rostislavici… principe de Bârlad» stabilea taxele vamale pe care aveau să le plătească negustorii din Mesemvria (port la Marea Neagră) în principatul său, amintindu-se, între altele, şi oraşele Bârlad şi Tecuci. Documentul s-a dovedit a fi un fals, unul din acele ct falsuri patriotice» care se întâlnesc, într-o anumită fază a istoriografiei, în toate ţările şi provin din dorinţa de a dovedi vechimea sau originea nobilă a instituţiei, oraşului, familiei sau poporului de care e vorba. N-a existat prin urmare un principat al Bârladului, în Moldova, în veacul al XII-lea. Oraşul însă se constată a fi vechi; numele său are o origine *slavă* după unii cercetători, *cumană*, după alţii. Nu se poate preciza de când anume datează; fapt e că apare în primele documente moldoveneşti, cum e de pildă, privilegiul comercial acordat de Alexandru cel Bun negustorilor din Liov în 1408. Pe de altă parte, cronicele ruseşti pomenesc în secolul al XII-lea un ţinut sau o ţară *Berlad* şi o populaţie *Berladnici*. În 1174, principele de Suzdali, mâniindu-se pe fraţii Rostislavici, le trimite vorbă să părăsească «ţara rusească» şi anume unul să se ducă la Smolensk, iar celălalt «la Berlad» (въ Берладь). Iar mai înainte, în 1160, ni se spune că «principele Rostislav din Chiev a trimis pe Gheorghe Nesterovici şi pe Iakun, cu plutele împotriva Berladnicilor care luaseră Oleşia; ajungându-i la Dein, îi loviră şi-i luară prizonieri». *Oleşia* era – după cercetătorii ruşi, – la gura Dniprului unde astăzi se află oraşul Aleşek, iar *Dein*, amintit mai târziu într-o «listă de oraşe ruseşti» între Silistra şi Chilia, ar corespunde cu Măcinul din zilele noastre.

«Berladul» cronicilor ruseşti ar putea fi deci pe pământ românesc, şi anume sau în Moldova de miazăzi unde e oraşul cu acelaşi nume sau în Dobrogea unde s-ar găsi şi astăzi între Hârşova şi Constanţa satul «Eski-Bârlat» (n-am găsit în realitate un sat numit astfel!). Bârladnicii, pe de altă parte, ar fi o populaţie amestecată, româno-slavo-cumană, ocupându-se cu creşterea vitelor, cu agricultura şi servind, când se ivea prilejul, ca şi mercenari în armatele principilor ruşi şi în războaiele Bulgarilor cu Bizantinii. Acestea sunt concluziile cercetătorului român care s-a ocupat cel mai de aproape de problema Bârladnicilor. Adăugăm că ele trebuie luate cu titlul de ipoteze, nu de certitudini.

— În ultimul timp s-a emis şi părerea, care pare mai probabilă, că Bârladnicii ar fi fost locuitorii oraşului Berlad (Birleadca), situat în Podolia, spre nord de Moghilew, oraş aflat în stăpânirea principelui Ivanco Rostislavici. Nouă e şi constatarea că în nordul Moldovei, cuvântul *bârlad* avea, la sfârşitul veacului al XVIII-lea, înţelesul de «tâlhar".

După cum se vede din cele de mai sus, ştirile despre Românii de la nord de Dunăre, atât cei din Ardeal, cât şi cei din afara Carpaţilor, sunt puţine până la năvălirea Tătarilor. Câteva documente în legătură cu colonizarea săsească şi cu propaganda catolică şi câteva menţiuni în cronicile contemporane, aceasta e tot. Încolo, numiri străine, Brodnici, Bolohoveni, Bârladnici, sub care bănuim că se ascunde populaţia românească.

Această situaţie a noastră în izvoarele istorice ale epocii a fost interpretată de adversarii continuităţii în Dacia drept o dovadă că strămoşii noştri nu locuiau în vremea aceea la nord de Dunăre şi că ei ar fi venit acolo abia pe la sfârşitul secolului al XII-lea şi începutul celui de al XIII-lea, când apar primele menţiuni documentare. Faptul e inexact şi dacă n-ar exista decât pasagiul

privitor la Valahii de lângă hotarele Galiţiei care prind la 1164 pe Andronic Comnenul şi încă ar fi de ajuns pentru a demonstra netemeinicia unei asemenea concluzii. Absenţa noastră în izvoarele istorice din veacurile X-XII se explică *altfel* şi anume *prin lipsa unei formaţiuni politice mai însemnate şi prin dubla dominaţie*: *Unguri de o parte, Pecenegi şi Cumani de alta, care s-a exercitat asupra neamului nostru. Noi eram cuprinşi în denumirea poporului dominant*. Aşa încât, de multe ori, în izvoarele istorice când citim Pecenegi sau Cumani, trebuie să subînţelegem *şi pe Românii de sub stăpânirea lor*. O cercetare amănunţită a cronicelor bizantine, de pildă, ţinând seamă de această observaţie, s-ar putea să descopere pasagii care să ne privească, astfel, direct.

Vrancea. Românii şi-au continuat prin urmare traiul lor de agricultori şi păstori şi în timpul acestei îndelungate dominaţiuni turceşti. Nu avem ştiri asupra cnezatelor şi voievodatelor din vreme, aflătoare la miazăzi şi la răsărit de Carpaţi, dar prezenţa lor în Oltenia şi Muntenia, în 1247, aşadar *îndată după năvălirea tătărească*, – şi nu Tătarii erau să le creeze – dovedeşte că existau cu mult înainte. Cnezatele lui Ioan şi Farcaş, şi mai ales cnezatul voievodului Litovoi, în dreapta Oltului, ţara voievodului Seneslau, în stânga lui, erau prin urmare formaţiuni vechi româneşti, aflătoare în timpul dominaţiunii pecenege şi cumane. O asemenea formaţiune a existat, după credinţa noastră, şi în răsăritul Ţării Româneşti, pe valea Buzăului şi a afluenţilor lui – unde descoperirile arheologice ca şi toponimia dovedesc aşezări omeneşti neîntrerupte din timpurile preistorice până astăzi. O altă formaţiune politică, un cnezat sau un voievodat, a existat, apoi, cu siguranţă, în regiunea aşa de veche şi de bine apărată care este *Vrancea*. Tradiţia care făcea pe Dimitrie Gantemir să considere acest ţinut de margine a Moldovei ca o veche «republică”, cu un

regim deosebit, de o semiindependenţă faţă de domn, apoi, unele drepturi speciale, cum este acela, existent şi astăzi, de a extrage, pentru nevoile casnice, sarea din munţii locali, în afara monopolului de stat, regimul juridic aparte în ce priveşte stăpânirea munţilor, – fiecare coproprietar se naşte şi moare cu dreptul său – toate acestea dovedesc o străveche organizaţie politică, anterioară întemeierii Moldovei. Şi în părţile din spre miazănoapte, ale Câmpulungului, trebuie să fi fost iarăşi o formaţiune politică românească, mult anterioară descălecatului. Gantemir arată aci al doilea ţinut cu un caracter deosebit, a doua «republică» a Moldovei. Vor mai fi fost şi alte asemenea formaţiuni, una în «ţara Sepeniţuţului» – Şipinţii de astăzi – unde Dlugosz cronicarul polon aminteşte, nu ştim pe ce temei şi cu câtă dreptate, de luptele ce au avut loc pentru moştenirea voievodului Ştefan între fiii acestuia, Petru şi Ştefan, chiar în anul întemeierii Moldovei, 1359 – alta în ţinutul Chigeciului, a treia «republică» a lui Dimitrie Gantemir. Întemeierea, atât a Munteniei cât şi a Moldovei, s-a făcut tocmai prin concentrarea acestor mici formaţiuni politice. Nu ştim precis câte au fost şi unde erau situate; dar că au existat, ni se pare în afară de orice îndoială.

BIBLIO GRAFIE

1. Formaţiile politice de la Dunărea de Jos: 1. N. Iorga, Cele dintâi cristalizâri de stat ale Românilor, în Rev. Ist., (1919), p. 103 – 113; (în traducere franceză. În Bull. Sect. Hist. Acad. Raum., V-VIII (1917 – 1920), p. 33 – 46); 2. N. BäNESCU, Cele mai vechi ştiri bizantine asupra Românilor de la Dunărea de jos, în Anuar. Lst. Cluj, I (1921 – 1922), p. 138 – 160; 3. V. Bogrea, Originea numelui Hăţiş, în Anuar. Lst. Cluj, II (1923), p. 353; 4. O. Densusianu,

Presupusul românism al lui Tatos, în Grai şi Suflet, I, 2 (1924), p. 323 – 324; 5. V. Bogrea, Asupra originei numelui Tatul, în Anuar. Lst. Cluj, III (19241925), p. 509 – 511; 6. N. Bänescu, Ein ethnographisches Problem am Unterlauf der Donau aus dem XI. Jahrhundert, în Byzantion, VI (1931), p. 297 – 307; 7. N. V. Zlatarski, Какъвъ народ се разбира у Анна Комнина под-ь израва γένος τ ι Σκνθιχάν? (Ce popor se înţelege la Ana Comnena sub numele de γένος τι Σκνθικάν]? în Известия, XI-XII (1932), p. 71 – 83; 8. Constantin NeCşxjlescu, Ipoteza formaţiunilor politice române la Dunăre, în sec. XI, Bucureşti, 1937,38 p. În 8° (Extras din Rev. Ist. Rom., VII). 8 bis. M. GyôNI, A par istr ioni «államalakulatok» ethnikai jelleje, Budapest, 1942,86 p. În 8°.

II. Brodnicii: 9. N. Iorga, Brodnicii şi Românii, în Mem. Secţ. Lst. Acad" Rom., s. 3, t. VIII (1927 – 1928), p. 147 – 174; 10. G. Popa-Lisseanu, Izvoarele istoriei Românilor, vol. XII. Brodnicii, Bucureşti 1938,88 p. În 8°.

III. Bârladnicii: 11. I. Bogdan, Diploma bârlădeană din 1134 şi principatul Bârladului, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s. 2, t. XI (1888 – 1889/, p. 65 – 112; 12. Teodor B alan, Berladnicii, Cernăuţi, 1928,24 p. În 8°; 13. P» P. Panaitescu, Diploma bârlădeană din 1134 şi hrisovul lui Jurg Koriatovici din 1374, în Rev. Ist. Rom., II (1932), p. 46 – 54.

IV. Bolohoveniâî 14. Th. Holban, Românii pe teritoriul polonez până în sec. XVI, în Arhiva, XXXVII (1930), p. 238 – 243; 15. A. V. Boldur, Istoria Basarabiei. Contribuţii la studiul Istoriei Românilor, I, Chişinău, 937,328 p. În 8°.

V. Vraneea: 16. N. Iorga, Vrancea şi Vrâncenii, Bucureşti, 1921,48

p, în 8°; 17. I. DlăCONU, Ţinutul Vrancei. Etnografie – Folklor – Dialectologie, Bucureşti, 1930, CXI + 288 p. În 8°; 18. CONST. C. Giurescu, Despre Vrancea, în Rev. Ist. Rom., IV (1934), p. 280 – 283; 19. N. Al. Rădulescu, Vrancea, Geografie fizică şi umană, Bucureşti, 1937,173 p. În 8°; 20. N. Al. Rădulescu, Vrancea formaţie politică, consideraţiuni geopolitice, în Cercetări geografice în Milcovia, Focşani, 1938, p. 24 – 38.

VI. Varia: 21. Ilie Gherghel, Zur Geschichte Siebenbürgens, Wien, 1891,47 p. În 8°; 22. Ilie Gherghel, Câteva contribuţiuni la cuprinsul noţiunii cuvântului «Vlachb, în Conv. Lit., LII (1920), p. 335 – 348; 23. V, bogrea, Blakumen, în Anuar. Lst. Cluj, III (1924 – 1925), p. 526; 24. A. DeCEI, Asupra unui pasagiu din geograful persan Gardïzï (a. 1050), în Fraţilor Alexandru şi Ion I. Lâpëdatu la împlinirea vârstei de 60 de ani, Bucureşti 1936, p. 877 – 902; 25. V. Mlnorsky, Une nouvelle source persane sur les Hongrois au X-e siècle, în Nouvelle Revue de Hongrie, LVI (1937), p. 305 – 312.26. A. Decei, Românii din veacul al IX-lea până în al XIIIJlea, în lumina izvoarelor istorice armeneşti, în Anuar. Lst. Cluj, VII, 1932 – 1938, p. 412 – 564.

Încercările ungurilor de a-şi întinde stăpânirea la miazăzi şi la răsărit de carp aţi

«În episcopatul Cumanilor sunt... nişte popoarecare se numesc Valahi... ce ţin ritul Grecilor. Şi unii din regatul Ungariei, atât Unguri cât şi Germani, locuind printre ei, trec la credinţa lor... fucânâu-se una cu acei Valahi“.

(Scrisoarea trimisă de Papa de la Romat în 1234, lui Bela, principele de coroană al Ungariei).

În prima jumătate a veacului al XIII-lea, până la năvălirea Tătarilor se constată o tendinţă accentuată a statului ungar de a-şi întinde

stăpânirea, sub diferite forme, asupra teritoriilor româneşti care se găseau la miazăzi şi la răsărit de Garpaţi, teritorii unde avea să se întemeieze mai târziu statul Ţării Româneşti şi acela al Moldovei.

Banatul de Severin, donaţiunile făcute cavalerilor Teutoni în răsăritul Munteniei, înfiinţarea episcopatului Cumanilor reprezintă tot atâtea încercări de a împinge mai departe, dincoace de Garpaţi, hotarele statului ungar. Niciuna din ele n-a izbutit până la urmă: năvălirea tătărească a dat o puternică lovitură acestei înaintări, iar după aceea, întemeierea Principatelor Române a oprit-o pentru totdeauna.

Banatul unguresc de Severin. Încă din timpul lui Ioniţă «regele Bulgarilor şi al Românilor», izbucnise o neînţelegere de «hotare» între Ungaria de o parte, Bulgaria şi Vlahâa de partea cealaltă. Aceste hotare nu puteau fi decât la Dunăre şi anume în partea de vest a Olteniei şi în Banat, deoarece numai aici se întâlneau cele două state. Am văzut că Ioniţă supune atunci neînţelegerea arbitrajului Papei. Ce se va fi hotă rât, nu ştim; constatăm însă că pe vremea lui Ioan Burul sau Borilă care uzurpase tronul bulgar, după moartea lui Ioniţă, şi era în bune relaţii cu regele Ungariei Andrei al II-lea, raporturile se schimbaseră cu totul, devenind prieteneşti: în 1213 are loc o expediţie à comitelui de Sibiiu Ioachim, cu o armată alcătuită din Saşi, Români, Săcui şi Pecenegi («Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis») împotriva Vidinului spre a potoli revolta de acolo şi a reda oraşul ţarului bulgar uzurpator. Mai târziu însă, sub Ioan Asan al Ill-ea, raporturile se strică iarăşi şi se ajunge chiar la un conflict armat. În urma – acestui conflict şi pentru a avea o pază mai sigură împotriva unui atac al Bulgarilor sau al Cumanilor, se întemeiază «Banatul unguresc de Severin». Nu cunoaştem data exactă a înfiinţării lui; trima menţiune precisă este din 1233 când apare între demnitarii curţii ungare «Luca,

banul de Severin». Această formaţie de graniţă cuprindea, după câte putem deduce din documente, partea de răsărit a Banatului de astăzi, deci judeţul Severin şi partea de apus a Olteniei, adică aproximativ ceva mai mult decât actualul judeţ al Mehedinţului, dar fără să atingă Jiul.

Banatul unguresc de Severin este dăruit în 1247, împreună cu alte posesiuni, Cavalerilor Ioaniţi. Unii istorici cred că aceştia nu l-au stăpânit efectiv, nu s-au aşezat în ţinuturile noastre. Mai târziu, spre sfârşitul secolului al XIII-lea, după 1291, cea mai mare parte a Banatului de Severin ajunge în stăpânirea voievozilor munteni.

Lovistea. Multă vreme s-a crezut că a doua încercare a statului ungar de a înainta peste Carpaţi ar fi avut loc în regiunea Loviştei. Temeiul era un document din 1311, prin care regele Carol Robert întăreşte lui Nicolae de Tâlmaciu, fiul lui Corlard, stăpânirea peste «ţara numită Loviştea, de la apa Lotrului, care se varsă în Olt, cu toate foloasele şi dependenţele sale». În document, se aminteşte în acelaşi timp că această posesiune Nicolae o are de la tatăl său, căruia i-a fost dăruită de principele de coroană Bela în 1233 şi întărită de viceregele Ştefan în 1265; se reproduc şi diplomele din aceşti ani.

Cercetările din ultimul timp au dovedit însă că documentul din 1311, este un falsificat, alcătuit, după toate probabilităţile, între 1374 şi 1387. Aşa încât, nu mai poate fi vorba de o încercare *reală* de pătrundere peste Carpaţi a statului ungar în această regiune.

Astăzi, prin Loviştea se înţelege depresiunea intracarpatică *din stânga Oltului*, în faţa vărsării Lotrului, aşadar din Muntenia, cuprinzând un număr de 29 de sate şi cătune. În unele hărţi vechi însă, acest nume se dă şi regiunii de pe malul *drept* al Oltului, – cuprinse între Lotru şi fosta graniţă spre Ardeal.

Posesiunile Cavalerilor Teutoni. Importantă, prin întinderea

teritoriului şi prin mijloacele puse în acţiune, este încercarea de a cuprinde, la începutul veacului al XIII-lea, răsăritul Ţării Româneşti. În 1211 regele Ungariei Andrei al II-lea voind să apere mai bine partea sud-estică a Ardealului, expusă năvălirii Cumanilor, cheamă pe Cavalerii Teutoni* care luptaseră mai înainte la locurile sfinte, şi le dăruieşte «ţara cu numele Borza, dincolo de păduri, în spre Cumani, deşartă şi nelocuită». Este vorba de ţara Bârsei; adjectivele care arată lipsa populaţiei sunt o exagerare a cancelariei ungureşti; de fapt exista şi pe atunci în aceste locuri populaţia românească pe care o constată mai târziu documentele. Chiar numele însuşi al ţării, Bârsa, este dat de această populaţie băştinaşe. Într-un act posterior, din 1212, regele Ungariei spune lămurit că a aşezat aci pe Teutoni pentru apărarea hotarelor («ad custodiendum confinium»). În acest scop, îi şi autoriză să ridice cetăţi de lemn şi oraşe. Aflăm, în acelaşi timp, că Teutonii construiseră deja o asemenea cetate, numită *Cruceburg*; printr-un act special, regele le confirmă stăpânirea asupra ei şi asupra terenurilor de prinprejur. Teutonii nu s-au mulţumit însă numai cu ţara Bârsei. Ei îşi întind treptat-treptat stăpânirea şi asupra ţinutului de dincoace de Carpaţi, în răsăritul Munteniei. Faptul rezultă din actul din 1222 prin care, în afară de confirmarea vechei donaţii, ei obţin şi ţinutul ci până la hotarele Brodnicilor”, mărginit în partea de apus de o linie care ar merge de la izvorul apei Bârsa până la Dunăre. Aceasta corespunde însă cu judeţele actuale ale Prahovei, Buzăului şi Râmnicului Sărat, cu partea corespunzătoare de la şes, poate chiar şi cu sudul Moldovei.

Se pare că atât în ţara Bârsei cât şi în regiunea de la miazăzi de Carpaţi, Teutonii au avut şi o acţiune de colonizare. La adăpostul cetăţilor ridicate de ei, la Braşov, la Feldioara, la Bran, poate la Tabla-Buţii în Prahova şi la Calvini, în Buzău, s-au întemeiat aşezări

noi. În Muntenia a existat până târziu de tot, în veacul al XlX-Lea, un judeţ al *Săcuienilor* sau, cum i se mai spunea, al Saacului, cuprins între judeţele Prahova şi Buzău. În acest judeţ se constată o serie de aşezări ai căror locuitori au venit de Peste munţi: unele din ele şi poartă calificativul de «Ungureni», spre a le deosebi de aşezările, cu acelaşi nume, ale băştinaşilor*. Astfel sunt: Mâneciu-ungureni alături de Mâneciu-Pământeni, Popeşti-ungureni, Homorâci-ungureni, Poseşti-ungureni, Valea Stâlpului-ungureni, Valea Anii-ungureni, Valea Vii-ungureni, etc. Multe din numele satelor arată apoi o origine ungurească sau ardelenească. Acela al vechiului sat, anterior descălicării, *Chiojdul*, provine dintr-un Kövesd unguresc însemnând «stâncos, pietros " – (tot de aci s-a format şi numele pârâului *Cuejdul* ce curge prin Piatra Neamţ). *Cislăul* arată, prin sufixul său, aceeaşi origine. *Tohanii* amintesc satul cu acelaşi nume din Ardeal. *Credem că nu e lipsită de temei ipoteza care atribuie începutul acestei colonizări a fostului judeţ al Săcuienilor cu elemente venite de peste munţi – Români şi Secui – Cavalerilor Teutoni*. Unii istorici atribuie şi întemeierea oraşului Câmpulung din Muscel tot lor. În apropierede acest oraş, lângă Rucăr, pe dealul Orăţii, ar fi fost acel «castru foarte întărit» («castrum munitissimum») pe care un document din 1231 spune că l-au construit Teutonii «dincolo de munţi». La adăpostul zidurilor lui s-ar fi strâns colonişti veniţi din Ardeal, Saşi şi Unguri şi, bine înţeles, şi Români, şi astfel s-ar fi întemeiat Câmpulungul nostru. Lucrul e posibil, dar n-avem până acum nicio dovadă precisă în sensul acesta. Sigur e numai că oraşul exista în 1300, deoarece în acest an e înmormântataci «Laurenţiu corniţele de Longocampo». Piatra lui funerară, purtând inscripţia şi data în caractere latine, s-a păstrat până în zilele noastre şi se poate vedea în biserica catolică din Câmpulung.

S-a mai atribuit Cavalerilor Teutoni şi construirea *Cetăţii Neamţului* (vezi fig. 115). Cât temei prezintă însă această ipoteză nu se va putea spune decât după ce se vor face săpături sistematice pe locul ruinelor vechii cetăţi moldovene.

Dacă acest ordin călugăresc şi militar ar fi rămas multă vreme în ţinuturile noastre, nu era exclus ca să fi avut noi soarta pe care a avu t-o, după aşezarea Cavalerilor Teutoni acolo, Prusia orientală. S-a întâmplat însă ca ei să ajungă în conflict cu regele ungar

Andrei al II-lea şi să fie nevoiţi să părăsească, în 1225, donaţia pe care o primiseră cu patrusprezece ani mai înainte. Motivul conflictului, aşa cum ni-l arată corespondenţa schimbată cu acest prilej între rege şi Papă, era că Teutonii nu s-ar fi mulţumit cu ţinutul dăruit, ci ar fi trecut şi dincolo de hotarele lui punând stăpânire şi pe unele posesiuni ale coroanei ungare. De – aceea regele a venit cu armata împotriva lor, le-a ocupat castrul foarte întărit pe care-l clădiseră dincoace de munţi, le-a făcut pagube de 1000 de mărci şi i-a gonit din ţară. Odată cu plecarea lor, a dispărut însă pentru coroana ungară posibilitatea de a ocupa *efectiv* ţinuturile de la miazăzi de Carpaţi. Cavalerii Teutoni reprezentau o forţă armată care ar fi putut îndeplini o asemenea acţiune; fără dânşii, lucrul n-a mai fost cu putinţă.

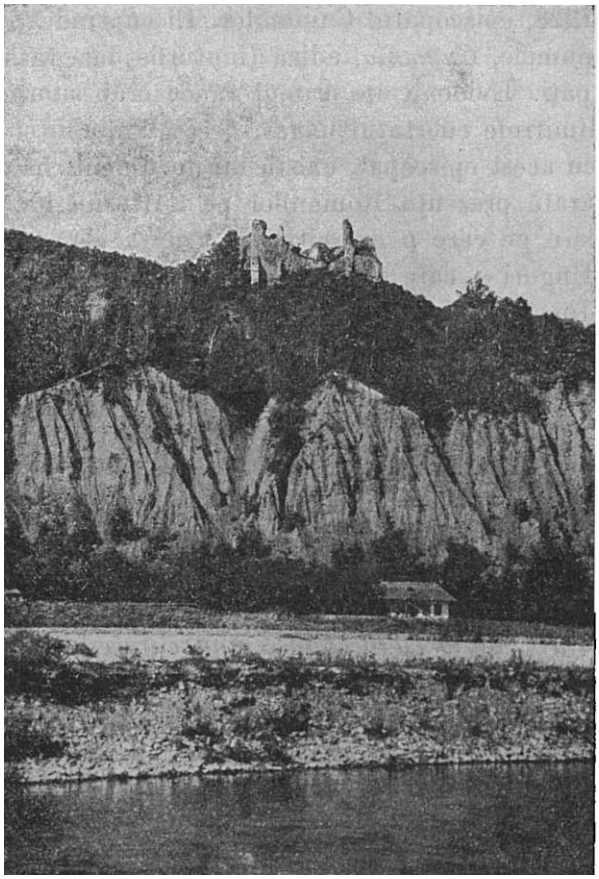

Fig. 115.
— Ruinele Cetăţii Neamţului. Prin aşezarea sa, această cetate era foarte greu de cucerit. Aici se refugiau, în vremuri de bejenie, familiile domnilor şi boierilor moldoveni.

Episcopatul Cumanilor. O altă încercare a statului ungar de – a-şi întinde autoritatea – de data aceasta în cele spirituale după «care ar fi urmat însă, de sigur, şi restul – asupra ţinuturilor noastre s-a făcut prin înfiinţarea «episcopatului Cumanilor». Ştim că pe la începutul veacului al XIII-lea, aceşti Turci începuseră să se creştineze. În vederea convertirii întregului popor, convertire de care se interesa de aproape principele de coroană ungar, viitorul rege Bela al IV-lea, se instituie, între 31 Iulie 1227 şi 21 Martie 1228, episcopatul Cumanilor. El cuprindea, după cum ne arată şi numele, *Cumania*, adică ţinuturile de la răsărit şi miazăzi de Carpaţi. Evident, în primul rând, erau avute în vedere ţinuturile

limitrofe cu statul ungar, deci Muntenia şi Moldova. În legătură cu acest episcopat, există un document, foarte important, care nearată prezenţa Românilor pe teritoriul lui, şi acţiunea de asimilare pe care o exercitau ei asupra elementelor străine – Saşi şi Unguri – care veneau să se aşeze în mijlocul lor. Documentul e din 1234 şi are următorul cuprins: Papa Grigore al IX-lea scrie lui Bela, principele de coroană al Ungariei că «în episcopatul Cumanilor sunt, după câte aflăm, nişte popoare care se numesc Valahi care, deşi se socotesc creştini, totuşi… având diferite* rituri şi obiceiuri, fac fapte care nu se pot spune. Căci, dispreţuindi biserica română, nu primesc tainele bisericeşti de la venerabilul frate al nostru, Episcopul Cumanilor, care are dioceza acolo, ci de la oarecari pseudo-episcopi ce ţin ritul Grecilor. *Şi unii din regatul Ungariei, atât Unguri cât şi Germani, locuind printre ei, trec la credinţa lor şi făcându-se una cu acei Valahi, primesc zisele tainedispreţuind pe Episcopul Cumanilor*, spre marele scandal ai drept credincioşilor şi nu mai puţina scădere a credinţei creştine». Mai departe, Papa comunică lui Bela, că a ordonat episcopului Cumanilor să le numească Românilor un episcop catolic, căruia ei să-i fie supuşi, şi-l roagă să oblige pe Români să primească pe acei episcop. În ce priveşte partea materială, Bela să-i acorde noului ierarh o cotă suficientă din veniturile pe care le ia de la zişii Români Documentul reprodus mai sus e însemnat şi prin faptul că atestă existenţa unei ierarhii bisericeşti la Românii din episcopatul cuman. Papa, din punctul lui de vedere, vorbeşte de «pseudoepiscopi”; noi însă îi putem considera ca episcopi adevăraţi. Ar fi fost de altfel chiar de mirare ca voievozii şi cnezii români care se constată numai peste treisprezece ani – în 1247 – în Muntenia şi Oltenia să nu fi avut pe lângă ei şi ierarhi care să aibă dreptul de a face preoţi şi de a sfinţi biserici. Aşa încât documentul

din 1234 atestă o stare de lucruri pe care şi altfel, în lipsa lui, trebuia să ne-o închipuim, ea fiind cerută de felul de viaţă şi de organizare a strămoşilor noştri în acea vreme.
Episcopatul Cumanilor a fost sfărâmat prin năvălirea Tătarilor. Mai târziu se va înfiinţa pentru aceleaşi scopuri de propagandă catolică şi, indirect, de influenţă a statului ungar, în aceeaşi regiune de la răsărit de Carpaţi şi anume în sudul Moldovei, episcopatul Milcoviei. Nici acesta însă nu va avea o soartă mai bună şi va dispărea în scurtă vreme, fără să-şi fi atins scopul.

BIBLIO GRAFIE

I. Banatul de Severiu: 1. Pe sty Frigyes, A Szörényi Bánság és Szörény vármegye története, vol. I, Budapest, 1877, VI +483 p. În 8°; 2. P. DRĂGĂLINA, Din istoria Banatului Severin, I-III, Caransebeş, 1899 – 1902,144 + 177 + 226 p. În 16°; 3. I. Minea, Românii înainte de 1222. Noi contribuţiuni, în Ev. Lst. Arh. Fii., XIII (1912), p. 226 – 233.
Îi. Lovistea: 4. Ion Gonea, Ţara Loviştei. Studiu de geografie istorică, în Bul. Soc. Geogr., LIII (1934), p. L-224; 5. Ion MOGa, Problema Ţării Loviştei ţi Ducatul Amlaşului, Cluj, 1936,11 p. În 8°.

III. Cavalerii Teutoni: 6. Ecaterina Zaharescu, Vechiul judeţ al Saacului în lumina istorică şi antropogeografică, în Bul. Soc. Geogr., t. XLI (1922), p. 147 – 173; 7. G. E. Müller, Die Ursachen der Vertreibung des deutschen Ordens aus dem Burzenlande und Rumänien im Jahre 1225, în Korrespondenzblatt” XLVIII (1925), p. 41 – 68; 8. IOSIF şchiopul, Contribuţiuni la Istoria Transilvaniei în secolele XII ŞI XIII, Cluj, 1932,164 p. În 8°; 9. CONST. C. Glurescu, Vechimea satelor Star-Chiojd şi Chiojdul Mic din fostul judeţ al

Sâcuienilor, în Rev. Ist. Rom., IV (1934), p. 283 – 285; 10. Emil C. LĂZĂrescu, Notă despre documentele Ţării Bârsei şi Cavalerii Teutoni, 1934,23 p" în 8° (Extras din Ţara Bârsei, VI); 11. Emil C. Lăzărescu, Cavalerii Teutoni în Ţara Bârsei, Braşov, [1934], 15 p. În 8°.
V. Şi p. 307, nr. 1,8 şi 12.

IV. Episcopatul Cumanilor: 12. R. RosettI, Despre Unguri şi episcopiile catolice din Moldova, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., 2. T. XXVI (1904 – 1905), p. 247 – 322; 13. Dr. IOAN Ferenţ, Cumanii şi episcopia lor, Blaj, [1931], 152 p. În 8°; Preot Dr. Iosif Petru M. Pal, Originea catolicilor din Moldova şi Franciscanii păstorii lor de veacuri, Săbăoani, 1941,112 p. În 8°.

TĂTARII

Năvălirea Tătarilor şi apoi stăpânirea lor a oprit expansiunea statului ungar spre răsărit şi a înlesnit întemeierea Principatelor.
Caracteristicile lor. Genghis-Han. Năvălirea Tătarilor, în 1241, şi după aceea, dominaţia lor este una din faptele hotărâtoare ale istoriei universale; ea a avut consecinţe importante şi de lunga durată asupra întregului răsărit european, prin urmare şi asupra noastră. Va trebui deci să acordăm o atenţie deosebită acestor năvălitori, ultimii pe care a avut să-i îndure poporul românesc. Tătarii erau mongoli, aveau prin urmare caracteristicile trupeşti şi ocupaţiile specifice acestora. Un contemporan, arhidiaconul Torna din Spălăto, le face următorul portret: ct înfăţişarea Tătarilor este îngrozitoare; ei au membrele scurte şi trunchiurile mari, faţa e lată, sunt spâni... au ochi mici şi îndepărtaţi unul de altul; despre ţuesc hrana cu pâine, se hrănesc cu cărnuri atât proaspete cât şi

putrede, ca băutură amestecă lapte închegat cu sânge de cal. Nici apa cea mai repede nu-i poate opri: ei o trec înot călare. Se slujesc de corturi făcute din pânză sau piei». Numai ştirea despre dispreţul pe care l-ar arăta Tătarii pâinii e exagerat, restul corespunde adevărului. E curios că şi Nicefor Gregoras, tot un contemporan, cuprinde o informaţie similară: «Tătarii de aceea sunt neînvinşi, fiindcă nu ar mânca grâu şi nu ar bea vin». De fapt niciuna, nici cealaltă nu e exactă: aceşti năvălitori, a căror cereală preferată era meiul, nu dispreţuiau grâul; nici de la vin nu s-au dat în lături, chiar şi mai târziu, când au devenit mahometani şi când prin urmare, le era interzis. Tătarii erau foarte dibaci în mânuirea arcului, arma lor de predilecţie; de aceea şi sunt caracterizaţi într-o scrisoare din 1241 drept «săgetători incomparabili». Aveau de asemenea lănci şi săbii de care ştiau să se folosească cu o deosebită dibăcie. Caii lor, fără de care nici n-ar fi putut exista victoriile tătăreşti, erau iuţi, rezistenţi şi se mulţumeau, la nevoie, cu puţin. În luptă, Tătarii se prefăceau adesea că se retrag pentru a sili pe adversari să-i urmărească, şi când aceştia credeau, în toiul goanei, că sunt victorioşi, deodată se trezeau înconjuraţi şi izbiţi din toate părţile de aceiaşi Tătari care până atunci fugiseră. Repeziciunea mişcărilor şi putinţa de a transforma retragerea în ofensivă au caracterizat întotdeauna războiul lor.

Patria Tătarilor a fost Mongolia, ţara din nordul Chinei. Aci au trăit ei multă vreme împărţiţi într-o sumă de triburi care-şi mânau dintr-un loc într-altul turmele de vite – averea lor prini cipală. Puterea lor a început odată cu *Temugin*, un conducător genial, cunoscut în istorie mai ales sub numele de *Genghis-han*. Acesta s-a născut în 1162 şi a avut o tinereţe foarte grea, plină de lupte. La 27 de ani era în sfârşit recunoscut drept *kagan*, adică împărat, de unul din triburiie mongolice şi-şi lua titlul de SoutouBogdo care însemna

«fiul cerului» sau «dat de Dumnezeu». El îşi organizează acum o armată puternică, împărţită în cete de câte o mie de oameni şi treptat-treptat, izbuteşte să supună, fie cu armele, fie pe cale diplomatică sau prin căsătorii, pe celelalte triburi. În 1206 îşi aşază capitala în Caracorum, în centrul Mongoliei şi ia titlul de Gengis-han adică «stăpânitor autocrat".

Odată unite triburile mongolice – ele purtau acuma numele de Mongolii Albaştri – Genghis-han începe marile lui cuceriri. Mai întâi se îndreaptă împotriva Chinei şi, după lupte îndelungate, izbuteşte s-o supună. Apoi atacă *imperiul Charezmian* care cuprindea Persia, Turkestanul şi regiunea Sirdariei şi Amudariei. Izbândeşte şi aici; imperiul lui se întindea de la Pacific până la Urali şi în Asia Mică. Ofensiva mongolă nu se opreşte însă. Din *Samarkand*, unul din oraşele însemnate ale Turkestanului, pleacă după supunerea imperiului Charezmian, un corp de 25...000 de călăreţi, sub conducerea generalilor Subutai şi Djebe. Ei străbat toată Asia apuseană, trec munţii Caucaz şi ajung la Don, în nordul Mării Negre. Aci are loc vestita bătălie de la *Kalga* (1223) în care Cumanii aliaţi cu Ruşii au fost zdrobiţi de Tătari. După victorie, corpul expediţionar se întoarce îndărăt, urmgnd însă alt drum şi anume prin partea de miazănoapte, peste fluviile Kama, Volga şi Ural. E una din cele mai mari şi mai repezi expediţii militare, comparabilă cu aceea a lui Alexandru Machedon.

Marea invazie din 1241. Genghis-han moare în 1226. După el urmează *Ogodai* care domneşte până în Decembrie 1241, anul când a avut loc invazia în ţinuturile dunărene. Din cauza întinderii extraordinare a imperiului, stăpânirea în partea apuseană a lui, o avea, prin delegaţie, *Batu-han*. Acesta primeşte ordin de la Ogodai să înainteze mai departe, spre Dunăre. Expediţia a avut loc în anul 1241 şi este prin proporţiile, precizia, viteza şi rezultatele ei

militare, una din cele mai însemnate ale istoriei universale. Armata Mongolilor avea, după câte se pare, 150...000 de oameni, o cifră uriaşe pentru vremurile acelea. Comandantul efectiv era vestitul general Subutai, biruitorul de la Kalga. Mai întâi fu atacată Rusia, împărţită pe atunci într-o serie de cnezate şi mari cnezate. Una-câte una căzură aceste formaţiuni politice; oraşe înfloritoare fură prefăcute în cenuşe. Au ars atunci Moscova, Vladimírul şi vestitul oraş al Kievului, cel cu multe biserici.

După aceea veni rândul Polonilor. În câteva întâlniri, armatele lor fură bătute şi multe oraşe avură aceiaşi soartă ca cele ruseşti. În Polonia, armata Tătarilor se împărţi în două: o parte se îndreptă spre Silezia şi Germania, cuceri Breslau şi bătu armata germană la Liegnitz; deoarece pierderile fură însă mari şi la învingători, aceştia nu mai continuară expediţia şi se întoarseră îndărăt, în Asia. Partea cealaltă a armatei tătăreşti, sub conducerea directă a lui Batu-han, se îndreptă asupra Ungariei şi ţinuturilor noastre. Ea se împărţi în mai multe corpuri. Cel principal trecu munţii Carpaţi prin pasul Vereczke (Poarta Rusiei) şi pătrunse în câmpia panonică ocupând oraşul Munkács. Ungurii căutaseră să oprească înaintarea Tătarilor, astupând drumul cu copaci întregi şi cu întărituri de lemn; ele nu slujiră însă la nimic, deoarece Batu-han trimise înainte un corp de trupă sub comanda lui Seiban, precedat de numeroşi prizonieri slavi care făcură loc cu securile sau dând foc. Bătălia decisivă cu Ungurii a avut loc la râul Sajó, un afluent de pe dreapta Tisei, spre nord-est de Buda. Armata regelui Bela al IV-lea fu completamente zdrobită; regele însuşi de abia scăpă cu fuga şi nu se opri decât pe o insulă din Marea

Adriatică. Tătarii, după ocuparea Budei, înaintară până la coasta Dalmaţiei, dând foc oraşelor şi ucizând sau făcând robi pe locuitori. A fost cea mai cumplită năvălire şi ocupaţie pe care a cunoscut-o

Ungaria.

În timp ce corpul principal opera în felul arătat, altele străbăteau Ardealul, Moldova şi Ţara Românească. *Cadan* şi *Buri*, doi dintre principalii comandanţi tătari, trecură la 31 Martie Carpaţii prin Bucovina, pe la Vatra-Dornei, şi se îndreptară spre Rodna. Oraşul, vestit prin minele lui, a fost ocupat la 1 Aprilie, chiar în ziua de Paşte, prin stratagema clasică a acestor năvălitori: faţă de rezistenţa pe care o opuneau locuitorii, Tătarii se prefăcură a se retrage. Saşii, bucuroşi, tocmai sărbătoreau cu petreceri şi chefuri izbânda, când deodată se împrăştie vestea că duşmanii atacă din nou. La această a doua năvală, oraşul nu mai putu rezista; el căzu în mâna Mongolilor. Se spune că patru mii de cetăţeni din Rodna ar fi pierit atunci. Alţii au trebuit să însoţească pe Tătari şi să le arate drumul spre celelalte oraşe. Rând pe rând au fost ocupate astfel*. *Bistriţa*, *Dejul*, *Clujul*, *Zalául*, *Oradea-Mare*.

Un alt comandant de al Tătarilor, *Bochetor*, a trecut Şiretul, a ajuns în locurile unde se întindea Episcopatul Cumanilor, adică în sudul Moldovei şi în răsăritul Ţării Româneşti, şi «învingând pe oamenii care ieşiseră la luptă, au început să ocupe ţara în întregime». Aşa ne spune călugărul Rogerius, un contemporan care a văzut invazia Tătarilor în Ardeal, a fost luat rob de ei şi a avut multe să sufere. Prin urmare, Românii au încercat şi aci să se opună; fiindcă, prin locnitoii Episcopatului Cumanilor trebuie să înţelegem în primul rând pe Români (vezi şi mai sus, p. 341 – 2). Din sudul Moldovei, Bochetor a trecut prin pasul Oituzului în Ardeal; a ocupat cetatea Sânzâeni (Szent-Lélek), după aceea Braşovul, Ţara Bârsei şi Cetatea de Baltă; la 11 Aprilie cădea Sibiiul şi îndată după el Sebeşul; toate centrele săseşti au fost prin urmare cucerite şi prădate. În sfârşit, al treilea comandant tătar, *Budjek*, a străbătut prin Muntenia, a bătut armata Românilor de aci care ieşise la luptă

şi a pătruns în Ardeal pe valea Oltului sau pe la Severin. Ştim aceasta din cronica lui Fazelulah-Raşid-ed din care e unul din izvoarele principale relative la invazia Tătarilor; ea povesteşte mai întâi despre cele trei bătălii pe care le-au câştigat principii Cadan şi Buri împotriva «Sassaïiilor» adică a Saşilor. Apoi ne spune că Budjek a intrat în «Caraulag» şi a bătut popoarele ct Ulag». Prin ultimele două denumiri trebuie înţeleasă *Ţara Românească* (Turcii îi vor spune mai târziu – Cara-Iflac!) şi *Românii* în general. Forma tătărească *Ulag* se – aseamănă cu cea maghiară *Olah*. Fazel-Ulah-Raşid mai pomeneşte >şi de un stăpânitor *Mischelav* a cărui armată a fost de asemenea bătută. S-ar putea ca el să fie tot una cu Seneslav, voievodul român ce se constată în 1247 domnind asupra ţinuturilor din stânga Oltului; chiar dacă această identificare ji-ar fi exactă, nu e mai puţin adevărat că Tătarii au străbătut prin Muntenia, ca şi prin Moldova. Gât despre *Bezerehbam*, amintit de acelaşi izvor, în care Haşdeu vedea pe *Basarab banul*, el pare a fi mai de grabă banul unguresc de Severin. Şi armata acestuia a fost şfărâmată: aşa ne spune Fazei-Ulah-Raşid.

Năvălirea din 1241 se poate asemăna unui uragan: cumplită, dar scurtă. Chiar în acelaşi an, în luna Decembrie murea marele han Ogodai. Batu, care avea interes să fie de faţă acolo unde urma să se aleagă noul stăpânitor al imensului imperiu, dădu ordin de retragere generală. Aşa încât în 1242, armata lui începu să se scurgă din Ungaria, ducând cu ea o pradă uriaşă şi mulţi robi. În urma Mongolilor, populaţia îşi reluă încetul cu încetul traiul obişnuit; oraşele fură reclădite, cetăţi noi se ridicară, urmele grozavei năvăliri începură să se şteargă. Batu-han ca şi Subutai nu se mai întoarseră în ţinuturile dunărene. Ultimul, după ce asistă la încoronarea noului han Guiuk în 1246, luă comanda armatei care opera în sudul Chinei. Avu acolo, pe Fluviul Albastru (YanTse-

Kiang) ultimele succese; apoi, simţindu-se obosit, e îşi ceru voie să plece şi se întoarse să moară Îânişţit în cortul său, într-un colţ de păşune, pe marginea fluviului Tuia. Acest mare general al Asiei, comparabil cu Alexandru Machedon şi cu Napoleon, supusese, din Coreea şi până la Adriatica, treizeci şi două de popoare şi câştigase şaizeci şi cinci de bătălii.

Ţinuturile de la răsărit de Carpaţi, aşadar Moldova şi de asemenea o bună parte a Munteniei, probabil până la Olt, rămaseră sub dominaţia Tătarilor. Ea a durat până la întemeierea Principatelor. Le plăteam dijmă din vite şi din grâne şi uneori îi însoţeam în expediţiile pe care le făceau în ţările înconjurătoare. De aşezat în ţinuturile noastre, se pare că nu s-au aşezat decât prin

Bugeac; aci erau ct părţile tătăreşti» de care pomenesc documentele muntene din vremea lui Mircea cel Bătrân. Din aceşti Tătari rămaşi apoi sub stăpânirea românească, atunci când Moldova a cuprins ţărmul Mării, ajungând până la Cetatea Albă, provin robii tătari, «sălaşele» de Tătari pe care Alexandru cel Bun le dăruia mănătirilor şi care existau şi pe vremea lui Ştefan cel Mare.

Nu se ştie exact ce cuvinte ne-au rămas de la Tătari în limba noastră. Se poate ca unele pe care le considerăm turceşti sau cumane să provină în realitate de la aceştia. Constatăm însă câteva urme în organizarea vamală şi fiscală a Moldovei. Se ştie că fiscalitatea a fost întotdeauna o specialitate a Mongolilor; Tătarii n-au făcut excepţie. Îndată ce cucereau o ţară, dezarmau mai întâi populaţia validă şi apoi făceau recensământul. Impozitele loveau atât pe cei care aveau bunuri imobile, cât şi pe cei a căror bogăţie principală o formau turmele. Se lua dijmă din toate produsele, inclusiv vinul; meşteşugarii puteau plăti impozitul lucrând, clericii nu erau impuşi. Din minuţioasa organizare fiscală a Tătarilor a

rămas în Moldova termenul *tarkan* pe care-l întrebuinţează documentele slave din vremea urmaşilor lui Alexandru cel Bun şi a lui Ştefan cel Mare pentru a arăta produsele scutite de vamă. Apoi *ilişul*, (tătar: tilti§), care înseamnă dijma din grâne şi, probabil. *Sulgiu*, dare ce se plătea pe carnea viteloi tăiate. În *toponimie*, găsim de asemenea câteva urme de ale lor.

Dar faptul cel mai însemnat în legătură cu istoria noastră pe care l-au săvârşit Tătarii, este că au oprit înaintarea ungurească spre răsărit. Prin lovitura puternică pe care au dat-o ct regatului, apostolic» şi prin întinderea stăpânirii lor până la Carpaţi, aceşti ultimi năvălitori au pus stavilă expansiunii statului maghiar. Din ciocnirea Tătarilor cu Ungurii am câştigat indirect noi Românii. În războiul pe care l-a avut mai târziu, în 1330, întemeietorul Ţării Româneşti, Basarab, cu Ungurii, război în urma căruia statul muntean îşi câştigă independenţa, *voievodul nostru a fost ajutat chiar de Tătari*. Iar întemeierea Moldovei este în legătură directă cu luptele care s-au dat între Unguri şi aceşti năvălitori care treceau mereu prin păsurile Carpaţilor spre a jefui oraşele Ardealului şi ale Ungariei. Aşa încât, obiectiv vorbind, în secolul al XIII-lea şi al XIV-lea, Tătarii nu ne-au adus numai pagube, dar şi – indirect sau chiar direct – servicii.

BIBLIO GRAFIE

Tătarii: 1. O. Wolff, Geschichte der Mongolen oder Tataren, Breslau 1872,429 p. În 8°; 2. Howorth, History of the Mongols, London, 1876; 3. G. StraKOSCH-Grassmann, Der Einfall der Mongolen în Mitteleuropa în den Jahren 1241 und 1242, Innsbruck, 1893,277 p. În 8°; 4. B. P. Hasdeü, Ban, în Etymologicum Magnum Romániáé, III, Bucureşti, 1893; 5. Titus Hotnog, «B ezer enbam» din cronica

persană a lui Fazei-Ullah-Raschid, Iaşi, 1919,24 p. În 8°; 6. V. Bogrea, Recenzia lucrării lui T. Hotnog, în Anuar. Lst. Cluj, I (1921 – 1922), p. 382 – 388; 7. Leon Cahun, Les révolutions de l-Asie. Les Tures, la Chine, VI ran, l-Asie Centrale, în E. La visse, A. Rambaud, Histoire générale duIV-e siècle à nos jours, t. II, Paris, 1925, p. 884 – 973; 8. V. Şotropax Tătarii în valea Rodnei, în Anuar. Lst. Cluj, III (1924 – 5), p% 255 – 274; 9. Harold T. CheSHIBE, The great Tartar invasion of Europe, în The Slavonie Review, V (1926), p. 89 – 105; 10. General T. Nicolau, Invazia Tătarilor şi prima ocupare a budapestei, Bucureşti, 1930,100 p. În 8°; 11. A. Sacerdoţeanu, Guillaume de Rubrouk et les Roumains au milieu du XIII-e siècle, Paris, 1930,177 p. În 8°; 12. Giovanni Soranzo, Îl papato, VEuropa cristiana e i Tartari, Milano, 1930, în 8°; 13. I. C. – Filitti, Banatul Olteniei şi Craioveştii, Craiova, [1932], 123 p. În 8°; 14. A. SaCERdoţeanu, Marea invazie tătară şi sud-estul european, Bucureşti, 19.33,91 p. În 8°; 15. Const. C. Giurescu, Despre iliş, în Rev. Ist. Rom., VII (1937), p. 253 – 257.

Cum se înfăţişa muntenia în 1247

— Ţara lui Senenlau, voievodul Jiomânilor *

(Diploma Ioaniţitor).

Diploma Ioaniţilor. Spăimântat de năvălirea Tătarilor şi vrând să previe o repetare a ei, regele ungar Bela al IV-lea a luat o serie de măsuri de apărare. Intre altele, s-a gândit să instituie o pază puternică şi permanentă în regiunea de graniţă a Banatului de Severin. Aci era un punct nevralgic al statului ungar, expus atât năvălirilor din spre răsărit, mai înainte cumane, acum în urmă tătare, cât şi a celor din spre miazăzi, ale Bulgarilor. Pentru a respinge de la început asemenea năvăliri, el cheamă ordinul Cavalerilor Ioaniţi sau Ospitalieri şi-i conferă numeroase avantaje şi drepturi, în schimbul apărării graniţei. Nu ştim câtă vreme au

stat Ioaniţii în Banatul de Severin, unii se întreabă chiar dacă au venit măcar aici; cunoaştem însă diploma sau actul pe care li-l dă regele Bela al IV-lea în 1247, cuprinzând toate condiţiile stabilirii lor, toate drepturile şi avantajele de care se Vor bucura. Acest act are o importanţă covârşitoare pentru istoria neamului nostru; el ne arată care era situaţia Ţării Româneşti sau a Munteniei la jumătatea veacului al XIII-lea, după năvălirea Tătarilor, sub raportul politic, economic, social şi militar. El ne ajută de asemenea să înţelegem întemeierea statului muntean, acest fapt cardinal din trecutul nostru. Se cuvine deci să-i acordăm toată atenţia. Prin diploma din 1247, regele Bela al IV-lea acordă ordinului Cavalerilor Ioaniţi «toată ţara Severinului cu munţii ce se ţin de dânsa şi cu toate celelalte dependenţe, *de asemenea cu cnezatele lui Ioan şi Farcaş, până la râul Olt, afară de ţara cnezatului lui Litovoi Voievod, pe care o lăsăm Românilor precum au ţinut-o ei până* acum, le dăm acestea, păstrând totuşi pentru noi şi urmaşii noştri jumătate din toate foloasele, veniturile vei slujbele din întreaga ţară a Severinului şi din cnezatele amintite mai sus, cealaltă jumătate cedând-o ordinului. Fac excepţie însă bisericile în fiinţă sau care se vor clădi în toate ţinuturile amintite mai sus; din veniturile acestor biserici noi nu ne oprim nimic, rămânând însă neatinse cădinţele şi drepturile ce se cuvin arhiepiscopilor şi episcopilor. Fac de asemenea excepţie toate morile în fiinţă sau care se vor face în ţinuturile amintite mai sus, afară de cele din Ţara Litua (adică: a lui Litovoi!); de asemenea toate clădirile şi semănăturile făcute cu cheltuiala fraţilor zisului ordin, fâneţele şi păşunile pentru vitele şi turmele lor, tot aşa şi heleşteele în fiinţă sau care se vor face: toate acestea le dăm în întregime zişilor fraţi, afară de pescăriile de la Dunăre şi de iazul de la Celei, pe care le dăm pe din două.

Acordăm de asemenea zisului ordin al Ospitalierilor ca să ia *jumătate din toate veniturile şi foloasele care se strâng pentru rege de la Românii din Ţara Litua, afară de Ţara Haţegului, cu dependinţele sale*. Voim de asemenea ca numiţii Români să ajute cu oastea lor pe zişii fraţi la apărarea ţării şi la respingerea injuriilor ce ni s-ar face de străinii nesupuşi nouă. Şi tot aşa, zişii fraţi, în cazuri asemănătoare, să fie ţinuţi a ajuta pe Români, cât vor putea.
Orânduielile pe care le va face zisul ordin, atât pentru libertăţile cât şi pentru judecăţile nobililor şi celorlalţi care ar veni din altă parte să locuiască ţinutul pomenit, cât şi hotărârile pe care le va da, le vom socoti drept bune şi tari; cu adaosul însă că dacă se va da vreo sentinţă capitală împotriva *mai marilor ţării* (maiores terrae) pe care ei s-o socotească nedreaptă, aceştia să poată apela la curtea noastră.
«Pe lângă aceasta am dat amintitului… ordin ospitalier întreaga Cumanie de la râul Olt şi de la Alpii Transilvani, în aceleaşi condiţii ca şi ţara Severinului, *afară de ţara lui Seneslau voievodul Românilor pe care o lăsăm acestuia ca s-o ţie ca şi până acum, în aceleaşi condiţiuni ca şi cele amintite mai sus pentru Ţara Litua*. Şi aceasta nu vrem să o trecem cu vederea ca de la prima intrare a numiţilor fraţi şi până în 25 de ani, toate veniturile Ţării Cumaniei să le ia în întregime ordinul amintit, afară de ţara lui Seneslau, din care va lua numai jumătatea veniturilor şi foloaselor. Iar după cei 25 de ani, se va da fiscului regal prin fraţi ai acestui ordin… jumătate din toate veniturile, foloasele şi slujbele. Din 5 în 5 ani un om special al nostru va trebui să preţuiască veniturile, slujbele şi foloasele care ies din acea ţară».
În ce priveşte veniturile care rezultă de la sarea din minele «ultrasilvane» precum şi de la moneda ce va circula în ţinuturile concedate Ioaniţilor, jumătate o va lua ordinul, jumătatea cealaltă

regele, drepturile ce se cuvin bisericii rămânând neatinse. Se mai prevede în sfârşit ca ordinul «să-şi dea grijă şi silinţă să populeze…» zisele ţinuturi, dar să nu primească în acest scop, «fără vreo licenţă specială regală, pe ţăranii (rustici) din regatul nostru de orice condiţie şi naţiune şi pe Saşii sau Germanii din regatul nostru“.

Să comentăm acest preţios act, arătând ce concluzii se pot scoate din el cu privire la situaţia Românilor dintre Carpaţi şi Dunăre la jumătatea veacului al XIII-lea.

Din punctul de vedere al organizării politice, diploma Ioaniţilor ne arată existenţa a cinci formaţiuni, dintre care patru în dreapta Oltului şi una în stânga lui. În Oltenia era mai întâi «Ţara Severinului”; prin aceasta se înţelegea probabil partea olteană a Banatului de Severin sau poate chiar întreg Banatul, deci şi ţinutul corespunzător din judeţul Severin. În fruntea acestei formaţiuni de graniţă ştim că era încă din 1233 un «ban de Severin *; ea fiind cedată acuma Ioaniţilor, e firesc ca documentul din 1247 să nu mai pomenească pe cel care conducea această «ţară a Severinului j> aşa cum face pentru celelalte formaţiuni din Oltenia. Urmau apoi cele trei cnezate: al lui Ioan, al lui Farcaş şi al voievodului Litovoi. Din faptul că acest din urmă cnezat este arătat ca înglobând şi «Ţara Haţegului cu toate dependenţele sale» rezultă, după toate probabilităţile, că el era situat pe valea Jiului, în continuarea naturală prin urmare a Ţării Haţegului, dacă această localizare este exactă atunci se poate stabili şi aşezarea celorlalte două cnezate, ale lui Ioan şi Farcaş. Ele trebuiau să ocupe regiunea de răsărit a Olteniei, de-a lungul Oltului, de la munţi şi până la Dunăre. Admiţând acum că apropierea ce s-a făcut între Farcaş, pe ungureşte în lup”, şi Vâlcea – care are un înţeles identic în limba slavă – este şi ea exactă, ceea ce rămâne de demonstrat, atunci

cnezatul acestuia pare să fi fost situat în partea de miazănoapte a regiunii amintite, aşadar prin judeţul Vâlcea, în timp ce cnezatul lui Ioan ar fi ocupat judeţul Romanaţi. După cum se vede, suntem în plin domeniu al ipotezelor. Chiar însă dacă localizarea fiecăreia din ultimele trei formaţiuni nu s-ar adeveri, un fapt e sigur: toate la un loc, împreună cu Ţara Severinului, cuprindeau Oltenia actuală plus un teritoriu la Nord de Carpaţi: «Ţara Haţegului» cu «dependenţele» ei. În stânga Oltului se găsea «ţara lui Seneslau, voievodul Românilor». *Ea ocupa – judecând după cele ce se vor petrece mai târziu – cel puţin regiunea muntoasă şi deluroasă a Munteniei vestice, adică judeţele Argeş, Muşcel şi Dâmboviţa, poate şi Prahova*. Nu e exclus î însă ca să se fi întins şi asupra unei părţi din marile păduri de la şes, prin urmare asupra unei părţi a judeţelor cu nume aşa de Vechi ale Teleormanului, Vlăşcii şi Ilfovului, până în marginea stepei.

În ce priveşte situaţia de drept sau juridică a acestor formaţiuni politice, documentul din 1246 stabileşte o deosebire între cnezatele lui Ioan şi Farcaş de o parte şi «cnezatul voievodului Litovoi» şi «ţara lui Seneslau, voievodul Românilor", de alta. Primele două au o situaţie inferioară: ele sunt cedate cavalerilor Ioaniţi, fără vreo restricţie, întocmai ca şi «ţara Severinului» şi «Cumania». Dimpotrivă, ultimele două nu sunt cedate, ci rămân Românilor, «aşa cum le-au ţinut ei şi până acum». Prin urmare, ţara Litua sau a lui Litovoi, precum şi aceea a lui Seneslau, aveau o situaţie de drept superioară. Însemna oare această situaţie chiar independenţa politică? N-am putea-o afirma. Documentul ne arată că regele avea anumite «venituri şi foloase» din aceste două ţări; – ele trebuie să fi fost apreciabile chiar, de vreme ce nu dă Ioaniţilor decât jumătatea lor, cealaltă jumătate rezervând-o pentru sine. Mai probabilă pare ipoteza unui raport de vasalitate între Litovoi şi

Seneslav de o parte şi regele ungar de cealaltă. Cei dintâi vor fi plătit, ca şi urmaşii lor de mai târziu, Bărbat şi însuşi marele Basarab în prima parte a domniei sale, un «cens», adică o contribuţie, coroanei ungare şi-i vor fi dat ajutor în unele expediţii militare. Asemenea raporturi feudale, de la senior la vasal, nu constituiau de altfel un unicum al regiunilor noastre, ele se întâlnesc în întreaga Europă medievală, şi nicio scădere măcar: e de ajuns să spunem că regele Angliei era vasalul celui francez pentru a înţelege ce însemna această situaţie. Aşa încât să nu ne închipuim micşoraţi pentru faptul că Litovoi şi Seneslau au avut asemenea legături cu regele Ungariei.

Sub raportul vieţii economice, documentul aminteşte de «morile în fiinţă» din ţinuturile concedate, prin urmare de agricultura care se făcea aci; de «fâneţele şi păşunele» necesare creşterii vitelor; de pescuit, şi e interesant de remarcat că se face, ca şi în cazul furajului, o deosebire între locurile de pescuit naturale – *piscationes* – şi acelea create de mâna omului: *piscinae*, aşadar heleştee sau iazuri. În special e amintit pescuitul de la Dunăre şi cel de la Celei, din Romanaţi – s-a propus şi identificarea cu Celeiul din Gorj, de lângă Izvarjia-pescuit bogat, de vreme ce regele-şi opreşte jumătatea venitului. Sarea, ni se spune că se aducea de la ocnele din Ardeal: să însemne aceasta oare că nu se exploatau pe atunci ocnele din Vâlcea? Ni se pare puţin probabil. Schimbul de mărfuri trebuie să fi fost destul de viu şi el se făcea cu ajutorul monedei metalice: altfel ce rost ar avea clauza din document care prevede iarăşi că jumătate din veniturile ce vor rezulta de pe urma acestei circulaţii monetare se rezervă regelui, restul aparţinând ordinului?

Extrem de interesante sunt concluziile care rezultă cu privire la clasele sociale. Diploma Ioaniţilor ne arată în mod limpede că

exista în Ţara Românească, la jumătatea veacului al XIII-lea, o pătură superioară, de nobili – *majores terrae* îi numeşte textul latin, noi le zicem *boieri* – care erau asimilaţi nobililor din Ungaria, având dreptul, ca şi aceia, în caz că se dădea o sentinţă capitală nedreaptă, să facă apel la curtea regelui. Acest drept nu-l aveau «*rusticii*", adică ţăranii, care erau supuşi, fără nicio restricţie, jurisdicţiei cavalerilor Ioaniţi. Constatăm aşadar încă înainte de întemeierea Ţării Româneşti, o stratificare socială; *o pătură superioară de proprietari, de nobili sau boieri, şi o pătură inferioară, de rustici sau de ţărani*. În chip firesc trebuie făcută legătura între aceşti «rustici» ai veacului al XIII-lea şi «vecinii» sau «rumânii» din documentele veacului al XV-lea. E una şi aceeaşi pătură socială, purtând însă alt nume. Ca şi în restul Europei, se constată prin urmare şi la noi împărţirea în două categorii: proprietari şi şerbi. Părerea, multă vreme admisă în istoriografia naţională, că ar fi existat, înainte de întemeierea vieţii de stat şi în primele timpuri ale acesteia, numai o singură clasă socială şi anume ţărănime liberă şi stăpână pe pământul ei, nu se adevereşte documentar. Ar fi fost de altfel şi nenaturală, această apariţie singulară şi patriarhală în plină Europă medievală, cu nobilime atotputernică şi cu şerbie accentuată.

Diploma din 1247 menţionează şi *organizarea militară* a Românilor dintre Carpaţi şi Dunăre. Se prevede anume că, în caz. De război, ei vor fi obligaţi să ajute pe cavalerii Ioaniţi cu oastea lor, «cu aparatul lor de război", ca să întrebuinţăm chiar expresia, documentului latin. Această oaste reprezenta, după cât se paie" o forţă însemnată; cu ajuorul ei, vor avea loc, peste câteva decenii, încercările de constituire a unei vieţi de stat independente* încercări încunate de izbândă prin întemeierea Ţării Româneşti, sub marele voievod Basarab.

În 1260, în timpul războiului dintre Bela al IV-lea şi Otokar al II-lea, regele Boemiei, Bulgarii năvălesc în Banatul Severinului; nu avem nicio menţiune despre o apărare a lui de către Cavalerii Ioaniţi, potrivit îndatoririlor ce-şi luaseră. Aşa încât se pare că la această dată, ei nu se mai găseau în ţinutul ce le fusese concédât. Confirmarea pe care o dă Papa, în 1251, diplomei lor din 1247, ar fi un indiciu că în acel an ei erau încă în Banatul de Severin. În cazul acesta, plecarea lor a avut loc între 1251 şi 1260. Mai puţin probabilă ni se pare ipoteza potrivit căreia loaniţii n-ar fi luat realmente sau de fapt în stăpânire *niciodată* ţinuturile prevăzute în diploma dată de Bela al IV-lea. În 1263 găsim în documentele ungare pomenit un «ban de Severin» cu numele Laurenţiu. Acesta recucereşte de la Bulgari ţinuturile pe care le ocupaseră în stânga Dunării. Timp de 29 de ani, până în 1291 > banii ungureşti de Severin vor apărea mereu ca martori în actele cancelariei regale. După aceea se constată o întrerupere, până în 1324, când ei sunt menţionaţi din nou.

BIBLIO GRAFIE

Muntenia în anul 1247: 1. Const. C. Giurescu, Contribuţiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV ŞI XV, Vălenii de Munte, 1926,176 p. În 8°; 2. Ion Gonea, Corectări geografice în Istoria Românilor I. Pe Olt, în Olteniay Bucureşti, 1938,97 p. În 8°.
V. Şi p. 200, nr. 90.
Întemeierea ţârii româneşti
«Marele Basarab Voievod”, întemeietor de ţară şi de dinastie şi biruitor asupra Ungurilor.
Luptele lui Litovoi şi Bărbat cu Ungurii. Tihomir. Multă vreme – s-a crezut că Ţara Românească s-a întemeiat printr-o descălecare din

Făgăraş. De acolo ar fi venit Negru Vodă, pe la sfârşitul veacului al XIII-lea şi ar fi ocupat ţinutul dintre Garpaţi şi Dunăre, întemeind oraşe, făcând curţi domneşti şi ridicând biserici. Aşa povesteşte tradiţia *literară* păstrată în cronica cea mai veche a Ţării Româneşti, aşa au prezentat lucrurile mulţi istorici, influenţaţi, cu siguranţă, şi de întemeierea statului moldovean care s-a făcut într-adevăr printr-o descălecare. Astăzi ştim însă că faptele s-au petrecut altfel. Întemeierea Munteniei nu se datoreşte unor descălecători veniţi din Făgăraş, *ci reunirii sub o singură stăpânire românească, a diferitelor formaţiuni politice, cnezate şi voievodate, din dreapta şi din stânga Oltului*. Ea nu s-a făcut dintr-odată, într-un singur an, ci a cerut mai multe decenii. A fost precedată de încercarea neizbutită a lui Litovoi şi Bărbat şi a fost încoronată de strălucita biruinţăde la Posada a lui Basarab cel Mare, întemeietorul.

După moartea regelui Ştefan al V-lea al Ungariei (1272) şi pe timpul când urmaşul său Ladislau al IV-lea era încă minor, voievodul Litovoi – foarte probabil una şi aceeaşi persoană cu Litovoi din 1247 – ocupă, împreună cu fraţii săi, o parte din posesiunile pe care le avea coroana ungară dincoace de munţi şi refuză să mai plătească tribut. Nu ştim exact unde erau situate ţinuturile ocupate de Litovoi; pare-se spre Olt, sau chiar la răsărit de acest jâu; faptul că documentele amintesc mereu în vremea aceasta bani ungureşti de Severin, este un indiciu că Litovoi nu şi-a îndreptat privirile în spre apus, sau că, cel puţin, n-a cucerit *cetatea* Severinului. Văzând că somaţiunile lor de a restitui teritoriile ocupate nu au niciun rezultat, Ungurii întreprind o expediţie împotriva voievodului rebel. Ea a avut loc între 1272 şi 1276, mai probabil în 1273. Soarta armelor n-a favorizat pe Litovoi: el pierde viaţa pe câmpul de luptă iar fratele său Bărbat este prins,

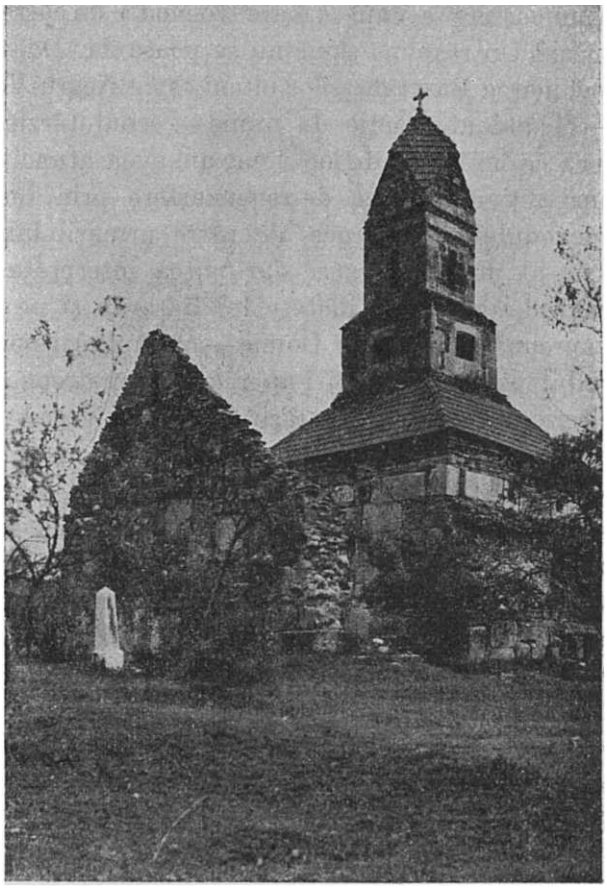
adus la curtea regelui ungar şi silit să se răscumpere cu o sumă însemnată de bani. Prima încercare de dobândire a independenţei eşuase. Războiul cu Ungurii ne arată totuşi că voievodatul lui Litovoi ajunsese la o dezvoltare însemnată, de vreme ce dispunea de forţa militară necesară unei lupte ca aceea care avusese loc şi de suma importantă de bani reclamată pentru eliberarea lui Bărbat. În 1276, ţara Haţegului care în diploma. Ioaniţilor era arătată ca făcând parte din cnezatul voievodului Litovoi, nu mai depinde de acesta: un document menţionează alături de «Micud, banul de Severin» şi pe Petru «corniţele de Haţeg» (vezi fig. 116). Ocuparea Haţegului de către Unguri noi credem că a avut loc tocmai în urma mişcării lui Litovoi; dacă este aşa, ea constituie încă un argument în sprijinul identităţii acestuia cu voievodul din 1247.

După mişcarea lui Litovoi urmează un răstimp de aproape o jumătate de secol, cu privire la care nu suntem bine informaţi. Constatăm numai că la sfârşitul acestui răstimp, în 1324, Ţara Românească este întemeiată. În locul micilor formaţiuni politice anterioare apare un singur stat, în locul cnezilor şi voievozilor de odinioară un singur stăpânitor. Cum a avut loc acest proces de unificare, pe cale paşnică sau prin forţă, şi care au fost etapele lui, documentele nu ne-o spun; trebuie să ne mulţumim deci numai cu unele presupuneri, pornind de la anumite fapte anterioare, contemporane şi mai ales posterioare întemeierii însăşi.

Un lucru însă e sigur: întemeierea se datoreşte voievozilor *din stânga Oltului*, şi nu celor din dreapta lui, cum s-a crezut mai înainte. *De la Câmpulung şi de la Argeş a pornit acţiunea care avea, să ducă la formarea statului muntean*.

În 1324, un document ungar aminteşte pe Basarab, «voievodul nostru transalpin»; un alt document ni-l arată ca «fiu al lui

Tihomir» («filium Thocomery»). Din felul cum e pomenit acesta.

Din urmă, se vede că el fusese un personaj cunoscut; credem că nu greşim socotindu-l ca predecesor în domnie al lui Basarab, aşadar ca voievod în stânga Oltului, acolo unde, la 1247, întâlnisem pe Seneslau. Am avea deci următoarea succesiune: Seneslau, Tihomir, Basarab. Cât a domnit fiecare din ei nu se poate stabili sigur, pe temeiul materialului documentar de care dispunem astăzi. Cunoaştem, dintr-un grafit descoperit la Biserica Domnească din Curtea de Argeş, anul morţii lui Basarab: 1352, nu ştim însă anul suirii lui pe tron. Un izvor străin dă ca început al domniei legendarului Negru Vodă – noi zicem Basarab întemeietorul-anul 1310.

Fig. 11 ß.

— Biserica din Densuş (Ţara Haţegului). Blocurile* mari de piatră

care se văd în partea inferioara sunt de la un edificiu roman.
Pe de altă parte, cronica cea mai veche a Ţării Româneşti fixează ca dată a întemeierii statului, anul 1290. Am putea împăca această nepotrivire admiţând că domnia lui Tihomir a început în 1290 şi a durat până în 1310 când i-a urmat pe tron fiul său Basarab. Evident, e o simplă ipoteză: rămâne ca materialul nou documentar să ne arate intru cât este justificată.
Întemeierea Ţării Româneşti. Cum au izbutit voievozii de la Câmpulung şi Argeş să reunească sub conducerea lor diferitele cnezate şi voievodate dintre Carpaţi şi Dunăre? A fost oare un proces violent, de cucerire, sau unul pacific, de confederare, de recunoaştere a unui «mare voievod» de către ceilalţi voievozi şi cnezi? Un răspuns sigur nu se poate da. Dacă tradiţia care arată închinarea Basarabeştilor olteni către Negru Vodă ar fi într-adevăr – făcând abstracţie de nume – ecoul târziu al unui atare act, ceea ce însă nu-i de loc sigur, am avea atunci o indicaţie în sensul unei acţiuni pacifice, de recunoaştere prin bunăvoie a autorităţii voievodului de la Argeş, de către urmaşii lui Litovoi. În acelaşi sens al unei înţelegeri s-ar putea interpreta şi titlul de ct mare voievod» care i se dăduse lui Basarab şi pe care îl vor purta – împreună cu acela de Domn – cârmuitorii noului stat. Ar fi voievodul pe care ceilalţi l-au recunoscut drept superior. Să fie oare ulterioara împărţire a ţării în judeţe, corespunzând în genere cu văile râurilor principale, o amintire şi un semn al acestui paşnic proces de confederare? şi teza cealaltă, a unei cuceriri, a unei ocupări prin forţa armelor se poate perfect susţine. Ea este chiar mai conformă cu spiritul timpului. Este semnificativ că nu întâlnim în vechea alcătuire a statului muntean, printre dregătorii lui, pe niciunul care ar putea aminti un fost voievod sau cneaz supus de bunăvoie stăpânitorului de la Argeş. Banul, care are o situaţie specială,

privilegiată la curtea Domnilor munteni, nu poate fi pus în legătură cu un asemenea proces: el înlocuieşte pe vechiul dregător ungur, pe fostul comandant al Banatului de Severin, are deci o altă explicaţie.

În orice caz, posesiunile pe care Ungurii le aveau pe versantul sudic al Carpaţilor au fost luate de voievozii munteni cu sabia. Dacă admitem că la Câmpulung au stăpânit*la început Unguiii – aşa se interpretează de unii istorici prezenţa aci a comitelui Laurenţiu – atunci e foarte probabil ca oraşul să fi fost ocupat după jnoartea acestui demnitar, prin urmare după 1300.

Banatul Severinului a fost şi el cucerit şi anume în 1291. Începând cu acest an şi până în 1324 nu se mai găsesc în documentele ungare menţionaţi ct banii de Severin”, ceea ce înseamnă că această posesiune nu se mai afla în stăpânirea coroanei ungare. Aşadar pentru aceste teritorii – Banatul de Severin şi, eventual, Câmpulungul – trebuie să admitem un proces de cucerire. A avut oare voievodatul lui Litovoi precum şi cnezatele unde stăpâniseră în 1247 Ioan şi Farcaş aceeaşi soartă? Un răspuns afirmativ nu e exclus. Se poate de asemenea întâmpla ca relaţii de familie – o înrudire prin căsătorie de pildă – să fi permis reunirea unora dintre aceste formaţiuni. După cum se vede, suntem iarăşi în plin domeniu al ipotezelor. Rămâne ca viitorul, prin documentele noi ce se vor descoperi, să ne arate cum s-au petrecut în realitate lucrurile. În orice caz, două fapte sunt sigure: 1. Ţara Românească s-a întemeiat prin reunirea de către voievozii de la Argej a formaţiilor politice dintre Dunăre şi Carpaţi, iar nu printr-o descălecare din Făgăraş. 2. Desăvârşirea acestei întemeieri are loc sub Basarab I, care cu mai mult succes decât predecesorul său Litovoi, izbuteşte în 1330 să înlăture suzeranitatea ungară.

Crearea statului muntean se datoreşte, evident, în primul rând,

puterii şi priceperii voievozilor de la Argeş. I-au ajutat însă şi împrejurările. La începutul veacului al XIV-lea se produce o conjunctură politică foarte favorabilă nouă. Ungaria, vecinul cel mai puternic, trece printr-o lungă criză internă, printr-o perioadă de «anarhie provocată de lupta pentru tron. La 14 Ianuarie 1301, murea regele Andrei al III-lea şi cu el se stingea în linie bărbătească – dinastia arpadiană. Din cele două căsătorii avusese numai o singură fată, care nevârstnică fiind, era totuşi logodită cu Venceslav, fiul regelui Venceslav al Boemiei. Se punea deci problema succesiunii la tron. Îndreptăţiţi să-l ocupe, prin înrudirea lor cu vechea dinastie, erau doi: Carol Robert de Anjou din familia domnitoare în Neapol şi Sicilia, pe atunci în vârstă de 13 ani, şi Venceslav, logodnicul Elisabetei, cam de aceeaşi vârstă. Ambii găsesc susţinători printre feudalii unguri, ambii sunt încoronaţi ca regi; primul la Zagreb, cel de al doilea la Buda. Ungaria se împarte în două tabere care se luptă cu îndârjire între ele. În cele din urmă, Venceslav, care prin moartea tatălui său ajunsese şi rege al Boemiei, renunţă la coroana ungară în folosul lui Otto de Bavaria (1305). Acesta era un om slab; ce e dreptul, ajunge să fie încoronat, dar nu izbuteşte să-şi impună voinţa marilor feudali, cum era, de pildă. Matei Csák sau puternicul Ladislau din neamul Borşa, voievod al Transilvaniei. Spre a atrage de partea lui pe acesta din urmă, Ottp, se gândeşte să-i ia în căsătorie fiica. În acest scop vine în
Transilvania; aci însă este prins de către Ladisleu şi trimis în 1307, spre a fi închis, la «Voievodul Valahilor» adică pesteţmunţT, în Ţara Românească de unde a scăpat în anul următor, mulţumită unei coincidenţe. S-a întâmplat anume – povesteşte o cronică în versuri contemporană – ca voievodul să se îmbolnăvească. Poporul a atribuit însă boala faptului că Otto era ţinut pe nedrept în

închisoare şi a cerat eliberarea acestuia. Ceea ce s-a şi făcut, iar Otto s-a grăbit să se întoarcă în patria sa. În cele din urmă, Carol Robert izbuteşte să fie recunoscut ca rege şi de partida cealaltă (10* Octomvrie 1307), punându-se capăt astfel luptelor interne care duraseră şapte ani de zile. În acest răstimp, voievodul de la Argeş, a putut foarte bine să-şi rotunjească hotarele fără să se teamă de vreo intervenţie din partea Ungurilor care erau ocupaţi la ei acasă de lupta pentru tron. Cu atât mai mult, cu cât el ajutase chiar pe Ladislau care-i trimisese ca prizonier pe Otto de Bavaria. Slăbirea puterii ungureşti, anarhia de acolo provocată de lupta pentru tron, a venit deci în folosul nostru.

Cealaltă putere, din spre răsărit, anume imperiul tătăresc, era şi ea în scădere. De altfel centrul ei nu se afla în ţinuturile noastre, ci mult mai departe spre răsărit, în Rusia; noi constituiam periferia marelui imperiu întemeiat de Genghis-han.

În sfârşit, şi Bulgarii erau sfâşiaţi de lupte interne care duseseră până la desmembraiea statului, unii guvernatori de provincii declarându-se neatârnaţi de ţar. Se adaugă pe deasupra istovirea produsă de necontenitele lupte cu Tătarii, Aşadar, toţi vecinii care ar fi putut să impiedece procesul de constituire al statului muntean se găseau în imposibilitate s-o facă. De această conjunctură favorabilă a ştiut să se folosească voievodul de la Argeş spre a-şi întinde stăpânirea sa şi a întemeia astfel *prima formaţie politică românească importantă*. A fost acesta un moment hotărâtor în viaţa poporului nostru, aşa cum se întâmplă la sute de ani odată un al doilea, la fel, va fi abia în zilele noastre, în 1918, când iarăşi" printr-o fericită conjunctură, *toţi* vecinii care ne duşmăneau au căzut la pământ şi s-a întemeiat statul cel mare românesc, cuprinzând pe cei cr de un sânge şi de o lege".

Relaţiile cu Ungaria. Războiul din 1330 şi strălucita biruinţă a lui

Basarab. Câtă vreme a durat lupta dintre Carol Robert şi ceilalţi competiţitori ai tronului, evident, n-a mai putut fi vorba deo suzeranitate ungară asupra voievodatului de la Argeş sau asupra voievodatului «transalpin» cum îi spuneau documentele cancelariei regale. După ce însă Carol a fost recunoscut de toţi ca singur stăpânitor, s-a pus din nou problema raporturilor cu coroana ungară. Un document din 1324 ne arată că, la această dată, ele erau bune. Basarab este numit: «voievodul nostru transalpin» ceea ce înseamnă că regele Ungariei trebuise să recunoască noua stare de lucruri de la miazăzi de Carpaţi, formarea statului muntean şi că, pe de dtă parte, stăpânitorul acestui stat recunoscuse la rândul lui suzeranitatea ungară: ea decurgea din teritoriile foste sub stăpânirea ungurească şi pe care Basarab sau predecesorul lui, Tihomir, le ocupaseră. Tot din acest document aflăm că regele Ungariei trimisese *în mai multe rânduri*, înainte de 1324, pe magistrul Martin în misiune la Basarab, ceea ce înseamnă că domnia acestuia dura de câţiva ani. Se poate, după cum am spus şi mai sus, ca ea să fi început în 1310. În cazul acesta, am avea o domnie de 42 de ani, deoarece se cunoaşte astăzi date morţii lui Basarab: e anul 1352.

Aceeaşi situaţie, adică aceleaşi raporturi bune cu coroana ungară, pare să fi existat şi în 1327. La această dată, avem o scrisoare a Papei Ioan al XXII-lea către «nobilul bărbat Bsaarab, voievodul transalpin» prin care-l laudă pentru zelul ce depune în «stârpirea necredincioşilor» şi-l roagă să primească cu cinste pe călugării care vin să facă cercetări în acele regiuni. O scrisoare similară trimite Papa comiteluiSolomon din Braşov şi lui To mă, voievodul Transilvaniei. După 1327, relaţiile cu Ungurii se strică însă şi peste trei eni, în 1330, se ajunge la un conflict armat a cărui urmare va fi *independenţa* Ţării Româneşti.

Asupra cauzelor conflictului nu suntem tocmai bine lămuriţi. «Cronicon pictum”, izvorul ungur fundamental asupra acestor evenimente ne spune numai atât, că regele Carol Robert «după sfatul voievodului ardelean Torna şi al lui Dionisie, fiul lui Nicolae» s-a dus «în ţara voievodului Vlahilor Basarab... ca să alunge din ţara aceasta pe Basarab sau cel puţin să o dea unuia din sfătuitorii săi». Ceea ce făcuse pe cei doi nobili să dea un asemenea sfat lui Carol Robert era dorinţa lor de a avea unele posesiuni ale lui Basarab. Dionisie voia Banatul de Severin – şi l-a căpătat la începutul expediţieiiar Toma, Voievodul Ardealului, dorea-suntem în drept s-o bănuim – chiar ţara lui Basarab. Aşa s-ar explica pasajul din cronica amintită în care se spune că regele Carol Robert voia să dea ţara voievodului transalpin unuia din sfătuitorii săi.

Intre 1291 şi 1324 nu se mai constată în documentele ungare «bani de Severin» ceea ce înseamnă, după toate probabilităţile, că această posesiune fusese ocupată de voievodul din Ţara Românească. În 1324, aşadar chiar în anul în care constatăm legături bune între Basarab şi Carol Robert, apare iar un demnitar ungur Paulus purtând titlul de «ban de Severin». Se poate deci ca cetatea Severinului să fi fost înapoiată de Basarab – în urma reluării raporturilor – după cum însă se poate iarăşi ca să fi rămas mai departe în stăpânirea noastră, titlul purtat de Paulus fiind în cazul acesta expresia unui drept teoretic, iar nu a unei stări de fapt. Acuma, fie că îl stăpânea încontinuu de mai înainte, fie că îl ocupase după 1324, un lucru e sigur: în 1330, atât ţinutul cât şi cetatea Severinului erau în mâinile lui Basarab.

La acest ţinut se pare că fac aluzie documentele din 1332 şi 1351 care dau ca motiv al expediţiei dorinţa lui Carol Robert de a recupera «unele ţinuturi de graniţă ale regatului» pe care Basarab

le ocupase «în ţara transalpină», «spre marea pagubă a coroanei». Expediţia ungară a pornit în Septembrie 1330. Momentul putea să pară nepotrivit – războaiele se începeau de obicei primăvara sau vara, nu în preajma iernii; în cazul acesta însă el avea o explicaţie. Cu două luni mai înainte, Mihail, ţarul Bulgarilor, fusese înfrânt şi ucis în lupta cu Sârbii de la Velbujd (28 Iunie 1330). Basarab. Înrudit cu Mihail, îi trimisese acestuia în ajutor un corp de oaste care n-a putut însă impiedeca dezastrul. Aşa încât regele Ungariei era îndreptăţit să considere situaţia lui Basarab, atât sub raportul militar cât şi sub acela al alianţelor, ca mult slăbită. De aceea pleacă toamna, în Septembrie, împotriva lui. Cunoaştem drumul pe care I-a urmat oastea ungară. Ea intră în ţară pe la Severin, cuprinde, cetatea care este încredinţată, împreună cu titlul de ban, lui Dionisie cel care îndemnase pe Carol Robert să întreprindă expediţia şi apoi străbate Oltenia, îndreptându-se spre Argeş* După ocuparea Severinului, Basarab trimise soli «demni *de* toată cinstea» şi oferi regelui ungar pacea în condiţii foarte avantajoasa El renunţa la Severin, se obliga să plătească tribut, să trimeată pe unul din fiii săi la curtea regelui spre a servi acolo pe cheltuială proprie şi, pe deasupra, oferea şi o despăgubire de război în valoare de 7000 de mărci de argint, ceea ce făcea 1.680…000 de dinari, o sumă considerabilă pentru vremea aceea şi care arată bogăţia şi înflorirea economică, altfel nebănuită, a Ţării Româneşti. În acelaşi timp prevenea pe rege că dacă va mai înainta tânlăuntrul ţării, *primejdia nicidecum nu o va putea înlătura*", Carol Robert însă, în loc să primească această pace, aşa de avantajoasă, o respinse cu semeţie, ba mai mult, insultă chiar în faţa solilor pe Basarab, făcându-l «păstor al oilor sale» şi spunând «că-l va scoate de barbă din ascunzişurile sale». Armata ungară porni mai departe. Voievodul muntean făcuse însă, după obiceiul de totdeauna al

ţinuturilor noastre, pustiul în faţa duşmanului. Armata, ungară care ajunsese între timp în faţa cetăţii Argeş nu găsea nimic de-ale mâncării şi în curând începu a suferi de «foamea cea mare", după însăşi expresia «Cronicei pictate». Văzând că nu e chip a supune pe Basarab, Carol Robert dădu semnalul retragerii. Basarab care, de sigur nu uitase insulta proferată de semeţul rege ungur în faţa solilor, găsi acum prilejul nemerit să-i plătească pentru această necuviinţă şi totodată şi pentru pagubele pe care i le făcuseră năvălitorii. În drumul ei de întoarcere, armata ungară trebuia să treacă în munţi printr-un defileu sau o vale strâmtă şi lungă * mărginită de râpi înalte. Basarab puse să se ocupe înălţimile de o parte şi de alta a defileului şi întări cu şanţuri şi cu valuri de păi mânt ieşirea precum şi locurile unde valea era ceva mai largă. După ce armata ungară se angajă bine în această strâmtoare, trupele lui Basarab ocupară şi intrarea, tăind astfel cu totul putinţa retragerii. Începu apoi şi atacul care a durat *patru zile* (9 – 12 Noiembrie 1330) şi a însemnat un cumplit dezastru pentru Unguri, unul din cele mai mari pe care le-au suferit ei vreodată. Dar să ascultăm povestirea însăşi a izvorului unguresc, a acelei ct Cronici pictate» amintite mai sus: ct Mulţimea nenumărată a Românilor, sus pe râpi, alergând din toate părţile, arunca săgeţi asupra oastei ungureşti care era în fundul văii, pe un drum, care însă nici nu ar fi trebuit numit drum, ci mai curând un fel de corabie, strâmtă unde din pricina înghesuelii, cei mai sprinteni cai şi ostaşi cădeau în luptă, pentru că din pricina urcuşului prăpăstios… nu se puteau sui împotriva Românilor pe niciuna din râpile de pe cele două laturi ale drumului, nici nu puteau merge înainte, nici nu aveau loc de fugă, fiind şanţurile săpate acolo, ci ostaşii regelui erau cu totul prinşi, ca nişte peşti în vârşă sau în mreajă. *Au căzut tineri bătrâni, principi şi nobili, fără nicio deosebire*. Căci această tristă

întâmplare a ţinut mult, din ziua a şasea a săptămânii până în ziua a doua a săptămânii viitoare (adică de Sâmbătă până Marţi!), în care zile ostaşii aleşi aşa se izbeau unii de alţii precum în leagăn se leagănă şi se scutură pruncii sau ca nişte trestii bătute de vânt. Uciderea cea mai cumplită – căci a căzut mulţime de ostaşi, principi şi nobili şi numărul lor nu se poate socoti – a fost în ziua a şasea, în preseara Sfântului Martin şi după aceea, în ziua următoare (adică în zilele de 9 şi 10 Noiembrie; Sfântul Martin e la 11 Noiembrie I). Acolo au murit şi trei prepoziţi (administratori bisericeştii) anume: magistrul Andrei, prepozitul bisericii albense, bărbat foarte venerabil, vice cancelarul Majestăţii Sale Regale; fiind el acolo, *a pierit cu sigiliul regelui*; mai departe, Mihail prepozitul din Poszega şi Nicolae, prepozitul din Alba transilvană; după aceea Andrei plebanul din Sarus şi monahul Petre din Ordinul Predicatorilor, bărbat onest, acolo a primit paharul morţii crâncene, pentru că, în creierii capului… le-au bătut cuie de lemn. Şi unii preoţi care erau capelanii regelui, fură ucişi. A căzut în sfârşit şi o mulţime nenumărată de Cumani. Trupurile tuturor, atât ale feţelor bisericeşti cât şi ale nobililor laici, acolo, pe locul luptei, aşteaptă timpul învierii de apoi. Nici cei mai de aproape ai lor nu putură să găsească pe iubiţii lor ca să-i îngroape, din cauza năvălirii duşmanilor. Şi Românii au dus mulţi prinşi cu sine, atât răniţi cât şi nevătămaţi, şi au luat foarte multe arme şi hainele preţioase ale tuturor celor căzuţi; şi bani în aur şi în argint şi vase preţioase şi cingători de sabie şi multe pungi cu groşiţe late (cu banii) şi mulţi cai cu şei şi frâie, ce toate le-au luat şi le-au dus lui Basarab Voievod. *Iar regele şi-a schimbat însemnele armelor sale, cu care a îmbrăcat pe Desev, fiul lui Dionisie*, pe care, crezându-l a fi însuşi regele, Românii cu cruzime l-au omorât. *Şi regele abia a scăpat cu câţiva inşi*. Căci au stat împrejurul lui ca nişte ziduri de

piatră? Danciul cu fiul său Ladislav şi alţi ostaşi, care erau în serviciul personal al regelui, şi magistrul Martin, fiul lui Berend; aceştia toate loviturile de săbii şi de săgeţi le-au primit asupra lor, ca nişte stropi de ploie torenţială, ca să scape viaţa regelui de lovitura morţii». Şi s-au întâmplat toate acestea – îşi încheie «Cronica pictată» impresionanta povestire – «ca nu cumva să se semeţească Ungurii de mulţimea izbânzilor... ci să înveţe umilinţă şi să înţeleagă că de mila iubirii divine se fac cu atât mai vrednici, cu cât rabdă loviturile de îndreptare ale tatălui ceresc. Căci Dumnezeu tatăl pe aceia îi pedepseşte, pe care îi iubeşte".

Foarte interesante sunt miniaturile – în număr de trei – care însoţesc capitolul de mai sus al «Cronicei pictate» (în totul, acest izvor are vreo 300 de asemenea miniaturi: de aicea şi numele lui I). În cea dintâi, este înfăţişat solul lui Basarab care remite lui Carol Robert *scrisoarea* cuprinzând oferta de pace a domnului muntean, ofertă respinsă de înfumuratul Angevin care avea să plătească apoi aşa de scump semeţia sa (vezi fig. 117).

Fig. 117 Miniatură din Cronicon Pictum: înfăţişează pe solul lui Basarab prezentând lui Carol Robert scrisoarea prin care se propune încheierea păcii.

În cea de a doua, ni se arată o scenă a luptei.

Fig. 118.
— Miniatură din Cronicon Pictum: soldaţii lui Basarab trag cu arcul şi zvârifi bolovani asupra armatei ungureşti din vale. Căzut la pământ, se vede nobilul care îmbrăcase hainele regelui spre a-l scăpa de la moarte. Regele travestit fuge spre dreapta.

Fig. 119. Miniatură din Cronicon Pictum: armata ungară jos în vale e strivită de bolovanii pe care-i zvârlă de pe înifţimi ostaşii lui Basarab. Regele Carol Robert, pnre-se, însoţit de doi credincioşi, fuge spre dreapta, uitându-se îngrozit la locul dezastrului. Unul dintre arcaşii români, cu pletele pe umeri, poartă saricâ.

Românii, purtând unii sarica şi căciulă ascuţită, trag de sus, de pe înălţimi, cu arcul în Ungurii din vale sau zvârlă bolovani asupra lor. Căzut jos şi lovit de pietre, se vede nobilul care îmbrăcase

costumul şi însemnele regelui, în timp ce acesta, apărat de doi cavaleri, fuge spre dreapta, uitându-se îngrozit îndărăt spre locul luptei (vezi fig. 118). Într-a treia miniatură se vede o altă scenă, asemănătoare celei anterioare. Românii zvârlă cu bolovani şi trag cu săgeţi asupra armatei ungare din fundul văii. Trei cavaleri – unul din ei pare a fi regele – care au izbutit să iasă din defileu, fug, uitându-se iarăşi îndărăt, spre locul unde ceilalţi sunt zdrobiţi (vezi fig. 119).

Nu se ştie sigur uïide s-a dat această memorabilă luptă. Unii istorici din vremurile noastre cred că ea a avut loc între Câmpulung şi Bran, la punctul numit *Posada*. Alţii, luându-se după o ştire a unui călător polon din veacul al XVI-lea, o aşază dincolo de o localitate – astăzi inexistentă – Gherghiţa, la două zile de drum spre miazăzi de Sibiu, în munţii Făgăraşului sau ai Sebeşului. De la «castelul Argeş» unde ştim sigur că armata ungară ajunsese, – *drumul cel mai scurt de întoarcere nu era prin Câmpulung, Bran şi Braşov, ci prin Loviştea şi apoi pe valea Oltului, spre Sibiiu*. E mai probabil deci ca lupta să fi avut loc pe aici, aşadar între Curtea – de Argeş şi Sibiu, poate prin Loviştea.

Documentele contemporane ne spun că la acest război, Basarab a avut şi ajutorul ct păgânilor vecini» aşadar *al Tătarilor*: e un fapt semnificativ pentru politica întemeietorului Ţării Româneşti; tot ele ne mai arată că au fost *două* atacuri şi că în toiul luptei, Carol Robert *a căzut de pe cal*; ele amintesc în sfârşit şi pe «*fiii lui Basarab*» care de sigur au luptat alături de părintele lor împotriva năvălitorilor.

Expansiunea spre răsărit a Ţării Româneşti. Victoria strălucită – din 1330 arată puterea noului stat românesc şi în acelaşi timp îi asigura o dezvoltare liberă. Cât a trăit, până în 1342, Carol Robert n-a mai îndrăznit să atace pe Basarab sau să-i ceară tribut. Se pare

însă că cetatea Severinului a rămas totuşi în mâna Ungurilor, deoarece găsim în 1335 pe Dionisie purtând titlul de «ban al Severinului». Afară doar de cazul când am avea de-a face tot cu indicarea unei amintiri sau a unei pretenţii, iar nu a unei stări de fapt. Reluarea relaţiilor cu Ungurii s-a făcut târziu, după moartea lui Carol Robert, la începutul domniei regelui Ludovic (13421382). Ele n-au mai avut însă caracter de suzeranitate, de vasalilitate, ci de egalitate. Intre anii 1330 şi 1352, când îşi sfârşeşte însemnata sa domnie, Basarab întemeietorul a fost neatârnat «sân: gur stăpânitor» cum se va spune în documentele privind pe fiul său Nicolae Alexandru.

În această de a doua parte a domniei sale, întemeietorul statului muntean şi-a întins stăpânirea şi asupra ţinuturilor dinspre răsărit, asupra şesului Brăilei şi al Ialomiţei, trecând şi dincolo de Prut în ţinuturile de la miazănoapte de gurile Dunării care de atunci – au căpătat numele de *Basarabia*. Fiindcă, *la început*, Basarabia n-a însemnat decât *această* porţiune sudică a ţării cuprinse între Prut şi Nistru; abia în 1812 şi în mod arbitrar – pentru a masca oarecum răpirea unei jumătăţi din Moldova şi a da impresia că e "vorba doar de fostele raiale turceşti din sud – au extins Ruşii această denumire istorică – înfăţişând stăpânirea Basarabilor munteni peste ţinutul de şes al Chiliei – asupra întregului pământ – dintre Mare, Prut şi Nistru, până la Hotin. Ocuparea răsăritului Munteniei şi a Basarabiei s-a făcut în legătură cu luptele din 1345 – 1350 împotriva Tătarilor, lupte purtate cu succes de către Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab şi asociatul acestuia la domnie. Se pare într-adevăr, că înainte încă de 1343, întemeietorul Ţării Româneşti îşi luase ca ajutor pentru purtarea trebilor domniei pe fiul său Nicolae Alexandru. În *această calitate*, iar nu ca domn singur, trebuie înţeleasă pomenirea lui în anul 1343 de către o cronică

ungurească în legătură cu restabilirea relaţiilor dintre statul muntean şi noul rege al Ungariei, Ludovic. Schimbarea de atitudine a lui Basarab care din aliat cu Tătarii la 1330, devine peste un deceniu şi jumătate adversarul lor, credem că se explică prin jievoia pe care o simţea întemeietorul statului de a-şi asigura un hotar natural şi în spre răsărit. După ce ocupase, el sau tatăl său Tihomir, posesiunile dependente de coroana ungară şi ajunsese înspre miazănoapte şi apus până la culmile cele mai înalte ale Carpaţilor, până la cumpăna apelor, în mod firesc trebuia el acum să se gândească a-şi rotunji hotarele şi înspre răsărit şi a-şi asigura în acelaşi timp o ieşire spre mare prin porturile dunărene ale Brăilei şi Chiliei. Mai cu seamă că acestea prezentau şi o mare însemnătate economică, prin ele făcându-se atât importul mărfurilor răsăritene cât şi exportul produselor noastre. Faza cea de a doua a politicii externe a lui Basarab, de înţelegere cu Ungurii – luptele împotriva Tătarilor se duc paralel cu expediţiile în acelaşi sen & ale coroanei ungare, expediţii în urma cărora se va întemeia Moldova – apare deci ca impusă cu necesitate de logica însăşi a dezvoltării statului muntean, de creşterea sa organică.

Dar dacă în ce priveşte raporturile cu Ungurii şi cu Tătarii constatăm schimbări fundamentale impuse, încă odată, de însuşi procesul de dezvoltare al statului, relaţiile cu Bulgarii, vecinii de la, miazăzi, păstrează aceeaşi linie în tot timpul domniei lui Basarabr Simt relaţii de bună Vecinătate, de alianţă politică şi militară şi de înrudire între cele două familii domnitoare. În 1323, cu prilejul luptelor pe care le are Mihail, ţaiul Bulgariei, cu Bizantinii, aflăm că el a fost ajutat cu o oaste numeroasă de către *ca Ungrovlahi E prima dată când apare această denumire* care va trece apoi şi asupra ţării însăşi, *Ungrovlahia*. Originea denumirii este bizantină; ea are înţeles geografic, însemnând «Vlahii de lângă

Unguri spre deosebire de ceilalţi Vlahi din Peninsula Balcanică.
— În 1330, în lupta nenorocită de la Velbujd împotriva Sârbilor, Mihail a fost ajutat iarăşi de către Basarab. Urmaşul la tron al lui Mihail. Alexandru (1331 – 1371), care-i era nepot de soră, a ţinut în căsătorie pe o fiică a întemeietorului statului muntean. Erau prin urmare legături strânse între cele două popoare de pe malurile Dunării, lucru de altfel cu totul natural: atât noi cât şi Bulgarii aveam, aceeaşi credinţă şi confesiune – element fundamental în acea vreme de puternic sentiment religios – cultura îmbrăca şi într-oparte şi în cealaltă aceeaşi formă slavă; în cancelarie şi în biserică se întrebuinţa aceeaşi limbă veche slavă; organizarea curţii domneşti a lui Basarab prezenta în sfârşit multe puncte comune cu Aceea a «ţarului» bulgar. În asemenea condiţii nu e nicio mirare că au existat relaţii atât de strânse.
Propaganda catolică. Încercările de expansiune teritorială şi politică ale statului ungar la miazăzi şi la răsărit de Carpaţi au fost întotdeauna dublate de o acţiune de propagandă a bisericii. Cavalerii Teutoni la 1211 – 1225 şi Cavalerii Ioaniţi la 1247 aveau nu. Numai un scop militar, de apărare a graniţelor şi de colonizare" dar şi unul de propagandă religioasă, de aducere la catolicism a «schismaticilor» – aceştia eram noi, ortodoxii, – cât şi a «păgânilor» – Cumanii. Episcopatul Cumanilor – distrus de năvălirea Tătarilor – fusese creat în acelaşi timp. E adevărat că această propagandă n-a avut mare succes: călugării misionari trimişi în "părţile noastre n-au izbutit să convertească la catolicism pe locuitorii cnezatelor şi voievodatelor dintre Dunăre şi Carpaţi; s-a întâmplat chiar dimpotrivă ca noi să asimilăm sub acest raport pe Saşii şi Secuii care trecuseră dincoace, peste munţi: scrisoarea Papei Grigore al IX-lea din 1234 o spune doar lămurit şi cere principelui de coroană al Ungariei, lui Bela, să ia măsuri pentru ca

acest fenomen îngrijorător să fie oprit. Este evident că odată cu întemeierea statului muntean, propaganda catolică a trebuit să se izbească de o piedică în plus; ea totuşi n-a dezarmat. Papa stăruia mereu pe lângă fruutaşii şi conducătorii Românilor, atât a celor din Ardeal cât şi a celor din Muntenia, să îmbrăţişeze catolicismul. Unii dintre ei – în Ardeal – au şi făcut-o şi prin aceasta, în scurtă vreme, au fost asimilaţi de către Unguri. Se pare chiar că şi Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab, n-a fost deloc ostil catolicilor; dacă el personal n-a îmbrăţişat confesiunea lor, în schimb nici nu s-a opus propagandei continue a acestora. Cea de a doua soţie a lui, Doamna Clara, a fost catolică; una din fiicele sale din prima căsătorie, Elisabeta, s-a căsătorit cu un catolic, cu Ladislau de Oppeln, palatinul Ungariei; tradiţia populară însăşi a întemeierii Ţării Româneşti spune că soţia lui Negru Vodă, Marghita – numele ei este adeverit şi de pomelnicul mănăstirii Câmpulungar fi zidit o biserică pentru credincioşii catolici din ţară i (vezi fig. 120). Toate aceste elemente la un loc ne arată că în primele timpuri ale noului stat românesc, propaganda catolică a continuat stăruitoare. În 1345, Papa Clement al V-lea trimite o scrisoare regelui Ludovic al Ungariei în care-i spune că mai mulţi Români («Olachi Romani») locuind în părţile Ungariei, Transilvaniei, Munteniei (ce Ultralpinei») şi Sirmiului au primit catolicismul, iar alţii sunt dispuşi să-l primească. În acest scop, el a trimis scrisori lui Alexandru fiul lui Basarab şi altor nobili români precum lui Nicolae, principe de Remecha, lui Ladislau voievodul de Bivinis, lui Seneslau de Sypprach, lui Aprozye voievodul de Zopus şi lui Nicolae voievodul de Auginas («Nicolao principi de Remecha, Ladislao voyuade de Bivinis, Sanislao de Sypprach, Aprozye voyuade de Zopus et Nicolao voyuade de Auginas»). Nu se

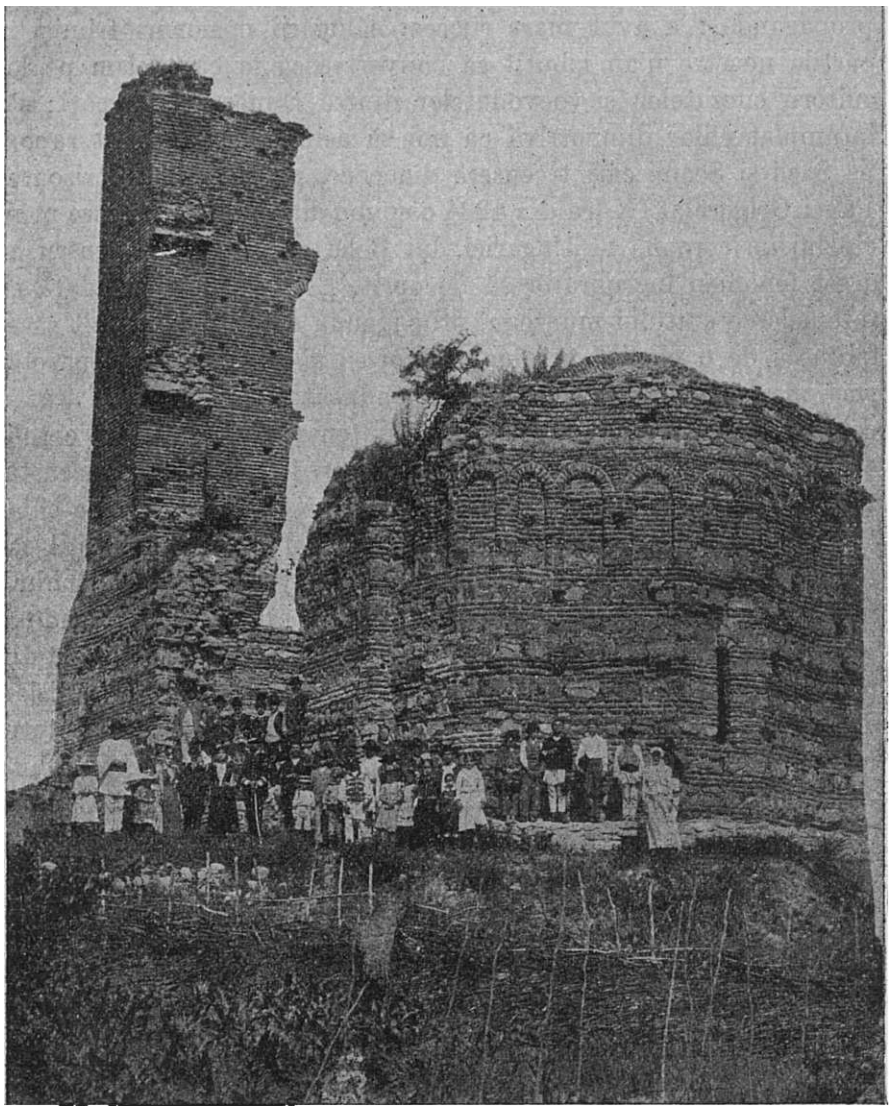

Fig. 120.

— Ruinele bisericii catolice Sân-Nicoar & din Curtea-de-Argeş, zidită, după tradiţie, de doamna Marghita, soţia lui Negru-Vodă.

Ştie sigur unde erau aceste localităţi. Remecha s-a spus să este Remetea din Banat, iar Bivinis ar fi Beiuşul: simple presupuneri, fără o dovadă peremptorie. Oriunde ar fi fost situate însă, scrisoarea îşi păstrează însemnătatea, mai întâi prin pomenirea atátör voievozi români şi apoi prin indicarea originei romane a acestora, cu mult timp înaintea Renaşterii. Cancelaria papală ştia de altfel de această origine a «Olahilor» sau «Blacilor»: ea se aminteşte şi îţi corespondenţa anterioară cu aproape un secol şi

jumătate, dintre Ioniţă «regele Bulgarilor şi al Românilor» şi Papă.
Moartea lui Basarab. Personalitatea lui. În 1352, după o îndelungată şi strălucită domnie, marele Basarab a închis ochii. Grafitul descoperit după război, sub tencuiala Bisericii Domneşti din Curtea ţie Argeş, spune lapidar; «*În anul 6860 (1352) la Câmpulung a murit marele Basarab voeood*». Acolo a şi fost îngropat, în biserica mănăstirii care până astăzi se numeşte a lui Negru Vodă şi al cărei ctitor a fost. Cronica Ţării Româneşti reproduce o tradiţie cum că Nicolae Alexandru – deci fiul lui Basarab – «zic să fie fost de feliul lui Câmpulungean».
— Iar un document din 20 Aprilie 1714, de la Ştefan Cantacuzino, dat mănăstirii din Câmpulung, afirmă categoric despre ctitorii lăcaşului, Basarab (Negru Vodă!) şi Nicolae Alexandru: «ce le sunt trupurile lor îngropate în această sfântă mănăstire». Din nefericire, nu ni s-a păstrat piatra de mormânt a întemeietorului ţării; avem numai pe aceea a fiului său, Nicolae Alexandru.
Lui Basarab i se datoreşte şi zidirea splendidei Biserici Domneşti din Curtea de Argeş (vezi fig. 121). El n-a ajuns însă s-o vadă terminată: Ia încetarea sa jiin viaţă, lăcaşul început în ultimii ani *ei* domniei – s-a propus data 1350 – nu era nici tencuit, necum pictat: aşa se explică prezenţa grafitului, cuprinzând data morţii, sub tencuială, pe mortarul dintre două rânduri de cărămizi ale peretelui dinspre miazănoapte. Urmaşii săi vor desăvârşi apoi această ctitorie a întemeietorului ţării, adăugându-i picturile care fac astăzi admiraţia noastră, fiind printre cele mai frumoase ale artei bizantine.
Basarab Voievod este şi va rămâne veşnic una din cele mai mari figuri ale trecutului nostru. Însemnătatea lui este *dublă*; întâi ca *întemeietor de stat*. Ceea ce nu reuşeşte să facă viteazul Litovoi duce el la bun sfârşit: creează *cadrul politic* în care avea să se

dezvolte o parte importantă a neamului nostru, asigură prin urmare putinţa însăşi a acestei dezvoltări. Fiindcă *statul* este mijlocul cel mai perfect din câte cunoaştem astăzi prin care un popor poate

Ajunge la manifestarea tuturor însuşirilor sale, morale şi materiale. Poporul care nu izbuteşte să întemeieze un stat sau care nu e în stare să şi-l păstreze, îşi riscă însăşi fiinţa sa etnică. Multe din neamurile Evului Mediu au dispărut tocmai fiindcă n-au putut ajunge la creaţiuni politice temeinice. Statul e garanţia dezvoltării optime a unui popor: deci putem uşor înţelege însemnătatea *faptei* lui Basarab: el a întemeiat statul muntean, i-a lărgit hotarele şi i-a asigurat independenţa. Dar acest mare conducător a fost în acelaşi timp şi întemeietorul unei *dinastii* care a cârmuit Muntenia timp de trei sute de ani. Personalitatea lui Basarab a fost aşa de puternică,

opera îndeplinită de el aşa de mare, încât numele lui personal a ajuns să fie acela al familiei, al dinastiei, dându-se tuturor membrilor ei, aşa cum la Roma, după Cesar, împăraţii şi-adăugau acest nume glorios, devenit titlu, al înaintaşului lor. Fiindcă Basarab sau – în forma exactă *Basarabă* – este un nume personal, întocmai de pildă, ca şi Gheorghe, Ion sau Constantin. Originea acestui nume, ca şi a celorlalte terminate în – *abă*, precum Tâncabă, Talabă, Tortabă, etc., e probabil, *cumană*. Ceea ce nu înseamnă de loc însă ca şi purtătorul lui să fi aparţinut acestui neam turc. Numele de persoană sunt şi o chestie de influenţă culturală, de *modă*, aşadar nu se poate scoate neapărat o concluzie cu privire la naţionalitatea celui care-l poartă. Dimpotrivă, avem toate motivele să credem că Basarabă a fost *român*, după cum român a fost şi Seneslau cel cu nume slav sau Farcaş cel cu nume unguresc, din 1247.

După numele întemeietorului, a fost numit uneori şi statul. În 1349, Ştefan Duşan vorbeşte în tratatul său de comerţ cu RSguzanii de «ţara lui Basarabă». Într-un act intern, scris latineşte, în 1396, precum şi în documentul moldovean din 8 Octomvrie 1408 al lui Alexandru cel Bun, se întrebuinţează respectiv denumirile *Basarabia* şi *Ţara Basarabească*. Cu vremea, a biruit în cancelarie numirea cealaltă, de origine bizantină, *Ungrovlahia*. Termenul Basarabia s-a păstrat totuşi, dar în legătură numai cu posesiunea de la nordul Deltei, câştigată asupra Tătarilor, cu Bugeacul de mai târziu. De la aceasta a fost extinsă apoi în 1812 de către Ruşi asupra întregului ţinut dintre Nistru şi Prut.

Întemeietor şi organizator de ţară, întemeietor de dinastie, biruitor în războaie şi ctitor de lăcaşuri sfinte, Basarab merită pe deplin calificativul de «mare» pe care i-l dă atât grafitul de la Curtea de Argeş cât şi inscripţia tombală a fiului său: «*Basarab cel mare*”,

astfel va rămâne el pentru tGtdeauna în istoria poporului nostru.

BIBLIO GRAFIE

Întemeierea Ţării Româneşti: I. D. OnCiul, Originile Principalelor Române T Bucureşti, 1899, VI + 253 p. În 8°; 2. N. Iorga, Carpaţii în luptele dintre Români şi Unguri, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s. 2, t. XXXVIII 1915 – 1916), p. 79 – 105; 3. D. OnCiul, Anul morţii marelui Basarab Voievod ÎA Bui. Com. Mon. Ist., X-XVI (1917 – 1923, p. 101 – 104; 4. N. Iorga, Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains. II. Époque Angévine, în Bull. Sect. Hist. Acad. Roum., t. X (1923), p. L-21; 5. V. Motogna, iarăşi lupta de la Posada, în Rev. Ist., X (1923), p. 81 – 85; 6. Al. A. Vasilescu, Data 1290 a descălecatului Ţării Româneşti, în Conv. Lit" 55 1923), p. 499 – 510; 7. Al. Lapedatu, Cum s-a alcătuit tradiţia naţională despre originile Ţării Româneşti, în Anuar. Lst. Cluj, îi (1923), p. 289 – 314; 8. I. G. Filitti, Despre Negru-Vodă, în Mem. Secţ. Lst. Acad. Rom., s. 3, t. IV (1924 – 1925), p. L-39; 9. N. A. ConstantinesCU, Posada 1330,9 – 12 Noiembrie, Bucureşti, 1930,48 p. În 16°; 10. Gh. I. Brătianu, Originile stemelor Moldovei şi Ţării Româneşti, în Rev. Ist. Rom., I (1931), p. 50 – 62; 11. A. Veress, Originea stemelor Ţărilor Române, în Rev. Ist. Rom., I (1931), p. 225 – 232; 12. Gh. I. BrăTIANU, în jurul originii stemelor Principatelor Române, în Rev. Ist. Rom., I (1931), p. 233 – 240; 13. O. Tafrali, Monuments byzantins de Curtea de Argeş, 2 vol., Paris, 1931, XXI + 352 şi 16 + 158 planşe; 14. I. Minea, Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol Robert (Noiembrie 1330), în Cercei. Ist., V-VII (1929 – 1931), p. 324 – 343,15. I. Lupaş, Atacul regelui Carol Robert contra lui Basarab cel Mare 133Or Cluj,» 1932,22 p. În 8°; 16. Aurelian Sacerdoţeanu, în jurul unei lupte a

Românilor cu Rutenii în anul 1277, în Arh. Olt., XIII (1934), p. 276 – 286. “17. Ion Gonea, Basarabii din Argeş. Despre originea lor teritorială şi etnicăy Bucureşti, 1935,23 p. În 4° (Extras din Rânduiala, I, 2); 18. A. Sacerdoţeanu, Mormântul de la Argeş şi zidirea Bisericii Domneşti, Bucureşti, 1936,12 p. În 4° (Extras din Bui. Com. Mon. Lst., XXVIII, 1935); 19. I. LuPAŞr Un voievod al Transilvaniei în luptă cu regatul ungar, în Fraţilor Alexandru, şi Ion I. Lâpëdatu la împlinirea vârstei de 60 ani, Bucureşti, 1936, p. 397 – 403; 20. GheORGHE I. Brătianu, Tradiţia istorică a descălecatului Ţârii Româneşti în lumina nouilor cercetări, în An. Acad. Rom... Mem. Secţ. Lst., s. 3r t. XXV, (1942 – 1943), Mem. 1.

Nicolae alexandru voievod e Cel de foarte bun neam, marele voievod... Alexandru”, întemeietorul Mitropoliei muntene.

(Scrisoarea din 1359 a Patriarhului din ConstantinopolJ.

Relaţiile cu Ungurii. Nicolae Alexandru s-a arătat un vrednic urmaş al lui Basarab întemeietorul. A gospodărit cu pricepere ţara şi i-a desăvârşit organizarea, instituind, cu aprobarea Patriarhiei din Coîistantinopol, mitropolia munteană. A stat în legături strânse cu statele slave de la miazăzi, iar faţă de Unguri a ştiut să păstreze o atitudine demnă.

Un cronicar oficial ungur afirmă că la 1343 Alexandru ar fi făcut un act formal de supunere venind la hotarele Ardealului şi recunoscând ca suzeran pe noul rege Ludovic, urmaşul lui Carol Robert. Afirmaţia nu poate fi adevărată, deoarece la această dată Alexandru nu era decât asociat la domnie, iar nu domn singur şi marele Basarab n-ar fi îngăduit revenirea la vechea situaţie dinainte de Posada. A fost mai de grabă – credem noi – o întrevedere în scopul general de reluare a raporturilor rupte de la războiul din 1330 şi privind în special expediţia ce se va porni împotriva Tătarilor, expediţie la care a participat şi Alexandru, şi

care i-a adus stăpânirea asupra «părţilor tătăreşti» de mai târziu. Că n-a fost o supunere formală, un act de recunoaştere a suzeranităţii, aşa cum afirmă cronicarul ungar, rezultă şi din faptul că, doisprezece ani mai târziu, în 1355, regele ungar însuşi recunoaşte că a trimis în mai multe rânduri, *după 1341*, pe Episcopul Dimitrie din Oradea la Alexandru spre a trata «*pace şi concordie*». Ceea ce ar fi fost inutil dacă ar fi existat acea recunoaştere a suzeranităţii în 1343. De altfel, acelaşi rege, într-un act din 29 August 1359 spune lămurit că mai înainte Alexandru «*refuzase să*-i *recunoască drept suzeran*». Să credem deci mai de grabă pe cel în cauză decât pe apologetul acestuia. Mai târziu, prin anii 13551359, constatăm e adevărat, raporturi mai strânse. Ludovic numeşte pe Alexandru într-o diplomă din 1355 «voievodul nostru transalpin» iar peste patru ani, vorbind de vremea când acest voievod nu-l recunoştea drept suzeran, lasă să se înţeleagă că în acel moment situaţia se schimbase, că exista un raport de vasalitate.

În această epocă de raporturi mai strânse se vor fi încheiat «pactele» de care va aminti un document ulterior, din timpul lui Vlaicu Vodă. Tot acum pare a fi admis Alexandru şi jurisdicţiunea episcopului Transilvaniei asupra catolicilor din Ţara Românească, pomenită în alt document ulterior. Relaţiile mai strânse cu Ungurii, chiaţ eventuala recunoaştere a suzeranităţii lui Ludovic în această epocă a domniei lui Alexandru au, se pare, ca explicaţie, cedarea de către regele ungur a unor anumite «beneficii» vasalului său muntean. Aşa se spune cel puţin într-un document din 1365, în care se amintesc şi «scrisorile» schimbate între cei doi stăpânitori şi «pactele» pe care le încheiaseră. De ce «beneficii» e oare vorba? Trebuie să înţelegem prin această expresie cetatea Severinului, unde în 1355 era încă un ban unguresc? Sau vreun teritoriu peste

munţi, în Ardeal, de pildă Amlaşul sau Făgăraşul? Nu putem da un răspuns precis deoarece lipsesc documentele.

Din aceeaşi epocă de relaţii strânse şi anume din anul 1358 datează scrisoarea pe care regele Ludovic o dă negustorilor din Braşov autorizându-i să treacă liberi, cu mărfurile lor, prin teritoriul cuprins între Buzău şi Prahova, de la locul unde Ialomiţa se varsă în Dunăre şi până la vărsarea Şiretului. Nimeni nu-i va putea opri, fără motiv. Din scrisoare, ar părea să rezulte că regele ungar îşi întindea stăpânirea asupra regiunii din răsăritul Munteniei. De fapt însă nu era aşa. Acolo stăpânea voievodul muntean; regiunea fusese ocupată încă din vremea lui Basarab întemeietorul. Dacă totuşi Ludovic dă această scrisoare, explicaţia, credem noi, stă în faptul că relaţiile dintre Nicolae Alexandru şi regele ungar fiind reluate *de puţină vreme*, după o atât de lungă întrerupere, negustorii braşoveni au ţinut să aibă o asigurare în plus că nu li se va face niciun rău din partea dregătorilor munteni şi au cerut-o regelui Ludovic, suzeranul «voievodului transalpin». În orice caz, această situaţie n-a durat însă mult, deoarece spre sfârşitul domniei găsim pe Nicolae Alexandru în raporturi rele cu Ungurii. El nu mai recunoaşte pe Ludovic ca suzeran: o ştim precis din proclamaţia de război a regelui Ungariei împotriva noului domn muntean Vladislav sau Vlaicu, despre care se spune că a urmat «obiceiurile rele» ale tatălui său Alexandru.

Întemeierea Mitropoliei muntene. O oarecare ierarhie bisericească a existat în ţinuturile noastre şi înainte de întemeierea statului muntean. În scrisoarea din 1234 trimisă de Papă principelui de coroană al Ungariei, Bela, este vorba de «*pseudo-episcopii*» Românilor din episcopatul Cumanilor. «Pseudo» erau pentru catolici, pentru noi însă ei aveau toată autoritatea, fiind sfinţiţi probabil în vreunul din centrele de pe ţărmul drept al Dunării sau

din interiorul Bulgariei. Este apoi inadmisibil ca marele Basarab, întemeietorul statului muntean, ctitorul lăcaşurilor sfinte din Câmpulung şi Curtea de Argeş, să nu fi avut pe lângă sine, la curtea domnească, şi o faţă bisericească mai înaltă, vreun arhiereu sau vreun episcop. Preoţii din satele numeroase ale Ţării Româneşti nu erau să se ducă doar să fie sfinţiţi cu toţii în dreapta Dunării. *Bunul simţ reclamă prezenţa în Muntenia, pe vremea lui Basarab, a unui vlădică*. O ierarhie însă strict organizată şi mai ales recunoscută de patriarhia din Constantinopol, autoritatea supremă în cele bisericeşti în răsăritul Europei, nu exista. Această lipsă o îndeplineşte Nicolae Alexandru în anul 1359. Ni s-a păstrat scrisoarea foarte importantă pe care o trimite în acest an patriarhul domnului muntean. Ea are următorul cuprins: «Cel de foarte bun neam, marele voievod şi domn a toată Ungrovlahia, prea iubitul smereniei noastre fiu întru Duhul Sfânt Alexandru Voievod… a cerut nu numai odată, ci adeseori prin scrisorile sale şi s-a rugat de smerenia noastră şi de… sfântul sinod de lângă dânsa, ca să fie de acum înainte şi mereu, el şi toată aceasta stăpânire şi domnie, supt judecata bisericească şi călăuzirea prea sfintei şi marii biserici a lui Dumnezeu şi să primească un arhiereu, care să fie hirotonisit de smerenia noastră şi să facă parte din dumnezeiescul şi sfântul nostru sinod şi să-l aibă pe acesta ca păstor legiuit a îoată Ungrovlahia… Pentru care lucru, *el a şi chemat ca câtva timp înainte pe prea sfinţitul mitropolit al Vicinei pe lângă dânsul… pe chir fachint* şi a primit cu cea mai mare bucurie binecuvântarea lui… şi a cerut ca deocamdată să se strămute acest preasfinţii mitropolit de Vicina, care se arată a fi foarte bine privit de acest mare Voievod, la biserica a toată Ungrovijihia, iar după moartea acestuia al Vicinei, să se aleagă altul şi hirotonisindu-se de prea sfânta mare biserică a lui Dumnezeu, cea păstorită de noi, să se

trimeată de aci ca păstor şi arhiereu legiuit a toată Ungrovlahia» * Aşadar, în anul 1359, patriarhul de Constantinopol aproba, în urma cererilor repetate ale lui Nicolae Alexandru, ca mitropolitul de Vicina – localitate azi dispărută, în vremea aceea însă pe ţărmul dobrogean al Dunării între Măcin şi Mahmudia – să devie mitropolit al Ţării Româneşti. De altfel chiar înainte de aprobarea patriarhiei, aprobare, care, în bună parte, a fost o recunoaştere a unui fapt împlinit, Iachint, mitropolitul Vicinei, se strămutase la curtea Voievodului muntean unde era, cum spune scrisoarea, ct foarte bine privit». Dacă Iachint – de acord cu domnul – a numit şi vreun episcop pentru Oltenia sau pentru partea răsăriteană a Munteniei, nu ştim; nu pare însă probabil. Prin actul din 1359, statul muntean căpăta şi o ierarhie bisericească, *oficială*, recunoscută de forul suprem al patriarhiei din Constantinopol* Se împlinea astfel o latură esenţială a organizaţiei de stat care acum se putea considera ca fiind completă.

Printre motivele care au contribuit la stricarea raporturilor cu Ludovic al Ungariei noi credem că a fost şi această întemeiere a Mitropoliei muntene. Papa trăgea nădejde, după cum am văzut, să convertească la catolicism pe Nicolae Alexandru. Soţia cea de a doua a acestuia era doar catolică, iar una din fetele lui s-a căsătorit tot cu un catolic. Dacă şi voievodul ar fi îmbrăţişat confesiunea soţiei sale, atunci acest fapt ar fi însemnat o legătură şi mai strânsă a noastră de statul catolic, maghiar, şi în orice caz un mare triumf al bisericii de la Roma. Nicolae Alexandru, adresându-se Patriarhiei din Constantinopol şi primind ca mitropolit pe Iachint de la Vicina, a pus o stavilă grea propagandei catolice. Această atitudine n-a putut rămâne fără consecinţe la curtea ungară. De aceea socotim noi că stricarea raporturilor cu Ludovic a fost determinată şi de nou? organizare a ierarhiei religioase muntene.

Un document publicat în ultimul timp ne arată pe Nicolae Alexandru ajutând mănăstirea Gutlumuz de la Muntele Athos;

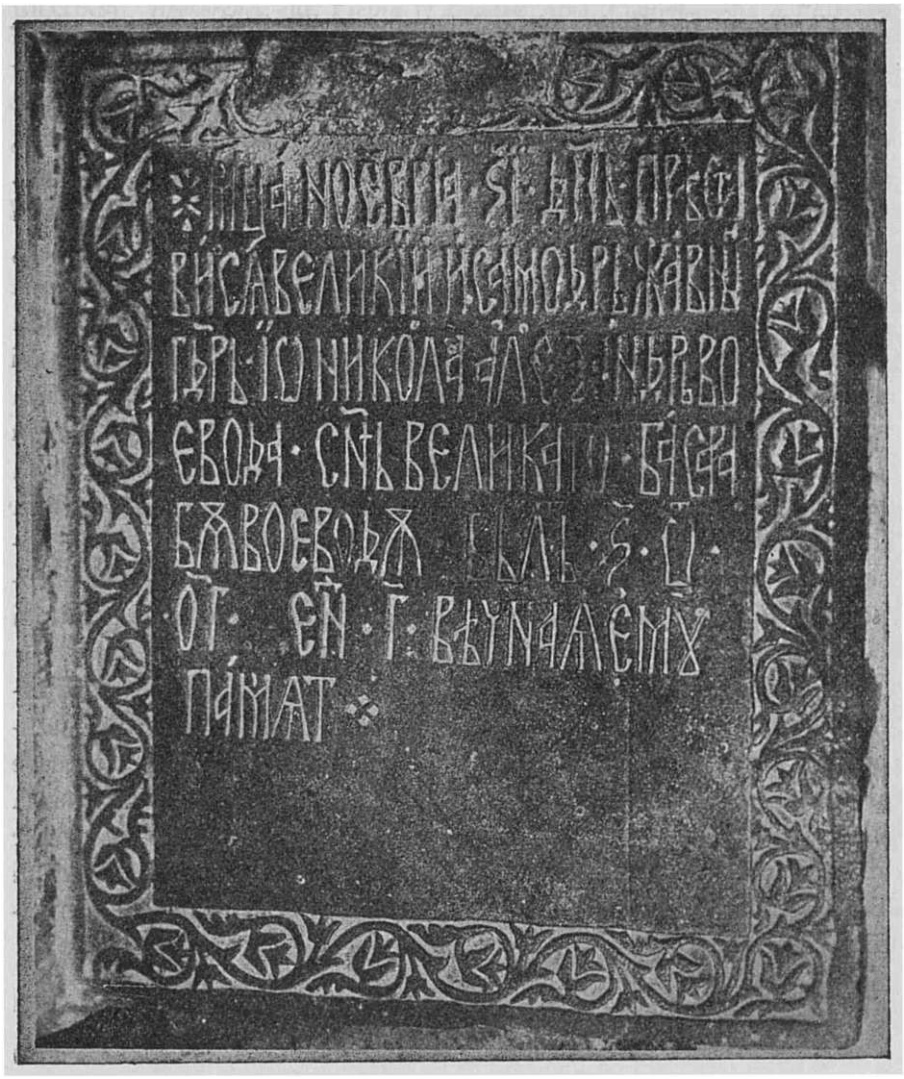

Fig. 122.

— Piatra de mormânt al lui Nicolae Alexandru, în biserica mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung. Inscripţia e în limba slavă.

Lânii voievodului au contribuit «nu cu puţin» la construirea turnului celui mare de acolo şi la alte îmbunătăţiri aduse sfântului lăcaş.

Familia lui Nicolae Alexandru. Moartea lui, Nicolae Alexandru a fost căsătorit de două ori. Din prima căsătorie – cu *Maria*, dacă indicaţiile pomelnicului de la Câmpulung sunt exacte – a avut pe

Vladislav, pe *Radu*, viitorii Domni ai Ţării Româneşti, şi pe *Elisabeta* care s-a căsătorit cu Ladislau de Oppeln, palatinul Ungariei. Poate tot din această căsătorie este şi *Voislav*, cel îngropat în Biserica Domnească din Curtea de Argeş. Din a doua căsătorie, cu *Clara*, care era catolică, a avut două fiice, pe *Ana* şi pe *Anca*. Cea dintâi s-a căsătorit înainte de 1360 cu *Ioan-Sracimir*, *ţarul bulgar*, fiul lui Alexandru, care fusese la rândul său, după cum ştim, ginerele lui Basarab întemeietorul. Din porunca şi prin îngrijirea «ţarinei» Ana, s-a scris în 1360, în oraşul Vidin, un «*sinaxar*» sau O culegere de vieţe ale femeilor sfinte. Manuscrisul se păstrează azi în biblioteca Universităţii din Gand (Belgia). Cea de a doua fiică a lui Nicolae Alexandru, Anca, a luat, în Iulie 1360, pe *Ştefan Uroş*, *ţarul Sârbilor*, fiul marelui Ştefan Duşan. Având aşadar două fiice căsătorite după cei doi regi din Balcani, iar pe cea de-a treia după cel mai înalt demnitar al Ungariei, locţiitorul, în caz de absenţă, al regelui, poate judeca oricine situaţia, în sud-estul european, a dinastiei Basarabilor, şi prestigiul statului întemeiat numai cu o jumătate de secol în urmă.

Nicolae Alexandru a murit la 16 Noiembrie 1364 şi a fost îni. mormântat în biserica mănăstirii zise a lui Negru Vodă din Câmpulung, al cărei ctitor, împreună cu tatăl său, era. Pe piatra care şi astăzi se vede, sub strana domnească, e săpată următoarea inscripţie: «În luna Noiembrie 16 zile, a răposat marele şi singur stăpânitorul Domn Io Nicolae Alexandru voievod, fiul Marelui Basarab, în anul 6873 (1364), indicţionul 3. Veşnica lui pomenire» (vezi fig. 122).

BIBLIOGRAFIE

Nicolae Alexandru voievod: 1. N. Dobrescu, întemeierea

Mitropoliilor şi a celor dintâi mănăstiri din ţară, Bucureşti, 1906128 p. În 8°; 2. N. IORGA, Condiţiile de politică generală în care s-au întemeiat Bisericile româneşti în veacurile XIV-XV, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s. 2, t. XXXV (19121913), p. 387 – 411; 3. N. IORGA, Românii în câteva noi izvoare apusene, în Rev. Ist., VI (1920), p. 193 – 201; 4. C. MarinesCU, înfiinţarea Mitropoliilor în Ţara Românească şi în Moldova, în Mem. Secţ. Lst. Acad. Zo/n., s. 3, t. II, (1923 – 1924), p. 247 – 69; 5. N. IorGA, Domniţa Anca şi patronajul ei literar, în Mem. Secţ. Lst. Acad. Rom., s. 3, t. IV (1924 – 1925), p. 373 – 377; 6. G. I. BrăTIANU, Recherches sur Vicina et Cetatea Albă. Contributions à L'histoire de la domination byzantine et tatare et du commerce génois sur le littoral roumain de la Mer Noire, Bucureşti, 1935,178 p. În 8°; 7. Gheorghe Cioran, Σχέσεις των f Ρουμανικών Χωρϊν μετά τοϋ" ΑΘω και δήτίν μονών Κοντλονμονοίον, Α αύρας, Δοχειαρίου και – Αγιου Παντελεήμονος η των Ρώοων, Atena, 1938,304 p. În 8°.

Întemeierea moldovei

«În anul 6867 (1359) de la facerea lumii> cu voia lui *Dumnezeu, s-au început ţara Moldovei"*.

(Letopiseţul zis de la Putna).

F Caracterul şi data întemeierii statului moldovean. Intre întemeierea Munteniei şi aceea a Moldovei este o mare deosebire; cea dintâi se datoreşte reunirii diferitelor formaţiuni politice dintre Dunăre şi Carpaţi sub un conducător *local*, anume voievodul de la Câmpulung şi Argeş: este prin urmare un proces *intern*. Cea de-a doua este rezultatul unei *cuceriri* din afară, a unei ocupări a teritoriului dintre Carpaţi, Nistru şi Mare de către un conducător venit de peste munţi. În Moldova a fost într-adevăr o *descălecare*, întâi a lui Dragoş, apoi a lui Bogdan, coborâţi amândoi din Maramureş, în timp ce în Muntenia, întemeierea a plecat din însuş

cuprinsul viitorului stet. Deosebirea există şi în ce priveşte data: Moldova a hiat fiinţă cu aproximativ o jumătate de secol *mai iârziu* decât Ţara Românească. Data pe care o dau cronicele – *toate* cronicele noastre – este 1359. În acest an, povestesc ele, a ieşit Dragoş Vodă din Maramureş la vânat. Şi întâlnind un bour, l-a gonit cu câinii până pe malurile Moldovei, unde l-a ucis, sub o răchită. A făcut acolo Dragoş ospăţ cu boierii săi şi plăcându-i ţara şi locurile «desfătate» s-a hotărât să se aşeze aci. Şi aşa s-a întemeiat Moldova, Dragoş stând primul ei Domn. În amintirea vânătorii, a hotărât el ca pecetea noului stat să fie un cap de bour; locul unde a căzut fiara s-a numit de atunci Boureni, iar apa pe malurile căreia s-a întâmplat această faptă a căpătat numele de Moldova după Molda, căţeaua cea iute care gonise fiara până aci şi murise apoi de oboseală. Aceasta-i legenda. Ea – cuprinde totuşi un fond de adevăr: venirea lui Dragoş din Maramureş. Că întemeierea s-a făcut însă în urma unei vânători, că numele Moldovei – de origine slavă – s-ar trage din acela al legendarei Molda, precum şi explicarea pecetei statului, acestea tiu le putem primi. Ele sunt explicaţii mai târzii ale unor fapte, existente, au deci caracterul unor mituri *etiologice*.

Mulţumită documentelor contemporane, cunoaştem mult mai line procesul întemeierii Moldovei decât pe acela al Munteniei. Avem informaţiuni sigure atât asupra lui Bogdan, voievodul din Maramureş, cât şi asupra felului în care a reuşit acesta să constituie statul *independent* moldovenesc, izgonind pe urmaşii lui Dragoş, primul descălecător. Iată cum s-au petrecut faptele: de la retragerea lor din 1242 şi până pe la jumătatea veacului al XIV-lea, Tătarii au făcut numeroase incursiuni în Ardeal şi Ungaria; drumul lor obişnuit era prin trecătorile Carpaţilor moldoveni. Regii unguri, pentru a impiedeca asemenea năvăliri, întreprinseră o serie de

expediţiuni împotriva lor. Îndată după suirea sa pe tron, Ludovic hotărî să curme aceste prădăciuni periodice ale Tătarilor şi întreprinse în 1343 – după alţi cercetători în 1345-o mare expediţie împotriva lor. La ea participară şi Românii din Maramureş, sub comanda voievodului loi Dragoş şi Secuii peste care era mai mare Andrei, fiul lui Laţco. Expediţia avu un succes deplin; Tătarii fură goniţi din ţinuturile de la lăsărit de Carpaţi şi se retraseră spre şesurile din nordul Mării Negre. Experienţa arătase însă că Ardealul nu putea fi apărat eficace – decât de pe versantul *oriental* al Carpaţilor. De aceea, regele ungar luă în stăpânirea sa ţinutul dintre Şiret şi munţi, cu văile Sucevei, Moldovei, Bistriţei şi Trotuşului şi făcu aci – se pare în 1352 sau 1353 – o «marcă» de apărare a regatului. *Cu e cârmuirea el fu însărcinat Dragoş, voievodul Românilor din Maramureş*. Moldova era întemeiată, dar nu ca stat independent, ci depinzând, în această primă fază, de regele Ungaziel.

Românii în Moldova înainte de întemeierea statului. Ar fi o greşeală să-şi închipuie cineva că după retragerea Tătarilor, Maramureşenii victorioşi ai lui Dragoş ar fi ocupat o ţară pustie, că n-er fi existat aci, la răsărit de Carpaţi, aşezări omeneşti. Aproape tot ţinutul cuprins de viitorul stat al Moldovei, şi în special bazinul Şiretului a fost bine populat. În partea de miazăzi a lui exista, în vremea aceea, la apus de Şiret, străvechiul ţinut, foarte bine închis, ca o cetate naturală, al Vrancii. Vechi numiri slave ca Năruja, Nereju, Putna, Coza, Zăbala; numiri ungureşti, pecenege sau cumane precum Tichiriş, Hâga, Vizăuţ, Chilimetea numiri româneşti ca Vidra, Colacul, Valea-Sării, Paltin, Spulber> unele arătând pe descendenţii unui moş comun: Bârseşti, Bodeşti, Negrileşti, Spineşti, sunt toate dovada unei perfecte continuităţi a

populaţiei de aici, din veacul al VI-lea până după descăJecat. Numele însuşi de *Vrancea* apare pentru întâia oală dintr-un document latin din 2 Iulie 1431, sub forma «*Varancha*». Mai spre miazănoapte, tot pe partea dreaptă a Şiretului, găsim aşezările de la Trotuş, Să scut – în ungureşte: fântâna Sasului – şi Adjud, de asemenea anterioare întemeierii, cea dintâi nefiind însă mai veche decât a doua jumătate a veaculiu al XIII-lea. Într-adevăr, numele Trotuş – în forma veche Totruş – implică prezenţa Tătarilor, deci aşezarea e în orice caz posterioară năvălirii lor. Regiunea Neamţului cu vechea ei cetate şi cu valea Bistriţei, a fost intens, locuită în vremea lui Dragoş; şi aci amestecul de numiri slave, ungureşti – Cuejd, Bicaz – şi româneşti arată continuitatea populaţiei din epoca slavă până în veacul al XIV-lea. Mai departe, pentru ţinutul Băii, avem şi *dovezi documentare* despre prezenţa aci la 1300 a unei populaţii însemnate *orăşeneşti*: ni s-a păstrat pecetea, din veacul al XIV-lea şi cu inscripţie latină, a cetăţii sau oraşului moldovenesc («civitas Moldavia») Baia, în care se aşezaseră colonişti germani şi unguri, alături de băştinaşii români. Despre Câmpulung şi ţinutul înconjurător, Dimitrie Cantemir ne spune, ca şi despre Vrancea, că el forma un fel de republică, cu anumite drepturi şi avantaje păstrate din moşi strămoşi. Descălicătorii Moldovei au găsit aci – se pare – o veche formă de organizare, probabil vreun cnezat şi au lăsat băştinaşilor, în schimbul supunerii, o parte din drepturile lor. În extremitatea nordică, în sfârşit, a teritoriului pe care se va întinde statul moldovenesc, exista pe la jumătatea veacului al XIV-lea o «ţară» – probabil un voievodat – a Sepeniţului. Cronicarul polon Dlugosz ne dă şi numele voievodului, Ştefan, şi arată pe larg lupta în 1359, pentru moşteniră, dintre cei doi copii ai acestuia, unul din ei, Petru, fiind ajutat de Unguri, iar celălalt, Ştefan, de Poloni>

Siguranţă deplină n-avem, nici cu privire la nume, nici la restul* Povestirii lui DIugosz; chiar însă dacă ele nu s-ar confirma, – se pare că, în realitate, e vorba de o luptă între Petru al Muşatei şi Ştefan, viitorul domn, petrecută între anii 1374 – 1379 – nu e mai puţin adevărat că a existat o «ţară» a Sepeniţului şi că erau – aci, pe vremea descălecatului, aşezări omeneşti, unele puternic întărite, ca Ţeţina, spre miazănoapte de Cernăuţi, şi Hotin, pe malul Nistrului.

În partea stângă a Şiretului, pe dealurile acoperite de codrii seculari, credem de asemenea că a existat o străveche populaţie Tomănească. În ţinutul cu nume slav al *Dorohoiului*, în care cursurile de apă şi numeroasele lacuri favorizează atât de mult aşezările – omeneşti, ca şi în părţile *Vasluiului*, cel cu nume cuman, descălecătorii n-au găsit «pustiul» de care vor da peste Prut, în Bugeac. Pe valea *Bârladului*, a *Crasnei* şi mai cu seamă a *Prutului* au fost iarăşi vechi aşezări româneşti. Codrul *Chigheciului* a adăpostit ca pretutindeni pe strămoşii noştri, tot aşa şi codrii *Orheiului* şi *Lăpuşnei*. Până în marginea stepei, s-au întins, prin poenile pădurilor şi pe marginea apelor, «odăile», prisăcile, cătunele şi satele plugarilor şi păstorilor români sau «vlahi» cum le spuneau vecinii slavi şi turci (în limba tătară «Ulag», în cea maghiară «Olah»). Dacă n-ar fi existat această *desime* de populaţie românească, întemeierea Moldovei-cu luptele repetate şi victorioase ale lui Bogdan împotriva unei armate puternice cum era cea ungară – şi mai ales rapida ei expansiune, în trei decenii, până la Nistru şi la ţărmul Mării, nu s-ar putea explica. În 1359 descălecătorii lui Bogdan, al căror număr, în chip fatal, nu putea fi prea urcat – cred că n-au atins zece mii, fiindcă mai întâi nici nu era aşa de multă lume în Maramureş şi apoi o sumă *au rămas pe loc* – aceşti descălecători au fost ajutaţi, credem noi, de populaţia

românească băştinaşe. Numai aşa se explică succesul lor. Dar să nu anticipăm asupra fazei de a doua a întemeierii Moldovei.

Lui Dragoş, cronicele noastre vechi îi dau doi ani de domnie. Admiţând că a luat în stăpânire ţinutul de la răsărit de Carpaţi în 1352, urmează deci că în 1354 el nu mai era în viaţă. În locul său stăpânea fiul său *Sas*, a cărui domnie ţine – iarăşi potrivit cronicelor – patru ani.

În 1359 urma la tron fiul lui Sas anume *Bale*. Acuma are loc însă venirea lui Bogdan din Maramureş, adevăratul descălecător al statului moldovean, acela care i-a asigurat *prin luptă* independenţa faţă de Unguri şi i-a dat o dinastie.

Bogdan Descălecătorul. Întemeierea statului moldovean independent. Bogdan apare pentru prima dată într-un document din 1343 ca «fost voievod de Maramureş» şi ca «infidel» al regelui Ungariei. Pricina pentru care devenise «infidel» n-o ştim; constatăm numai faptul. Peste 6 ani, în 1349 şi anume într-un document din 15 Septembrie, Bogdan este pomenit din nou, ca «infidel», ba chiar, de data aceasta, cu adaosul de «notoriu» ceea. Ce arată că nesupunerea dura de multă vreme şi că motivele ei erau bine cunoscute contemporanilor. Documentul ne mai dă şi informaţii preţioase asupra familiei lui Bogdan. Aflăm astfel că el avea un frate, pe Iuga. Acesta la rândul său avea doi copii” pe Ştefan şi pe Ioan, ultimul purtând de asemenea titlul de voievod… Ştefan se alăturase «de curând» unchiului său Bogdan, luând parte la «infidelitatea» acestuia. El nu va persista însă mult în atitudinea de revoltat, deoarece în 1360 îl vom găsi, într-un document dat de rege, ca «Voievod al nostru de Maramureş, ales şi iubit». Bogdan însă va continua să fie «infidel notoriu» şi, în 1359, ne mai putându-se menţine în Maramureş va trece cu fiii săi, cu rudele şi tovarăşii care vor voi să-l urmeze, peste munţi, în Moldova. Aci

murise tocmai Sas şi rămăseseră fiii lui dintre care cunoaştem pe Bale, pe Drag, pe Dragomir şi pe Ştefan. Gel dintâi trebuia să urmeze părintelui său la domnie; este însă impiedecate de Bogdan care îl sileşte prin luptă să părăsească ţara şi să se întoarcă în Maramureş. Regele Ludovic nu putea evident să admită această schimbare în Moldova, să îngăduie «infidelului notoriu» Bogdan să gonească pe «credinciosul» Bale. De aceea face o serie de expediţiiântrê 1359 şi 1365 împotriva lui, toate însă fără succes. La aceste expediţii au luat parte, în afară, bineînţeles, de Bale şi ceilalţi fii ai lui Sas, şi Românii din Maramureşean rămăseseră credincioşi regelui. Unuia din ei, lui Dragoş sân Ghiula şi feciorilor lui, Ghiula şi Lad, Ludovic le dă, ca răsplata pentru slujba lor credincioasă arătată cu acest prilej «în restaurarea Ţării Moldovei» unde «mai mulţi Români răsculându-se, s-au depărtat din drumul fidelităţii datorite», satele Slatina. Brebu, Copăceşti, Deseşti, Herniceşti şi Sugătag din Maramureş... «Restaurarea» este un fel de a vorbi al cancelariei regale; ea trebuie înţeleasă ca intenţie sau dorinţă, nu ca realizare, deoarece Moldova n-a mai putut fi *niciodată* readusă în situaţia în care se* afla sub Dragoş şi Sas şi nici Bogdan îndepărtat. Dovada cea mai categorică ne-o dă documentul – foarte important – din 2 Fevruarie 1365 care poate fi considerat ca un adevărat «act de naştere j> al statului moldovean independent. Prin acest act, Ludivie răsplăteşte credinţa lui Bale, fiul lui Sas şi a fraţilor săi Dragr Dragomir şi Ştefan, care, lăsând în Moldova nu numai pe mai mulţi dintre cunoscuţii lor, dar şi toate bunurile pe care le aveaur s-au întors în regatul Ungariei. «Noi – spune regele, referindu-se în special la Bale – având în vedere serviciile sale strălucite, mai ales în ţara noastră moldovenească, pe care le-a făcut *nu fără*: *vărsarea propriului său sânge şi fără răni şi cu moartea fraţilor săi, a celor apropiaţi şi a slujitorilor săi*,

îi dăm o moşie numită Cuhea, în ţara noastră a Maramureşului cu satele Ieud, Bascov, amândouă Vişăele, Moiseni, Borşa şi amândouă Seliştele din aceeaşi ţară a Maramureşului, cu toate pertinenţele sale, anume ape, păduri şi munţi şi orice s-ar ţine de ele, *pe care moşie am luat-œ de la Bogdan voievodul şi de la fiii lui, infidelii noştri notorii*. Căci Bogdan şi fiii lui, prin lucrarea diavolului, duşmanul neamului omenesc, depărtându-se de la credinţa ce ne datorau, *au trecut per ascuns din regatul nostru ungar în ţara noastră amintită a Moldovei şi s-au silit s-o păstreze spre ofensa Majestăţii Noastre*». Nu numai s-au silit – adăugăm noi – *dar au şi izbutit*; o recunosc de altmintrelea înseşi cronicele contemporane. Astfel de pildă Cronica Dubnicensă: «În timpul lui Ludovic, Bogdan, voievodul Românilor din Maramureş, adunând pe Românii acelui district, a trecut îil taină în ţara Moldovei, care era supusă Coroanei ungureşti dar din cauza vecinătăţii Tătarilor, de mult timp părăsită de locuitori. *Şi deşi el a fost combătut adeseori de oastea regelui, totuşi, crescând, numărul Romanilor locuitori în acea ţară, ea s-a întins şi s-a constituit ca stat*». Afirmarea despre pustiirea Moldovei, din cauza vecinătăţii Tătarilor este o exagerare şi în acelaşi timp şi o încercare de atenuare a impresiei defavorabile pe care trebuia s-o producă asupra cititorilor ştirea acestei pierderi. În realitate, după cum am arătat mai sus, Moldova era, în momentul descălecării lui Bogdan, bine populată. O mărturiseşte de altfel, fără s-o vrea” chiar autorul Cronicei Dubnicense şi anume în fraza imediat următoare celei privitoare la pustiirea ţării din pricina Tătarilor. El afirmă într-adevăr că *numărul Românilor din Moldova crescând*, această ţară s-a întins şi s-a constituit ca stat. Ceea ce înseamnă ca, în afară de cei veniţi de peste hotare-încăodată, nu prea mulţi – a fost o numeroasă populaţie băştinaşe, fiindcă de o înmulţire rapidă pe cale naturală,

prin naşteri, a celor veniţi de peste munţi, nu poate fi vorba, într-un interval aşa de scurt.

Aşadar în 1365, regele Ungariei, prin donaţiunea pe care o face lui Bale, fiuJui Sas, recunoaşte el însuşi insuccesul încercărilor de a mai îndepărta din Moldova pe Bogdan. În acest moment, *al doilea stat românesc independent era întemeiat*, fapt foarte important în istoria poporului nostru. Exista acum încă o posibilitate de dezvoltare în forme proprii, încă un cadru politic care să asigure o viaţă independentă.

Toate cronicele noastre vechi dau lui Bogdan şase ani de domnie. Admiţând deci că descălecatul a avut loc în 1359 – aşa spun analele noastre şi ele se potrivesc cu documentele ungureşti – rezultă că întemeietorul statului molodvenesc a închis ochii în 1365. Scurtă domnie, când ne gândim la aceea a lui Basarab, dar asemănătoare în multe privinţe cu ea. Întocmai ca şi întemeietorul statului muntean, şi Bogdan a asigurat *independenţa* ţării sale şi i-a dat *prima dinastie*. A fost de asemenea şi ctitor de lăcaşuri sfinte. După toate probabilităţile, lui i se datoreşte biserica de la *Rădăuţi* unde a şi fost înmormântat. Mai târziu, Ştefan cel Mare a refăcut lăcaşul străbunului său – devenit loc de îngropare al domnilor Moldovei: un Saint Denis al nostru – şi i-a împodobit mormântul cu o frumoasă lespede, purtând următoarea inscripţie: «Cu mila lui Dumnezeu Io Stefan Voievod, domnul Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a împodobit acest mormânt strămoşului său bătrânului Bogdan Voievod, în anul 6988 (1480), luna Ianuarie, în 27». Tradiţia mai atribuie întemeietorului Moldovei şi o biserică de lemn la Volovăţ.

O întrebare care se pune în chip firesc în legătură cu descălecatul este întinderea noului stat. Până unde mergea Moldova lui Bogdan întemeietorul? într-un adaos la Cronica lui Grigore Ureche şi a lui

Simion Dascălul s-a afirmat pentru întâia oară că la început domnia a fost numai cât o «căpitănie» şi că pe urmă ea s-a întins treptat-treptat de a ajuns până la Dunăre şi la ţărmul mării. Istoricii mai noi au repetat apoi această părere şi au susţinut şi ei că pe vremea lui Bogdan, statul Moldovei cuprindea numai regiunea Băii, a Sucevei (vezi fig. 123) şi a împrejurimilor, deci o suprafaţă redusă. Noi credem că încă din vremea lui Dragoş, Moldova cuprindea *tot versantul oriental al Carpaţilor, de la izvoarele Ceremuşului până la miazăzi de Oituz*. Într-adevăr, n-ar fi avut niciun rost să existe o «marcă» de apărare care să se mărginească

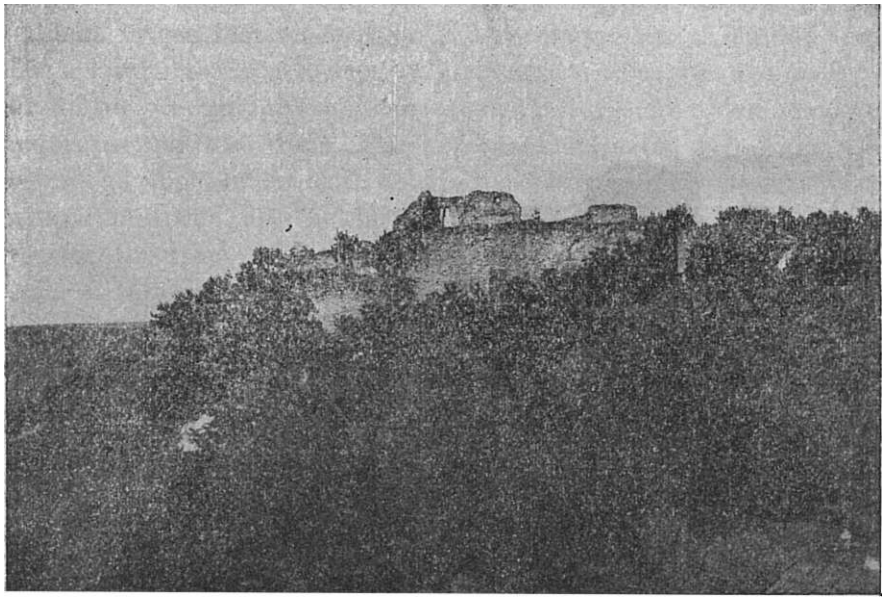

Fig. 123.
— Ruinele Cetăţii Suceava, reşedinţa lui Alexandru cel Bun.

Numai la trecătoarea nordică de la Câmpulung – Vatra Dornei – Rodna, lăsând pasul *Bicazului*, acela al *Ghimeşului* şi cel al *Oituzului* descoperite: Tătarii ar fi putut cu mare uşurinţă pătrunde pe aici, prin sud. De aceea credem că stăpânirea lui Dragoş a trebuit să se întindă asupra tuturor extremităţilor orientale ale trecătorilor care duceau spre Ardeal. Când apoi urmaşii lui Dragoş

au fost îndepărtaţi de Bogdan, acesta a luat în stăpânire întreg teritoriul care aparţinuse mai înainte vasalilor regelui ungur, aşadar tot pământul de la Ceremuş şi până în Vrancea* Într-adevăr, sub Laţco, urmaşul lui Bogdan, nu se constată o expansiune *spre miazănoapte*, iar cel de al doilea urmaş, Petru al Muşatei, primeşte de la regele Poloniei, ca zălog pentru o sumă de bani împrumutată, *Pocuţia*. Aceasta înseamnă însă că hotarul era chiar de atunci la *Ceremuş*. Cum nici în timpul lui Petru nu se constată o asemenea înaintare spre miazănoapte, credem că se poate afirma că încă din vremea lui Bogdan întemeietorul, Moldova atinsese limita nordică ce formează astăzi hotarul spre Polonia.

În spre. Ăsărit hotarul atinsese – după părerea noastră –

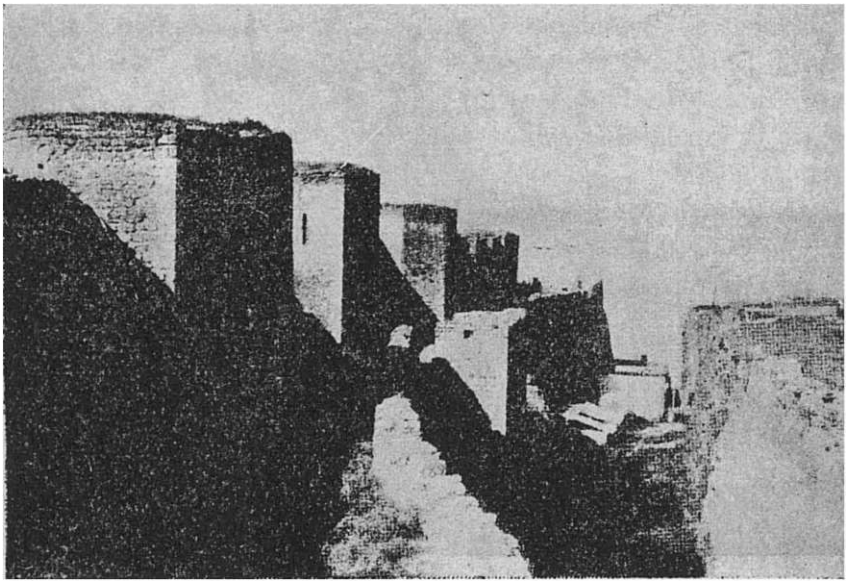

Fig. 124.

— Cetatea Albă. În fund, limanul Nistrului. Succesiunea de turnuri, coborând spre liman, e de un deosebit efect.

Prutul cel puţin în cursul său superior, în dreptul ţinuturilor Dorohoi şi Botoşani, şi în cel mijlociu, în ţinutul cu nume vechi al Iaşilor şi în acela al Fălciului. N-avem documente care să ne arate precis lucrul acesta, dar el rezultă din situaţia pe care o constatăm îndată după aceea, pe vremea urmaşilor lui Bogdan şi fără ca să se pomenească o ocupare de noi teritorii din partea acestora. Nu este exclus chiar ca descălecătorii să fi atins Nistrul şi în cursul lui mijlociu, între Hotin şi Soroca. La Dunăre şi la Mare n-au putut însă ajunge, deoarece aici erau deja Muntenii* iar la Cetatea Albă (vezi fig. 124) stăpâneau Tătarii. Pe vremea lui Roman însă, trei decenii numai după întemeiere, hotarele Moldovei vor atinge «ţărmul mării» aşa cum se spune cu mândrie, în titlul pe care-l poartă voievodul.

Întemeierea noului stat românesc s-a făcut deci printr-o cucerire. *Cu sabia, a ocupat Bogdan ţinuturile peste care avea să domnească apoi*. Boierii pe care i-a găsit el aici, proprietarii de moşii de pe văile Şiretului, Prutului şi ale afluenţilor acestora, s-au închinat în cea mai mare parte şi l-au recunoscut ca stăpâh, iar el le-a lăsat moşiile mai departe. Cei care nu s-au supus şi au luptat alături de fiii lui Sas, o parte au pierit – chiar documentele ungureşti amintesc după cum am văzut, moartea lor – alţii au trebuit să fugă în Ardeal, însoţind pe Bale, şi să-şi părăsească deci pământurile, alţii în sfârşit au fost deposedaţi de noul domn. Aceştia din urmă vor coborî în rândul «vecinilor» sau rumânilor adică al ţăranilor neliberi, lucrând pe moşiile boierilor. Fostele lor posesiuni ajung acuma în mâna însoţitorilor lui Bogdan, a boierilor sau, cum li se mai zicea, a ct vitejilor» care veniseră cu el din Maramureş. Din aceştia se va trage – o bună parte a boierilor lui Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare.

BIBLIO GRAFIE

Întemeierea Moldovei: 1. Romul Vuia, Legenda lui Dragoş. Contribuţiuni pentru explicarea originii şi formării legendei privitoare la întemeierea Moldovei, în Anuar. Lst. Cluj, I (1921 – 1922), p. 300 – 309; 2. V. MOtOGNA, Urmaşii lui Dragoş (un document necunoscut), în Rev. Ist., XI (1925), p. 201 – 204; 3. Al. Arbore, Toponimie putneană, în Milcovia, I (1930), p. 5 – 39; 4. Iorgu Iordan, Toponimie putneană, în Milcovia, IV (1933), p. L-32; 5. G. Andreescu, Aşezări franciscane la Dunăre şi Marea Neagră în sec. XIII-XIV, în Cerc lst., VIII-IX (1932 – 1933), p. 151 – 163;

6. Constantin G. Giurescu, Vechimea aşezărilor româneşti dintre Prut şi Nistru, Bucureşti, f941,14 p. În 8° (Extras din Rev. Fund. Reg., VIII);

7. PREOT C. MÄTASÄ, Câmpul lui Dragoş. Toponimie veche şi actuală din judeţul Neamţ, Bucureşti, 1943,64 p. În 8°.

V. Şi p. 386, nr. 1; p. 456, nr. 10.

Laţco voievod

Lavcot sprijinitorul catolicismului

Propaganda catolică. După Bogdan, a cărui soţie s-a numit Maria, a urmat la domnie fiul său Laţco. Documente interne de la acest voievod n-avem; nu ştim nici care au fost raporturile sale cu vecinii. Bănuim însă că n-a purtat războaie, fiindcă altfel am fi avut – în lipsa ştirilor interne – vreo indicaţie în actele sau cronicele externe.

În 1372, regele Ludovic al Ungariei devine şi rege al Poloniei, aşa încât Moldova se vede cuprinsă *din două părţi* de aceeaşi forţă. O politică de diplomatică prudenţă, de concesii chiar, se impunea. Laţco a înţeles să le facă în domeniul bisericesc, unde consecinţele nu puteau fi atât de grave şi de imediate. În vremea aceea,

propaganda catolică era în plină desfăşurare. Călugării franciscani sau minoriţi străbăteau ţările «schismaticilor» şi «necredincioşilor", căutând să întoarcă şi pe unii şi pe ceilalţi la credinţa Romei. În 1370, Papa Urban al V-lea dispune să se trimeată douăzeci şi cinci de fraţi din ordinul minoriţilor în vederea propagandeiscrisoarea spune: «pentru cultivarea viei Domnului» – în părţile Rusiei, Lituaniei şi *Valahiei*, adică ale Moldovei (în actele vremei adeseori se întrebuinţează acest termen pentru a se designa ţara lui Bogdan). Mult mai importantă este scrisoarea, din acelaşi an, adresată de papă arhiepiscopilor de Praga, de Breslau şi de Cracovia în care le spune că Laţco, voievodul Moldovei, I-a informat prin doi fraţi minoriţi anume Nicolae de Mehisack şi Paul de Schweidnitz că ar vrea să treacă, împreună cu poporul său, la catolicism. Le mai comunică de asemenea că acelaşi voievod doreşte ca să fie ridicat oraşul Şiret, care are mulţi locuitori, la rangul de «civitate» şi să se numească acolo un episcop catolic. În consecinţă, Papa recomandă celor trei arhiepiscopi să cerceteze dacă lucrurile stau într-adevăr aşa şi, în cazul acesta, să împlinească dorinţele voievodului. Vor sfinţi ca episcop persoana pe care o va indica voievodul şi vor preface biserica din Şiret în catedrală; în cazul când nu ar exista o asemenea biserică, vor dispune să se zidească una. Ţara Moldovei va fi dioceza episcopului de Şiret. Laţco voia ca episcop pe Andrei din Cracovia. Dintr-o nouă scrisoare aflăm că Papa dă ordin tot celor trei arhiepiscopi să cerceteze dacă acest preferit al voievodul ui merită într-adevăr rangul de episcop. Răspunsul e că Andrei întruneşte condiţiile necesare: el e un bărbat «ilustru în ştiinţa scripturilor, înţelept în cele temporale, prevăzător în cele spirituale, cinstit în moravuri, lăudat prin viaţa sa şi strălucit prin faimă». În consecinţă, el poate fi numit episcop. Ceea ce se şi face în 1371, la 9 Martie, Andrei

comunicând peste două luni Papei că a depus cuvenitul jurământ de ascultare.

Reşedinţa noului episcop era, după cum dorise voievodul, oraşul Şiret. Populaţia acestui centru era amestecată; ea se alcătuia în special însă din Saşi. În socotelile oraşului Lwôw (ai noştri pronunţau; Liov) sunt pomeniţi «Moldovenii» din Şiret care poartă nume ca Bertold, Friedmann, Ioan Zimmermann, Henric, Anselm, Ioan Leffel, Schonebeck, etc. Pe lângă Saşi, mai erau şi Moldoveni, Armeni şi Unguri. În acelaşi an, 1371, episcopul de Şiret primea de la Papă dispoziţia ca, împreună cu – arhiepiscopii din Gnezno şi Cracovia, să prindă pe preotul Ioan din Lwów care răspândeşte învăţătura «schismatică» adică ortodoxă printre locuitorii de acolo. Iar spre sfârşitul anului se producea o convertire care îngăduia noului episcop cele mai mari nădejdi: Laţco trecea la catolicism; voievodul însuşi aduce printr-o scrisoare faptul acesta la cunoştinţa pontificelui din Roma care se grăbeşte să-i răspundă la 25 Ianuarie 1372 în felul următor: «Am primit scrisoarea nobilităţii tale cu mulţumire; la cuprinsul ei răspundem cu aceasta că precum ne bucurăm în Domnul *de întoarcerea ta la credinţa creştină şi la ascultarea sfintei biserici romane… aşa ne pare de rău de cerbicia soţiei tale care rămâne în erorile de mai înainte*; sperăm însă că tu o vei întoarce la sus zisa credinţă şi ascultare prin sfaturile tale… şi prin exemplele credinţei tale luminate şi sincere; *nu vrem să te silim a o lăsa în orice timp*, dar te sfătuim să te păzeşti ca nu cumva din cauza conlocuirii cu acea soţie să te laşi înşelat de dânsa în vreun chip şi să te retragi de la sfânta mărtusisii e pe care ai făcut-o numitei biserici…». Din această scrisoare rezultă că se pusese aşadar chestiunea divorţului lui Laţco din cauza deosebirii de confesiune a soţiei sale. O însemnare târzie, de la sfârşitul veacului al XVII-lea, dar alcătuită pe temeiul unor izvoare mai

vechi, ne dă şi numele acestei soţii: ea s-ar fi chemat *Ana*.

Ce consecinţe a avut asupra credinţei poporului din Moldova trecerea la catolicism a lui Laţco? *Niciuna*, e răspunsul pe care ni-l dau izvoarele vremii şi desfăşurarea evenimentelor ulterioare. Şi chiar dacă am admite, făcând abstracţie de izvoare, că această convertire a lăsat totuşi urme, ele au fost aşa de slabe încât au dispărut foarte repede. Trebuie de altfel să se ţie seamă de faptul că Laţco a murit puţină vreme după îmbrăţişarea noii confesiuni: dacă indicaţiile cronicelor care-i dau opt ani de domnie sunt exacte, atunci el a încetat din viaţă în 1373. Prin urmare n-a fost nici timpul material pentru o încercare de convertire a maselor. Dar în afară de acest fapt, noi avem o puternică îndoială în ce priveşte însăşi *sinceritatea* şi *durata* actului lui Laţco.

Într-adevăr este un fapt care îndreptăţeşte o asemenea bănuială: este îngroparea lui Laţco, nu în catredala catolică din Şiret, aşa cum ar fi fost normal în urma convertirii sale, ci *în biserica ortodoxă din Rădăuţi a părintelui său*. Cum se explică aceasta? Nu cumva a fost influenţa soţiei sale mai puternică şi a determinat pe Laţco la o revenire în ultimul an al domniei sau chiar ultimele ceasari, înaintea morţii? După scrisoarea Papei în care acesta regreta «cerbicia» Doamnei şi îşi exprima teama ca din pricina convieţuirii, voievodul să nu revie cumva la vechea credinţă, o asemenea ipoteză apare ca foarte îndreptăţită, aproape ca obligatorie. Pe de altă parte, trebuie să se ţie seamă şi de situaţia specială pe care o avea Moldova în vremea aceea, între două mari state catolice; Ungaria şi Polonia care din 1372 înainte se află *sub aceeaşi conducere*, a puternicului rege Ludovic. N-a fost cumva catolicismul lui Laţco *un gest politic*, aşa cum au făcut şi alţi monarhi europeni în anumite împrejurări; nu trebuie să atribuim oare convertirea sa mai de grabă circumstanţelor decât

conştiinţei? Punem această întrebare, fără a avea pretenţia să indicăm în mod precis răspunsul care în asemenea probleme ale vieţii sufleteşti, mai ales la un cârmuitor de noroade, e întotdeauna dificil» În orice caz, un fapt e sigur: gestul lui Laţco n-a găsit imitatori între boierii, cu atât mai puţin între ţăranii Moldovei, cel puţin istoria nu ne-a păstrat numele niciunuia.

Şi-au pus unii cercetători din vremurile noastre întrebarea ce s-ar fi întâmplat dacă propaganda catolică atât de stăruitoare în acest veac al XIV-lea ar fi izbutit să convertească nu un Domn izolat, ca Laţco, ci întreg poporul, în amândouă Principatele? şi au răspuns acei cercetători că dezvoltarea noastră ar fi luat un alt curs, că am fi avut o altă istorie. Se poate, în ce priveşte unele domenii ale culturii; catolicismul n-ar fi schimbat însă nici raporturile noastre cu Turcii, cu Ruşii, cu Ungurii şi Austriacii, raporturi determinate de aşezarea noastră geografică, şi care, la rândul lor, au determinat politica noastră externă o jumătate de mileniu, după cum n-ar fi putut schimba – este intima noastră convingere – nici trăsăturile caracteristice şi fundamentale ale rasei, trăsături care vin din străvechiul fond etnic daco – ro mano – slav. Dar de altfel este inutil să insistăm asupra acestei probleme: istoria are a se ocupa numai de ce a fost, nu de ce ar fi putut să fie.

În acelaşi an în care se instituia episcopatul de Şiret, Papa numea un nou titular, pe Nicolae de Buda, pentru episcopatul din extremitatea sudică a Moldovei, al Milcoviei, care continua pe acela al Cumanilor, distrus de năvălirea tătărească. În scrisoarea de numire se vorbeşte de «clerul şi poporul *cetăţii* şi diocezei de Milcov» de unde rezultă că există, în vremea aceea, o aşezare mai însemnată cu acest nume. Noi bănuim că ea se afla pe teritoriul actualei comune Reghiu, de pe apa Milcovului, în judeţul Putna, unde s-a descoperit în anii trecuţi o cruce mare de piatră. Săpături

sistematice ar permite să se verifice această ipoteză. Comunicând regelui Ungariei numirea lui Nicolae de Buda ca episcop al Milcoviei, Papa îl roagă să-i dea ajutor spre a putea recupera bunurile şi drepturile acelei episcopii, care sunt deţinute pe nedrept de alţi prelaţi şi de alte persoane. Aceeaşi rugăminte se face şi arhiepiscopului de Strigoniu. Se pare însă că toate aceste demersuri cât şi încercarea Papei de a reînvia vechiul episcopat al Cumanilor n-au dat rezultate apreciabile. Titularul episcopiei Milcoviei nici nu stătea de altfel în «cetatea» cu acelaşi nume, în orice caz nu stătea în mod permanent. În 1375 11 găsim la Sibiiu unde adevereşte că un cetăţean a construit în acest oraş o capelă în onoarea Prea Curatei Fecioare. Înaintea lui Nicolae de Buda, fuseseră numiţi ca episcopi de Milcov, Torna de Nympţi în 1347, Bernard la 12 Fevruarie 1353 şi apoi Albert de Usk la 29 Mai 1364. Ultimii doi aparţineau ordinului dominicanilor. Nici aceştia însă n-au rezidat în eparhia lor, în ct cetatea» Milcov.

Unul din motivele pentru care propaganda catolică nu prindea în mase era şi faptul că atât episcopii cât şi preoţii trimişi – în majoritate unguri – nu ştiau româneşte, deci nu se puteau înţelege bine cu oamenii. De aceea gândul Papei în 1374 de a numi ca episcop pe cineva care să ştie limba noastră. În acest an, el scrie atât regelui, cât şi arhiepiscopilor din Ungaria, invitând pe aceştia din urmă să cerceteze dacă e adevărat că Românii care locuiesc în părţile despre Tătari şi care au fost întorşi la catolicism n-ar fi mulţumiţi cu preoţii ungureşti şi dacă, în cazul acesta, n-ar fi mai bine să se numească un episcop care să ştie limba lor. Există o persoană ce ar îndeplini această condiţie: e fratele minorit Antonie de Spoleto care susţine că ştie româneşte şi că a întors pe mulţi dintre Români la catolicismăă cerceteze arhiepiscopul aceste lucruri, şi în cazul când sunt adevărate să numească pe Antonie ca

episcop al Românilor. Nu ştim ce a mai urmat; probabil însă că propunerii nu i s-a dat curs, de vreme ce existau deja în momentul acela 2 episcopi catolici în Moldova: unul la Şiret celălalt al Milcoviei.

Laţco e înmormântat la Rădăuţi, în necropola voievozilor moldoveni. Peste mai bine de un veac, urmaşul său, Ştefan cel Mare, aşază deasupra mormântului o lespede cu următoarea inscripţie: «Blagocestivul şi de Hristos iubitorul Io Ştefan voievod, Domn al ţării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, a împodobit acest mormânt strămoşului său Io Laţco voievod, în anul 6988 (1480), luna Ianuarie 20, în timp ce Ioanichie era episcopul Rădăuţilor".

BIBLIOGRAFIE

Laţco voievod s 1. G. Auner, Episcopia Milcoviei, în Rev. Cât., I (1912), p. 533 – 551; 2. G. Auner, Episcopia de Seret (1371 – 1388), în Rev. Cât., II (1913), p. 226 – 245; 3. G. Auner, Episcopia Milcoviei în veacul al XIV-lea, în Rev. Cât., III (1914), p. 60 – 80; 4. G. Auner, Cei din urmă episcopi de Seret, în Rev. Cât., III (1914), p. 567 – 577.

Vlaicu vodă

„Vladislav, cu mila lui Dumnezeu > voievod transalpin, ban de Severin, duc & de Făgăraş *.

(Pecetea în limba latină a lui Ylaicu Vodă).

Relaţiile cu Ungurii, cu Bulgarii şi cu Turcii. După moartea lui Nicolae Alexandru, a urmat pe tronul Ţării Româneşti fiul său Vladislav căruia contemporanii i-au mai spus şi Vlaicu Vodă. Domnia acestuia înseamnă un pas înainte în dezvoltarea statului muntean. Trebuie să relevăm de altfel faptul că acest stat a avut norocul rar să fie cârmuit, de la Basarab întemeietorul şi până la

Mircea cel Bătrân, timp de mai bine de un secol, de un şir întregi de domni remarcabili, unind spiritul politic cu însuşirile militare şi cu talentul de organizare. Aşa se şi explică faptul că am putut rezista valului turcesc care a înecat state mai vechi ca ale noastre" cum erau Serbia şi Bulgaria, iar mai târziu, Ungaria.

Cunoaştem precis începutul domniei lui Vladislav: 16 Noiembrie* 1364. Nu ştyn însă tot aşa de precis sfârşitul ei. Ultimul document în care Vlaicu este arătat în viaţă, poartă data: 6 Iulie 1374. Pe de altă parte în 1377 se pare că domnea fratele său *Radu*. Prin urmare între aceste două date ar cădea sfârşitul domniei lui Vladislav. Unii istorici îl aşază în 1374, alţii în 1375, fără însă ca să poată aduce vreo dovadă în sprijinul acestor păreri; şi mai puţin întemeiată este data «circa 1380» care se găseşte în alte lucrări.

Nicolae Alexandru îşi isprăvise domnia în raporturi încordate cu Ungurii. Vladislav continuă politica tatălui său, ceea ce determină pe Ludovic, regele Ungariei, să-i declare război. În proclamaţiunea pe care o dă acesta, la 5 Ianuarie 1365, se spune că.

Vladislav «imitând obiceiurile rele ale părintelui său", a luat titlul de domn, fără să ne recunoască de «stăpân natural", adică de suzeran. În consecinţă, toţi nobilii care datoresc serviciul militar să se adune la Timişoara cu caii şi armele lor, spre a porni împotriva voievodului rebel şi a recăpăta ţara lui. Vladislav era aliat cu cumnatul său Sracimir, care stăpânea Bulgaria apuseană, având capitala la Vidin. Războiul declarat împotriva voievodului muntean trebuia deci să cuprindă şi pe ruda acestuia de pe malul drept al Dunării. Atacul principal al armatei ungare s-a şi dat împotriva lui Sracimir care, după câteva lupte, a lost învins şi luat prizonier împreună cu soţia sa. Ludovic anexează Bulgaria apuseană şi o preface, unind-o cu pai tea timişeană a Banatului de Severin, într-un «Banat al Bulgariei», pe care-l dă lui Dionisie, voievodul

Transilvaniei. Se pare că regele Ungariei s-a mulţumit cu acest succes-e-adevărat important – şi n-a continuat ostilităţile cu Vladislav. Cel puţin n-avem nicio menţiune despre o urmare a lor. În 1366, Vladislav era în bune raporturi cu Ludovic. El primise de la acesta *Amlaşul*, un ţinut spre sud-vest de Sibiiu, *Severinul* şi *Făgăraşul*, recunoscându-l în schimb, *pentru aceste posesiuni*, ca suzeran. La 10 Octomvrie 1366 are loc în regiunea Amlaşului o delimitare a satelor Acilău, Tilişca, Săcel şi Orlat de «teritoriul de sub voievodatul domnului Vladislav, voievodul nostru transalpin». Iar în privilegiul de comerţ acordat Braşovenilor, la 20 Ianuarie 1368, Vladislav are, în pecetea documentului, titlul «Ladizlau [s Dei gracia vaivode trjansalpinus, ba [nua de Zeurinio, d] vx de Fogrus». Relaţiile cu Ungurii continuă a fi bune în cei doi ani următori. În 1368 – după alţi cercetători în 1367 – Vladislav respinge, împreună cu armata lui Ludovic, atacul îndreptat de Ioan Alexandru, stăpânitorul Bulgariei răsăritene şi de aliaţii săi Turcii, împotriva Banatului Bulgariei. *E prima ciocnire pe care o au Românii din nordul Dunării cu Turcii*.

În armata lui Vladislav se găsea şi ruda sa, boierul Ladislau de Dobâca; printr-un document din 1372, domnul îi dăruieşte, pentru vitejia arătată în lupta contra Turcilor, târgul Şinca din “Ţara Făgăraşului, precum şi satele Vineţia, Căciulata, Apele Calde şi Dobâca, împreună cu toate dependinţele lor.

La 17 Iulie 1368, raporturile dintre regele Ungariei şi Vladislav erau bune. Un sol trimis de cel dintâi la acesta din urmă, asigura – pe rege, garantând chiar cu capul şi averea sa, că domnul muntean îşi va îndeplini toate îndatoririle şi îşi va ţine promisiunile, trimiţând la Vidin proviziile ce i se ceruseră.

Puţin timp după aceasta însă, izbucneşte în Banatul unguresc al Bulgariei o răscoală, alimentată, se pare, chiar de ţarul Tâulgar de

la Târnovo, care ar fi trimis în ajutor şapte boieri de ai săi cu cetele lor. Vlaicu atunci intervine şi ocupă Vidinul cu gândulprobabil – de a-l restitui cumnatului său Sracimir. Un izvor contemporan ne spune că această ocupare s-a făcut chiar «e cu voia unora dintre cetăţeni». În timpul cât oastea domnului muntean a stat în Vidin, s-a întâmplat să aibă loc acolo o mişcare împotriva călugărilor catolici care, de îndată düpä constituirea banatului bulgăresc, începuseră propaganda lor şi făcuseră multe – convertiri. Câţiva dintre ei sunt ucişi şi se răspândeşte svonul – că domnul muntean n-ar fi străin de cele petrecute. Faptul că Vladislav ocupase Vidinul, apoi uciderea călugărilor catolici, poate şi alte motive pe care nu le cunoşteam fac ca raporturile cu Ludovic să se strice din nou şi ca acesta să hotărască o expediţie împotriva domnului muntean. Armata ungară este împărţită în două: un corp sub comanda personală a regelui atacă din spre miazăzi, după ce restabilesc mai întâi stăpânirea ungurească la Vidin. El izbuteşte să treacă Dunărea, cu toată împotrivirea aprigă a arcaşilor munteni «care slobozeau potop săgeţile» şi să cuprindă „Ţara Severin ului. Cel de al doilea corp de oaste însă care atacă, sub comanda lui Nicolae voievodul Transilvaniei, din spre miazănoapte, suferă o înfrângere catastrofală, asemănătoare aceleia de la Posada. Cronica *ungurească* a lui Ioan de Kükülo povesteşte că acest corp de oaste, alcătuit din «nobili», din Secui şi din mulţi ostaşi dintre «cei mai de seamă», trecuse munţii spre a prinde pe Vladislav între două focuri. El ajunge la râul Ialomiţa, cucerind întăriturile pe care le făcuseră ai noştri acolo şi are o primă ciocnire, victorioasă, cú armata muteană, comandată de «corniţele Dragomir, castelanul – adică pârcălabul – de Dâmboviţa». Dar după aceea – continuă cronica ungară povestirea – înaintând fără grijă mai departe prin… păduri, când se înfundase pe nişte poteci foarte înguste”, Nicolae,

voievodul Transilvaniei, «*a fost atacat de mulţimea Românilor din păduri şi din munţi şi a rămas mort împreună cu vrednicul bărbat Petru vicevoevodul său, cu Descu zis*
Vas, cu Petru Ruffus, castelanul de la Cetatea de Baltă, cu Secuii Petru şi Ladislau, bărbaţi viteji, şi cu alţi numeroşi ostaşi şi nobili de seamă. Şi după ce Ungurii, părăsind oastea, dădură dosul şi o rupseră la fugă, ajungând prin locuri noroioase şi mlăştinoase, mulţi dintre ei fură ucişi de Români; numai câţiva au scăpat cu mare primejdie pentru persoana lor şi cu pagube în avut. Iar trupul voievodului Nicolae, scoţându-l cu luptă grea din mâinile Românilor" l-au adus în Ungaria, să-l înmormânteze la Strigoniu, în mănăstirea Fecioarei Maria». Toate acestea s-au petrecut înainte de 7 Iunie1369.

În timp ce pârcălabul Dragomir repurta victoria sa hotărâtoare, un alt corp de oaste muntean, pornind din Amlaş ataca ţinuturile vecine înconjurătoare. Atunci a ars mănăstirea de la Tălmaciu şi odată cu ea, documentele de moşii ce fuseseră depuseacolo de unii proprietari. Faptele arătau prin urmare că Vladislav nu poate fi supus. De aceea Ludovic se grăbeşte să încheiepace. Voievodul muntean păstrează feudele de peste munţi – ceea ce implica evident recunoaşterea suzeranităţii – iar cumnatul său Sracimir este reîntronat în Bulgaria apuseană. Se poate spunedeci că războiul pornit pentru distrugerea lui Vladislav, se terminase în favoarea acestuia. La 25 Noiembrie 1369, voievodul muntean purtând chiar în titlul său menţiunea stăpânirii Făgăraşului şi a Severinului, recomanda catolicilor din ţară să primească aşa cum. Se cuvine, cu cinste, pe episcopul care venea să-i viziteze. Relaţiile; cu Ungurii erau prin urmare din nou bune. Nici de data aceasta însă ele n-au durat mult. În primăvara anului 1373, regele Ludovic ia o măsură care dovedeşte că survenise iarăşi o stare de

încordare» Prin actul din 16 Martie, el interzice anume să se mai importe sare din Ţara Românească. Era o măsură care aducea serioaseprejudicii vistieriei lui Vladislav. Pe de altă parte, numai peste două luni, la 15 Mai, Papa Grigore al XI-lea dădea o circulară prin care invita pe arhiepiscopul de Strigoniu şi pe episcopul Transilvaniei să afurisească *pe toţi locuitorii care vor vinde arme Românilor şi Turcilor*. Iar peste un an şi ceva, la 6 Iulie 1374, mai mulţi notabili sau boieri români fugeau din Ţara Românească în Ungaria şi arătau că Vlaicu s-ar fi aliat cu Turcii. Ştirea este verosimilă şi concordă cu circulara papei prin care se interzicea vânzarea arme «Românilor şi Turcilor».

Gum s-ar explica însă această atitudine a lui Vlaicu, alianţa sa cu «necredincioşii» împotriva cărora luptase la 1368? Noi credem că în felul următor: Turcii erau atunci în plină expansiune politică şi militară. Din Asia Mică, unde puterea lor crescuse încetul cu încetul, ei trecuseră în 1356 – 7, folosindu-se de luptele interne ale Bizantinilor, în Europa, ocupând cetatsa Galipoli. Peste câţiva ani.

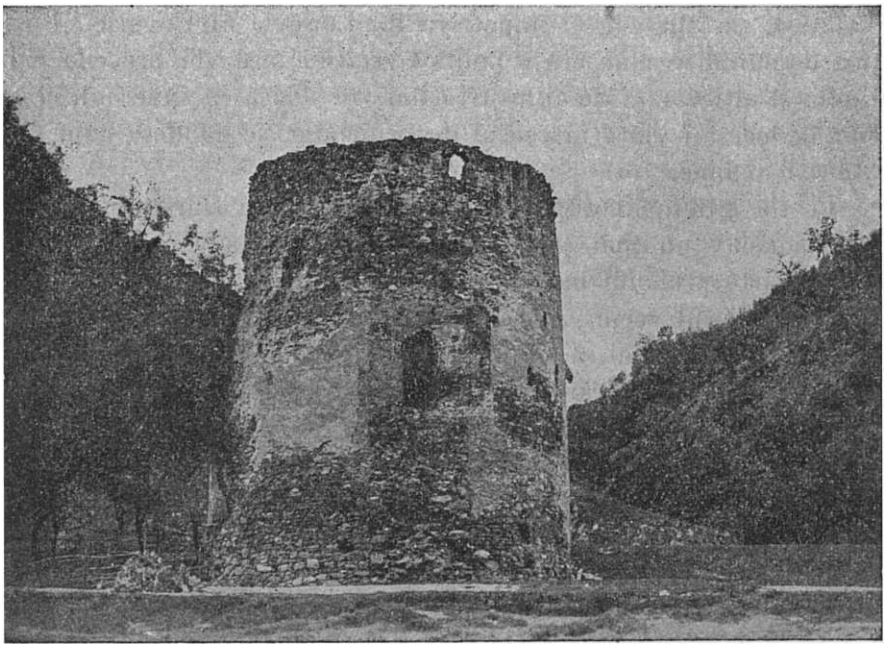

Fig. 125.

— T Turnu Roşu”, cetate medievală pe valea Oltului, păzind intţarea
În Transilvania.
În primăvara lui 1361, ei cucereau, sub Murád I, Adrianopole şi de aci, în scurtă vreme, o bună parte a Peninsulei Balcanice. În 1368 erau aliaţi cu Şişman, ţarul Bulgariei răsăritene, şi atacau împreună, după cum am văzut, Vidinul şi Bulgaria apuseană. Cu acest prilej, i-a cunoscut pentru întâia dată Vladislav. E drept că această primă ciocnire a fost favorabilă domnului muntean; el a putut însă să-şi dea seama de pe atunci de ceea ce reprezentau noii năvălitori. Când – din motive pe care nu le cunoaştem – relaţiile cu Ungurii se stricară iarăşi, Vladislav, pentru a preîntâmpina un nou atac, făcu deci alianţă cu acei care reprezentau – şi strălucita biruinţă din câmpia Mariţei în 1370 venea s-o confirme încă odată – cea dintâi forţă militară din răsăritul Europei. S-a Crezut de unii istorici ai noştri că şi domnul muntean ar fi fost, prin contingentul său de oaste trimis acolo, între creştinii învinşi de Turci pe Câmpia Mariţei; în realitate e vorba de «Valahia» din părţile Tesaliei, nu de aceea nord-dunăreană. Vladislav a avut cu Turcii numai o singură ciocnire, în 1368, iar pe urmă, în 1373 – 4, s-a aliat cu ei împotriva lui Ludovic al Ungariei. Politica domnului român era o politică *realistă*; aşa vor proceda mai târziu şi alţi domni de-ai noştri când vor vedea că suveranii creştini, în loc să-i ajute în ceasul de primejdie, se gândesc cum să-i atace mai bine.
Ce s-a întâmplat după Iulie 1374 şi până la sfârşitul domniei lui Vladislav nu mai ştim: documentele lipsesc cu desăvârşire. Este foarte probabil însă că Ludovic n-a mai îndrăznit să atace pe primejdiosul vecin care îi nimicise în 1369 o întreagă armată. S-a mulţumit numai să ţie la fruntarii pază puternică, în cetăţile de la Bran şi de la intrarea Oltului în munţi, cetăţi pe care le ridicase în

1370. Cunoaştem actul din acest an prin care el scuteşte «Universitatea» Saşilor din Ardeal, adică totalitatea lor, de a contribui la isprăvirea acestei de a doua cetăţi, făcute – spune documentul – «pentru apărarea şi siguranţa locuitorilor» de acolo (vezi fig. 125). Amintirea incursiunii lui Vladislav din 1369, când arsese mănăstirea de la Tâlmaciu era – se vede – foarte vie în, mintea tuturor.

Tot din lipsă de documente nu ştim nici relaţiile cu statul" întemeiat de curând, al Moldovei.

Propaganda catolică. În urma tratativelor urmate cu regele Ungariei, Nicolae Alexandru recunoscuse jurisdicţiunea episcopului Transilvaniei asupra catolicilor din Ţara Românească. În timpul lui Vladislav, acest episcop trimite un reprezentant al său ca să-i viziteze şi să îndeplinească toate atribuţiile episcopale, adică sfinţiri de biserici, de preoţi, etc. Ni s-a păstrat documentul din 25Noembrie 1369 – prin care Vladislav recomandă catolicilor din ţară să-l primească cu onoare şi, în acelaşi timp, porunceşte dregătorilor să nu-i puie nicio piedecă, ci dimpotrivă să-i dea tot sprijinul.

Propaganda catolică dorea însă mai mult. Ea ar fi vrut să câştige chiar pe Domn, aşa cum va izbuti peste puţin timp în Moldo va, cu Laţco. Nădejdea într-o asemenea convertire era cu atât mai îngăduită, cu cât unul din membrii familiei lui Vladislav – Doamna Clara – era catolică. Nu ne miră deci scrisoarea Papei Urban al V-Lea din 1370 prin care invită pe Domn să treacă la catolicism, punându-i înainte tocmai exemplul Doamnei Clara. Vladislav însă nu numai că n-a ascultat această propunere, dar, dimpotrivă, a dat o atenţie deosebită ortodoxismului, creiând încă o eparhie în părţile oltene şi întemeind prima mănăstire, Vodiţa.

În 1372 Papa Grigore al XI-lea concede călugărilor minoriţi din

Bosnia să poată construi biserici şi capele în Serbia şi în «Basarat» adică în ţara Basarabilor. Un an mai târziu, dispoziţia se repetă, dar de data aceasta, Ţara Românească e numită întâi «Vlahia» apoi, a doua oară «Vlahia mare» («maiorem Wlachiam»). E interesantă – pentru felul cum eram cunoscuţi la Roma – pomenirea, în acest ultim act, a «Vlahilor schismatici * «*dintre care mulţi locuiesc în corturi, pe păşuni, păscând vitele, din care au foarte multe*».

Întemeierea celei de a doua eparhii muntene. Faţă de mărimea ţării care se întindeade la Severin până la părţile Chiliei, trecând şi peste munţi, în Amlaş şi în Făgăraş – şi drumurile pe atunci erau foarte grele – faţă mai ales de numărul tot mai mare al locuitorilor, un singur ierarh s-a dovedit în scurtă vreme a fi prea puţin. Mitropolitul Iachint, cel numit în 1359, nu putea birui singur toate obligaţiile înaltei sale slujbe. Biserici se clădeau peste tot – suntem într-un moment de puternică expansiune a elementului românesc dintre Carpaţi şi Dunăre – şi trebuiau deci sfinţite; numeroşi preoţi trebuiau hirotonisiţi; mitropolitul nu mai prididea. De aceea, în 1370, se hotărăşte numirea încă a unui le –, rarh pentru Ţara Românească. Încă mai înainte, noi bănuim chiar îndată după ce fusese întărit ca mitropolit, Patriarhul din Constantino pol chemase la sine pe Iachint, pentru închinare, după obicei, dar probabil şi pentru ca să stabilească legături mai strânse* să şi-l apropie, spre a-şi asigura astfel prin el o influenţă puternică în Ţara Românească. Nicolae Alexandru care voia să fie stăpân asupra organizaţiei bisericeşti din ţară – la noi întotdeauna domnul a hotărât în ultima instanţă asupra părţii de organizare, asupra numirilor şi demiterilor de ierarhi – nu i-a îngăduit însă lui Iachint să se ducă la Constantinopol. Pretextul era drumul greu şi frica de ciumă care se vede că bântuia pe atunci. Gând s-a simţit nevoia

încă a unui ierarh în Ţara Românească, patriarhul l-a chemat din nou pe Iachint, dar fără folos. În scrisoarea prin care se – scuză că nici de data aceasta nu poate veni, Iachint arată că e «slab de tot şi fără puteri”, aşa cum poate mărturisi şi mitropolitul Vidinului. În locul lui vine însă preotul dicheofilax Daniil Critopol, trimis de domn şi de boieri, care-l vor ca arhiereu. Dacă Patriarhul este de aceeaşi părere şi-l hirotoniseşte, el nu se opune: aibă acela «învoire şi voie şi iertare de la mine». Lucrurile s-au petrecut într-adevăr după cum doriseră domnul şi boierii. Daniil, care-şi schimbă acum numele în Antim, e hirotonisit, cu aprobarea sinodului din Constantinopol, ca «mitropolit al unei părţi – a Ungrovlahiei» – nu se precizează care anume – cealaltă parte rămânând lui Iachint. Se pare că noul ierarh avea să păstorească în Oltenia. Înainte de a pleca din Constantiponol spre ţară, el dă şi o declaraţie în scris că nu va face nicio supărare lui Iachint «ci-l voi iubi pe dânsul şi-l voi cinsti şi îi voi fi prieten». Titlul de «mitropolit al unei părţi a Ungrovlahiei» noi credem că trebuie luat mai de grabă în înţelesul de episcop; ca să fi fost amândoi mitropoliţi, egali ca drepturi şi grad, ni se pare mai greu de admis, deşi exclus n-ar fi nici aceasta. Reşedinţa celui de al doilea ierarh a fost, după toate probabilităţile, la Severin. Cu acest titlu de «mitropolit al Severinului» apare urmaşul său Atanasie în hrisovul Copiei din 8 Ianuarie 1394.

În Septembrie 1378, Iachint nu mai era în viaţă; în locul lui găsim pe «Hariton, mitropolit al Ungrovlahiei şi protos al Athosului». Acesta fusese mai înainte egumeû la mănăstirea Cutlumuz din Sfântul Munte, ctitoria lui Nicolae Alexandru şi a lui Vladislav voievod. Având însuşiri deosebite de cărturar şi de organizator, iubind «din tinereţe» viaţa călugărească, fiind apoi agreat de domn, de boieri şi de întreaga ţară, el a fost ales ca initropolit al unei părţi din Ungrovlahia, după moartea lui Iachint. Data actului

slav din arhiva mănăstirii Cutlumuz, care vorbeşte de aceste lucruri se poate deduce mulţumită indicţionului: ea este 1372; în acest an, în luna August, a avut deci loc alegerea lui Hariton.

Întemeierea primelor mănăstiri. Tot în timpul lui Vladislav se înfiinţează şi prima mănăstire din Ţara Românească. Aci este nevoie de o explicaţie. Şi înainte de acest domn a existat o viaţă monahală în ţinuturile noastre. Nu putem să credem că monahismul, aşa de răspândit şi de înfloritor în vremea aceea în toată lumea creştină, numai la noi să nu-şi fi avut adepţi. Au fost şi la noi «pustnici", trăind – asemenea călugărilor daci – prin locuri retrase, prin peşterile munţilor, prin poenile ferite ale codrilor; au fost de sigur şi schituri modeste, de lemn, în jurul cărora vor fi trăit cei care fugeau de larma şi de ispitele vieţii. Mănăstiri însă, clădiri mai puternice, de piatră, cu averi întinse şi cu hrisoave de milostenie de la domni şi de la boieri se pare că n-au existat – noi cel puţin nu cunoaştem niciuna înaintea Vodiţei – sau de vor fi existat, ceea ce-i puţin probabil, nu s-a păstrat nicio urmă a lor.

Aşadar în timpul lui Vladislav se face prima mănăstire. Venise tocmai în vremea aceasta în Ţara Românească un călugăr vestit din Peninsula Balcanică, *Nieodim*. El era de fel din Prilep, din ţara sârbească. Mamă-sa era Sârboaică, tată-său Grec, din Castoria. De timpuriu, Nieodim, care simţea o deosebită aplecare pentru viaţa călugărească, se dusese la muntele Athos, centrul monahismului din tot Orientul ortodox. Erau acolo mănăstiri strălucite şi vechi, în care se puteau deprinde învăţăturile cele mai înalte ale bisericii, meşteşugul cel mai frumos de a zugrăvi lăcaşurile sfinte şi se puteau întâlni şi mulţi dintre puternicii lumii veniţi să-şi găsească aici liniştea sufletului, cum era de pildă fostul împărat bizantin Ioan Cantacuzino, Ioasaf în călugărie. În acest focar luminos al ortodoxiei, la muntele Athos, a venit Nieodim şi în puţină vreme,

prin însuşirile sale, a ajuns stareţul mănăstirii în care intrase. A luat parte apoi la tratativele dintre biserica sârbească – ce fusese mai înainte afurisită de patriarhia din Constantinopol – şi însăşi această patriarhie, tratative care au dus la o împăcare. După unele izvoare, Nieodim ar fi fost chiar rudă cu familia domnitoare din Serbia. Ajuns la noi, el intră în legături cu Vladislav şi-l convinge să zidească o mănăstire, în părţile oltene, spre apus de Severin, lângă apa Vodiţei care i-a dat şi numele. Domnul ia asupra lui cheltuiala zidirii şi înzestrarea cu odoare şi moşii a sfântului lăcaş; Nieodim şi cu ucenicii săi pun munca. Aşa s-a înălţat cea dintâi mănăstirfe din Ţara Românească. Hrisovul ei – primul act intern scris în limba slavă pe care-l cunoaştem – merită să fie reprodus ca o mărturie din cele mai interesante asupra vieţii româneşti din veacul al XIV-lea: «… Eu cel întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul voievod Vladislav, cu mila lui Dumnezeu domn a toată Ungrovlahia, binevoit-am, după îndemn dumnezeiesc, a înălţa mănăstire la Vodiţa în numele marelui şi purtătorului de Dumnezeu, Antonie, ascultând pe cinstitul între călugări Nicodim… De la Domnia mea (a fost) cheltuiala şi dăruirea, iar cu munca lui kir Nikodim şi a fraţilor lui, am zidit şi am zugrăvit. Şi pe cât au îngăduit timpurile am dăruit acum: un tetraevangheliu, ferecat în argint şi aurit, o cădelniţă de argint, vase sfinte de argint, odăjdii preoţeşti de mătase, o pereche; dvere de camhă, cât trebuie bisericii, un epitrahil şi rucaviţe brodate cu fir de argint. Apoi, satul Jidovştiţa, slobod de toată dările şi muncile domneşti şi de oaste, şi peste tot ohabă (adică scutit), şi toate găleţile (dijma din grâne 1) câte vor fide la satul lui Gostea pe Topolmţa, şi, la Dunăre, Venitul domnesc de la opt vârşii şi tot virul (vâltoarea) din mijloc cu toate, şi Dunărea de la padina Nucului până la puntea cea de sus, care duce la Ruşava şi Vodiţa cea Mare pe amândouă laturile, cu nucii şi cu

livezile şi cu Ţerovăţul, cu siliştea Bahnei. După acestea toate, la fiecare praznic al sfântului şi purtătorului de Dumnezeu Antonie, 1000 de perperi din casa Domniei Mele, şi săracilor să se împartă 300 de perperi, şi 12 burdufe de brânză şi 12 caşcavaluri şi o majă de ceară şi 12 postavuri de mantale şi 12 perechi de încălţăminte şi 12 cergi. Acestea toate hotărându-le şi dăruindu-le pe fiecare an din casa Domniei Mele, iarăşi am aşezat Domnia Mea, după sfat, ca, după moartea lui kir Nicodim, să nu fie volnic a pune în locul acela stareţ nici domnul nici arhiereul, nici careva altul; ci cum va zice kir Nicodim şi cum va aşeza, aşa să ţină călugării care sunt acolo şi ei singuri să-şi pună stareţ. Şi acestea toate rog pe toţi urmaşii să üu le schimbe; iar cine se va încerca să le schimbe sau ceva măcar din ele, pe acela să-l bată Domnul Dumnezeu şi Prea Cinstita Sa Maică şi sfântul şi marele şi purtătorul de Dumnezeu Antonie, şi aici şi în veacul viitor, amin. Io Vladislav voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn“.

Tot în timpul acesta, şi tot cu munca lui Nicodim, s-a început şi mănăstirea *Tismana*. Pomelnicul mănăstirii pune ca cel dintâi ctitor al ei pe Vlaicu Vodă, în timp ce hrisovul din 1385 de la Dan I aminteşte numai de Radu Voievod. Explicaţia pare a fi următoarea: În timpul şi cu ajutorul material al lui Vlaicu, Nicodim a ridicat o biserică modestă, de lemn-tradiţia precizează chiar şi lemnul anume: *tisa*, un soi de brad – care apoi a fost înlocuită, sub Radu, de o biserică de zid, mai mare şi mai înfăţişătoare.

La înzestrarea Tismenei şi a Vodiţei a contribuit şi «ţarul» Lazăr al Sârbilor care închină acestor două mănăstiri zece sate, în Serbia. Fiul său Ştefan a confirmat această danie; de aceea, pomelnicul Tismenei îi trece pe amândoi pi între ctitori.

Se pare că şi mănăstirea Cotmeana are ca prim ctitor tot pe Vlaicu Vodă. Pomelnicul acestei mănăstiri începe cu cr Vladislav Voievod»

după care urmează Radu Voievod, Dan Voievod şi Mircea Voievod.
Dacă este să credem tradiţia, atunci tot Nieodim a făcut şi mănăstirea din *Prislop*, în ţara Haţegului, aceea de la *Gura-Motrului*, precum şi biserica de la *Ilovăţ*. La satul Ponqare, se spune că locuitorii nu l-ar fi lăsat să clădească, de teamă ca voievodul să nu le ia moşiile spre a înzestra cu ele noul lăcaş, şi l-au gonit, ba l-au învinovăţit şi de furt, punându-i pe ascuns o pasăre în desagi. Atunci Nieodim i-ar fi blestemat să nu se mai hrănească din plugărie, ci să ajungă cimpoieri.
Vladislav Voievod a fost ctitor şi la mănăstirea *Cutlumuz* din Sfântul Munte. După exemplul tatălui său şi după rugămintea şi povaţa egumenului acestui lăcaş, Hariton, care mai pe urmă a ajuns şi mitropolit al Ungrovlahiei, a dăruit domnul muntean, în Septembrie 1369, o mie două sute de galbeni şi alte daruri, pentru ca din ele să se restaureze, să*se mărească şi să se înfrumuseţeze mănăstirea adică biserica, trapezăria şi chiliile. Domnii următori, între alţii Mircea cel Bătrân, au urmat această pildă, încât Cutlumuzul a putut fi, pe drept cuvânt, socotit ca o «lavră» românească.
Viaţa economică. Vladislav n-a fost însă numai un iscusit diplomat, un ostaş viteaz şi un drept credincios; el s-a relevat şi ca un bun gospodar, un priceput economist, luând o serie de măsuri care au ajutat mult viaţa economică a ţării. El a întărit Braşovenilor «libertăţile» lor de negoţ pe care le aveau «din vechime» în Ţara Românească. În diploma, scrisă latineşte, pe care le-o eliberează în 1368 se prevăd şi vămile pe care vor avea ei să le plătească; pentru mărfurile ce se desfac în ţară, vor plăti numai o vamă, aceea obişnuită din vechime; ea se va percepe la Câmpulung sau în apropiere de acest oraş. De vama cealaltă, de la Slatina, sunt scutiţi. Pentru mărfurile de transit, vama se plăteşte de două ori:

odată la Câmpulung şi a doua oară la Dunăre. Cei care vor lua însă drumul *Brăilei*, aceia sunt scutiţi de vamă la mărfurile – exportate prin acest punct; ei vor plăti numai pentru cele importate. Rostul ultimei măsuri e limpede: domnul voia să favorizeze tiesvoltarea acestui port dunărean.

Fig. 126.
— Monede de argint de la Vlaicu Vodă (I-III) şi de la Radu I Bas arab (IV-VI). Monedele I, IV, V cu inscripţia în limba slavă; cele cu nr. II, III, VI, în limba latină. (Clişeul Profesor C. Moisil).

Pentru uşurarea tranzacţiilor, Vladislav bate şi monedă: din timpul lui datează cei dintâi bani munteni; alţii mai vechi nu s-au descoperit până acum. Înainte de a avea o monedă proprie, de altfel şi după aceea, locuitorii Ţării Româneşti au întrebuinţat monede străine, în special: aspri şi perperi bizantini, galbeni italieni, numiţi florini, şi bani de argint de ai ţarilor bulgari şi sârbi. Moneda lui Vladislav este de argint şi are mărimea unei piese de cinci lei de astăzi. Pe avers, ea poartă inscripţia, în caractere latine: M. LADIZLAI WAIWODE între două cercuri de perle. În

mijloc este un scut, împărţit în două, în sensul lungimii. În jumătatea din stânga se văd patru grinzi transversale, în cea din dreapta, câmpul e gol. Pe revers se citeşte cuvântul: TRANSALPINI, iarăşi între două cercuri de perle. În mijloc e un coif închis, purtând deasupra un vultur îndreptat spre stânga, dar având capul întors în sens contrar (vezi fig. 126).

Vladislav a fost căsătorit: pe soţia ва o chema *Cherana* sau – dacă emendaţia ce s-a propus e justă – Cheraţa. A avut un frate: pe Radu, care i-a urmat în domnie.

Mormântul lui Vladislav nu-l cunoaştem. Se bănuieşte că ar fi la Biserica Domnească din Curtea de Argeş, în mijlocul naosului* în mormântul în care s-a descoperit un fragment de inscripţie funerară, cu literile slave ЛЯ И6, deci prin reconstituire: [] ла [д] нс [лавъ]. Alţii cred însă că ar fi îngropat la Tismana. O dovadă sigură n-avem pentru niciuna din aceste păreri.

BIBLIOGRAFIE

Vlaâcu Vodă: 1. N. IORGA, Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365 – 9 şi politica lui Vladislav Vodă faţă de Unguri. Un episod din cucerirea Peninsulei Balcanice de Turci, în Conv. Lit., XXXIV (1900), p. 962 – 999;

2. Al. Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Bucureşti, 1909,493 p. În 8°;

3. N. IORGA, Istoria comerţului românesc. Drumuri, mărfuri3 negustori şi oraşe, vol. I. Până la 1700, Vălenii de Munte, 1915,359 p. În 8°; 4. G. Auner, Episcopia catolică a Argeşului, în Rev.

— Cât., IV (1915), p. 439 – 451; 5. Şi. NiCOlaescu, Domnia lui Alexandru Vodă Aldea, ţiul lui Mirqea Vodă cel Bătrân 1431 – 1435, Bucureşti, 1922,48 p. În 4°; 6. N. IORGA, Mormântul lui Vladislav-

Vodă, în Rev. Lst., VIII (1922), p. 125 – 127; 7. V. MOTOGNA, La războaiele lui Vlaicu Vodă cu Ungurii, 1368 – 9, în Rev. Ist., IX (1923), p. 12 – 20; 8. G. MOlălL, Monetăria Ţării Româneşti în timpul dinastiei Basarabilor, în Anuar. Lst. Cluj, III (1924 – 5), p. 107 – 159; 9. I. MlNEA, Cherana sau Cheraţa? în Cercet. Ist., I (1925), p. 412 – 414; 10. GR. Nandriş, Un document privitor la împărţirea mitropoliei Ţării Româneşti 1372 (1373), Cluj, 1931,5 p. În 4°; 11. P. LemeRLE, À propos de la fondation du monastère de Koutloumous: un faux chrysobulle d-Alexis III Empereur de Trêbizonde, în Bulletin de Correspondance Hellénique, LVIII (1934), p. 221 – 234; 12, GrRlgore Nandriş, Documente româneşti în limba slavă din mănăstirile muntelui Athos 1372 – 1658, Bucureşti, 1937,312 p. În 8°; 13. Franz Babingbr, Rumeli, Rumelien, în Enzyklopädie des Islam, III. Band, Leiden, 1937, p. 1271.

V. Şi p. 358, nr. 13; p. 386, nr. 1 şi 8; p. 393, nr. 7.

RADU I ŞI DAN I

Aşa cum ni-l arată veşmintele şi podoabele sale, Radul Basarab poate sta cu cinste alăturim de cei mai străluciţi monarhi ai Europei feudale.

Gât a, domnit Radu I Basarab nu se ştie *în* mod precis. Documente de la el nu ni s-au păstrat, iar indicaţiile vechilor cronici muntene n-au valoare deoarece pentru întreg veacul al XIV-lea ele sunt completamente greşite. Unii dintre istoricii noştri se întrebau până nu de multă vreme dacă într-adevăr Radu a domnit. Astăzi, acest lucru se ştie cu certitudine: avem o serie de dovezi sigure în acest sens. Domnia lui n-a putut începe înainte de 1374, de când datează ultima menţiune despre Vladislav Voievod, predecesorul său; în

1378, Radu domnea însă; în acest an ştim – potrivit unei însemnări de pe documentul din 5 August 1424 referitor la mănăstirea Tismanacă «s-a sfinţit biserica» mănăstirii. Cum Radu este – potrivit şi hrisoavelor şi pomelnicelorctitorul cel dintâi al Tismanei, rezultă că începutul stăpânirii sale trebuie să fie anterior măcar cu câteva luni» Şfârşitul ei are loc înainte de 3 Octomvrie 1385, când se constată că domneşte fiul său *Dan*.

Relaţiile cu Ungurii. Ştim că spre sfârşitul vieţii sale, Vladislav era în raporturi încordate cu Ungurii. Aceeaşi politică o urmează şi fratele său Radu. O cronică italiană, «Cronaca Carrarese» vorbeşte de o expediţie pe care a făcut-o Ludovic regele Ungariei, între 5 Iulie şi 14 August 1377, împotriva lui «Radano prinzipo di Bulgaria infedelle». Dacă acest «Radano» e tot una cu voievodul muntean, aşa cum s-a presupus şi credem pe bună dreptate, atunci rezultă că se ajunsese chiar la război. Titlul de «prinzipo di Bulgaria»

Pe care-l poartă Radu s-ar explica prin stăpânirea sa asupra Vidinului şi ţinutului înconjurător, stăpânire atestată – pretind unii cercetători – de o inscripţie slavă ce se găseşte în Biserica Domnească din Curtea de Argeş. Într-adevăr, această inscripţie – dacă a fost bine citită, ceea ce nu-i deloc sigur – prezintă pe Radu ca «domn singur stăpânitor al Ungrovlahiei, al Vidinului şi al oblastiei (adică ţinutului) Vidinului». Tot voievodul muntean ar fi şi acel «Godon» pe care un document din 1377, aflător azi la Muzeul din Budapesta, Ü aminteşte că a luptat cu Ungurii.

Cronica italiană pomenită mai sus arată că Ludovic ar fi fost biruitor asupra lui «Radano». Ştirea este însă greşită, deoarece documente ulterioare, absolut sigure, ne spun dimpotrivă că regele ungur nu izbutise să supuie pe Radu. Căci altfel ce sens ar avea actul din 19 Noiembrie 1377 – trei luni numai după expediţie – prin care Ludovic făgăduieşte Saşilor din Braşov că «iaca, *aşa cum*

speră, Ţara Românească va ajunge în mâinile sale», el le va uşura vama pe care trebuiau s-o plătească. Expediţia, prin urmare, nu dusese la rezultatele aşteptate, la supunerea lui Radu. Nici în anii următori, speranţa lui Ludovic nu s-a îndeplinit. În 1382, puţin înaintea morţii sale, regele ungur interzicea negustorilor străini care ar veni la Sibiiu să treacă cu mărfurile lor în Ţara Românească şi totodată poruncea castelanului de Orşova să privegheze cu luare aminte «zi şi noapte» Ia hotarele ţării şi să-i raporteze despre cele ce s-ar întâmpla sau ar auzi. Relaţiile cu Radu erau prin urmare încordate: Domnul muntean nu voise să recunoască suzeranitatea puternicului său vecin şi înţelegea să-şi păstreze întreaga independenţă. De aceea, Radu nici n-a stăpânit feudele de peste munţi. Pentru Amlaş, există o dovadă documentară: actul din 1383 prin care regina Maria, fiica lui Ludovic, donează «posesiunea noastră regală numită Amlaş» cu «satele româneşti» Seliştea, Tilişca, Sibiel şi Cacova, episcopului catolic din Transilvania, Aşadar, această feudă fusese luată Domnului muntean. În ce priveşte Făgăraşul, n-avem nicio indicaţie; e probabil însă că avusese aceeaşi soartă. Cât despre Severin, credem că el rămăsese Domnului muntean: un indiciu în acest sens este ordinul citat mai sus al lui Ludoviccătre castelanul «de Orşova”, fără să se menţioneze ceva despre cetatea Sevei inului sau despre un ban unguresc de Severin, aşa cum se făcuse de pildă în 1376, când ş pare Ioan Trentul cu această demnitate. Teritoriul Banatului de odinioară al Severinului se împărţise acum în două: o parte în spre răsărit, cuprinzând actualul judeţ al Mehedinţilor, şi, poate, o fâşie din Gorj şi Dolj, pe care o stăpânea, împreună cu cetatea Severinului, Domnul muntean, partea cealaltă, în spre apus, cuprinzând restul formaţiunii de apărare de odinioară şi având ca puncte întărite Orşova şi Mehadia, sub

stăpânirea Ungurilor. Prin această împărţire puteau prin urmare şi Radu şi Ludovic să se considere ca având Banatul de Severin; de fapt însă stăpâneau fiecare numai câte o parte a lui.

În legătură cu acest fapt s-ar putea explica numele curios de «Pankraz j> pe care i-l dă lui Radu biografia regelui Sigismund al Ungariei scrisă de Windecke între 1433 – 1443. Acest izvor, pomenind pe Vlad Dracul spune că era fiul lui Mircea («Merzeweydan al cărui părinte se numea «*Pankraz cel înţelept*» («Pankraz dem Weisen»). Numele ar fi Pank-rat (Pancratius) o forma greşită pentru Ban Radu. E o simplă ipoteză. Mai interesant è calificativul de «înţelept» care i se dă tatălui lui Mircea şi care dovedeşte prestigiul şi faima de care s-a bucurat voievodul muntean în faţa străinilor.

Relaţiile cu ceilalţi vecini nu ne sunt cunoscute. Dacă inscripţia de la Biserica Domnească din Curtea de Argeş a fost bine citită, atunci Radu a stăpânit la un moment dat – întocmai ca şi tatăl său Vlaicu – Vidinul. Cum a ajuns el în posesia acestei cetăţi şi cât timp a ţinut-o, sunt chestiuni la care urmează să se răspundă numai dacă faptul se va adeveri. Într-un atare caz, va trebui să se ţie seamă şi de legăturile de rudenie şi de alianţă care existau între cele două dinastii încă din vremea lui Basarab întemeietorul*

Intre stăpânitorii din Bulgaria, Şişman şi Sracimir, fiii din două căsătorii ai ţarului Alexandru, continua în vremea aceasta conflictul care începuse încă din timpul lui Vladislav. Poeziile populare sârbe şi bulgare amestecă în acest conflict şi pe Radu, Domnul din «Vlaşca", adică din Ţara Românească, spunând că ar fi luat şi el parte la lupte. Cât temei se poate pune pe o asemenea mărturie, e greu de precizat; fapt este că alte izvoare nu amintesede o atare participare a Domnului muntean.

Întemeierea marilor mănăstiri şi confundarea Ini Radu cu

întemeietorul ţării. Dar nu prin politica sa externă a rămas Radu Voievod în amintirea urmaşilor săi. Pe aceştia i-a impresionat o altă latură a activităţii lui şi anume sprijinul pe care l-a dat el vieţii bi

Fig. 127.

— Biserica măn & stirii Cotmeana.

Sericeşti prin zidirea marilor mănăstiri. *Radu este ctitor la Tismana, la Cozia şi la Cotmeana*, în afară de alte fundaţii mai mărunte. În locul vechiului lăcaş de lemn, pe care – după tradiţie – l-a ridicat e – poate cu ajutorul lui Vlaicu – călugărul Nicodim, a început Radu Voievod să înalţe la Tismana, o biserică şi chilii de zid. Sfinţirea noului lăcaş a avut loc-potrivit unei însemnări dorsale de pe un document al mănăstirii din 5 August 1424 – în 1378 (6886), Dar, aşa cum ne spune hrisovul urmaşului său Dan, 4 scurtându-i-se viaţa", Radu n-a apucat să o desăvârşească adică, probabil, să o zugrăvească şi să-i isprăvească ecareturile. I-a dăruit însă de la început satul Vadul Cumanilor cu jumătate din Toporna, apoi balta Bistreţul, de la Topliţa până la Gârla cea repede din sus de Covaciţa, de asemenea satul Hrisomuinţii şi o parte din satul Tismana. Aşadar, Radu a şi înzestrat bogat ctitoria sa. Tot el este şi cel dintâi ctitor al Coziei şi al Cotmenei. O ştim din documentul nepotului său Mihail, fiul lui Mircea cel Bătrân, dat în 12 Iunie 1418 «amândurora mănăstirilor *carile sunt zidite de moşul domniei mele* şi de părintele domniei mele, de la Cozia, a sfintei începătoarei de viaţă Troiţe, şi a Suntei Bune Vestiri, carea este la Cotmeana» (vezi fig. 127). De fapt, la Cozia, Radu a făcut *lăcaşul cel vechi*, azi în ruine şi cunoscut de popor sub numele de *Cozia veche*. Acestui lăcaş i s-au făcut danii chiar de la început, Un document posterior, din 1388, aminteşte de via de la Râmnic pe care a închinat-o mănăstirii «jupanul Buda» pe vremea lui Radu Voievod şi cu «voia» acestuia.

La Cotmeana, întocmai ca şi la Tismana, Radu va fi înlocuit lăcaşul de lemn al înaintaşului său printr-unul nou, de zid. Iar în cazul când, *de la început*, din vremea lui Vlaicu, lăcaşul ar fi fost de zid, – stilul lui nu se opune unei atari supoziţiiatunci noul ctitor îl va fi

desăvârşit, adăugându-i toate ecareturile necesare şi înzestrându-l. Radu este ctitor şi la Biserica Domnească din Curtea de Argeş. Pomelnicul acestei biserici îl consideră chiar drept cel dintâi ctitor, deoarece începe prin Radu Voievod şi soţia lui, Ana Doamna. De fapt însă, el n-a făcut decât să desăvârşească lăcaşul ridicat de înaintaşii să-l La moartea marelui Basarab, biserica se ridicase din roşu: dovadă e grafitul de pe peretßle de miazănoapte al ei, grafit săpat *înainte de a se tencui zid*ul. În timpul lui Nicolae Alexandru se slujeaân biserică: unul din mormintele descoperite în interiorul ei cuprinde rămăşiţele unui fiu al lui Domnului, cu numele Voislav. După toate probabilităţile, Radu e cel care a zugrăvit biserica; din porunca lui s-au executat admirabilele fresce care amintesc mozaicurile bisericii Chora (azi moscheea Kahrie Djami) din Constantinopol (vezi fig. 128,129 şi 131). El figurează pe tabloul ctitoricesc, împreună cu soţia sa; numele Domnului nu se poate citi.

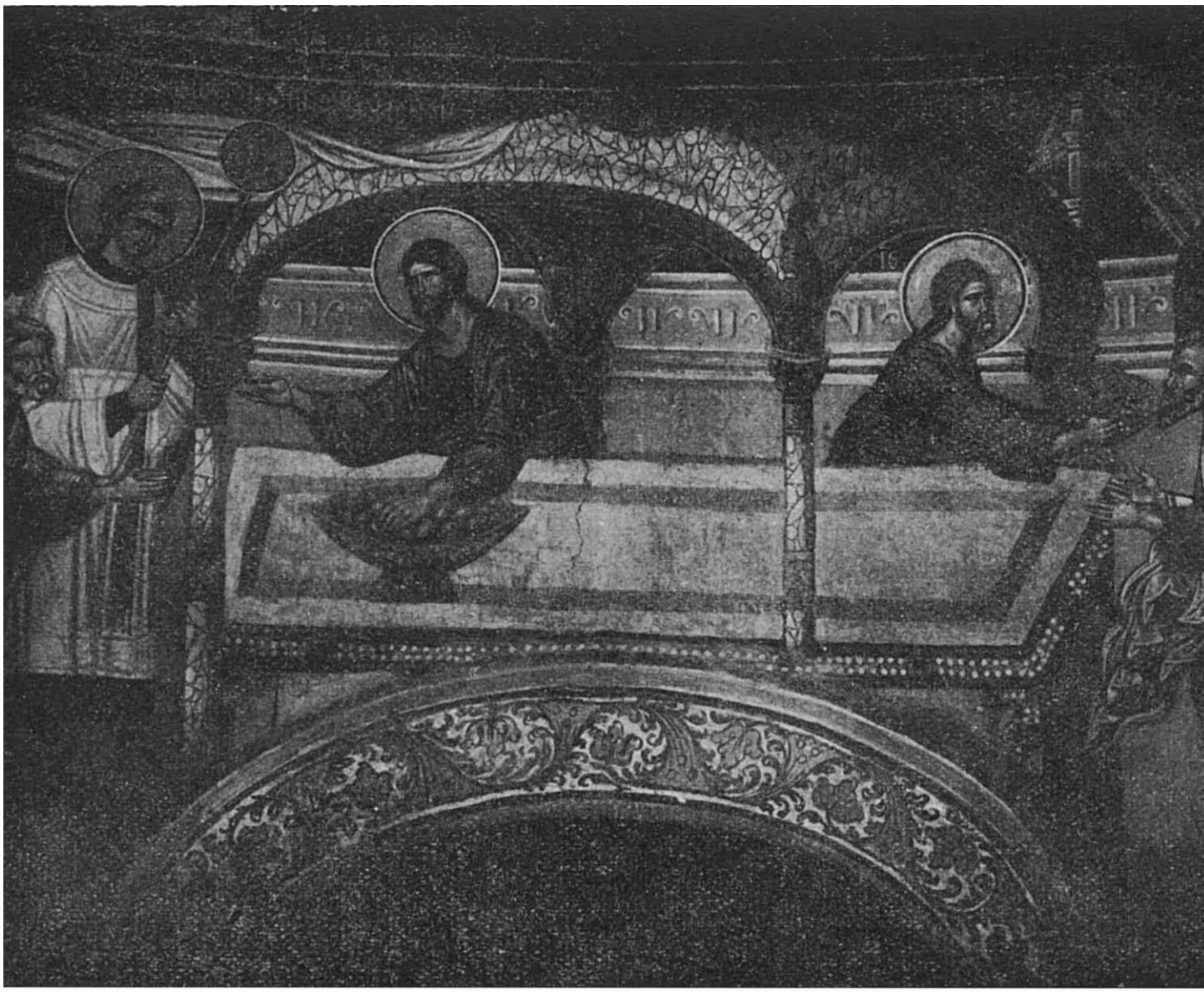

Fig. 128.

— Pictură în Biserica Domnească din Curtea de Argeş. Imită nlozaicurile bizantine ale bisericii Chora din Constantinopol (veacul al XIV-lea).

Deoarece începutul inscripţiei este distrus. El trebuie însă să fi foşti ct Io Radul Voievod”, aşa cum îl întâlnim în documentele urmaşilor săi imediaţi, în pomelnicul episcopiei de Râmnic, acela al mănăstirii Argeş precum şi în prima versiune a pomelnicului mănăstirii Câmpulung. În alte acte însă, din veacul al XVII-lea, în cronicile.

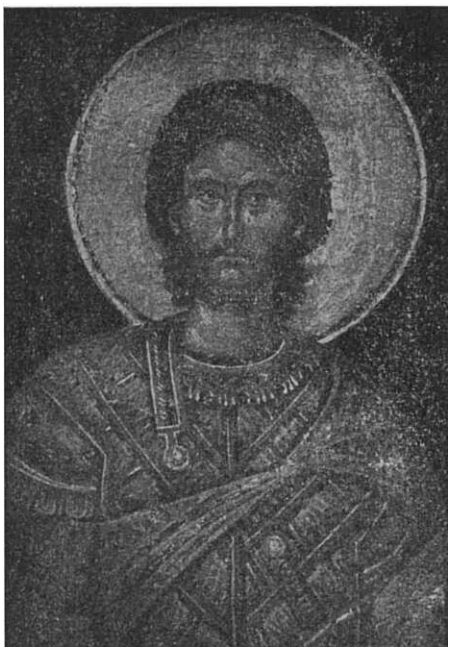

Fig. 129.

— Pictură din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş, înfăţişând pe Mântuitor (veacul al XIV-lea).

Muntene, în tradiţia literară, precum şi în unele pomelnice numele lui apare sub forma. «Radu Negru Voievod"; se face prin urmare o confuzie cu legendarul Negru Vodă al tradiţiei: Radu Basarab, fratele lui Vladislav şi urmaşul acestuia în domnia Ţării Româneşti este socotit una şi aceeaşi persoană cu întemeietorul statului. Cum s-a făcut această confuzie?" Explicaţia credem a fi următoarea: Radu în calitatea sa de ctitor al marilor mănăstiri şi al Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş, figurează în fruntea pomelnicelor acestor sfinte lăcaşuri. Cu vremea, pierzându-se amintirea înaintaşilor] săi. Călugării şi-au zis că acela care e primul în pomelnic, trebuie să fi fost şi primul voievod al ţării, întemeietorul ei adică. Cum însă tradiţia ştia că întemeietor pe *Negru Vodă*, (vezi fig. 130) contopirea acestor nume a urmat de la sine şi s-a creat astfel numele hibrid Radu-Negru. *În realitate, un voievod cu acest*

numeîi **aexistat niciodată*. Confuzia e veche: ea se produsese deja în a doua jumătate a veacului al XVI-lea. În 1576, Alexandiu al II-leav întărind mănăstirii Tismana «satul ce să cheamă Comanii» spune că el i-a fost «moştenire şi întărire încă din zilele răposatului Negru Voievod». Mai mult, pentru a nu exista nicio îndoială, adaugă chiar: «încă am citit Domnia mea şi cartea răposatului Negru

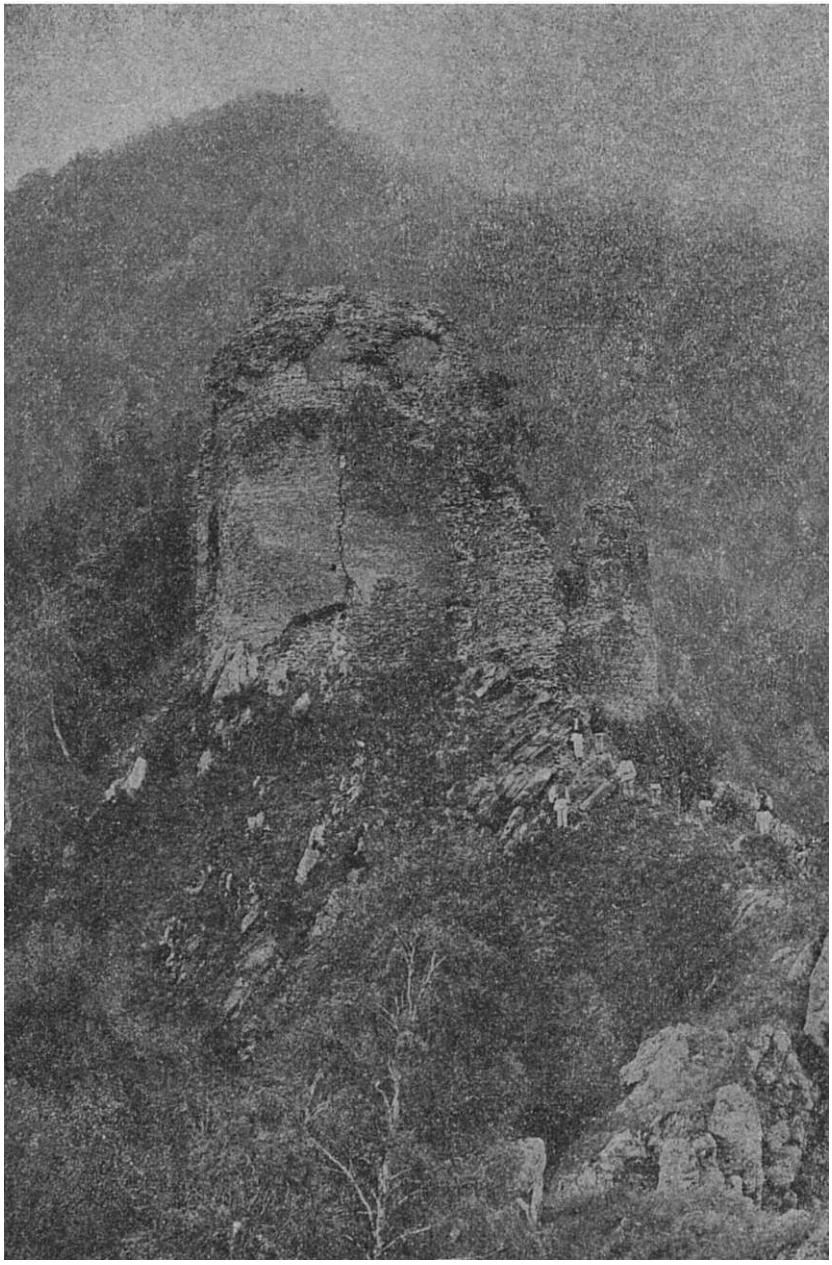

Fig. 130.

— Ruinele «Cetăţii lui Negru Vodă* de la Pocnari (jud. Argeş).

Fig. 131.

— Radu Basarab, unul din ctitorii Bisericii Domneşti ut... e Argeş, aşa cum e înfăţişat în icoana hramului de la intrare (veacul al XIV-lea). Domnul are pletele şi barba castanii).

Voievod de întărire». Ştim însă precis că satul Cumanii (mai înainte Vadul Cumanilor) a fost dăruit mănăstirii Tismana de către Radu

Basarab: ne-o spune limpede documentul din 1385r al fiului său Dan. Prin urmare «Negru Voievod» al hrisovului din 1576 este în realitate Radu Basarab, ctitorul marilor mănăstiri şi al bisericii din Curtea de Argeş. Din mediul bisericesc şi din cancelarie, confuzia a trecut apoi şi în istoriografie: aşa se face că în cronicele muntene din veacul al XVII-lea, întemeierea Ţării Româneşti este atribuită lui «Radu Negru». De aci numele s-a tot transmis, timp de peste două sute de ani, şi abia în vremfea noastră s-a lămurit confuzia.

Pe vremea lui Radu exista – se pare – schitul *Brădet* din judeţul Argeş. Un document din 1609 aminteşte de satele Brătianii de sus şi de jos, Costeştii şi Nucşoara, pentru care călugării aveau acte de la acest voievod. Fiul său, Mircea cel Bătrân, va ridica la Brădet, pe locul vechiului lăcaş, un altul nou.

Lui Radu i se atribuie şi *întemeierea* a doua schituri: *Jgheabu* din Vâlcea, şi *Negru Vodă* din Muşcel. Pisaniile, alcătuite *ulterior* *r* pomenesc ca fondator pe acest evlavios voievod. Certitudine nu există, deoarece se poate întâmpla să se fi produs în cazurile de mai sus fenomenul obişnuit care atribue unei personalităţi ce s-a manifestat puternic într-un domeniu, o serie întreagă de opere din acel domeniu, care însă în realitate nu-i aparţin. Ştefan cel Mare a fost cel mai însemnat ctitor al Moldovei, a construit şi a reparat cel mai mare număr de biserici şi mănăstiri. De aceea tradiţia îi atribuie multe din lăcaşurile vechi a căror origine nu se cunoaşte bine. Tot aşa s-a putut întâmpla şi cu Radu: ştiindu-se că a fost întemeietorul marilor mănăstiri şi – de la o vreme – fiind confundat cu însuşi întemeietorul ţării, i s-au atribuit bisericile şi schiturile vechi despre care nu se mai ştia de cine au fost ridicate. Se poate însă şi ca, într-adevăr, Radu să fi înălţat schiturile amintite mai sus; ca tradiţia să fie, prin urmare*, întemeiată.

Activitatea lui pe acest tărâm s-a întins şi în afara hotarelor ţării. În

C raina, pe malul drept al Dunării, în ţara rudelor sale* Radu a restaurat mănăstirile *Vratna* şi *Mănăstiriţa*. Deasupra uşii altarului din biserica acesteia din urmă se afla încăr în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, o veche inscripţie slavăr în care se putea citi cuvântul paSA kíp-k, aşadar numele voievodului muntean.

Tot sub Radu se întemeiază, cel mai târziu în 1380, *episcopia catolică de Severin*, şi, la 9 Mai 1381, *episcopia catolică de Argeş*, primul episcop al acesteia fiind dominicanul italian Nicolae Antonii. Iar tradiţia spune că tot sub el s-a întemeiat şi *o mănăstire catolică* la Târgovişte, mănăstire refăcută în timpul lui Mircea cel Bătrân. Ceea ce înseamnă că Radu nu avea un caracter sectar, exclusivist, ci a dovedit, dinpotriva, ca şi alţi voievozi ai noştri, o înţelegere şi o toleranţă cu adevărat creştină.

Raguzanul Giacomo di Pietro Luccari afirmă în cronica sa, apărută în 1605, că lui Radu i s-ar datori şi cetatea Giurgiului.

Noi ştim însă dintr-un izvor de la mijlocul veacului al XV-lea că ea a fost ridicată de fiul său, de Mircea cel Bătrân. Contrazicerea s-ar putea înlătura numai admiţând că Radu a făcut o întăritură mai mică, de lemn şi de pământ, pe care apoi Mircea a înlocuit-o printr-o cetate de piatră.

Fig. 132, – Monetä de argint de la Radu I Basarab, având pe revers «chipul domnului în costum de cavaler medieval.

Radu Basarab s-a îngrijit şi de viaţa economică a ţării: în timpul domniei lui se bat *monede*, care se pot împărţi în trei tipuri: Tipul întâi, acela numit comun, fiindcă el se întâlneşte de la începutul

până la sfârşitul monetăriei muntene, cuprinde monede asemănătoare cu ale lui Vladislav. Ele au aceleaşi reprezentări, scutul împărţit în două şi coiful cu vulturul în vârf, inscripţia numai diferă. Pe unele, ea este în latineşte: + MONE [T] A WOI [VO] DI TRANSA [LPINI] sau + IO [AN] N [E] S RADOLUS WAIV [ODA] pe altele în slavoneşte: + iw paă*VAd A sau lw paa kâaik koi [oăa], («Io Radul mare voievod»). AL doilea tip îl formează monedele având pe avers, în locul scutului, o cruce ale cărei braţe se termină prin flori; legendele sunt în limba slavă, cu acelaşi cuprins ca al monedelor de tipul întâi. Ultimul tip, caracteristic domniei lui Radu Basarab, poartă pe revers figura unui cavaler în armură, câu coiful în cap, ţinând în mânş. Dreaptă lancea iar în stânga scutul. Pe avers găsim tot aceeaşi reprezentare ca şi pe celelalte monede, adică un scut purtând în vârf un vultur. Interesant de relevat e faptul că acest scut este identic cu acela pe care-l ţine în mâna stângă cavalerul de pe revers, iar ambele sunt asemănătoare cu stema Ungariei angevine, care are în plus în cartierul din dreapta scutului florile de crin. Asemănarea nu este întâmplătoare; unii cercetători au văzut în acest scut însuşi blazonul familiei Basarabilor imitat după cel angevin, în timp ce piţii îl consideră ca o

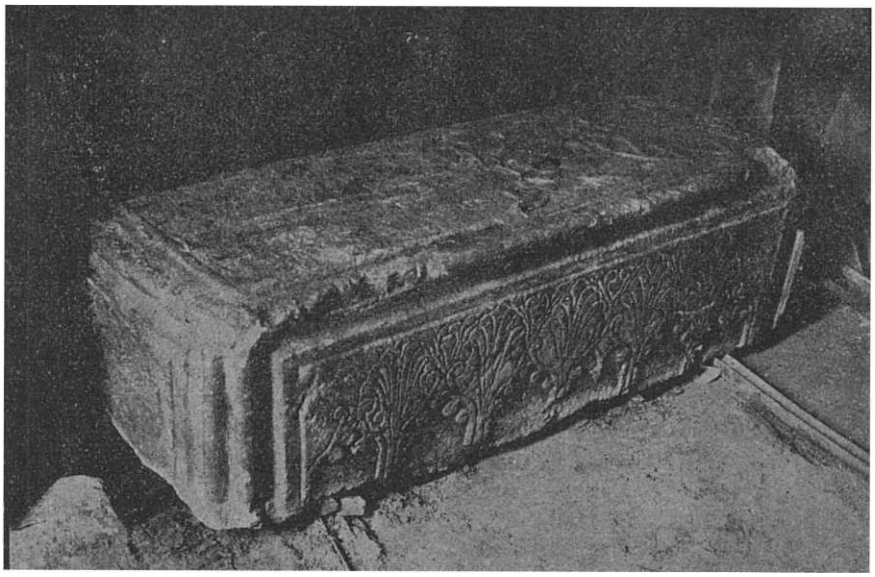

Fig. 183.
— Piatra care se afla deasupra mormântului lui Radu I Basarab, în Biserica Domnească din Curtea de Argeş.

Recunoaştere – cel puţin la început – a hegemoniei regilor angevini. Dacă se admite a doua ipoteză, trebuie să observăm că ea nu se poate aplica domniei lui Radu, care a avut relaţii ostile cu Ludovic; prezenţa scutului unguresc n-ar fi deci, pe monedele domnului muntean, decât o amintire a trecutului (vezi fig. 126 şi 132).

În versiunea a doua a pomelnicului mănăstirii Câmpulung, alături de Radu Voievod este trecută soţia lui *Ana doamna*. Pe de altă parte, pomelnicul de la Tismana arată ca soţie pe *Caiinichia doamna*v ea apare şi în documentele lui Mircea cel Bătrân care aminteşte donaţiile făcute de mama sa, de Calinichia* acest nume are o factură monahală; el se dă de obicei călugăriţelor.

Mg. 134. – Sarcofagul şi rămăşiţele pământeşti ale lui Radu I Basarab. Se observă bine diadema, legătura care ţinea împreunate mâinile pe piept ţi paftaua de aur.
Fără însă ca întrebuinţarea lui să fie exclusă pentru mireni. Radu a fost deci căsătorit de două ori: cu prima soţie a avut

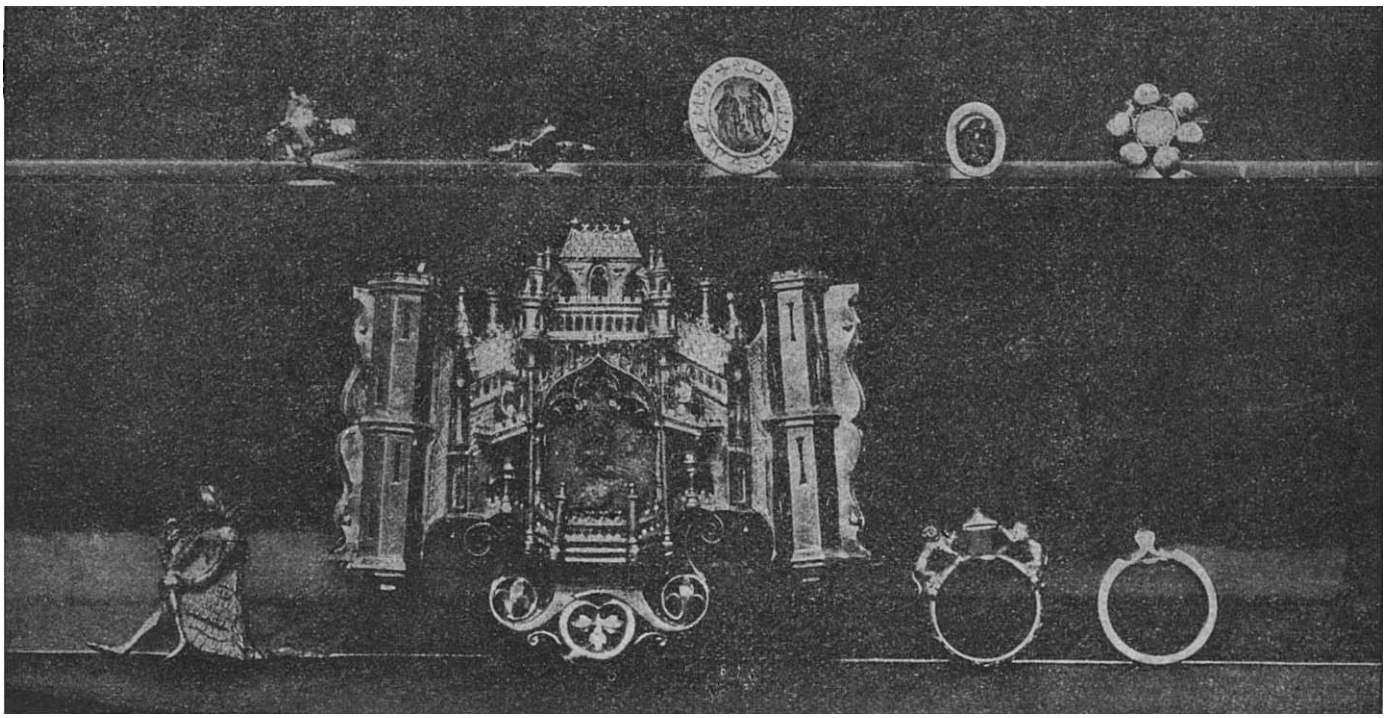

Fig. 135.
— Paftaua de aur a lui Radu I Basarab, găsită tu mormântul său din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş. Înfăţişează un castel medieval, având în centru, făcută din bronz, o fiinţă supranaturală, cu cap de femeie şi trup de lebădă. Inele de aur, unele împodobite cu pietre prétioase şi avânc inscripţii slave şi latine, precum şi o aplică dintr-un aliaj de aur, reprezentând un cavaler medieval, găsite toate în mormintele din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş. (Colecţia Comisiei Monumentelor Istorice, Bucureşti).
Pe *Dan*, urmaşul său la tron; cu cea de a doua, Calintehia, a avut pe *Mircea cel Bătrân*.

Mormântul din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş. Anul morţii lui Radu nu-l cunoaştem, după cum nu cunoaştem *cu siguranţă* nici locul unde a fost înmormântat. Pare însă foarte probabil ca mormântul descoperit în 1920 în Biserica Domnească din Curtea de Argeş să fie al lui (vezi fig. 133 şi 134). Tradiţia populară ştia că în această biserică a fost îngropat Negru Vodă. Ea arată chiar locul anume: în partea dreaptă a bisericii, în faţa scaunelor arhiereşti, lângă stâlpul care susţine bolta. În acest loc, se făcea de sute de ani pomenirea ctitorului, adică a lui ct Negru Vodă» şi a

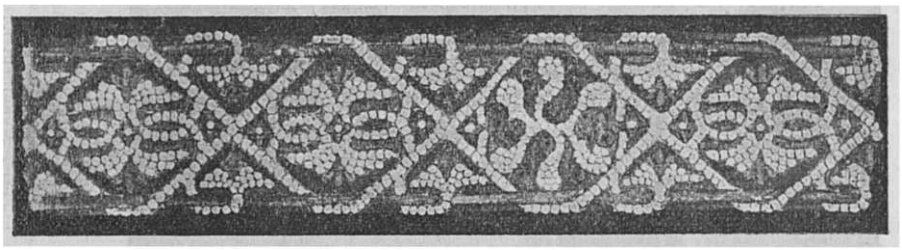

Fig. 138.
— Brâul lui Radu I Basarab, lucrat din fir de aur şi împodobit cu mărgăritare dispuse în romburi la colţurile cărora se află mici stele de aur. (Colecţia Comisiei Monumentelor Istorice, Bucureşti).

Doamnei sale Ana. Cu prilejul săpăturilor din 1920, care urmăreau tocmai verificarea tradiţiei şi completarea ştirilor privitoare la acest străvechi lăcaş bisericesc, s-a descoperit într-adevăr, la locul arătat, într-un sarcofag de piatră, rămăşiţele pământeşti ale ctitorului. Când lespedea grea care acoperea mormântul a fost dată la o parie, s-a înfăţişat privirilor scheletul domnului, acoperit cu un giulgiu de mătase, putrezit de vreme. Mâinile erau încrucişate pe piept, degetele purtau inele de aur; diadema de fir împodobită cu mărgăritare lunecase de pe cap, şi se afla sub bărbie. Sub giulgiu se păstrau încă resturi din tunica de mătase

purpurie în care fusese îmbrăcat voievodul; ea era strânsă de trup şi lungă, coborând până la jumătatea femurului; decoltată mult la gât, se încheia în faţă prin 30 de nasturi de aur purtând stema care revine pe monedele muntene: un scut despicat având câmpul din dreapta gol, iar în cel din stânga patru bare transversale. Mânecile, strâmple, aveau pe toată lungimea antebraţului circa 20 de nasturi de aur. Trei zone de pasmanterie, împodobite cu mărgăritare, ornau tunica. La colţurile ei, în faţă, erau două rozete de mărgăritare; rânduri şerpuitoare de mărgăritare împodobeau de asemenea manşetele şi coatele. La mijloc, peste şnurul care strângea tunica, o centură lată brodată cu fir şi cu mărgăritare dispuse în romburi, având la colţurile acestora mici stele de aur. Centura se încheia în faţă

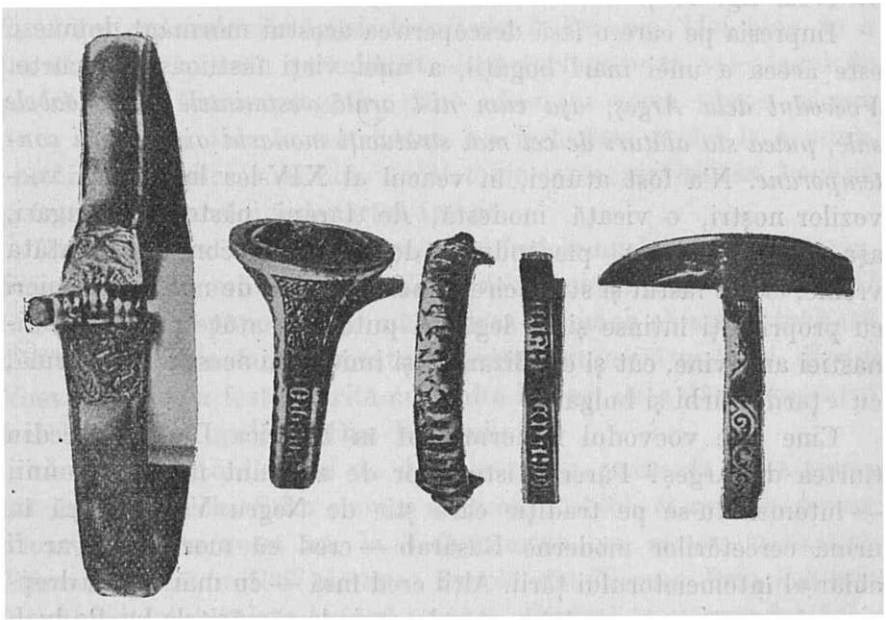

Fig. 137.

— Brăţară şi inele găsite în* mormintele din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş. (Colecţia Comisiei Monumentelor Istorice, Bucureşti).

Printr-o splendidă pafta de aur, reprezentând un castel medieval.

Sub tunică se afla o vestă din care nu s-a păstrat decât bordura de la gât şi de la mâneci-depăşind tunica – şi cea din faţă, împodobite iarăşi bogat cu mărgăritare. Restul veşmintelor precum şi încălţămintea nu mai existau. Pantofii vor fi fost însă, probabil, cu vârfuri ascuţite şi lungi, după moda polonă care se introdusese pe atunci în întreaga Europă. Sub bărbie se afla o dantelă de mătase şi de fir, în felul dantelelor numite «pointe de Venise». Mâinile erau fixate pe piept printr-o legătură pe care era desenată, cu mărgăritare, crucea patriarhală (vezi fig, 135,136,137).

Inelele – s-au găsit patru – sunt toate de aur şi împodobite Gu pietre preţioase. Două din ele poartă, săpate pe verigă, inscripţii latineşti. Pe unul stă scris: «Ave Maria, gracia plena Dominus te [cum]» adică, în limba noastră: «Te salut, Marie, plină de har, Domnul e cu tine» iar pe celălalt: «+ Iesus autem, transiens per medi [um illorum, ibat]» ceea ce înseamnă: «+ Iar Iisus, trecând prin mijlocul lor, mergea", e un citat din Evanghelia lui Luca, IV, 30 (vezi fig. 137).

Impresia pe care o lasă descoperirea acestui mormânt domnesc este aceea a unei mari bogăţii, a unei vieţi fastuoase de curte. *Voievodul de la Argeş, aşa cum ni-l arată vestmintele şi podoabele sale, putea sta alături de cei mai străluciţi monarhi ai Europei contemporane*. N-a fost atunci, în veacul al XIV-lea la curtea voievozilor noştri, o viaţă modestă, de ţărani păstori şi plugaii, aşa cum s-a crezut, plecându-se de la idei preconcepute, atâta vreme, ci tot fastul şi strălucirea unei societăţi de nobili, de boieri cu proprietăţi întinse şi cu legături puternice atât cu feudalii dinastiei angevine, cât şi cu Bizanţul şi imitatorii acestuia din urmă, cu «ţarii» sârbi şi bulgari.

Cine este voievodul înmormântat în Biserica Domnească din Curtea de Argeş? Părerile istoricilor de azi sunt împărţite: unii –

întemeindu-se pe tradiţie care ştie de Negru Vodă, adică în urma cercetărilor moderne Basarab – cred că mormântul ar fi chiar al întemeietorului ţării. Alţii cred însă – cu mai multă dreptate, după părerea noastră – că el cuprinde rămăşiţele lui Radu I, întemeietorul marilor mănăstiri. Într-adevăr, sunt argumente puternice care pledează în sprijinul acestei de a doua ipoteze. La moartea lui Basarab, în 1352, Biserica Domnească din Curtea de Argeş nu *era încă terminată*: e puţin probabil deci ca trupul celui răposat să fi fost adus aci. Pe de altă parte, tot tradiţia – argumentul are prin urmare aceeaşi valoare ca acela invocat pentru Negru Vodă – şi anume tradiţia consemnată într-un document din 1714, ne spune că întemeietorul ţării şi fiul său Nicolae Alexandru suht îngropaţi la Câmpulung. Pentru cel de al doilea avem o dovadă categorică: piatra lui de mormânt; e foarte probabil deci ca şi pentru tatăl său, Basarab, faptul să fie adevărat.
Dar dacă cei doi dintâi voievozi ai Ţării Româneşti nu sunt îngropaţi la Argeş, atunci mormântul din Biserica Domnească nu poate aparţine decât unuia dintre urmaşii lor. El este – după toate probabilităţile – Radu, care figurează – fapt hotărâtor – *în fruntea pomelnicului* bisericii. Dacă ar fi fost Basarab întemeietorul, atunci trebuia ca numele *acestuia*, nu al lui Radu, să fie pus în frunte, aşa cum se întâmplă în pomelnicul Episcopiei de Râmnic, în acela al mănăstirii Argeş şi în prima versiune a pomelnicului mănăstirii din Câmpulung. *Prin urmare noi credem că mormântul descoperit în 1920 în Biserica Domnească din Curtea de Argeş cuprinde rămăşiţele lui Radu I Basarab*. Mai bine de o jumătate de mileniu au odihnit ele neturburate în sarcofagul de piatră ce le fusese pregătit, până când, în urma râvnei pioase de a cunoaşte tainele trecutului, au fost date iarăşi la lumină, arătând urmaşilor, mai bine decât orice carte, strălucirea, bogăţia şi frumuseţea acelui

îndepărtat trecut.

Dan I era fiul lui Radu Basarab şi fratele lui Mircea cel Bătrân. Filiaţiunea este arătată limpede în documentul din 27 Iunie 1387 în care Mircea spune despre mănăstirea Tismana că a fost înălţată din temelie de «sfânt răposatul părintele domniei mele Io Radul Voievod» şi că a fost întărită cu multe lucruri de «sfânt răposatul fratele domniei mele Io Dan Voievod“.

În privinţa anilor lui de domnie nu se poate da un răspuns tot aşa de precis. Ştim numai atât că în 1385 el este în scaun, deoarece dă în acest an, la 3 Octomvrie, un hrisov mănăstirii Tismana şi că în 1387 domnea fratele său Mircea. Prin urmare, între aceşti doi ani trebuie să aşezăm sfârşitul stăpânirii lui Dan. Se pare, potrivit indicaţiile unei cronici bulgare contemporane, că ea s-a încheiat la 23 Septembrie 1386, când voievodul român a fost ucis în luptă de Şişman. Începutul stăpânirii lui nu se poate preciza, cu documentele de care dispunem astăzi. Unii istorici dau anul 1384, aşadar o domnie scurtă, de doi ani numai; alţii cred că el ar fi urmat lui Radu în 1380. Rămâne ca ştiri noi să lămurească această chestiune încă nerezolvată a istoriografiei noastre.

Luptele cu Ungurii şi cu Bulgarii. Moartea sa. Relaţiile cu Ungurii sunt rele şi în timpul lui Dan. Un document posterior, din 1390, de la regele Sigismund, aminteşte de vremea «în care Dan Voievod cu o puternică oaste a năvălit în ţinuturile castelului nostru Mihald». Este vorba deci de un atac asupra cetăţii de la Mehadia; cu acest prilej – adaugă documentul unguresc – au ars şi hrisoavele de proprietate ale lui Petru, cnezatul din Timişel şi ale fraţilor lui.

Motivele care au determinat pe Dan să poarte acest război cu Ungurii, nu le cunoaştem; bănuim însă că voievodul muntean a vrut să reia posesiunile de odinioară ale lui Vladislav, Amlaşul, Făgăraşul şi partea ce rămăsese Ungurilor din Banatul de Severin.

Pare foarte probabil că a şi reuşit s-o facă, pentru ultimele două, deoarece urmaşul său în domnie, poartă *chiar din primii ani* (*1389 – 1390*) menţiunea stăpânirii *tuturor acestor teritorii*. Că Mircea le-ar fi căpătat, la suirea sa în scaun, de la regele Sigismund, este puţin probabil, deşi nu cu desăvârşire exclus; faptul s-ar putea admite pentru Amlaş; pentru Făgăraş şi Severin, e mai normal să admitem că el Le-a moştenit de la fratele şi predecesorul său Dan şi că acesta Le-a dobândit în urma războiului victorios amintit în actul din 1390, aşa după cum unchiul său Vladislav le luase tot în urma unui război victorios, în 1369.

Dan a avut lupte şi cu Şişman, ţarul Bulgariei de răsărit. Ele trebuie puse în legătură cu îndelungatul conflict care a existat între cei doi stăpânitori ai Bulgariei, Şişman, vasalul Turcilor, şi Sracimir, acest din urmă având partea de apus, cu capitala în Vidin. Acest conflict, început pe vremea lui Vlaicu Vodă, care era cumnat şi văr în acelaşi timp cu Sracimir, a continuat şi pe vremea lui Radu, care ar fi luat chiar parte la lupte, dacă este să credem ceea ce ne spun două poezii populare ale Sârbilor şi Bulgarilor. În orice caz, ştim sigur că Dan a avut război cu Şişman. Să fi încercat el, în cursul acestui război, să cucerească posesiunea transdanubiană care apare în 1390 – 1391, în titlul fratelui şi urmaşului său la tron, Mircea? Nu putem s-o afirmăm. Cert este numai că Dan a plătit cu viaţa acest conflict cu Şişman. O serie întreagă de izvoare, atât interne cât şi de peste Dunăre, ne arată că Voievodul muntean a fost ucis de către stăpânitorul bulgar. Cronica lui Moxa, povestind evenimentele petrecute între 1372 şi 1389 spune: «Pre acea vreme ucise şi Şuşman, domnul Şcheilor, pre Dan voievod, domnul rumânesc». Această ştire trebuie înţeleasă – credemnoi – în sensul că voievodul muntean a căzut pe câmpul de luptă, în timpul războiului cu Şişman. Părerea cealaltă,

că Dan ar fi fost victima unui complot boieresc, urzit din îndemnul fratelui său Mircea care dorea să-i ia locul, părere întemeiată pe un pasaj greşit înţeles din cronicarul bizantin Halcocondil şi care a stăruit câtăva vreme în istoriografia română, *trebuie cu totul înlăturată** Ea n-are absolut niciun temeiu şi aruncă de geaba o umbră pe figura gloriosului şi evlaviosului Mircea care pomeneşte dimpotrivă cu duioşie pe «sfânt răposatul fratele domniei mele, Dan Voievod".

Daniile către mănăstiri. Moartea impiedecase pe Radu să isprăvească ctitoria sa de la Tismana. Dan continuă opera părintelui său, lucrează la înălţarea mănăstirii şi-i tace danii bogate. În hrisovul pe care i-l acordă la 3 Octomvrie 1385, el întăreşte toate donaţiile tatălui său, şi – întrucât mănăstirea Vodiţa ţinea acum tot de Tismana – şi pe ale unchiului său Vladislav. Adaugă apoi de la el: câte 400 de găleţi de grâu în fiecare an din dijma care se va lua de la judeţul – astăzi dispărut – al Jaleşului; apoi toţi nucii din Dăbăceşti, de pe râul Jaleş şi un mertic iarăşi anual de 10 burdufe de brânză, 10 caşcavaluri, 10 aşternuturi, 10 haine, 10 perechi de încălţăminte şi miere şi ceară «pe cât va aduce anul». Mănăstirea mai capătă şi satul Sagovăţul, acesta însăde la Nicodim căruia i-l «vânduse» chiar voievodul.

A făcut apoi daruri şi celeilalte ctitorii a părintelui său, CoziaDocumentul din 20 Mai 1388 pomeneşte de moara de la Râmnicul (Vâlcii) pe care a donat-o mănăstirii «Dan Voievod». În acelaşi act citim şi de dania boierului Dude care a «dăruit» mănăstirii un loc «la Argeş», «cu voia lui Dan Voievod». Tot în timpul lui, capătă cea de a treia ctitorie à lui Radu, mănăstirea Cotmeana, un clopot. Inscripţia acestuia are următorul cuprins: «În zilele binecredinciosului domn Ioan Dan Voievod a făcut acest clopot jupanul Dragomir, fiul egumenului Drago mir. În anul 6893

(1385), indicţionul 8». În sfârşit, se pare că Dan a ridicat «din temelie» şi biserica episcopală din Râmnicul Vâlcii: aşa ar rezulta dintr-o însemnare mai târzie, în care numele ctitorului a fost schimbat în «*Bogdan* Voievod cel vechi, fratele lui Mircea voievod“.
Ni s-au păstrat monede bătute de Dan I. Ele sunt de argint, “ au legenda în slavoneşte; execuţia e mai puţin reuşită decât aceea a monedelor lui Radu I, greutatea ceva mai mică.
Dan a fost căsătorit cu doamna *Maria*; ea este amintită în pomelnicul mănăstirii Câmpulung.

BIBLIOGRAFIE

Radu I: 1. B. P. HaŞDEU, Istoria critică a Românilor, vol. I, Bucureşti, 1875, XII + 316 p. În 4°; 2. B. P. HaŞDEU, Negru Vodă. Un secol fi jumătate din începuturile Statului Ţerei Românesci (1230 – 1380), în Etymologicum Magnum Romaniae, t. IV, Bucureşti, 1898,286 p. În 4°; 3. I. Minea, Urmaşii lui Vladislav I şi politica orientală a Ungariei, Bucureşti, 1916,32 p. În 8°; 4. G. I. BrătIANU, Les bijoux de Curtea de Arges h (Roumanie) et leurs éléments italiens, în Rev. Arch., s. V, t. XVII (1923), p. 90 – 110; 5. G. I. BrătIANU, Les bijoux de Curtea-de-Argeş et leurs éléments germaniques, în Bull. Sect. Hist. Acad. Roum., XI (1924), p. 39 – 54; 6. G. MOISIL, Monedele lui Radu I Basarab, în Bui. Com. Mon. Ist., X-XVI (1917 – 1923), p. 122133; 7. Virgil Dră & hiceanu şi Arh. P. Demetrescu, Schitul Bràdetul, Argeş, în Bui. Com. Mon. Lst., XVII (1924, p. 68 – 73; 8. G. I. BrătIANU, & expédition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er Basarab en 1377, Vălenii de Munte, 1925,12 p. În 8°.
V. Şi p. 386, nr. 1 şi 8; p. 500, nr. 23; p. 500, nr. 33.
Dan I: 9. G. Litzica, De cine a fost ucis Dan, fratele lui Mircea? în

Lui Titu Maiorescu omagiu, Bucureşti, 1900, p. 54 – 61; 10. I. Donat, Reşedinţele «celei de a doua mitropolii a Ţării Româneşti, în Arh. Olt., XIV (1935), p. 67 – 76.

Muş atinii

— *Basarabi şi voi Muşatini*.

Descălecători de ţară, ddMfori de legt yi *datini*.

Ce cu plugul şi cu spada aţi întins moşia voastră.

De la munte pânHa mare şi la Dunărea albastră“.

(Mihail Eminescu, Scrisoarea III)*

Evenimentele care au urmat morţii lui Laţco sunt printre – cele mai obscure din toată istoria Moldovei. Nu există certitudine nici măcar în ce priveşte persoana urmaşului său. Câtăva vreme, învăţaţii noştrif pe temeiul unui act intern din 1374 şi a unei menţiuni dintr-o cronică străină, puneau – unii pun şi astăzi – ca succesor al lui Laţco pe Jurg Koriatovici, un principe litvan. Acesta, ortodox, ar fi fost adus de către boierimea moldovenească ca o reacţie împotriva curentului catolic şi ar fi domnit vreo 2 ani, pierind după aceea într-un complot al aceleiaşi boierimi nemulţumite. Cercetările din ultimul timp au arătat însă că actul intern din 1374 este un falsificat, întdemai ca şi diploma bârlădeană, că ştirea cronicei străine e mult posterioară evenimentului pe care-l povesteşte şi nu merită crezare, că, în sfârşit, Jurg Koriatovici *era catolic, nu ortodox. Aşa încât, din toate dovezile nerămânând Jiimic, Jurg Kuriatovici trebuie şters din şirul domnilor moldoveni. *Ax* fi fost şi de mirare un asemenea stăpânitor pe care să nu-l pomenească nici cronicele noastre vechi, nici pomelnicele, nici – hrisoavele urmaşilor.

Originea Muşatinilor. Costea Voievod. Atunci, cine a urmat în locul lui Laţco? Letopiseţele zise de la Bistriţa şi de la Putna precum şi cronica moldo-polonă arată toate pe Petru al Muşatei. El ar fi

domnit 16 ani. Pomelnicul de la Bistriţa însă, alcătuit în anul 1407, aşadar anterior cronicelor şi aproape contemporan cu evenimentele, pune înaintea lui Petru pe un «*Costea Voievod*». Părerea că acesta ar putea să fie numai un simplu membru al familiei domnitoare, fără ca să fi domnit într-adevăr, trebuie înlăturată, deoarece în fruntea pomelnicului se spune lămurit: «binecredincioşii domnii ţării aceştia» iar după acest titlu sunt înşiraţi voievozii în felul următor: «pomeneşte, Doamne, pe Bogdan voievod; – pe Laţco voievod; – pe Costea voievod; – pe Petru voievod; – pe Roman voievod». Atât domnii dinainte de Costea, cât şi cei care-l urmează, se constată *documentar* că au ocupat tronul Moldovei; logic este să admitem acelaşi lucru şi pentru Costea. Concluzia e cu atât mai întemeiată cu cât atunci când pomelnicul cuprinde şi persoane care n-au fost domni, ci numai membri ai familiilor acestora, se arată lămurit această calitate. Astfel, de pildă, pentru Ştefan cel Mare şi neamul lui se spune: «Pomeneşte Doamne, pe binecredinciosul domn Ştefan Vodă sân Bogdan VodăPomeneşte, Doamne, pe fiii lui: Alexandru şi Ilie şi Petrea şi Bogdan şi Vlad. Pomeneşte, Doamne, pe fiica lui Ileana. Pomeneşte, Doamne, pe Evdochia, doamna lui». Urmează apoi *celelalte soţii*: Maria şi altă Marie şi «Mărica, maica lui Alexandru”; după aceea, vin «*fraţii*» domnului: Ioachim şi Ion şi Cârstea, iar la urmă «*surorile*» lui Ştefar: Maria şi Sora. Aşadar, din moment ce pomelnicul – un document *contemporan şi de o perfectă exactitate* – trece pe Costea printre «domnii ţării» şi nu-l arată ca membru al familiei domnitoare, trebuie să admitem că într-adevăr el a ocupat tronul Moldovei.

Mult mai greu este însă a răspunde la întrebările privind *originea* acestui voievod Costea şi *relaţiile lui de familie*. Cine era el? Ce legături avea cu Laţco şi cu Bogdan? Aparţinea oare familiei

domnitoare moldovene sau venise – aşa cum au afirmat Xenopol şi Haşdeu – din Ţara Românească, fiind înrudit cu Basarabii? Numele doamnei Muşata, mama lui Petru, domnul următor, era numele ei de naştere sau se formase după acela al prezumatului ei soţ Costea care s-ar fi numit Muşat? În sfârşit, ce legătură este între Muşata şi domnii anteriori? Este ea oare fiica lui Bogdanântemeietorul sau a lui Laţco, aşa cum fl-a afirmat? Atâtea întrebări care-şi aşteaptă încă răspunsul. S-au emis tot felul de păreri în istoriografia română fără ca să se poată ajunge însă până acum la un rezultat precis şi definitiv.

În urma cercetărilor pe care le-am făcut, lucrurile credem că s-au petrecut în felul următor:

La moartea lui Laţco n-a rămas niciun urmaş în linie bărbătească, niciun băiat. Documentele pomenesc numai o fiică *Anastasia*, care va muri târziu, la 26 Martie 1420 şi va fi înmormântată în biserica din Rădăuţi unde odihneau şi tatăl şi bunicul ei. Stingându-se deci dinastia în linie bărbătească a întemeietorilor Moldovei şi cum obiceiul ţării nu permitea ca femeile să ocupe tronul, ioierii au trebuit să aleagă un domn în afară de vechea familie. Acest domn a fost *Costea*. Cu privire la originea lui s-a emis ipoteza că ar fi făcut parte din dinastia munteană a Basarabilor şi, că s-ar fi numit Costea Muşat. Numele de Muşat – spun susţinătorii acestei ipoteze – este frecvent în Ţara Românească şi rar în Moldova iar faptul că a fost chemat spre a întemeia o nouă dinastie, implică o origine înaltă, deci înrudirea cu Basarabii. Argumentele acestea n-au valoare probantă; ele nu se sprijină pe *fapte* sigure. Un indiciu mai serios ar fi politica de alianţă, de legături strânse se se constată între urmaşii lui Costea, anume Petru, Roman, şi Alexandru cel Bun şi domnul Ţării Româneşti «deci, în ipoteza de mai sus, *ruda lor*, Mircea cel Bătrân. Acesta din urmă ajută chiar lui Alexandru să

ocupe tronul Moldovei, «luând la sine» – cum spune laconic cronica – pe Iuga, domnul anterior.

Costea pare a fi fost căsătorit cu *Muşata*, mama lui Petru şi Roman, domnii următori ai Moldovei. S-a afirmat că ea se înrudea cu vechea familie domnitoare; după unii, ar fi fost fiica lui Bogdan întemeietorul, după alţii, fiica lui Leţco, deci nepoata lui Bogdan. Şi într-un caz şi într-altul, dinastia Muşatinilor este continuatoarea – *directa*, prin Muşata, a dinastiei lui Bogdan, iar domnii care urmează lui Costea trebuie numiţi prin urmare: Petiu al Muşatei şi Roman al Muşatei, deoarece prin mama lor se face legătura cu descălecătorii. În cazul însă când nu a existat nicio legătură de familie între Muşata şi descălecători, deci dacă ea nu se înrudeşte nici cu Bogdan nici cu Laţco, atunci evident Petru şi Roman urmează la tron în calitate de fii ai lui *Costea*, soţul Muşatei. Se poate atunci presupune că numele de Muşat i-a aparţinut *lui* şi că numai prin căsătorie soţia sa l-a adoptat şi a fost numită mai târziu astfel Nluşata, în înţelesul de: «a lui Muşat» (cf. Buzeasca, Filipeasca, etc.). Într-o asemenea ipoteză, fiii lui Costea trebuie să poarte numele de Roman Muşat şi Petru Muşat. Chestiunea prin urmare nu e încă lămurită. Mai probabilă pare prima ipoteză. Până se va da însă – pe temeiul unor noi documente – un răspuns definitiv, noi considerăm pe Costea urmaş la domnie al lui Laţco, pe Muşata ca soţie a lui iar pe Roman şi fratele său, ca fii ai lui, urmând la tron, prin urmare, pe temeiul dreptului de succesiune directă.

Durata domniei lui Costea nu se arată în cronici, putem încerca s-o stabilim prin deducţie. Se admite că Laţco şi-a încheiat stăpânirea în 1373; pe de altă parte, lui Petru, letopiseţele noastre vechi îi dau toate 16 ani de domnie. Luând ca sfârşit al acesteia din urmă anul 1391 (în 1392 se constată Roman ca domn al Moldovei) rezultă că

Petru a început cârmuirea sa în 1375. Prin urmare > Costea a domnit între 1373 şi 1375; domnia lui a fost scurtă: vreo *doi*, *trei ani de zile*. Ce s-a petrecut în acest răstimp, nu se ştie r n-avem absolut nicio informaţie până acum.

Petru Voievod. Relaţiile cu Polonii. După Costea, a urmat latron *Petru Voievod*. El domneşte din 1375 până în 1392, ultima ştire asupra lui fiind de la începutul acestui an. La 30 Martie 1392, domneai fratele său, Roman.

Politica externă a lui Petru a avut o linie precisă: alianţă strânsă cu Polonia şi cu Ţara Românească. Ea a continuat şi sub uimaşul său Roman. Relaţiile cu Ungaria nu ne sunt bine cunoscute; le putem însă bănui. Din 1372 domnea atât în Ungaria cât şi în Polonia, unul din cei mai puternici regi ai evului mediu, Ludovic, supranumit cel Mare. În 1382 el moare, fără moştenitori în linie bărbătească, lăsând însă două fiice, Maria şi Hedviga care-şi vor împărţi moştenirea păiintească: Maria ajunge regină a Ungariei şi se căsătoreşte cu Sigismund de Luxemburg; Hedviga devine soţia principelui lituan Vladislav Iagello care, în felul acesta, e recunoscut şi ca rege al Poloniei. Cei doi cumnaţi n-au trăit multă vreme în raporturi bune, fiecăruia părându-i-se că i s-ar fi cuvenit şi stăpânirea celuilalt. Pentru Moldova, după moartea lui Ludovic, se punea o problemă din cele mai însemnate în legătură cu politica sa externă r trebuia să-şi definească atitudinea faţă de cele două regate antagoniste. Cu cine avea să ţie domnul Moldovei: cu Ungaria sau cu Polonia? Răspunsul se putea prevede: faţă de cea dintâi, era.

Amintirea luptelor pentru independenţă, a conflictelor din vremea nu prea îndepărtată a lui Bogdan şi mai ales posibilitatea ca regii Ungariei să revendice oricând fosta lor ct marcă» de apărare. Cu Polonii mai curând se putea face o înţelegere. De aceea Petru se şi

îndreaptă în spre ei. În 1387, el prestează la Lwów omagiu lui Vladislav Iagello şi soţiei acestuia Hedviga, recunoscându-l ca suzeran al său şi făgăduindu-i ajutor împotriva duşmanilor. Bineînţels, la rândul lui, şi regele Poloniei trebuia să-l ajute pe domnul Moldovei împotriva duşmanilor. Totodată boierii lui Petru – «Dzula» starostele, vornicul Drăgoi, Burlă, Stanciul şi Stănislav – purtând toţi titlul de «consilieri supremi» mărturisesc că voievodul a prestat omagiul după sfatul şi cu consimţământul lor şi prin urmare făgăduiesc şi ei să dea ajutor regelui polon când va fi nevoie. La această ceremonie din Liov a fost de faţă şi mitropolitul din Chiev care a dat voievodului Petru crucea s-o sărute.

Recunoaşterea suzeranităţii polone a fost o măsură de precauţiune din partea lui Petru. Ea impiedeca un atac dinspre miazănoapte şi-i asigura în acelaşi timp un ajutor în caz de conflict cu Ungurii. Nu trebuie să se judece acest act al voievodului moldovean cu ideile de astăzi. În vremea aceea, asemenea raporturi feudale erau un lucru natural şi se întâlneau peste tot în Europa. De altfel, ele nu impietau cu nimic asupra politicii interne, rezumându-se numai la un ajutor reciproc în cazul unui atac din afară.

Împrejurările fac ca acest ajutor să se producă în curândr dar nu sub formă militară şi nici, aşa cum s-ar fi putut bănui, de la Poloni spre noi, ci-ironia sorţii – invers. În 1388, un an numai după încheierea actului de la Liov, regele Poloniei, strâmtorat, se adresează lui Petru, rugându-l să-l împrumute cu 4000 de ruble de argint «frânceşti”, o sumă considerabilă pentru vremea aceea. Petru neavând, se vede, toţi banii sau nevrând să dea atât, îi numără numai 3000. Primeşte, în schimb, un zapis specificând că feuma va fi restituită în termen de trei ani, garanţie fiind ţinutul Haliciului – cunoscut de ai noştri mai ales sub numele de *Pocuţia* – pe care domnul Moldovei va avea drept să-l ocupe în caz. De

neachitare. Acest ţinut se întindea spre vest de râurile Ceremuş şi Colacin; el era mărginit spre miazănoapte de Nistru, spre miazăzi de Carpaţi; spre apus mergea până la oraşul Halicz, de unde i se trăgea şi numele. Aşezări mai însemnate erau Sniatyn, Kolomea, Tysmienica, Horodenka şi Stanislau. Suprafaţa atingea aproape 3000 de kilometri pătraţi. Banii n-au fost restituiţi în termenul prevăzut şi e probabil că Petru a luat în stăpânire ţinutul ce-i fusese zălogit. Această datorie şi zălogul ei au format după aceea timp de peste o sută cincizeci de ani o pricină de continue neînţelegeri şi războaie între Moldova şi Polonia.

Petru a mijlocit şi apropierea domnului contemporan din Ţara Românească, Mircea cel Bătrân, de Poloni. Unul din motivele care determinaseră pe domnul Moldovei să intre în legături strânse ou Vladislav Iagello anume prevenirea unui atac ungar sau – în cazul când s-ar produce – ajutor pentru a-l respinge, se potrivea în totul şi lui Mircea. Şi acesta putea fi atacat dinspre miazănoapte de Unguri aşa cum fuseseră de două ori până atunci predecesorii săi. Iar primejdia era pentru el cu atât mai mare cu cât se putea adăuga şi un atac din spre miazăzi al Turcilor, care ating în vremea aceasta linia Dunării. De aceea, Mircea caută aliaţi şi li găseşte, cu concursul lui Petru al Moldovei, în Poloni. La 10 Decembrie 1389, câteva luni numai după ce creştinii din Balcani fuseseră zdrobiţi de Turci la Câmpia Mierlei (Kossovopolje), trimişii lui Mircea, boierii Manea şi Roman Herescu însoţiţi de Drăgoi, vornicul lui Petru al Moldovei, încheiau la Radom, la miazăzi de Varşovia, un tratat de alianţă cu Vladislav Iagello. Cei doi monarhi se obligau să se ajute reciproc împotriva regelui Ungariei iar împotriva altor duşmani, după putinţă, ca prieteni. Se prevedea ca peste câteva luni, pe la mijlocul «Quadragesimei", adică a postului cel mare, să se trimeată actele solemne, investite – cu sigiliile cele mari, prin aceiaşi

ambasadori. Ratificarea alianţei se face însă mai de grabă, la 20 Ianuarie 1390, probabil sub presiunea evenimentelor, confirmându-se în totul dispoziţiile ce fuseseră luate la Radom. Peste două luni, la 17 Martie, urma *la Suceava* între trimişii lui Mircea, Roman Herescu şi Radu Gotcu, şi aceia ai lui Vladislav, o specificare mai amănunţită a condiţiilor alianţei. Se prevedea de data aceasta că regele Poloniei nu va porni la război contra Ungariei fără să fi comunicat lui Mircea şi divanului acestuia pricina respectivă, aprobată în prealabil de sfatul polon. De asemenea, dacă s-ar face pace între Sigismund, regele Ungariei, şi Mircea, ea va trebui să fie acceptată şi confirmată şi de Vladislav. Orice membru nou ar intra în această alianţă va fi ţinut să respecte stipulaţiile prezentului contract. În sfârşit, trimişii celor doi monarhi, adică ai regelui Poloniei şi ai domnului Ţării Româneşti, se vor întâlni în ziua de Sf. Ion următor (6 Mai) *la Suceava* spre a ratifica toate condiţiile şi a încheia actul respectiv.

Ceea ce trebuie subliniat aci este faptul că tratativele dintre Mircea şi Vladislav se duc prin intermediul şi cu concursul domnului moldovean. La primul act, încheiat la Radom, ia parte şi Ţin trimis al lui Petru; specificarea condiţiilor alianţei se face la Suceava; tot la Suceava se vor întâlni trimişii celor doi monarhi aliaţi. Toate acestea dovedesc *relaţii foarte strânse* între Petru şi Mircea cel Bătrân. Ele constituie un indiciu serios în sprijinul ipotezei unei origini muntene, basarabeşti, a lui Costea Muşat, deşi se pot explica şi fără aceasta, prin *interesele comune* ale celor două ţări, ameninţate de aceleaşi primejdii.

Viaţa religioasă şi economică. În ce priveşte activitatea internă a lui Petru, avem câteva ştiri care privesc viaţa religioasă, cea economică şi organizarea administrativă a ţării.

Propaganda catolică aşa de puternică în timpul lui Laţco, a

continuat şi sub urmaşul său. Ea izbutise să câştige pe însăşi mama voievodului, pe Muşata, căreia, în actul latin din 1 Mai 1384, i se spune Margareta. Aflăm din acest act, că «strălucita şi prea nobila Doamnă Margareta» – «mama noastră iubită şi cinstită» o numeşte Petru – a făcut să se înalţe în târgul Şiretului «o biserică şi un lăcaş fraţilor jeălugări dominicani, pentru mântuirea sufletului său şi al nostru şi al părinţilor noştri». Această tiserică cu hramul Sf. Loan Botezătorul şi-a ales-o ea drept loc de îngropare. Pentru a îngădui călugărilor care vor sluji aci «să se plece cu mai multă aprindere şi devotament spre contemplaţie, jertfă şi rugăciune», doamna roagă pe voievod să dăruiască acestei ctitorii «venitul vămii» din oraşul Şiret, ceea ce Petru încuviinţează. Actul este dat la " Hărlău («În villa Horleganoio»), Ia curtea mamei noastre prea iubite".

Din cele de mai sus, pare sigur că Muşata trecuse la catolicism. Cu acest prilej, i se schimbase, de bună seamă, numele în Margareta. Dar cu toată această preţioasă convertire, propaganda călugărilor dominicani n-a avut răsunet în mase. Domnul, boierii şi poporul au rămas şi mai departe strânşi legaţi de vechea credinţă.

În timpul lui Petru se crede a fi ajuns în Moldova ucenici de-ai călugărului Nicodim, din Ţara Românească. Lor li s-ar datori prima mănăstire a Moldovei, aceea a Neamţului. Într-un document posterior, din 1407, Alexandru cel Bun aminteşte de două sate, două mori şi o vie pe care le-a dăruit «sfânt răposatul domn Io Petru voievod» mănăstirii. Nu trebuie să credem însă că mai înainte n-ar fi fost între Garpaţi şi Nistru nicio urmă de viaţă monahală. Ca şi în Muntenia înainte de întemeierea Vodiţei, au existat şi în Moldova schituri modeste de lemn, prin locuri ferite, în munţi, în poienile codrilor. Pustnici sau sihaştri, retraşi departe de larma şi ispitele lumii, au fost de bună seamă şi înainte de a se înălţa marile lăcaşuri de zid. Numai că nu ne-a rămas nicio urmă

sau amintire istorică despre ei.

În documentele lui Petru apar doi din dregătorii Moldovei: *starostele şi vornicul* Ar fi o greşeală însă să credem că nu existau decât aceştia. Pe vremea lui Petru, Moldova avea deja o întreagă armatură administrativă, fiscală – vezi veniturile cântarului din oraşul Şiret – şi judecătorească. Diferenţierea în «boieri mari şi mici», adică dregători de frunte şi de rang mai mic, exista; de aceea însoţitorii lui Petru la Liov în 1387 poartă titlul de «consilieri supremi» adică mari dregători. Cancelaria era bine organizată; ea putea emite acte şi în latineşte, dovadă documentul dat în Hârlău la 1 Mai 1384.

Viaţa economică a Moldovei era înfloritoare. Faptul că Petru putea să împrumute cu 3000 de ruble de argint pe regele strâmtorat al unei ţări aşa de mari şi de populate ca Polonia, este semnificativ. *În vistieria de la Suceava erau bani*: ei proveneau mai ales din vămi, din importantul comerţ de transit care se făcea pe văile Şiretului, Prutului şi Nistrului între oraşele leşeşti (Liov, Przemysl, Cracovia) şi porturile dunărene şi maritime. Tot prin Moldova trebuiau să treacă şi mărfurile care mergeau spre cetatea săsească a Bistriţei, spre nordul Ardealului, spre Maramureş. Pentru uşurinţa tranzacţiilor, a bătut Petru şi bani, primii bani moldoveni. Ei sunt de argint, ceva mai mici decât o monedă de un leu de astăzi. Pe revers, au ur scut împărţit în două în sensul lungimii; în jumătatea din stânga se află trei grinzi transversale, în cea din dreapta, două flori de crin una sub alta. Pe o altă emisiune, în loc de două flori, sunt şapte, dispuse în două rânduri (vezi fig. 139). În cei şaisprezece ani de domnie ai acestui Muşatin, Moldova a sporit în bogăţie.

Petru a fost căsătorit cu o rudă a regelui polon Vladislav Iagello. În actul din 1388 acesta din urmă îi spune: «ginerele şi prietenul

nostru». Se pare însă că domnul Moldovei avea ca soţie nu o fiică a craiului leşesc, ci o soră sau o vară a acestuia, în orice caz o rudă apropiată. Această legătură de rudenie a contribuit de sigur şi ea la relaţiile aşa de strânse care se constată în timpul lui Petru între cele două ţări.

În Ianuarie 1391, un «procurator» al voievodului moldovenesc este menţionat la biserica sfântului Ioan Botezătorul din Şiret, cti

Fig. 138.

— Monede de argint de la Petru al Muşatei (Colecţia Academiei Române).

Toria doamnei Margareta. În 1932 – fără specificarea lunei – soseau la Cracovia curieri de la Petru al Muşatei cu scrisori. Pe de altă parte însă, la 30 Martie al acestui an, constatăm că tronul era ocupat de fratele său Roman. Moartea lui Petru cade aşadar la începutul anului 1392.

Mormântul lui nu se cunoaşte; la Rădăuţi, unde odihnesc atât predecesorii cât şi urmaşii săi, nu este. Probabil că a fost în ctitoria sa, la mănăstirea Neamţului, şi piatra de mormânt n-a ajuns până în zilele noastre.

ROMAN VOIEVOD

T *Marele singur stăpâniiorul domn Io Roman Voievod al Ţării Moldovei de la munţi până la ţărmul mării*».

(Hrisovul din 30 Martie 1392;.

Întinderea ţării. Legăturile cu Polonii. Urmaşul la domnie a lui Petru a fost fratele său *Roman*. Înrudirea se poate stabili nu numai pe temeiul cronicelor noastre vechi, dar şi prin actul de împrumut către Vladislav Iagello, din 1388, în care Roman e arătat lămurit ca frate al domnului. Pe de altă parte, într-un

Fig. 139.
— Monede de la Roman Voievod.
(Colecţia Academiei Române).

Hrisov din 18 Noiembrie 1393, e pomenită, printre martori, mama sa «cneaghina", adică doamna Muşata.

Letopiseţele zise de la Putna şi de la Bistriţa îi dau 3 ani de domnie. Prin urmarû, el ar fi stăpânit din 1392 până în 1394. Pentru anii 1392 şi 1393, prezenţa lui pe tronul Moldovei se dovedeşte prin acte interne şi externe (vezi şi fig. 139). Începutul însă şi sfârşitul domniei se pot numai deduce plecând iarăşi de la unele date ale cronicelor noastre. Roman a stăpânit însă mai dinainte în calitate de *asociat la domnie* al fratelui său Petru. Aşa se explică actul pe care-l dă în 1386, în numele lui Petru, cu privire la patru negustori din Cracovia şi Lwów, prădaţi în Moldova, precum şi pomenirea sa în 1388, cu prilejul actului de împrumut al lui Via* dislav Iagello.

În timpul lui Roman, Moldova atinge limita firească a expan siunii sale spre miazăzi, *ţărmul mării*. O ştim din titlul aşa de frumos pe care-l poartă el, în actele emise de cancelaria de la Suceava. Astfel, în hrisovul din 30 Martie 1392, Roman de intitulează «Marele

singur stăpânitorul domn Io Roman Voievod al Ţării Moldoveide la munţi până la ţărmul mării».

În timpul domniei lui, constatăm aceleaşi legături strânse cu Polonia. În 1393 i anume în ziua de 5 Ianuarie, Roman reînnoeşte în Suceava actul omagial, făgăduind lui Vladislav Iagello, soţiei şi urmaşilor lui credinţă şi ajutor împotriva duşmanilor* dacă aceştia vor ataca însă în Prusia, în Litvania sau dincolo de Cracovia, atunci ajutorul moldovean nu mai e obligatoriu, deoarece depărtarea e prea mare. Îndatoririle lui Roman erau deci limitate. În Iulie 1391, avusese loc şi reînnoirea alianţei lui Mircea cel Bătrân cu Polonii.

Spre sfârşitul domniei însă, Roman se amestecă într-un conflict dintre Vitold, ducele Litvaniei, care stăpânea şi Podolia, şi Teodor Koriatovici, un principe tot de origine lit vană, dar care se stabilise în nordul Ungariei unde avea mai multe posesiuni. Conflictul a izbucnit din cauza Podoliei şi în special a oraşului Cameniţa asupra căruia aveau amândoi pretenţiuni. Roman ia partea lui Teodor Koriatovici "însă armatele lor sunt bătute Ja Cameniţa de cele ale lui Vitold. Teodor trebuie să fugă, iar Roman îşi pierde tronul, fiind prins din ordinul regelui Vladislav de către Swidrigailo, fratele regelui, şi închis într-o cetate din Polonia unde a stat mulţi ani sub pază.

Începutul conflictului cu Patriarhia din Constantinopol. Întemeierea statului moldovean implică şi organizarea unei ierarhii bisericeşti. Este imposibil de admis ca Bogdan, Laţco şi Petru al Muşatei să nu fi avut la curtea lor şi o faţă bisericească mai înanită, un episcop care să fi îndeplinit hirotonisirea preoţilor* sfinţirea noilor lăcaşuri de rugăciune şi celelalte îndatoriri ale vieţii bisericeşti. Un asemenea episcop a fost Iosif, rudă cu familia domnitoare a Muşatinilor; el fusese sfinţit de către mitropolitul Antonie al Haliciului, pe timpul lui Petru, mai probabil între anii

137§-

1387, şi-şi avea-reşedinţa în Cetatea Albă. Patriarhia din Constantinopol, care repurtase un succes real în Ţara Românească prin numirea, sub auspiciile şi cu autorizarea ei, a lui Iachint, în timpul voievodului Nicolae Alexandru, voia să-şi întindă acum influenţa ei directă şi în Moldova. De aceea, prin anii 1390 – 1391, aşadar la sfârşitul domniei lui Petru sau la începutul aceleia a lui Roman, trimite pe un delegat al său, Teodosie, să cerceteze situaţia la faţa locului şi să ajungă la o înţelegere în privinţa sfinţirii lui Iosif care nu avusese binecuvântarea patriarhicească. Misiunea lui Teodosie nu are succes; el nu poate ajunge la înţelegerea dorită şi e silit să se întoarcă repede îndărăt. Probabil că Patriarhia ar fi Vrut să desemneze ea pe episcop, în timp ce Moldovenii ţineau să-l aibă pe Iosif care era pământean şi, după cum am văzut, înrudit cu Muşatinii. De altfel, în Vremea aceasta, se mai constată încă un episcop, Meletie, al cărui scaun se afla, probabil, la Suceava sau la Rădăuţi. Neizbutind pe calea aceasta, Patriarhul crede că ar putea să-şi impuie voinţa altfel, printr-un act de autoritate, şi numeşte deci, fără să mai consulte pe domn şi boieri, ca mitropolit al Moldovei pe un Grec, anume Ieremia. Acesta însă nu e primit de către ţară şi trebuie să se întoarcă, întocmai ca şi Teodosie, îndărăt la Constantinopol. Înainte de a părăsi Moldova, Ieremia a afurisit însă pe domn, pe cei doi episcopi, pe boieri şi poporul. Conflictul cu Patriarhia ajunge deci în forma lui cea mai gravă. Aceasta se petrece înainte de Martie 1393 când Ieremia, întors la Constantinopol, ia parte la sinodul patriarhal. În anul următor, în August 1394, el e numit mitropolit la Tlrnovo, în Bulgaria. Conflictul va continua sub urmaşul lui Roman, sub Ştefan, şi abia la începutul domniei lui Alexandru cel Bun se va ajunge la o înţelegere.

Întemeierea oraşului Roman. Hrisoavele de danie. În ce priveşte activitatea internă, trebuie amintită întemeierea oraşului Roman al cărui nume chiar arată pe fundator. În documentele următoare oraşul e numit «*Novograd*", adică cr oraşul nou». În timpul lui Ştâfan cel Mare se întâlneşte aci pârcălabul de «Novograd".

Hrisoave interne, privitoare la moşii, nu ni s-au păstrat de la Bogdan întemeietorul, de la Laţco şi de la Petru. Abia din vremea lui Roman cunoaştem două: unul din 30 Martie 1392, prin care voievodul dăruieşte lui Ionaş viteazul «pentru a lui credincioasă slujbă» trei sate pe Şiret, Ciorsăceuţi, Vladimirăuţi şi Bucurăuţi.

Se arată şi hotarele lor: «din jos, de la Mareşăuţi, un val ce-i de-a curmezişul câmpului până la Şiret, apoi de celălaltă parte a Şiretului, la capătul de jos al poienii, o movilă. Şi de acolo, drept peste luncă, la fântână, o movilă şi de acolo drept în bucovină (adică în pădurea de fagi; *nu e nume propriu*) o movilă şi de acolea pe marginea bucovinei în sus până la hotarul lui Şerbovschi la un teiu, o movilă, de acolea către topliţă (înseamnă izvor cu apă caldă şi de asemenea baltă, băltoacă), acolo o movilă şi de acolea către Şiret o movilă de mijloc şi de acolea (peste) Şiret în sus până în bucovina cea mare, pe unde se arată drumul de la Dobrinăuţi, la capătul câmpului şi de acolea pe marginea bucovinei, pe deal, pe vale, până la val. Acesta e tot hotarul». Pentru a se întări această danie, voievodul porunceşte ca hrisovul să aibă «pecetea noastră cea mare» şi arată şi martorii: «şi la aceasta, credinţa mea şi credinţa fiilor mei, credinţa jupanului Juga Giurgevici, credinţa jupanului Steţco şi cu fraţii lui, credinţa lui Braţul Neatedul, credinţa lui Stanislav, credinţa panului Drăgoi, credinţa lui Andrieş şi a panului Giurgiu, credinţa panului Draguş viteazul, credinţa lui Stravici, credinţa panului Vlad, a panului Ghidea, a panului Grozea, credinţa panului Co stea, credinţa lui Oriş, credinţa tuturor

boierilor moldoveni». Gel de al doilea act intern de la Roman este din 18 Noiembrie 1393 şi priveşte o altă danie, a unui sat, la obârşia Sucevei, pe care voievodul îl dăruieşte «slugei sale» Todor şi fraţilor acestuia, tot pentru slujba lor credincioasă. Se arată de asemenea hotarele şi «credinţa» martorilor, printre care este, îndată după domn, aceea a «mamei noastre, cneaghina Muşata». Cu acest prilej apare şi un alt dregător al curţii domneşti, stolnicul.
Roman a fost căsătorit cu *Anastasia*, care nu este însă tot una cu Anastasia, fiica lui Laţco, cea îngropată la Rădăuţi. Nu ştim originea ei. Din această căsătorie sunt cei doi copii amintiţi în documentul din 18 Noiembrie 1393: «Olexandru» – viitorul domn Alexandru cel Bun – şi Bogdan. Dacă ştiri ulterioare care pornesc însă tot de la acte contemporane sunt exacte, atunci Roman a mai avut, pe lângă cei doi feciori menţionaţi, încă patru şi anume: Ştefan, viitorul domn, Mihail, Iuga şi un alt Alexandru. Anastasia, a fost îngropată în biserica Sfânta Paraschiva din Roman; ea murise înainte de 16 Septembrie 1408, când fiul ei Alexandru cel
Bun dăruieşte acestei biserici «unde odihneşte sfânt răposata mama noastră cneaghina Anastasia» două sate, Leucuşăuţii lui Brătianu «cu moara ce este la fântână» şi un altul, peste Moldova.,» unde a fost Braţul“.
Mormântul lui Roman se află în vechea biserică din Rădăuţi, împreună cu acelea ale înaintaşilor săi, Bogdan şi Laţco. Pe lespedea frumos sculptată pe care i-a aşezat-o strănepotul său Ştefan cel Mare, se citeşte următoarea inscripţie: «Cu mila lui Dumnezeu, blagocestivul nostru domn Io Stefan Voievod, domn al întregii ţări moldoveneşti, fiul lui Bodgan Voievod... a împodobit acest mormânt strămoşului său Io Roman Voievod, domnul Ţării Moldovei, în anul 6987 (1479), luna Decembrie 15“.

BIBLIOGRAFIE

I. Jurg Koriatovicis 1. P. P. Panaitescu, Iourij fJourg) KoriatoviS, prince lithuanien et la Moldavie, în kkiaiiíhhfi skÂphhk sa peunmy jkaauuhka M. G. RpyujiBcKoro, I, Kiev, 1928, p. 462 – 465; 2. I. Puzina, Korjat i Korjatowicze, în Ateneum Wilenskie, mv (1930), Wilno, 1932, p. 425 – 454; 3. P. P, Panaitescu, Diploma bârlădeană din 1134 şi hrisovul lui Jurg Koriatovici din 1374, în Rev. Lst. Rom., II (1932), p. 46 – 58.
V. Şi nr. 6.

II. Muşatinii. Petru Voievod. Roman Voievod. 4. N. Docan, Notiţă despre monedele lui Petru Muşat, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s. 2, t. XXX (1907 – 8) p. 117 – 182; 5. I. NiSTOr, Românii şi Rutenii în Bucovina, studiu, istoric şi statistic, Bucureşti, 1915, XX + 209 p. În 8°; 6.1. Minea, Principatele române şi politica orientală a împăratului Sigismund. Note istorice, Bucureşti, 1919; 280 p. În 8°; 7. R. ROSetti, Despre succesiunea domnilor Moldovei dintre Laţcu şi Alexandru cel Bun, Iaşi, 1923,28 p. În 8°; 8. N. Iorga, Mănăstirea Neamţului. Viaţa călugărească şi munca pentru cultură, ed. 3,1925,104 p. În 16°; 9. I. Minea, Pomelnicul de la M-rea Bistriţa, în Cercet. Ist., V-VII (1929 – 1931), p. 344 – 348 şi VIII-IX (1932 – 1933), p. 30 – 88; 10. G. RaCOViţă, începuturile suzeranităţii polone asupra Moldovei (13871432), în Rev. Lst. Rom., X (1940), p. 237 – 332; 11. Damian Bogdan, Pomelnicul Mănăstirii Bistriţa, Bucureşti, 1941,166 p. În 8°.
Vezi şi p. 500, nr. 33.
Ştefan i voievod şi iuga voievod
«Ioan Ştefan cel Bătrân… care a bătut pe Unguri la Hindău».

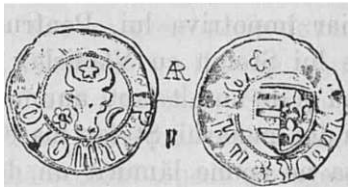

Fig. 140.
— Monetfi de argint de la Ştefan Voievod. (Colecţia Academiei Române).
(Piatra de mormânt a lui Ştefan I, pusă de strănepotul său Ştefan cel Mare).
Asupra filiaţiei lui Ştefan I Voievod există discuţie în istoriografia noastră. Potrivit vechilor letopiseţe moldovene, el ar fi fost *frate* cu Petru şi Roman. Unii istorici îl consideră însă ca nepot al acestora doi şi-l identifică cu «jupanul Steţco» care figurează printre martorii documentelor lui Roman. Într-unul din aceste documente, din 18 Noiembrie 1393, se precizează chiar că acest «jupan» – titlul însuşi e o dovadă de situaţie socială de un rang mai înalt – este «nepotul de soră» al Voievodului. În sfârşit, potrivit unui document din 1398, el este fiul lui Roman. În orice caz, un lucru rămâne bine stabilit: el făcea parte din familia Muşatinilor şi era înrudit de aproape cu domnii anteriori.
Letopiseţele zise de la Putna şi de la Bistriţa îi dau şapte ani de domnie. Documentele contemporane micşorează însă cu vreun an şi jumătate această durată. Intrude văr, prima menţiune sigură despre Ştefan este din Ianuarie 1395 iar ultima din 12 Martie 1399. Admiţând că Ştefan a lu? t domnia în a doua jumătate a anului 1394 – la 1 Iulie el era încă în Polonia, la Chelm, unde se întâlneşte cu Vladislav Iagello care îi dăruieşte o platoşă aurită şi un coif – şi că a pierdut-o *în* cursul lui 1399, avem, *în* cazul cel mai bun, *aproape cinci ani şi jumătate*. De fapt, în 1399, se constata că domnea Inga. Chiar dacă actul acestuia din 28 Noiembrie e

considerat ca suspect, există un altul, fără precizarea lunii, asupra căruia nu poate încăpea discuţie. În concluzie, Ştefan a ocupat tronul Moldovei ceva peste 5 ani de zile (vezi fig. 140).

Relaţiile cu Polonii. Biruinţa asupra Ungurilor. Acest tron. L-a dobândit cu ajutorul Polonilor. O recunoaşte făţiş în actul omagial din 6 Ianuarie 1395 şi de aceea le şi este complet inféodât. În timp ce predecesorii săi fixau anumite limite pentru ajutorul armat pe care trebuiau să-l dea, în caz de nevoie, regelui Poloniei, Ştefan nu pune nicio condiţie: el va merge cu oastea sa împotriva *oricărui* duşman al statului vecin, *la orice distanţă*. Se specifică precis, ca să nu mai fie nicio îndoială sau putinţă de interpretare: «împotriva Craiului Ungariei, împotriva Voievodului Basarabiei, împotriva Turcilor, împotriva Tătarilor, împotriva Pruşilor». Şi ca şi cum n-ar fi fost de ajuns, se ia şi din partea boierilor lui Ştefan, arătaţi fiecare pe nume, acelaşi angajament. Mai mult încă, fapt care arată cât era de precară situaţia lui Ştefan în momentul semnării actului, boierii lui declară că dacă vreodată Voievodul «r ar gândi sau ar fi voi să puie ceva la cale îâi contra» regelui polon şi nu ar ceda rugăminţilor lor, atunci ei să-l părăsească şi să lupte chiar împotriva lui. Pentru lămurirea relaţiilor, aşa de strânse, ale lui Ştefan cu Vladislav Iagello, trebuie să mai ţinem seamă însă şi de un alt fapt, anume de legătura de rudenie ce exista între cei doi monarhi. Ştefan luase în căsătorie pe o rudă a regelui polon. Aşa ne spune lămurit un document din 1416 al ordinului Cavalerilor Teutoni, stabiliţi în Prusia Orientală şi în duşmănie cu Polonii, arătând chiar şi motivul pentru care Vladislav dăduse domnului moldovean pe această rudă a sa («consanguinea») anume «ca să-l ajute cu o mare mulţime de arcaşi» tocmai împotriva zişilor cavaleri. De fapt, aşa cum se spune în actul omagial, ajutorul nu era numai împotriva acestor duşmani, ci a tuturor.

Aplecarea aşa de vădită a lui Ştefan faţă de Poloni, sprijinul pe care i-l dăduseră aceştia la ocuparea tronului, legăturile sale de rudenie cu Vladislav, supără pe regele Ungariei, Sigismund, Conflictul dintre cei doi cumnaţi continua doar şi nu-i era indiferentă niciunuia dintre ei atitudinea domnului Moldovei. O dependenţă aşa de strânsă faţă de Poloni însemna o ameninţare directă pentru Unguri care se puteau vedea, în caz de conflict, – atacaţi din două părţi, şi din spre miazănoapte, şi din spre răsărit. De aceea Sigismund se hotărăşte să întreprindă o expediţie împotriva lui Ştefan spre a-l sili să renunţe la atitudinea sa şi a-i impune ascultare faţa de Ungaria. La 3 Ianuarie, armata regală era la Criscior, în Săcuime. Şpanul Secuilor, Ştefan de Kanisa, e trimis înainte, cu un detaşament, să forţeze trecerea munţilor. Au loc ciocniri violente care nu pot impiedeca însă înaintarea lui Sigismund. Voievodul Moldovei prevăzând situaţia, trimisese din vreme o solie la Vladislav Iagello, cerând ajutor. Această solie declara în scris că Ştefan va veni să se închine, atunci când va dori Vladislav şi că nu mai are nicio pretenţie asupra Colomeii, Sneatinului şi Pocuţiei, rămânând ca în ce priveşte Ţeţina şi Hmielovul să se înţeleagă direct cei doi monarhi; de fapt se lasă impresia că ele vor aparţine Moldovei. După acest angajament al soliei, domnul însuşi dă la Suceava, în ziua de 6 Ianuarie, actul său omagial faţă de Vladislav Iagello, de soţia acestuia Hedviga şi de urmaşii lor, – obligându-se a le veni în ajutor împotriva tuturor duşmanilor, fără excepţie, aşa cum am arătat mai sus.

Nu ştim dacă, în urma acestui act, Polonii au trimis vreun corp de oaste pentru a sprijini pe voievodul Moldovei contra Ungurilor. Faptul e posibil, e probabil chiar, dar nu avem nicio dovadă în sensul acesta. Ştim sigur numai că Vladislav i-a dat ca ajutor *uma – modică-de o sută de grivne. La 2 Fevruarie, Sigismund era în faţa

Cetăţii Neamţului iar la 14 ale aceleiaşi luni constatăm că se şi întorsese la Braşov. Cum se explică această repede retragere? Oedem că în felul următor: cetatea n-a putut fi cucerită. Frigul, lipsa de provizii, ştirea că Ştefan a încheiat acel act cu Polonii, deci presupunerea că îi vor veni ajutoare, au determinat – se vede – pe Sigismund să ridice asediul şi să pornească îndărăt. În timpul retragerii însă, la satul Ghindăoani, – se pare – în judeţul Neamţ. Spre miazăzi de cetate, oastea moldovenească atacă puternic pe Unguri şi îi sfărâmă. Letopiseţul de la Putna spune lămurit: (Ştefan) – a bătut pe Jigmunt, craiul unguresc, la Hindău» («Hd ymiăoivk»). Iar pe piatra de mormânt de la Rădăuţi, stă scris de asemenea: (tloan Ştefan cel Bătrân Voievod... care a bătut pe Unguri la Hindău». Această localitate a fot identificată de unii istorici cu Hârlăul. Forma numelui şi întreaga desfăşurare a campaniei par a arăta mai de grabă satul *Ghindăoanii* din judeţul Neamţ; certitudine nu există însă.

Cronicele ungureşti, după obiceiul lor fălos, afirmă ca Sigismund ar fi ajuns până în lăuntrul ţării şi că ar fi silit pe Ştefan să i supună şi să-i tăgăduiască tribut. Este o inexactitate după cum inexate vor fi şi relaţiile izvoarelor ungureşti, despre luptade la Baia. Că pierderile armatei lui Sigismund au fost grave, rezultsL din acelaşi act cu data 1416 al Cavalerilor Teutoni în care se afirmă că în acel război, a trebuit să se verse «valuri multe de sânge creştin» («christiam sangvinis effusione largiflua»). Lupta a fost deci cruntă şi pomenirea victoriei asupra Ungurilor pe piatra mormântală de la Rădăuţi – fapt neobişnuit în inscripţiile funeraremoldoveneşti – pe deplin justificată. Ştefan reînnoia – sub acest raport – timpurile lui Bogdan Descălecătorul.

Spre sfârşitul domniei, raporturile cu Ungurii pare că se resta-l biliseră. La 22 Mai 1398, găsim la scaunul de judecată al nobililor

din Solnocul Inferior, în Ardeal, pe un anume Iacob zis Toth care se prezintă ca procurator al lui Ştefan Voievod într-un proces al acestuia. În realitate, procura era dată de un boier al lui Ştefan” de Ioan, fiul lui Costea. Chiar şi aşa însă, faptul că un trimis moldovean se putea înfăţişa la judecată, dovedeşte că în momentul acela raporturile dintre Ungaria şi Moldova nu mai erau încordate” că starea de război încetase.

Ca o consecinţă a obligaţiilor faţă de Poloni, Ştefan le dă ajutor împotriva Tătarilor. O primă expediţiune avusese loc în 1398 O a doua, s-a produs în-anul următor, când Polonezii, Litvanii şi Moldovenii se ciocniră cu Tătarii, la Worskla, în ziua de 12 Augusta Lupta a fost nenorocită pentru creştini: armata lor e zdrobită şi Ştefan însuşi – se pare – îşi pierde viaţa. Au pierit atunci mulţi dintre căpitani, alţii au fost luaţi în robie. Nu e exclus însă şi ca Ştefan să fi murit în scaun, puţin după bătălie: izvoarele istorice cunoscute azi nu ne îngăduie să fixăm faptul cu precizie.

Conflictul cu Patriarhia din Constantinopol. Extrem de interesante sunt încercările repetate care se fac sub domnia lui Ştefan, de a se ajunge la o înţelegere între biserica moldovenească şi patriarhia din Constantinopol. După biruinţa împotriva Ungurilor, domnul Moldovei trimite pe protopopul Petru la Patriarhie ca să aranjeze aplanarea conflictului. Nu ni s-au păstrat scrisorile voievodului, dar cunoaştem răspunsul pe care l-a dat, în Mai 1395, patriarhul. Acesta refuză să recunoască pe cei doi episcopi – Iosif – şi Meietie – care ar fi «hoţi şi stricaţi şi prădători”; cere să fie – goniţi şi atunci va fi iertat norodul şi voievodul de afunsania aruncată asupra lui şi binecuvântat. Deocamdată numeşte pe trimisul – domnului, pe protopopul Petru, ca «dichiu”, patriarhicesc în Moldova; el va lua în primire mitropolia «Maurovlahiei», se va – sili să scoată pe «episcopii mincinoşi» – parcă am citi scrisoarea Papei

din 1234 referitoare la «pseudo-episcopii» români din părţile – Cumanilor – şi va face toate cele bisericeşti, în afară de hirotoniri; – aceasta până se Vor îndrepta lucrurile sau până se va duce acolo legiuitul mitropolit care acum pleacă la Târnovo (deci Ieremiar cel care nu putuse sta în Moldova, în timpul lui Roman!). Foarte vehementă, de un limbaj care numai creştineşte nu sună, e scrisoarea pe care o trimite patriarhul cu acest prilej, prin Petru, celor doi episcopi din Moldova. Iată-i cuprinsul: «Voi episcopilor mincinoşi din Rusovlahia, tu Iosife şi tu Meletie, să ştiţi că mai de mult v-am scris smerenia mea şi v-am caterisit şi v-am afurisit, xsa pe nişte oameni nedrepţi şi călcători de lege şi care trăiţi în afară de dumnezeieştile şi sfintele canoane, căci aţi răpit biserica, pe care n-aţi primit-o şi o stăpâniţi şi aţi gonit pe mitropolitul cel binecuvântat de mine, care o avea şi aud că sunteţi şi bătrâni şi nu tremuraţi oare de moarte, ci voiţi să mergeţi şi să fiţi pedepsiţi de acea pedeapsă fără de sfârşit, care nu se împlineşte niciodată? Ci aici a venit şi protopopul de la voi, cel întru Duhul Sfânt iubit fiu al smereniei noastre, chiar Petru, şi m-a rugat mult să vă iert şi nu l-am ascultat, ci i-am spus că pe oameni nedrepţi şi călcători de legi nu ne Iasă nici canoanele noastre să-i iertăm. Oamenii aceia sunteţi doar voi şi foarte neruşinaţi, pentru că, de când v-a afurisit mitropolitul vostru, tot liturghisiţi. Şi de n-aţi mai avea alt cusur, şi acesta singur ajunge ca să vă facă mult îău. Pentru aceasta vă scriu vouă, că am dat biserica mea aceea, protopopului ca să facă aceea ce zic canoanele mele: căci e om cuminte, cu creştere şi bun şi l-am primit. Iar vouă vă scriu iarăşi că de nu veţi fugi din biserica aceea, vă am drept caterisiţi şi afuiisiţi, ca nişte călcători de legi şi oameni răi, şi hoţi şi curvari şi prădători (!)* Ci dacă voiţi să găsiţi mântuirea voastră, veniţi aici să fiţi judecaţi canonic, de sinodul cel mare, pentru câte le-aţi greşit, ca să nu vă pierdeţi sufletul. Deci

nu e alt lucru care să vă poată folosi sufletului decât să veniţi aici“. Nici Doihnul însă, nici cei doi episcopi moldoveni nu s-au tulburat de fulgerele patriarhiceşti. Iosif şi cu Meletie au continuat, să păstorească. Petru se vede că n-a putut face nimic, deoarece* în Septembrie 1395 se produce o nouă încercare de aplanare a conflictului, de data aceasta – fapt semnificativ – *din partea Patriarhului*, nu a Domnului Moldovei. Este trimis acum mitropolitul de* Mitilene, căruia i se recomandă să nu facă nimic în privinţa episcopilor de acolo, dar în ce priveşte poporul, e & îţi dăm dezlegare – spune Patriarhul – să faci cum vei găsi rosturile lor». O primă concesie aşadar: se autoriza, într-o formă acoperită, să se ridice afurisania aruncată asupra norodului. O a treia încercare are loc în Ianuarie 1397 – tot în timpul lui Ştefan prin urmare – *şi iarăşi din partea Patriarhiei*, trimiţându-se arhiepiscopul Mihail al Betleemului. Acesta cunoaşte obiceiurile Ţării Moldovei «chiar şi limba (subînţeles: cea oficială, slavă) şi este «cunoscut şi prieten nu numai cu Domnii de acolo, dar şi cu celălalt popor îndeobşte». I se recomandă şi lui să gonească pe cei doi episcopi şi să facă toate slujbele şi lucrurile bisericeşti necesare.

Aceste repetate misiuni sunt foarte explicabile. Patriarhia avea: interes ca să se stabilească relaţii de aşa natură încât să însemneze o recunoaştere a autorităţii ei. Evident şi Voievodul Moldovei dorea să existe raporturi normale; el nu putea însă admite înlăturarea lui Iosif care era rudă a sa şi pământean, în folosuP unui străin. De aceea conflictul a durat. A trebuit să moară Patriarhul din Constantinopol şi să vie unul nou în locul lui, a trebuit de asemenea ca pe tronul Moldovei să ajungă Alexandru cel1 Bun pentru ca să se poată realiza acordul.

Împrejurările în care şi-a isprăvit Ştefan domnia nu sunt bine

cunoscute. Se pare, după cum am spus mai sus, că el a căzut pe câmpul de luptă de la Worskla. A fost îngropat la Rădăuţi. Piatra, lui de mormânt, pusă de Ştefan cel Mare, poartă următoarea inscripţie: «Blagocestivul şi de Hristos iubitorul Io Stefan Voievod, domnul Ţarii Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a împodobit acest mormânt strămoşului său Ioan Stefan cel Bătrân – care a bătut pe Unguri la Hindău – în anul 6988 (1480), luna Mai 20“.

Iuga Voievod. După Ştefan a urmat pe tronul Moldovei Iuga Voievod căruia letopiseţul de la Putna îi spune *Ologul* Nu se ştie sigur al cui fiu era. Unii istorici, întemeindu-se pe hrisovul din yiui-all x vuj v1 xuva vil v vjj

28 Noiembrie 1399, a cărui autenticitate însă nu e indiscutabilă, precum şi pe o versiune a letopiseţului ţării, îl consideră ca fiu al lui Roman; alţii îl socotesc fiul lui Petru, deci nepot lui Roman şi văr cu Alexandru cel Bun. Există şi o a treia părerer care plecând de la hiisovul din 18 Noiembrie 1393, în care apare printre martori «panul Iuga Giurgevici”, îl dă drept fiu al presupusului Domn al Moldovei Jurg Koriatovici.

Cronicele vechi spun că Iuga a domnit *doi ani*. Documentar noi îl constatăm în 1399 când el dă un act – păstrat sub formă desuret adică de rezumat şi fără indicarea *lunii* – privitor la moşia, Brătila. Un al doilea act *sigur* de la Iuga este acela prin care dăruieşte lui Şerban Hândău satele Solomoneştii pe Topoliţă şi Muntenii şi Pânteceştii pe Cracău. Ca şi cel precedent, s-a păstrat tot numai sub formă de suret românesc; n-are însă dată: nu se menţionează nici anul, nici luna când a fost emis. Celelalte două documente de la Iuga, unul din 28 Noiembrie 1399, al doilea fără dată – editorul spune: «circa 1400» – nu pot constitui dovezi *sigure* pentru stabilirea timpului de domnie, deoarece *autenticitatea* lor a fost contestată de mai mulţi istorici. În orice caz, este sigur că în 1399

Iuga era Domn al Moldovei. Că a ocupat tronul şi în 1400, aceasta depinde de demonstrarea autenticităţii sau neautenticităţii hrisovului din 11 Fevruarie 1400 de la Alexandru cel Bun. Dacă acest hrisov e autentic, aşa cum pare probabil, atunci înseamnă că Alexandru era Domn încă de la începutul anului 1400, poate chiar de la sfârşitul anului precedent în caz contrar, se poate admite că Iuga s-a menţinut în scaun şi în primele luni ale acestui an. Chiar şi într-un atare caz, domnia lui a fost foarte scurtă. Prin urmare n-a putut cuprinde prea multe fapte. Ştirea diti cronica lui Grigore Ureche şi a lui Simion Dascălul, potrivit căreia Iuga ar fi organizat biserica moldovenească, luând «blagoslovenie» de la «patriarşiea de Ohrida", ar fi «descălecat» oraşe prin ţară, făcându-le «ocoale pren pregiur» şi ar fi «început a dărui ocine prin ţară a voinici ce făcea vitejii la oşti», s-a dovedit în ultimul timp o interpolate târzie datorită, se pare, lui Misail Călugărul; ea nu are niciun temeiu.

De altfel şi să fi vrut Iuga să se ocupe în mod deosebit de problemele de organizare a ţării, n-ar fi putut s-o facă, deoarece trebuia să se gândească în primul rând la *menţinerea* sa în domnie. Tronul era dorit în vremea aceasta de trei pretendenţi, fiecare căutând sprijin în afară. Unul era Roman, fostul Domn, care fusese eliberat de către Poloni şi pentru care Ivaşcu, fiul Voievodului Petru, dădea, în 1400, la Bereşti, un act de garanţie în ce priveşte fidelitatea faţă de Vladislav Iagello şi renunţarea la orice plângere în legătură cu timpul cât stătuse închis. Aşadar, Roman – spera să reia tronul. Al doilea pretendent era chiar… garantul lui Roman, acel Ivaşcu care dă şi el, tot în 1400 şi tot la Bereşti, un act Regelui Poloniei făgăduind că în cazul când va ajunge cu ajutorul acestuia Domn al Moldovei, să renunţe la «ţara Sepeniţului cu oraşele ei", la datoria lui Petru, de 3000 de ruble, înapoind şi înscrisurile acestei datorii şi să păstreze întotdeauna credinţă nestrămutată lui

Vladislav Iagello şi lui Vitold, principele Lituaniei. Tonul acestui act este dintre cele mai umile, aproape slugarnic; era rău de Moldova dacă acest competiţitor ajungea la tron. Din fericire, soarta a favorizat pe cel de al treilea şi cel mai vrednic dintre pretendenţi, pe Alexandru, fiul lui Roman, căruia poporul i-a zis mai târziu «cel Bun». El n-a apelat la Poloni, ci la Domnul – Ţării Româneşti, la Mircea cel Bătrân. Cu ajutorul acestuia ocupă el tronul. Dacă au fost sau nu lupte între Iuga şi Alexandru, nu ştim; letopiseţul numit de la Bistriţa ne spune numai atât că pe cel dintâi «l-a luat Mircea Voievod» din Ţara Românească. Ce a făcut cu el după aceea, nu ne mai spune cronica. Mormântul lui Iuga nu se cunoaşte.

BIBLIO GRAFIE

Ştefan Voievod: 1, Iacob Caro, Geschichte Polens, vol. III, Gotha, 1869,658 p. În 8°; 2. Ilie Minea, Principatele române şi politica orientală a împăratului Sigismund. Note istorice, Bucureşti, 1919,280 p. În 8°; 3. V. Motogna, – Ceva nou privitor la Ştefan I (II?), Dőmnul Moldovei (e. 1394 – 1400), în Rev. Lst., VIII (1922), p. 193 – 194.

Iuga Voievod: 4. D. OncIUL, Datele cronicelor moldoveneşti asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ, lst., s. 2, t. XXVII (1904 – 1905), p. 201 – 225; 5. M. GostăCHESGU, Observări cu privire la uricile lui Iuga Vodă [1400], Iaşi, 1926,11 p. În 4° (extras din Buletinul Ion Neculce, fasc. 5). Damian bogdan, Despre Domnii moldoveni –, Ştefan I ŞI Juga în Rev. Ist. Rom., IX (1939), p. 165 – 177.

V. Şi p. 456, nr. 10.

Mircea cel bătrân

«Principe Intre creştini cel mai viteaz şi cel mai ager“.

(Cronicarul Leunclaviua).

Ţara Românească a avut parte în veacul al XIV-lea de un şir întreg de Domni care au lucrat pentru mărirea şi întărirea ei. După Basarab cel Mare, întemeietorul statului independent şi al dinastiei, a urmat Neolae Alexandru, organizatorul bisericii, apoi Vladislav care-şi întinde stăpânirea peste munţi, în Ardeal. Fratele – acestuia Radu a întemeiat marile mănăstiri, iar Dan a purtat războaie pentru a cuprinde ţinuturi pe malul drept al Dunării. Ca o fericită sinteză a acestor eforturi succesive şi ca o desăvârşire a lor apare la sfârşitul veacului al XIV-lea domnia celui de al doilea fiu al lui Radu, Mircet. Este momentul cel mai înalt al dezvoltării statului muntean, este un maximum atât sub raportul întinderii teritoriale, cât şi sub acela al puterii militare. Trebuie să adăugăm de altfel că şi viaţa economică şi cea religioasă au cunoscut în timpul acestei Domnii o deosebită înflorire.

Filiaţia lui Mircea e bine cunoscută. El e fiul lui Radu, fostul Domn, şi frate, dar numai de tată, cu Dan; mama se numea Calinichia şi e pomenită în două rânduri, în hrisoavele Tismenei. Prima oară, într-un act fără dată: Mircea, enumerând posesiunile mănăstirii, aminteşte şi satul Pesticevo «*pe care l-a adaos mama domniei mele, Doamna Calinichia**. A doua oară, în hrisovul din 1392; aci se pomeneşte de ct moara pe care a adaus-o mănăstirii *mama domniei mele, Doamna Calinichia*, la Bistriţa, care a fost întâiu a arhimandritului Basea». Din faptil că avea proprietăţi în Oltenia, s-ar părea că Doamna Calinichia aparţinea ioierimii de ţară, faptul nu e sigur însă.

Mircea a avut o domnie lungă. La 3 Octomvrie 1385 domnea încă Dan; la 27 Iunie 1387 avem primul document cunoscut de la Mircea; prin urmare între aceste două date a ocupat el tronul; după toate probabilităţile, faptul a avut loc în 1386» şi anumey

potrivit indicaţiilor unei cronici bulgare, la 23 Septembrie. Sfârşitul domniei e cunoscut în mod precis: 31 Ianuarie 1418: e data morţii lui Mircea. Aşadar o domnie de 32 ani; în istoria Munteniei, numai Basarab întemeietorul i se poate asetnui sub raportul acesta. Durata îndelungată a unei stăpâniri a fost întotdeauna un semn de putere şi o condiţie pentru marile realizări. Fără *timp*, nu se poate construi temeinic. Sunt şi excepţii, e adevărat şi unele chiar strălucite în istoria Românilor: Mihai Viteazul şi Regele Ferdinand; dar tocmai prin acest caracter singular al lor, ele fac să iasă mai bine în evidenţă adevărul afirmaţiei de mai sus. Cine stăpâneşte mult, poate lucra mult: şi chiar dacă intensitatea şi ritmul activităţii e mai slab, totuşi acumularea rezultatelor, într-un număr mai mare de ani, dă la sfârşit, o sumă impresionantă. Cu atât mai mult când cel care cârmuieşte imprima dezvoltării faptelor pecetea energiei şi a stăruinţii sale. Cazurile lui Basarab întemeietorul, Ştefan cel Mare şi Regele Carol sunt elocvente. Este, într-un grad înalt, şi cazul lui Mircea.

Cât se întindea Ţara Românească în timpul lui Mircea. Documentele lui Mircea ne arată întinderea stăpânirii sale. În hrisovul cu data adăugită mai târziv 1387, în realitate însă din anii 1402 – 1408, referitor la mănăstirea Cozia, Domnul poartă următorul titlu, de factură imperială: «Eu cel întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul şi bine cinstitorul şi de Hristos iubitorul şi singur stăpânitorul Ion Mircea, mare Voievod şi Domn, cu mila lui Dumnezeu şi cu darul lui Dumnezeu stăpânind şi domnind toată Ţara Ungrovlahiei şi părţile de peste munţi, încă şi spre părţile tătăreşti, şi Amlaşului şi Făgăraşului herţeg, şi Banatului de Severin Domn, şi pe amândouă părţile pe toată Podunavia până la Marea cea mare şi cetăţii Dârstorului

stăpânitor“.

Acest titlu al lui Mircea a reprezentat o *realitate*. Dacă alţi monarhi înşirau, în titlurile lor, ţinuturi pe care nu le mai stăpâneau de mult e cazul cu regele vecin al Ungariei – dacă în alte cancelarii enumerarea unor posesiuni era o amintire a trecutului, nu tot aşa s-a întâmplat la noi; Mircea a stăpânit efectiv ţinuturile pe care le aminteşte titlul său. Ban tul de Severin l-a avut de la începutul domniei sale până spre sfârşitul ei. Dovezi documentare există pentru anii 1390,1398,1407,1412. Amlaşul şi Făgăraşul au fost de asemenea în posesia lui. În cel de al doilea ţinui, în Făgăraş, el face donaţiuni sau întăriri de moşii în 1391, în 1400 şi în 1417. «Părţile de peste munţi» dacă nu sunt cumva o denumire generică pentru cele două ţinuturi precedente, atunci trebuie să se refere la pământul pe care Mircea îl stăpânea *în Ardeal*, de-a lungul vechei fruntarii a Olteniei şi Munteniei, *dincolo de cumpăna apelor*. Fiindcă – fapt care se cunoaşte mai puţin – nu numai în Moldova a avut loc o împingere înainte, treptată, a pajurilor imperiale, aus –, triace, dar şi în Ţara Românească s-a produs aceeaşi încălcare. Vechiul hotar din spre Ardeal nu corespundea pretutindeni cu linia de cele mai mari înălţimi ale munţilor, ci trecea, în multe locuri, şi dincolo de ea, pe versantul nordic al Carpaţilor. Astfel, de pildăy noi am stăpânit şi izvoarele Jiului, dincolo deci de trecătoarea de la Surduc. Poate la aceste ţinuturi să se refere «părţile de peste munţi» ale titlului lui Mircea. Cetatea Branului a aparţinut de asemenea domnului muutean; nu ştim exact data luării în stăpânire; ea pare să urmeze nu cu mult tratatului din 1395, încheiat cu Sigismund. În 1412 – 13, Branul continuă să fie al lui Mircea, care l-a păstrat până la sfârşitul domniei. «Părţile tătăreşti» erau ţinuturile din spre răsărit, cuprinzând înàemnatul port al Chiliei, luat de la Genovezi, împreună cu hinterlandul

respectiv, în 1404 (ultimul guvernator genovez e din yara anului 1403). Aceste «părţi tătăreşti» au fost numite mai târziu, tocmai din cauza stăpânirii Domnilor munteni, scoborâtori ai întemeietorului, *Basarabia*. Ct Amândouă-părţile pe toată Podunavia, până la Marea cea mare» însemna stăpânirea asupra Dobrogei. Du? nărea curgea, cam din dreptul Turtucăii, pe pământ românesc. Mai înainte, Dobrogea fusese a unui despot cu numele Dobrotici. Care o moştenise de la fratele său *Balica* ce-şi avea reşedinţa în Cavarna, şi o mărise, atât spre miazl-zi, cucerind Varna şi regiunea până la Mesemvria, cât şi spre miază noapte, ocupând, la un moment dat, în 1366, şi Chilia. După Dobrotici, a urmat fiul său Ivanco; acesta are lupte cu Turcii în 1388 şi dispare de pescena istorică. În anii următori, 1389 – 1390, constatăm că cea mai mare parte din statul lui Ivanco Dobrotici este în stăpânirea lui Mircea care se şi intitulează, în două documente latine dia 1390 şi 1391, chiar în acest fel: «terrarum Dobrodicii despotus >x> Felul în care Dobrogea a ajuns în mâna lui Mircea, nu e încă bine lămurit. Probabil, faptul a avut loc prin luptă, poate prin luptă cu Turcii care atacaseră pe Ivanco. Dârstorul – Silistra de azi – va fi şi el câştigat în aceeaşi epocă: 1388 – 1389. Dacă această cetate apare în titlul lui Mircea *ca o entitate deosebităf* separată de Dobrogea în care se găseşte totuşi, faptul se explică prin împrejurarea că Dârstorul n-a aparţinut *politiceşte* niciodată statului lui Dobrotici, ci ţarului de la Târnovo; el nu putea *fir* aşadar contopit cu posesiunea transdanubiană a celui dintâi. Unii istorici au crezut că Mircea n-a stăpânit *efectiv* această însemnată cetate. Răspunsul cel mai bun îl constituie chiar documentul menţionat al Goziei din 1402 – 1408 în care Domnul muntean porunceşte căpeteniilor Dârstorului să respecte şi să păzească dreptul de pescuit în bălţile de prinprejur, drept ce fusese dăruit

mănăstirii.

Din toate acestea reiese clar că Mircea a stăpânit în realitate ţinuturile pomenite îû impresionantul său titlu. Autoritatea lui se întindea de la Porţile de Fier până la Chilia şi de la apa Oltului, la miazănoapte de Făgăraş, până la ţărmul Mării. Este suprafaţa cea mai mare pô care a avuţ-o, în cursul istoriei sale, Ţara Românească.

Luptele cu Turcii, legăturile cu Polonii. Politica externă a lui Mircea a fost dominată de un fapt capital: primejdia turcească. Combaterea acestei primejdii – direct sau indirect – constituie preocuparea de căpetenia a marelui Domn. Ea străbate, ca un fir roşu, întreaga activitate militară şi diplomatică a lui. Toate războaiele lui Mircea se fac cu Turcii, niciunul cu Ungurii, cu Moldovenii şi, cu atât mai puţin prin urmare, cu Polonii. Raportul dintre forţe însă era inegal. Turcii, în plină expansiune cuceritoare, aveau mult mai multe mijloace decât Domnul muntean. De aceea, la urmă, Mircea a şi trebuit să recunoască această superioritate şi să ajungă la o înţelegere cu noii stăpâni ai Răsăritului. Dar rezistenţa lui îndelungată – provocând admiraţia adversarilor înşişi – á avut un rezultat de cea mai mare însemnătate: *a păstrat fiinţa statului muntean*, în timp ce Bulgaria cădea sub loviturile lui Baiazid şi era prefăcută în paşalâc turcesc – stare în care a rămas aproape cinci sute de ani – în timp ce Serbia avea, la scurt interval, aceeaşi soartă, Ţara Românească a putut rezista şi a asigurat astfel continuitatea vieţii sale politice. *Fapt capital*, *deoarece fără această pieaţă politică*, *cele mai multe din manifestările noastre ulterioare*, *până în veacul al XIX-lea*, *ar fi fost altele*. Să ne gândim numai ce a însemnat viaţa Peninsulei Balcanice în timpul secolelor de dominaţie turcă, pentru a putea aprecia la justa sa valoare, rezistenţa lui Mircea. Fără acest mare Voievod, e foarte probabil că

întregul curs al istoriei muntene şi – prin consecinţe – al întregii istorii româneşti ar fi avut o altă dezvoltare şi alte proporţii.

Forma pe care a îmbrăcat-o politica externă a lui Mircea n-a fost întotdeauna aceeaşi. Mai ales că pe lângă preocuparea principală – combaterea primejdiei turceşti – se mai adăugau şi alte probleme, cum era aceea a raporturilor cu Ungurii, cu Moldova şi cu Polonii. Trebuiau deci avute în vedere mai multe interese care au variat. Rezultanta lor nu putea fi prin urmare uniformă. În prima parte a domniei, până pe la finele anului 1394, punctul de greutate al legăturilor sale creştine cade asupra Polonilor, Din 1395 înainte însă, alianţa cu regatul Ungariei trece pe primul plan. Întoarcerea spre Sigismund al Ungariei să poate observa de altfel în mod progresiv în ultimii ani ai fazei precedente. Ea nu va însemna însă, după 1395, ruperea relaţiilor cu Polonia care vor continua, dimpotrivă, până la sfârşitul domniei.

În 1387, îndată după suirea pe tron a lui Mircea, cneazul Lazăr al Sârbilor repurtează la Ploönik o biruinţă asupra Turcilor, încurajat de succesul avut, el se hotărăşte să organizeze o coaliţie creştină împotriva «necredincioşilor». Din nefericire, acest plan n-a găsit răsunetul pe care-l merita. Ungurii n-au răspuns la timp, iar contingentele creştine din partea apuseană a Peninsulei Balcanicedin Bosnia, din Albania-au fost neîndestulătoare. Mircea se pare că a trimis un corp de oaste; aşa cel puţin rezultă din relaţia cronicarului turc – Sükrüllah care scrie în 1457 cât şi a lui Seadeddin care menţionează ca participanţi pe «principii Valahiei şi Bogdániéi» în timp ce scriitorul Leunclavius pomeneşte numai pe «Valahi», aşa dară pe Munteni. Lupta s-a dat în ziua de 15 Iunie 1389 pe «Câmpia Mierlelor» (Kossovopolje) în sârbeşte). La început se părea că biruinţa va fi a creştinilor, mai ales după ce un Sârb fanatic, Miloş Obilici, pătrunsese până la locul unde se afla

Sultanol Murad şi-l ucisese cu lovituri de pumnal. Fiul lui Murat însă, Baiazid, supranumit şi *Ilderim* adică *Fulgerul din* cauza repeziciunii mişcărilor şi hotărârilor sale, luă imediat comanda armatei turceşti şi schimbă retragerea iniţială într-o strălubită vie* Torie. Creştinii fură zdrobiţi; cneazul Lazăr însuşi îşi pierdu viaţa.

Evident, participarea lui Mircea nu putea rămâne fără urmări. Mai curând sau mai târziu, Baiazid avea să răspundă acestui act de inimiciţie. De aceea, Domnul muntean se hotărăşte să ia măsurile de apărare necesare. El fortifică linia Dunării, construind la *Giurgiu* o cetate puternică de piatră. Peste o jumătate de veac, în timpul expediţiei din 1445, de pe Dunăre, Vlad Dracul, fiul lui Mircea, avea să spuie cavalerilor francezi că fiecare piatră din această cetate îl costase pe tatăl său un bolovan de sare. Credem că tot în această vreme a întărit Mircea şi cetatea cealaltă de la *Turnu* sau, cum li spuneau contemporanii, de la ct" Nicopolul Mic», în opoziţie cu cel mare, din faţă, de pe ţărmul drept al Dunării. Pe de altă parte, el caută să-şi acopere spatele, să previe un atac din partea Ungurilor care, după cum ştim, fuseseră în raporturi duşmănoase, de război, cu fratele său. Dar şi care ar fi putut profita de un eventual atac al Turcilor spre a lua îndărăt Banatul de Severin. În acest scop, la câteva luni numai după bătălia de la Kossovopolje şi anume la 10 Decembrie 1389, la Radom, în Polonia, Mircea încheie prin trimişii săi Manea şi Roman Herescu, asistaţi de vornicul Drăgoi, reprezentantul lui Petru al Muşatei, un tratat de alianţă cu regele Vladislav Iagello. Cei doi monarhi se obligau să se ajute reciproc împotriva Regelui Ungariei, iar împotriva altor duşmani, după putinţă, ca prieteni. La mijlocul postului mare următor, trebuiau trimise actele solemne, învestite cu sigiliile cele mari, prin aceiaşi ambasadori.

Ratificarea se face mai de grabă chiar, la 20 Ianuarie 1390, la

Lublin, confirmându-se în totul dispoziţiile luate prin actul din 10 Decembrie 1389. Alianţa lui Mircea cu Vladislav îşi produce imediat efectele. Sigismund, regele Ungariei, văzându-se ameninţat din două părţi, caută o apropiere de Domnul muntean; acesta la rândul său găseşte că o înţelegere cu Ungaria i-ar fi utilă în cazul unui conflict cu Turcii, mai utilă chiar sub raportul militar decât alianţa cu Polonii care erau prea depărtaţi. Aşa se explică actul din 17 Martie 1390, de la Severin, cuprinzând *o interpretare* a dispoziţiilor alianţei anterioare, interpretare care constituie de fapt prima etapă în procesul de apropiere al lui Mircea faţă de Ungaria. Într-adevăr, de data aceasta, se specifică următoarele: Regele Poloniei nu Va porni război împotriva regelui Ungariei până ce nu va fi comunicat lui Mircea şi sfatului acestuia cauzele războiului care să fi fost aprobate în prealabil de sfatul regelui polon. Pe de altă parte, dacă se va încheia vreo pace sau înţelegere între Mircea şi Sigismund, ea va trebui să fie acceptată şi confirmată şi de Vladislav Iagello. Deosebirea faţă de stipulaţiunile anterioare care prevedeau răspicat ajutor reciproc împotriva Ungariei este evidentă. Politica externă a lui Mircea în ce priveşte legăturile cu creştinii începea să se orienteze altfel, ţinând seamă *în primul rând* de interesele propriei sale ţări, de primejdia iminentă din partea Turcilor.

Într-adevăr, atacul lui Baiazid se produce. Nu ştim exact cum au început ostilităţile, cine a atacat cel dintâi. Unele izvoare turceşti amintesc de o incursiune a lui Feriz beg, care, plecând din Vidin, ar fi jefuit Ţara Românească şi s-ar fi întors cu multă pradă îndărăt. Ca răspuns, Mircea ar fi prădat în iarna următoare malul drept al Dunării. Alte izvoare turceşti susţin că ostilităţile ar fi fost deschise de domnul muntean, care în lipsa sultanului, plecat într-o expediţie în Asia Mică, ar fi atacat şesul Cadiu sau Carinovasis din Peninsula

Balcanică. Oricare ar fi fost pretextul, cert este că ostilităţile trebuiau să izbucnească şi că motivul real îl constituiau posesiunile lui Mircea de pe ţărmul drept al Dunării, adică Dobrogea şi Silistra.

Biruinţa de la Rovine. Tratatul cu Sigismund. După cucerirea Bulgariei care are loc în 1393, Baiazid se hotărăşte să întreprindă o expediţie împotriva Domnului muntean. Oastea turcească asediază şi cucereşte mai întâi *Silistra*, apoi trece Dunărea, ocupă Nicopolul Mic sau Turnu şi înaintează spre Argeş. Cu sultanul veneau şi vasalii sârbi Marco Cralievici şi Constantin Dragaşevici. Lupta s-a dat la «Rovine", pe malul unui râu, în ziua de 10 Octomvrie 1394. Cu privire la locul unde se aflau aceste «Rovine", – cuvântul înseamnă „şanţuri" – există discuţie: unii cred că ar fi fost lângă Craiova, cam pe unde este mănăstirea Jitianu, alţii le aşază pe apa Ialomiţei. Mai probabilă pare însă o a treia grupă de păreri care le situează pe unul din râurile atinse în drumul dintre Turnu şi Curtea de Argeş, deci pe Călmăţui, pe Vedea, pe Teleorman sau pe Argeş. Cert este că lupta a avut un caracter foarte violent, ambele oştiri luptând cu înverşunare. O cronică bulgară contemporană povesteşte: «şi lăncii nenumărate s-au frânt atunci şi mulţimea săgeţilor a fost nenumărată, încât văzduhul nu se mai putea vedea de desimea lor». Iar râul lângă care s-a dat bătălia «curgea roşu de sângele ce ieşea din mulţimea trupurilor căzute». Victoria fu a lui Mircea: izvoarele contemporane sunt categorice în privinţa aceasta. Dar întocmai cum se va întâmpla două sute de ani mai târziu, la Călugăreni, ea nu putu împiedica înaintarea armatei turceşti. Forţele lui Mircea erau într-o disproporţie numerică prea mare faţă de cele ale lui Baiazid. O exploatare a victoriei, o urmărire a armatei turceşti spre a fi aruncată peste Dunăre nu era cu putinţă. Aşa încât, deşi biruitor,

Mircea se retrage spre Argeş, cum va face şi urmaşul său Mihai Viteazul. Aci, în preajma scaunului domnesc, a avut loc, după cronicele turceşti, o nouă luptă, defavorabilă Muntenilor. Mircea este nevoit să treacă în Ardeal; în locul lui, Baiazid aşează ca Domn pe un boier *Vlad* despre care se crede că ar fi fost înrudit cu familia Basarabilor. Împrejurările arătau prin urmare cât de justificată fusese politica de apropiere progresivă faţă de Sigismund a lui Mircea. La 7 Martie 1395, în Braşov, se încheia, *în condiţii de perfectă egalitate*, un tratat de alianţă între cei doi monarhi. Se prevedea anume că atunci când Regele Ungariei va merge cu armata sa împotriva Turcilor, să meargă şi Mircea; invers, când Mircea va fi atacat de Turci, Regele Ungariei să fie obligat a-i da ajutor. Trecerea prin ţara lui Mircea – şi se menţionează ca fiind în stăpânirea acestuia şi unele părţi, probabil spre nord, din Dobrogea – este liberă pentru rege şi oştirile sale; proviziile însă vor fi plătite cu bani gata. În oraşele sau cetăţile ce se vor lua delàTurci, garnizoanele puse de Sigismund vor fi dublate de acelea ale lui Mircea. Tratatul este întărit cu pecetea cea mică, «în lipsa celei mari» care nu putuse fi luată* probabil, în cursul retragerii, din cancelaria domnească. Se va face însă mai târziu un tratat identic care va purta această pecete mare.

La 6 Aprilie, armata lui Sigismund şi aceea a lui Mircea reunite ierau gata de “plecare Spre Ţara Românească. Campania a avut loc în cursul lunii Mai şi a dus la reluarea cetăţii Turnul din mâna Turcilor. În legătură cu această campanie trebuie pusă, credem noi, omorârea ţarului Şişman – la 3 Iunie 1395 – de către Baiazid. Se vede că vasalul bulgar nu putuse impiedeca reluarea Turnului sau se făcuse vinovat de Vreo maré greşeală. Victoria aliaţilor creştini n-a lămurit însă definitiv situaţia din Ţara Românească. Vlad cel pus de Turci n-a putut fi gonit; mai mult chiar, el

îndrăzneşte să atace, în munţi, oastea ungară pe când ea se înapoia de la Turnu şi-i pricinuieşte mari pierderi. În urma acestei biruinţe, Vlad păstrează domnia sau cel puţin o parte din ţară, inclusiv Argeşul. Din această reşedinţă, dă el la 28 Mai 1396 actul omagial către Vladislav Iagello, Regele Poloniei, către soţia acestuia Hedviga şi urmaşii lor, făgăduind credinţă şi ascultare. Dacă Vlad n-ar fi stăpânit în Argeş, un asemenea act, cu indicaţia precisă a locului şi a datei când s-a emis, ar fi fost imposibilă. Trebuie deci să admitem că Mircea a rămas câtăva vreme în Oltenia, dacă nu cumva s-a retras din nou în Ardeal.

Dezastrul creştin de la Nicopole. Prin supunerea completă a Bulgariei în 1393, prin faptul că Sârbii erau vasali, prin expediţia din Ţara Românească în 1394, cu toate consecinţele ei, Ungurii se vedeau acuma direct ameninţaţi de către puterea, – în plină ofensiv, a Turcilor. Regele Sigismund hotărăşte deci că e momentul să se întreprindă o mare expediţie creştină împotriva acestora spre a-i goni de la Dunăre, şi, dacă e cu putinţă, chiar din Europa. Tratative în vederea unei asemenea expediţii se duceau de câţiva ani de zile. Trimişii regelui ungar, care era acum şi vicar general al imperiului German, expuseseră tuturor puterilor din Apus necesitatea unei lupte comune împotriva Turcilor” a unei adevărate cruciate împotriva acestor noi fanatici ai lui Mohamed. Atmosfera fusese pregătită: feudalii din Franţa, din Germania, chiar cei din depărtata Anglie anunţau participarea. Apusul întreg se mişca, întocmai ca în vremurile puternicului entuziasm religios care dusese la cucerirea locurilor sfinte.

În luna Mai a anului 1396 începuseră să sosească la Buda primii cavaleri francezi şi bur gun zi. Veniră apoi cavalerii germani, subconducerea lui Ioan de Zollern, burggraful de Nürenberg, şi cavalerii englezi sub ducele de Lancaster. Veneţia dădea ajutor cu

flota ei, Bizanţul intra şi el în coaliţie. În toiul verii, această mândră armată feudală, cu veşminte şi armuri strălucite, se îndreaptă spre ţinuturile noastre. La 13 August, Sigismund era la Orşova. La Dunăre îl aştepta Mircea cu oastea sa. *Cu totul, creştinii erau – se parevreo 100…000, dintre care 60…000 cavalerie şC*

40…000 pedestraşi. Vidirml fu luat fără greutate; stăpânitorul de aci, Sracimir, se închină şi primi o garnizoană de a aliaţilor. Rahova care era ocupată de trupe turceşti, căzu şi ea. Apoi, armata creştină se îndreaptă spre Nicopole pe care-l asedie, pe uscat şi pe apă, timp de 16 zile. Baiazid era, în timpul acesta, la Târnovo. Auzind de sosirea aliaţilor, se îndreptă grabnic cu toate puterile sale spre cetatea asediată.
Întâlnirea celor două armate avu loc în ziua de 28 Septembrie. O cunoaştem destul de bine, mulţumită, între altele, povestirii unui martor ocular, germanul Hans Schiltberger, care a şi fost luat prizonier de către Turci. Acesta ne spune că mai dinainte de începerea luptei, Mircea făcuse o recunoaştere cu o mie dintre – ostaşii săi spre a-şi da seama de numărul Turcilor şi adusese vestea că aceştia ar fi foarte mulţi. El ceruse apoi voia să atace el cel dintâi pe Baiazid. Regele Sigismund i-ar fi încuviinţat foarte bucuros această dorinţă. «Dară ducele de Burgundia – spune Schiltbergerfălindu-se cu cei 6000 de soldaţi pe care el îi adusese regelui în ajutor şi cu sumele de bani cheltuite cu oştirea aceasta, nu voi să încuviinţeze nici lui (Mircea), nici altuia cinstea întâiului atac… “ Ducele luă ostaşii cu sine, atacă şi izbuti a străbate peste două cete turceşti. Dar când ajunse la a treia, se întoarse şi voi să se retragă. Dar îl împresuraseră duşmanii şi oamenii lui pierdură caii înai înult de jumătate; aşa el nu putu fugi, ci fu prins “Aflând Regele despre aceasta, luă alţi oameni cu el şi atacă vreo 12…000

de pedestraşi duşmani, pe care li trimiseseră Turcii înainte. Aceştia toţi au fost bătuţi şi zdrobiţi de el. Şi în lupta aceasta a fost omorât calul stăpânului meu Leinhart Richartinger. Şi eu, Hans Schiltberger, slujitorul lui, am alergat acolo şi i-am dat calul meu. Şi eu am încălecat altul, care a fost mai înainte al Turcilor. Şi după ce fură zdrobiţi pedestraşii, Regele porni contra altei cete, care era de călăreţi. Văzând Sultanul că a pornit Regele – asupra lui, voia să fugă. Atunci Voievodul din Irisey (Serbia), numit Despot, veni în ajutorul Sultanului cu 15…000 de ostaşi buni şi ceilalţi povăţuitori de steaguri cu mare putere. Despotul – atacă şi răpune steagul regelui Sigismund, care se puse pe fugă.

— Atunci veniră Hermann de Cilly şi Hanns Castelanul de Nürnberg, luară pe Rege, îl depărtară de pe câmpul de luptă şi îl aduseră Ja o corabie, cu care călători el la Constantinopol. După îndepăr" tarea regelui, toţi se aşternură pe fugă. Călăreţi şi pedeştri porniră spre Dunăre, peste care voiau să fie trecuţi cu toţii, ceea ce însă – era cu neputinţă din pricina numărului mare de tot, astfel încât mulţi dintre cei ce se îmbulziră cil puterea în corăbii au fost aruncaţi afară de către corăbieri şi s-au înecat în Dunăre. Mulţi şi-au pierdut viaţa, pribegind prin munţi, până au căzut morţi. Un număr cu mult mai mare au fost luaţi prizonieri. Cei mai de frunte dintre aceştia au fost ducele de Burgundia şi doi seniori din Franţa, apoi palatinul din Ungaria şi încă mulţi alţi cavaleri şi domni şi – ostaşi au căzut prizonieri. Şi eu de asemenea am căzut prizonier".

Lupta de la Nicopoli a însemnat o mare catastrofă creştină. Regele Sigismund trebui să fugă pe o corabie care coborî Dunărea, ajunse, prin Marea Neagră, la Constantinopol şi de aci, înconjurând Grecia, se îndreptă spre Dalmaţia. Imensa majoritate a prizonierilor creştini pieri sub securea călăului; foarte puţini au

avut norocul să-şi răscumpere viaţa. O parte din armata ungară, în frunte cu Ştibor, voievodul Ardealului, izbuti însă să treacă Dunărea împreună cu oastea lui Mircea cel Bătrân. Vlad uzurpatorul fu prins acum şi dus de Ştibor în Ungaria, unde probabil a şi pierit, deoarece nu se mai pomeneşte nimic de aci înainte de dânsul.

Noile victorii ale lui Mircea asupra Turcilor. Înţelegerea cu Saiazid. Participarea lui Mircea la coaliţia isprăvită aşa de dureros la Nicopole, trebuia să atragă o replică din partea lui Baiazid. Într-adevăr, în anul următor, 1397, o armată turcească trecu Dunărea, în Muntenia, dar fu învinsă de Mircea. Mărturia scriitorului bizantin Halcocondil este categorică în privinţa aceasta. Ceea ce nu putuseră face mândrii cavaleri ai apusului, făcea, cu mult mai puţine mijloace, dar cu o ştiinţă militară superioară, Domnul muntean. Nu se ştie sigur unde s-a dat lupta; unii afirmă că ar fi fost pe Ialomiţa; dovezi însă nu există.

O altă victorie împotriva Turcilor a repurtat Mircea în 1400. O armată de a lor – alcătuită, după un izvor contemporan, din 66… 000 de oameni, ceea ce pare exagerat – făcuse o expediţie de pradă în Ungaria. La întoarcere, au fost atacaţi de Mircea care avea şi un contingent ungar şi bătuţi în aşa fel încât abia 3000 au mai scăpat peste Dunăre. Era a patra biruinţă românească asupra Turcilor în timpul acestui glorios voievod. Curând după aceea, – avea loc un eveniment de cea mai mare însemnătate pentru întreg răsăritul: lupta de la *Ankara* (28 Iulie 1402) între Baiazid şi hanul Mongolilor Tamerlan sau Timur-Lenk adică Timur cel Şchiop, care* cuprinsese o mare parte din Asia şi voia acum să aibă şi ţinuturile stăpânite de Sultan. Acestuia din urmă îi veniră în ajutor – ne* spun cronicele turceşti – Tătarii, trecând peste Gara-Bogdan, deci peste Moldova, şi Sârbii lui Ştefan Lazarevici. Lupta s-a

isprăvitprin înfrângerea lui Baiazid care s-a Văzut părăsit de foarte mulţi dintre ai săi. (S-a afirmat în ultimul timp – eu însumi am făcut-o, luându-mă după o comunicare a lui N. Iorga la Academia Română – că la Ankara ar fi participat şi un corp de oaste muntean, trimis Sultanului de către Mircea. O cercetare minuţioasă, întreprinsă recent, a arătat însă că nu poate fi vorba decât de Sârbi). Biruinţa lui Timur a fost completă. Însuşi Baiazid căzu prizonier şi suferi din partea învingătorului o ofensă cum nu se mai văzuse: fu băgat într-o cuşcă şi purtat prin Asia ca să vadă toate popoarele ce ajunsese stăpânitorul temut de odinioară. Ruşinea era prea mare: Baiazid nu putu să-i supravieţuiască.

Poziţia dominantă a lui Mircea. Relaţiile cu Mohamed L Pretinsul tratat de închinare. În urma lui Baiazid rămaseră mai mulţi fii care începură de îndată (1403), o luptă aprigă pentru moştenirea părintească. Cel mai în vârstă dintre ei, Suleiman, cre stăpânea, în Europa, avea pretenţiuni şi asupra părţii asiatice a împărăţiei turceşti, unde era Mohamed, un ajt fiu al lui Baiazid. De aceea" porni o luptă care avea să se isprăvească – amestecându-se între timp şi un al treilea frate, Musa – abia în 1413. De această lupta internă a ştiut să se folosească Mircea spre a-şi păstra şi a-şi spori chiar posesiunea sa transdanubiană. EI a intervenit şi cu armata, ajutând mai întâi pe unul dintre fraţi, pe Musa, şi apoi, după moartea acestuia, pe un pretendent Mustafa. Încă în 1404, re» gele Sigismund al Ungariei scria lui Filip, ducele Burgundiéig despre «frumoasele victorii» pe care le-au repurtat împotriva Turcilor împăratul din Constantinopol şi *Mircea, Voievodul Ţării Ro mâneşti*. La finele anului 1409 sau începutul lui 1410, izvoarele bizantine şi cele otomane ne spun că Musa a venit *pe Mare* în Muntenia şi că Domnul acestei ţări «marele erou necredincios» după însăşi expresia unei cronici turceşti anonime – i-a dat ajutor.

Musa a plecat de la Silistra cu un corp de oaste munteană comandat de Dan, o rudă a Domnului. După o serie întreagă de lupte cu.

trezultat schimbător, – la *Cosmedion*, pe Cornul de Aur, a fost înfrânt (15 Iunie 1410) – el izbuteşte în cele din urmă să învingă pe Suleiman care este omorât la 17 Fevruarie 1411. În cursul acestor lupte, au înaintat deci trupele muntene până lângă Constantinopol. În schimbul ajutorului dat lui Musa, Mircea şi-a mărit

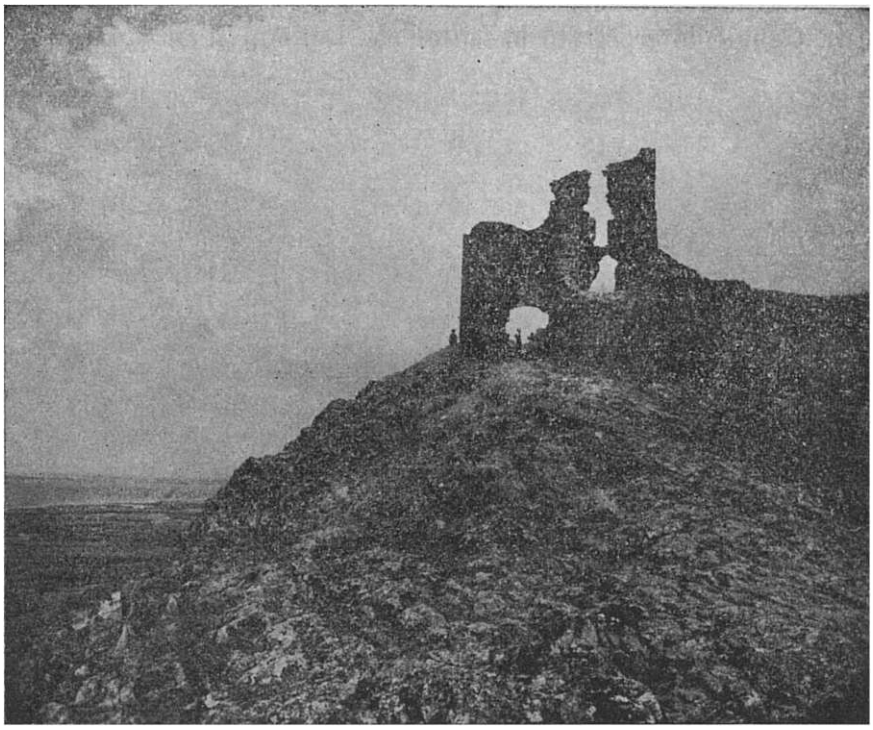

Fig. 141.

— Ruinele cetăţii Enisala, unde au stat de pază soldaţii lui Mircea cel Bătrân. Săpăturile efectuate în vara anului 1939 au dat la iveală, pe lângă o foarte bogată şi variată ceramică bizantină şi veche românească, şi două tezaure monetare: unul de la Mircea cel Bătrân, celălalt de la Petru al Muşatei.

Posesiunile sale în dreapta Dunării. Într-o scrisoare trimisă regelui polon, el se intitulează «mare Voievod şi singur stăpânitor, Domn al

întregii ţări băsărăbeşti şi al părţilor de peste munţi şi stăpânitor al multor cetăţi turceşti» (и многым [ъ] турским [ъ] городовом [ъ] 1ГОсподин [ъ]). La începutul anului 1411, Musa este încoronat ca Sultan. Politica lui Mircea cel Bătrân biruise; Voievodul muntean» domina de fapt, în acest moment, întreg orientul european.
Din nefericire însă, situaţia n-a durat mult. Împotriva lui Mu să se ridică fratele său Mohamed care stăpânea în Asia. În lupta, de la Ciamurli, de lângă Sofia, la 5 Iulie 1413, cel dintâi este înfrânt şi ucis. Mohamed rămâne singur stăpânitor al imperiului şi e încoronat ca Sultan la Adrianopol. Un izvor bizantin, cronica lui Ducas, afirmă că noul Sultan ar fi fost recunoscut şi de Mircea care a trimis soli, făgăduind chiar şi tribut. Credem că această ştire trebuie interpretată în sensul că Doânnul muntean, spre a

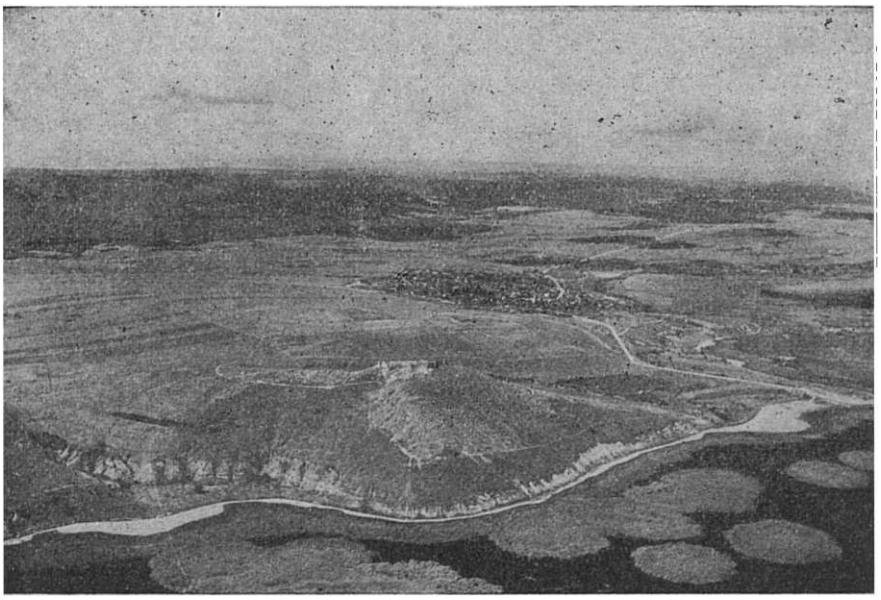
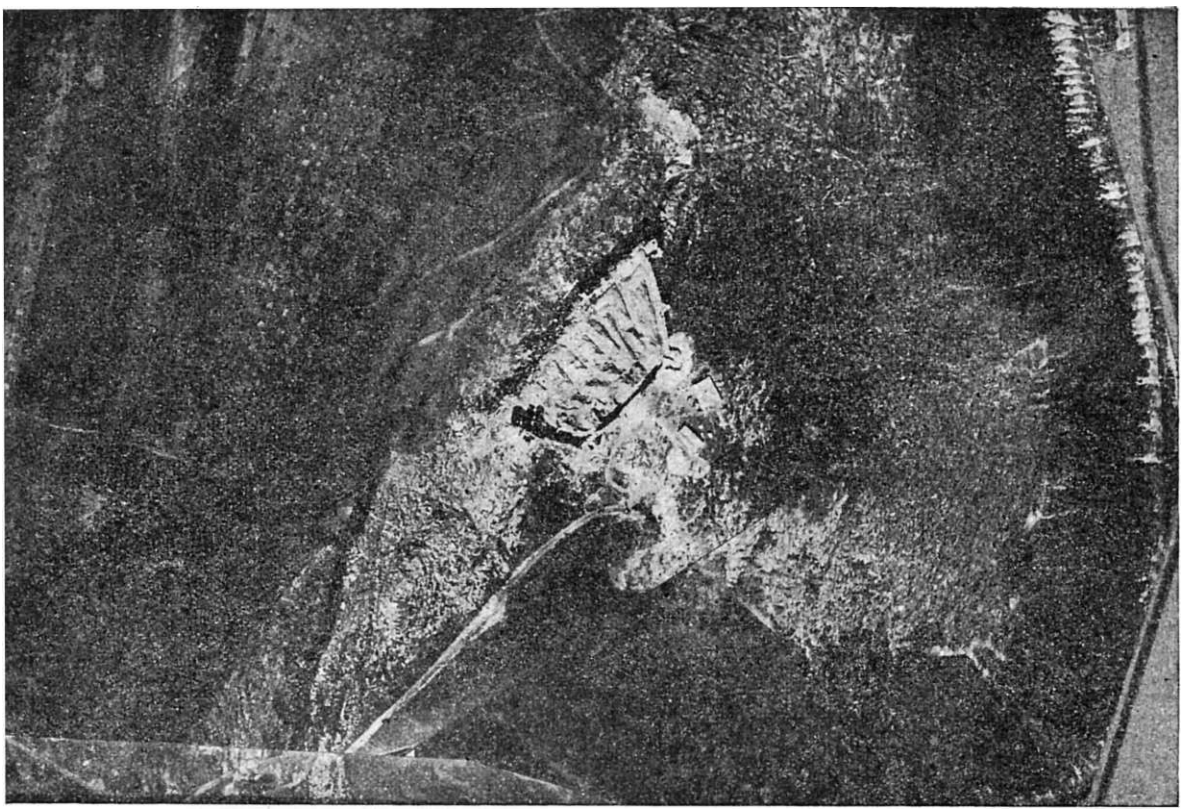

Fig. 142.
— Ruinele cetăţii Enisala, pe vârful dealului ce domină lacul Babadag (în faţă, cu bucăţi rotunde de plaur sau stuf plutitor). La mijloc, satul Enisala. (Fotografie din avion, executată de comandorul Jean Niculescu în 1939).

Preîntâmpina un atac al lui Mohamed, a trimis o delegaţie care să asiste la încoronare; de plătit însă tribut, n-a plătit. Dovadă sunt chiar cronicile turceşti care arată că Mircea în 1417, cu prilejui expediţiei lui Mohamed în Muntenia, ar fi plătit ce restanţa» p & trei ani a tributului. Ceea ce înseamnă că în primii ani ai noului Sultan, Mircea n-a dat Turcilor niciun ban. Dimpotrivă, a continuat politica din timpul lui Musa, acordând sprijinul său unui nou pretendent, anume Mustafa. La 10 Iunie 1415, acesta din urmă era în Ţara Românească; un document intern îl numeşte «Mustafa. Celebi». La 18 August, se zvonea la Raguza – şi faptul era exact – că doi fruntaşi ai lui Mohamed ar fi trecut de partea lui Mustafa şi că acesta ar fi prădând în Bulgaria» încercarea noului pretendent însă, cu tot ajutorul lui Mircea, nu izbuteşte, Mustafa este învins în 1416 de oştile Sultanului şi silit să se refugieze la Salonic, unde guvernatorul bizantin îl pune la închisoare. Nici încercarea secului *Bedreddin* – un teolog musulman sectant care se adăpostise câtva timp în pădurea Deliormanului dobrogean – în toamna aceluiaş an 1416 nu are mai mult succes: el este predat de anturajul său nemulţumit sultanului Mohamed care pune să-l spânzur ela Serres. Toate aceste imixtiuni repetate ale lui Mircea în treburileinterne ale împărăţiei otomane, provoacă reacţiunea Sultanului Mohamed* În 1417, acesta întreprinde o puternică expediţie împotriva Domnului muntean. Cetatea Giurgiu este asediată şi cucerită; tot atunci se pare că a căzut şi Turnul. Pe de altă parte, Dobrogea. Este ocupată în întregime, Isaccea şi Enisala (vezi fig. 141,142 şi 143) sunt întărite; Ţara Românească este ameninţată aşadar şi din spre răsărit. Armatele turceşti au luat multă pradă; cronicele lor vorbesc de «feciori mândri ca soarele şi fete drăgălaşe ca trandafirii». Este foarte probabil că Mircea, atacat de forţe mult superioare – nu trebuie să se uite că acuma imperiul turcesc era

iarăşi întreg ca pe timpul lui Baiazid şi că deci dispunea de mijloace uriaşe-n-a putut să se opuie şi a trebuit să se închine Sultanului. S-a încheiat oare atunci un tratat care să specifice condiţiile închinării? Multă vreme s-a crezut că da şi se cita chiar şi textul acestui tratat, aşa cum este reprodus în cronica *din veacul at XIX-lea* a lui Dionisie Fotino. Potrivit acestui text, Mircea se obliga faţă de Baiazid să-i plătească în fiecare an câte «3000 de bani roşii"; în schimb, ţara avea să se guverneze mai departe «după legile sale proprii", iar Domnul putea şi pe viitor să facă războiu vecinilor sau să încheie pace şi să aibă drept de viaţă şi de moarte asupra supuşilor săi. Fotino pune ca dată a acestui tratat sau, pe turceşte, hatihumaium, anul 805, luna Rabi-ul-evvel, dând şi echivalenţa după calendarul creştin, 1393. În realitate însă anul 805 şi luna Rabi-ul-evvel (corect Rabi el awel) corespunde cu 1402,29 Septemvrie-29 Octomvrie. Iar noi ştim că la această dată Baiazid nu mai era Sultan, deoarece, cu trei luni mai înainte avusese loc catastrofa de la Ankara. Prin urmare, de la în-Fig. 143. — Vederea ruinelor cetăţii Enisala. Se deosebeşte bine incinta trapezoidală a cetăţii, cu turnurile de pază de la colţuri, precum şi umbra pe care o face turnul de la intrare: cele trei dungi negre paralele. (Fotografie din avion, executată de, comandorul Jean Niculescu, în 1939).

Ceput constatăm un fals, în ce priveşte anul. Şi cuprinsul acestui «e hatihumaium» şi stilul lui sunt de asemenea false. Noi cunoaştem cum erau redactate firmanele autentice, deoarece avem o colecţia foarte numeroasă de asemenea acte la Academia Română. Niciunul din ele nu se aseamănă ca ton, ca stil, ca dispoziţii, cu cel reprodus de Dionisie Fotino. *Prin urmare concluzia este că avem deaf ace cu un falsificat* El s-a comis târziu, în Veacul al XVIII-lea, când se simţea nevoia să se dea o bază juridică, prin asemenea texte, revendicărilor legitime în ce priveşte dreptul de cârmuire al Principatelor Române. Cu prilejul preliminariilor de pace încheiate prin tratatul de la Kuciuk Kainargi, în 1774, s-a fabricat un asemenea tratat pentru Moldova, specificând condiţiile închinării de sub Bogdan cel Chior, fiul lui Ştefan cel Mare. După toate probabilităţile, tot atunci a fo & t plăsmuit şi tratatul sau «hatihumaiumul» lui Mircea. *În realitate, un asemenea tratat de închinare rEa existat niciodată*. Sultanul s-a

mulţumit că primească o sumă de bani anual, aşa cum va face mai târziu Mohamed al II-lea cu Petru Ar on. Cunoaştem răspunsul pe care-l trimite acest sultan în 1456 Domnului Moldovei la înştiinţarea că i se va plăti un haraciu anual de 2000 de ducaţi de aur. Mohamed îi spune: ct Ai trimissolul tău şi al boierilor, pe Mihul logofătul, şi prin el cuvintele domniei tale, din care se vede că vei răspunde haraciu două mii de galbeni de – aur domniei mele în fiecare an. Drept aceea să fie pace desăvârşit şi sorocul lui (adică al haraciului) să fie la trei luni. Dacă se va da la acel soroc, să fie pace desăvârşit cu domnia mea, iar de nu se va da, ce va fi, ştiţi. Şi Dumnezeu să te bucure». Atâta tot. Nici precizări cu privire la drepturile Domnului, nici altele referitoare la felul de cârmuire al ţării. Cam tot aşa trebuie să ne închipuim i răspunsul lui Mohamed I către Mircea, minus, credem, ameninţareade la urmă, deoarece Domnul muntean era infinit superior ca prestigiu nevolnicului Petru Aron. Sultanul primea haraciul şi, pentru rest, n-avea să se amestece cu nimic în treburile ţării sau în drepturile domniei. În felul acesta trebuie înţeleasă «închinarea» lui Mircea, în 1417. Tributul a fost un mijloc de a avea linişte din partea Turcilor, care de altfel nici nu s-au gândit, în vremea aceea, să schimbe organizarea ţării sau felul de cârmuire al ei.

Aproape treizeci de ani luptase Mircea împotriva primejdiei «din spre miazăzi. De patru ori biruise armatele Sultanilor. Se amestecase şi în luptele lor interne, sprijinind pe aceia dintre pretendenţi care i se păreau mai potriviţi cu planurile lui. La un moment dat, prin încoronarea lui Musa, se părea chiar că izbândise în cele din urmă, a trebuit însă să recunoască covârşitoarea putere a Turcilor. Disproporţia de forţe era prea mare iar înţelegerea puterilor creştine care ar fi trebuit să facă un front *comun* şi *permanent* prea redusă. Aceeaşi amară experienţă o vor face mai

târziu ceilalţi doi eroi ai neamului nostru în lupta pentru creştinătate, Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul. Ga şi Mircea, vor lupta la început cu toate puterile, izbândind adesea, pentru ca la urma să recunoască inevitabilul. Dar, aşa cum am spus-o din capul locului, jertfa lui Mircea n-a fost zadarnică. Prin rezistenţa lui îndelungată, prin respectul pe care vitejia şi priceperea lui au. Ştiut să-l impună adversarilor, Mircea a păstrat fiinţa statului muntean. Este foarte mult, când ne gândim că în aceeaşi vreme" state mai vechi cum era Bulgaria şi Serbia cad – *pentru o jumătate de mileniu* – sub loviturile Semilunei.

Mircea şi Muşatinii faţă de Poloni. În ce priveşte relaţiile lui Mircea cu Polonii, se constată un paralelism semnificativ cu Domnii Moldovei. S-ar putea spune că aceste relaţii variază sincronic" că există o solidaritate a Muşatinilor cu Mircea sub acest raportăm văzut că la începutul domniei, în 1389, pe când în ţara vecină era Petru Muşat, Mircea încheie primul tratat cu Vladislav Iagello – Raporturile bune durează şi sub Roman despre care ştim, că urmaşe faţă de Poloni politica fratelui şi predecesorului său. SubŞtefan însă, care ocupase tronul în condiţii ce însemnau un act de ostilitate a Polonilor faţă de Roman (acesta a fost prins şi închis de ei), raporturile lui Mircea, fără să se strice, n-au mai avut. Cordialitatea dinainte. Se adăuga de sigur faptul că în această vreme cade şi tratatul de alianţă al Domnului muntean cu Sigismund regele Ungariei şi duşmanul lui Vladislav Iagello. Polonii nu puteau vedea cu ochi buni o asemenea apropiere. Aşa se explică dispoziţia din actul de închinare a lui Ştefan, Domnul Moldovei" către Poloni (1395), prin care se obligă să le dea ajutor împotriva oricărui duşman, între alţii şi împotriva «Voievodului Basarabiei». Aşa se explică şi scrisoarea pe care o trimite Vladislav Iagello lui Mircea, imputându-i că acesta ar fi spus Ungurilor de un plan de

alianţă al regelui polon cu Turcii, îndreptat împotriva.
Lui Sigismund. Scrisoarea nu ni s-a păstrat, dar cuprinsul ei rezultă clar din răspunsul pe care-l trimite Mircea. Acesta protestează cu tărie împotriva, unei asemenea acuzaţiuni. El n-a spus nimănui nimic şi continuă a păstra aceeaşi atitudine leală faţă de Vladislav Iagello care îi este de altfel şi rudă. Poate solii poloni, trecând prin Ungaria, să fi scăpat vreo vorbă cuiva. Răspunsul lui Mircea poartă data 10 August – anul nu se menţionează – şi a fost scris în Giurgiu unde Domnul, care clădise aci o cetate puternică, stătea adeseori, pentru a supraveghea mişcările Turcilor.
După suirea pe tronul Moldovei a lui Alexandru cel Bun, raporturile Munteniei cu Polonia redevin aşa cum fuseseră pe vremea lui Petru şi Roman Muşat. Mircea reînoeşte în 1403, tot din Giurgiu, tratatul încheiat în 1389 cu Vladislav Iagello. O nouă confhv mare are loc în 1411. Peste trei ani, în 1414r constatăm jea un sol ales, ducele lituan Sigismund Korybut, vine să-l viziteze pe Mircea la Argeş. Ce s-a discutat nu ştim; un lucru însă e sigur: *relaţiile cu Polonii au continuat a fi bune până la sfârşitul domniei marelui voievod*.
Acelaşi lucru se poate afirma şi despre relaţiile cu Ungurii; Mircea n-a avut niciun conflict cu Sigismund. Dacă până spre finele anului 1394 se constată o atitudine de rezervă şi chiar de precauţiuni, justificate de altfel – fratele şi predecesorul său Dan avusese doar un război cu Ungurii – dimpotrivă, de la această dată înainte, raporturile sunt cordiale. Pe la sfârşitul lunii Noemi vrie sau începutul lunii Decembrie a anului 1406, cei doi monarhi s-au întâlnit în părţile Severinului pentru a discuta chestiunile care interesau ţările lor, de sigur, în primul rând, chestiunea turcească. Este tocmai epoca luptelor interne între Musa, Suleiman şi Mohamed. În acest an venise Musa în Ţara Românească, la Mircea;

întrevederea cu Sigismund a trebuit să precizeze – credem noi – şi atitudinea de luat faţă de acest pretendent la tronul Sultanilor. O altă dovadă a relaţiilor bune cu Ungurii o constituie tratatul de comerţ încheiat cu Braşovul, în 1413. Este un act de o deosebită importanţă şi care aruncă o vie lumină asupra vieţii economice din timpul lui Mircea.

Viaţa economică. Domniile lungi, prin continuitatea şi stabilitatea pe care le implică, sunt nu numai epoci de consolidare politică, dar, mai întotdeauna, şi de înflorire economică. Constatarea aceasta se verifică în toate cazurile în trecutul nostru. Domnia lui Mircea este un strălucit exemplu. Ţara Românească a cunoscut, sub acest glorios şi înţelept voievod, o epocă de prosperitate deosebită. Importul şi exportul este viu. Se aduc mărfuri omulte şi variate, atât din apus cât şi din răsărit, de la mii de kilometri distanţă» Se trimit peste hotare produsele ţării. Circulaţia toonetară este intensă; se bat monede de argint: emisiunile succesive dovedesc nevoia de numerar ce exista pe piaţa comercială.

Cunoaştem două tratate de comerţ din timpul lui Mircea. Unul încheiat cu negustorii din Polonia şi Lituania, celălalt cu negustorii din Braşov. Primul n-are dată; se pare însă că el a fost acordat în a doua jumătate a domniei, mai probabil între anii 1402 şi 1408; confirmarea lui-cu unele deosebiri faţă de textul anterior – e din 1409» Prin acest tratat «Io Mircea mare voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei şi a părţilor de peste munţi» dă voie tuturor negustorilor din «ţara părintelui şi fratelui domniei mele Vladislav… regele de la Liov şi din ţara fratelui domniei mele, marele principe Vitold» să vie cu mărfurile lor, în orice cantitate, în Ţara Românească şi să le poată desface aci, pretutindeni, în toate oraşele, în toate schelele de la Dunăre, «începândde la Porţile de Fier şi până la Brăila» şi în tot locul; în prealabil însă, Domnul îşi

va alege şi cumpăra, din marfa lor, ce-i va plăcea. Vamă vor plăti numai într-un loc, Ia Târgovişte; în alte oraşe sau schele nu vor plăti nimic. De aceea, unde vama va fi arendată, vameşii să nu îndrăznească a le lua vreun ban, ci să puie în socoteala Domnului.
Cel de al doilea tratat, din 6 August 1413 (exemplarul în limba latină, mai detaliat, cu data 25 August e un falsificat alcătuit între 1427 şi 30 Ianuarie 1431) este şi mai interesant deoarece specifică şi mărfurile care se importă sau exportă, precum şi quantumul vămii. Mircea declară că faţă de rugăminţile delegaţiei trimise de Braşoveni, reînnoieşte acestora vechile lor aşezăminte pe care le-au avut de la strămoşii săi în ce priveşte vama din oraşele Ţării Româneşti şi de pe drumul Braşovului până la Brăila. Aşadar, negustorii care aduc mărfuri vor plăti mai întâi, la intrare, Ia Rucăr, următoarele: pentru catifeaua de Ypres sau «franţuzească» – se aducea tocmai deci din extremitatea cealaltă a Europei – un *fertun* adică, se pare, 24 de ducaţi; pentru cea de Louvain, o perperă sau – dacă echivalenţa e justă – 18 ducaţi; pentru cea de Colonia 12 ducaţi; pentru cea de Cehia (în redacţia latină îi spune «polonează») 6 ducaţi. Aceeaşi vamă o vor plătişi în târgurile sau oraşele unde vor vinde această catifea, afară de Dâmboviţa unde ea va fi numai pe jumătate. Dacă însă catifeaua sau «vilarul» (velours) nu se va aduce în viguri, ci tăiată, bucăţi, nu se plăteşte nicio vamă; aceeaşi favoare se face şi pentru «şăpcile frânceşti", iar în textul latin, falsificat şi pentru cizme» şi pentru toate produsele industriei săseşti, adică fier, postav ordinar, cenuşiu, pânză de în, trăişti, cuţite, săbii, arcuri, funii, blănuri lucrate, cojoace şi alte produse manufacturate. Acestea nu vor plăti nimic, ceea ce ar fi însemnat un mare câştig pentru Saşi. Pentru un vas cu mied se va da 12 ducaţi, pentru unul cu vin numai 6. Dacă aduc mărfuri din răsărit, adică piper, şofran, bumbac, camelot sau stofă

din păr de cămilă, piei de miel probabil Astrahan – şi «alte mărfuri ce vin de peste mare”, vor da tot trei la sută. Pentru exportul produselor Ţării Româneşti vama va fi următoarea: la un car încărcat cu peşte – de obicei crap şi morun, aşa cum aflăm din alte documente – se va plăti la Brăila de mă je o perperă, la Târgşor, la Târgovişte şi la Dâmboviţa, câte un peşte; în acest din urmă loc, de fiecare cal înhămat la car se va da câte un ducat; pentru un cal cu povară, orice ar aduce, 3 bani; pentru un cal slobod, un ducat; călăreţul care trece pela Bran 3 bani, pedestrul un ban. Potrivit redacţiei latine, la Rucăr, carul de peşte trebuie să dea 7 peşti şi 36 de dinari, o vamă mai grea; pentru o majă de ceară («centenárium cerae») 12 dinari; un bou sau o vacă, trei dinari; un berbec bătut, un dinar; un porc, doi dinari; o piele de cerb, un ducat, toate celelalte piei, nimic; brânza, un dinar; blănurile de animale sălbatece – două alte privilegii comerciale ni le arată anume: de veveriţă, de jder, de vulpe, de pisică sălbatecă, de râs, de iepure – trei la sută din valoare; pentru un cal cumpărat în Ţara Românească, 6 dinari. Pentru toate celelalte mărfuri exportate, nimic. Se mai lua şi dispoziţia – astăzi naturală, atuncea însă nu – ca «cine-şi dă marfa pe datorie, să-şi caute datornicul sau chezăşii, dacă-i are, iar de oameni drepţi să nu se atingă». Se interzicea prin ur mare despăgubirea de la vreun compatriot al eselui dator, procedeu general admis şi practicat în evul mediu.

Pentru această vie mişcare comercială era necesară o bogată circulaţie monetară. Mircea cel Bătrân a bătut bani de argint numiţi, în documentele sale, *ducaţi* (vezi fig. 144). Ei aveau în diametru între 16 şi 14 milimetri. Pe unul din tipuri, e înfăţişat pe avers, într-un cerc de perle, Domnul îmbrăcat în hlamidă şi cu coroana pe cap, purtând în mâna stângă globul cruciger iar în dreapta spada. Pe margini stă scris, în caractere chirilice: iw în [h]

pma bio ultimul cuvânt fiind o prescurtare greşită a lui ko [eroaxIPe revers, într-un cerc de perle, Iisus Christos binecuvântând cu dreapta; în partea dreaptă, o stea cu cinci raze, având dedesubt literile he, în stânga o stea, iar dedesubt literile xeun alt tip monetar are pe avers aceeaşi reprezentare ca tipul precedent, numai că în loc de spadă, Domnul ţine o lance. Pe revers însă, este un scut împărţit în două în sensul lungimii, având în jumătatea din dreapta o stea cu cinci raze, iar în cea din stânga patru grinzi transversale. Deasupra scutului, în colţul stâng al lui, un coif, iar peste acesta un vultur întors spre dreapta, cu capul spre stânga. Există şi o variantă a acestui tip, având jumătatea din dreapta a scutului goală. Un al treilea tip monetar, de o mărime şi mai redusă, nu mai are chipul domnului; pe *avers*, găsim, într-un cerc de perle, un scut cu grinzi transversale, având deasupra colţului stâng vulturul în aceeaşi poziţie ca pe tipul precedent. În dreapta şi în stânga, câte trei globule, sus o cruce. Pe *revers*, tot într-un cerc de perle, o cruce; între braţele crucii, sus, în dreapta o floare cu patru petale; între celelalte braţe, câte trei globule.

Fig. 144. – Monetfi, de argint de la Mircea cel Bătrân. (Colecţia Academiei Române).

Să amintim, în sfârşit, că în vremea lui Mircea începe exploatarea unor mine de aramă la satul Bratilov, existent şi astăzi, în imediata apropiere a Băii de Aramă. Printr-un document din 1392, domnul dăruieşte zeciuiala din metalul pe care-l va extrage concesionarul exploatării – după nume, Ciop Hanoş, pare a fi fost Sas – mănăstirii

Tismana. Nu e exclus ca tot sub Mircea să se fi exploatat şi fierul, la Baia de Fier, în Gorj. 1 Ctitoriile. 1 Având grijă de cele lumeşti, de gospodăria ţării sale, de bună starea supuşilor săi, Mircea n-a uitat încă nici cele dumnezeieşti. Din belşug s-a revărsat mila sa asupra lăcaşurilor sfinte zidite de înaintaşi; el însuşi a fost ctitor la multe mănăstiri, atât în lăuntrul hotarelor cât şi în afara lor.

Mitropolit şi primat al ţării era Antim; ultima menţiune despre el datează din 1401. În părţile din spre Severin, păstorea cel de al doilea mitropolit Atanasie, pe care îl constatăm pentru întâia dată într-un act din Iulie 1389. Se pare că Mircea a obţinutde la Patriarhia din Constantinopol ca Mitropoliţii Ţării Româneşti să nu mai fie numiţi de Patriarh, ca până acum, ci de Domn, întocmai cum obţine Alexandru cel Bun pentru Moldova în 1401, în cazul acesta, Mircea poate fi considerat ca un mare ctitor al ierarhiei noastre bisericeşti.

Tatăl şi predecesorul lui Mircea, Radu Basarab, ridicase cele două mănăstiri de la Cozia şi de la Cotmeana. Fiul său Dan s-a ocupat de aceste două lăcaşuri, făcându-le daruri. Mircea continuă, ocupându-se şi el de ctitoriile părintelui său. El înalţă la începutul domniei un nou lăcaş la Cozia, având ca model biserica din Kruăevac (Serbia), ridicată de ruda sa, cneazul Lazăr (vezi fig. 145). În acest sens trebuie înţeles documentul lui Mircea din 20 Mai 1388 în care spune că «am vrut domnia mea *de am ridicat din temelie mănăstire* întru numele sfintei*. F Troiţe* în locul ce se cheamă Călimăneşti la Olt», dăruit de boierul Nan Udobă. Probabil că biserica ridicată de Radu era prea mică sau nu destul de trainică* Totodată, Mircea dăruieşte mănăstirii Cozia o moară în hotarul Piteştilor, 300 da sălaşe de ţigani şi două sate anume. or Ieştii care fusese mai înainte al lui Cazan, şi un sat la Gricov care aparţinuse lui Stoian Hargaş. Pe lângă acestea îi mai dă «de la

curtea domniei mele» şi un mertic anual pentru hrană şi îmbrăcăminte: 220 de găleţi de grâu, 10 buţi de vin, 10 burduşe de brânză, 20 de caşcavaluri, 10 vedre de miere, 10 sloi de ceară şi 12 bucăţi de postav. După pilda Domnului, fac şi boierii acestuia daruri: Stanciul Turcul îi lăsase cu limbă de moarte satul Cruşia; Stanciul Bancov îi dă o moşie la Argeş şi cu vie; alţi boieri îi dăduseră diferite locuri şi vii; unul dintre ei, Tatul, îi închinase o curte la Hinăteşti. Tot prin actul din 20 Mai 1388, Mircea hotărăşte ca, pe viitor, mănăstirea Cotmeana cu toată averea ei, avere în care se cuprindeau şi mai mulţi rumâni din satul Purcăreni, dăruiţi de domn, să treacă sub stăpânirea Coziei. În acelaşi an şi aceeaşi zi, aceasta mai căpătase încă un hrisov prin care domnul îi dăruia satele Călimăneşti, Jiblea, Brădăţanii, Sea, ca şi Hinăteştii» Interesant de semnalat este faptul că în hrisovul din 1388, cel

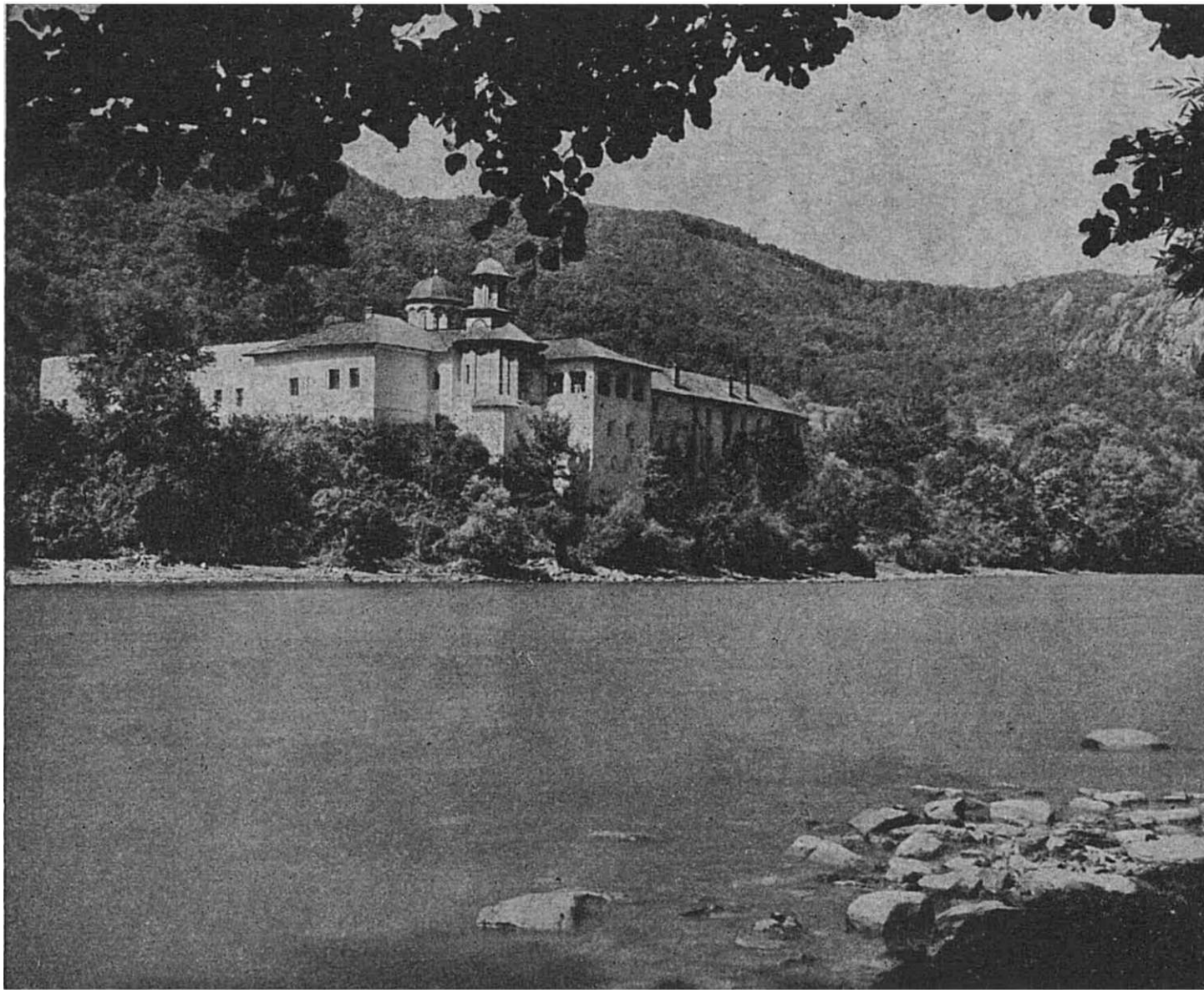

Fig. 145. — Mănăstirea Cozia. In faţă, Oltul.

Dintâi prin urmare pe care-l dă Mircea Coziei, numele ei este cel vechi, românesc, *Nucet*, de la pădurea de nuci care înconjura, se vede, biserica zidită de Radu. Încă de atunci, se întrebuinţa însă şi numele celălalt, Cozia, despre care s-a afirmat că nu-i decât traducerea în limba *turcă*, noi am zice mai de grabă *cumană* – a numelui românesc. La 4 Septembrie 1389, o nouă donaţie: a patra parte din satul Jiblea. La 8 Ianuarie 1394, voievodul îi dăruieşte. Între altele, dijma de miere şi ceară din judeţul Vâlcii şi-i întăreşte

toate posesiunile. La această dată, mănăstirea stăpânea, în afară de cele menţionate anterior, satul Cireşovul, mai sus de Slatina, satul Poroiniţa, la Dunăre, un sat la Luncavăţ, anume Bucureştii, două sătişoare la Olt: Bogdăneştii şi Luncenii; satul Cărarea sau Cărărenii, la gura Ialomiţei, satul Hinăteştii *până la Troian* (prima, menţiune românească a valului roman din Muntenia) şi satul Bujorenii. Apoi balta Mamino de la Orlea în sus, o moară la Râmnic, o altă moară la Cataluiu, la Giurgiu, şi o uliţă în târg, în Râmnic. Printr-alte două documente, fără dată, mănăstirea mai capătă, satele Micleuşeveţul, Curila şi Gărdanovăţul precum şi toate bălţile de la Dunăre, începând de la Săpatul până la gura Ialomiţei împreună cu gloabele, duşegubinile şi dijmele din miere şi ceară ce se vor percepe pe aceste bălţi. În sfârşit, la 28 Mai 1415, ea obţine vama de la Genune. Când Mircea închide ochii. Cozia era a doua ctitorie a Ţării Româneşti în ce priveştebogăţia.

Prima rămăsese tot Tismana. La 27 Iunie 1387, Mircea îi în» tăreşte vechile posesiuni pe care le avea de la Dan, de la Radu şi, întru cât Vodiţa era acum sub ascultarea ei. De la Vladislav. Îi dăruieşte apoi de la el, satele Jarcăuţi, amândouă Văroniceler Prilepeţul, Petro viţa, Vârliţa şi seliştea Stancişor, pe balta Bistreţului, la Bdeala, unde a fost odinioară satul Bresniţa. Printrvm alt hrisov, fără dată, Mircea mai adăuga, pe lângă cele pomenite mai sus, şi satele Hârsova cu Sălcişoara, Trufeşti, Piatra, Obedinul, Ceaurâii, Ugureii (probabil Ungureii), Duseştii, Ploştinar Suşiţa şi Novoselţii. Se mai amintesc într-un alt hrisov, tot fără dată, şi satele Groşaui, Aniniş, precum şi a patra parte din Dă* băceşti pe care a dat-o mănăstirii «Dimitrie Dăbăcescu la moartea, lui». Dacă adăugăm acum ce-i dăruise doamna Calinichia, mama lui Mircea (vezi mai sus, p. 465), apoi satul Sogdino donat de Lucaci, satul Bistriţa cu ţarina şi cumpărăturile lui Nicodim

stareţul, ne putem da seamă de uriaşa avere imobiliară pe care a stăpânit-a prima mănăstire a ţării.

Urmând pilda domnului şi, probabil, spre sfârşitul stăpânirii acestuia, a ridicat logofătul Pilea – constatat documentar în hrisovul lui Mihail Voievod, din 22 Iunie 1418 – o mănăstire cu hramul Bunei Vestiri «în pădurea cea mare, la Bolintin», spre Sud-Vest de Bucureşti, înzestrând-o cu satele Pileşti şi Bolintin şi cu o vie la Răzvad. Aflăm aceste fapte din documente ulterioare, date de Vladislav al II-lea (29 Aprilie 1453) şi de Alexandru Coconul (2 Martie 1626).

Se constată însă pe vremea lui Mircea cel Bătrân şi existenţa mai multor mănăstiri, despre care nu ştim când şi de cine au fost întemeiate. Una este mănăstirea de la *Strugaleay* cu hramul Maicei Domnului. La 11 Mai 1409, voievodul scuteşte satul Pulcouţii, închinat mănăstirii de către jupan Galea, de toate slujbele şi dările mari şi mici, adică de oierit, de goştină, de albinărit, de găleată, de vinăriciu, de gloabă, de cărături, de podvezi precum şi de îndatorirea de a pescui moruni trei zile pe an pentru domnie, lăsându-le toate acestea în folosul mănăstirii. Pe deasupra, îi mai dăruieşte ca mertic anual de la curtea domnească, 15 găleţi de grâu şi 2 buţi de vin.

A doua mănăstire era cea de la *Snagov* din insula lacului cu acelaşi nume, lac înconjurat de întinsul codru al Vlăsiei (vezi fig. 146). Foarte bine apărată deci, această mănăstire, întemeiată – credem – înainte de Mircea, a oferit întotdeauna şi un loc de adăpost în vreme de nevoie. Cert este că insula pe care s-a ridicat mănăstirea a fost locuită din cele mai vechi timpuri, cu mii de ani înainte de Christos. Printr-un document fără dată, însă din intervalul 140814Í8, poate chiar din 1414 – 1415, Mircea întăreşte «rugătoriului domniei mele, popei chir Lazăr de la Snagov un sat

numit Ciuliniţa care este pe Buzău, ce l-a adaus *fratele domniei mele jupan Staico mănăstirii domniei mele de la Snagov*». Să însemne oare cuvintele de la urmă, subliniate de noi, că Snagovul a fost ctitoria lui Mircea? Un răspuns categoric nu se poate da. Din faptul că într-un mormânt din partea dreaptă a pronaosului, mormânt aparţinând vechii biserici, anterioară celei actuale, s-au găsit monede delşi Vladislav I (1364 – 1377), se poate trage concluzia că mănăstirea exista din timpul acestui voievod. Nu este de loc exclus însă ca Mircea să Ji ridicat o nouă biseică sau, cel puţin, să o fi mărit pe cea veche. În orice caz, el a făcut danii mănăstirii de aici; ne-o pune limpede hrisovul fiului său Dan, cu data 7 Octomvrie 1428, prin care se întăreşte stăpânirea peste toate posesiunile ei, bălţi, locuri şi satele Frenghişeştii, Turbaţii şi Vrăeştii. La începutul hrisovului este această frază: «mi-am adus aminte domnia mea de dăruirea ce au dăruit părintele domniei mele Mircea Voievod; drept aceea... şi domnia mea am dăruit cu toată cinstea hrisovul domniei mele...». Aşadar Mircea, dacă nu e cel

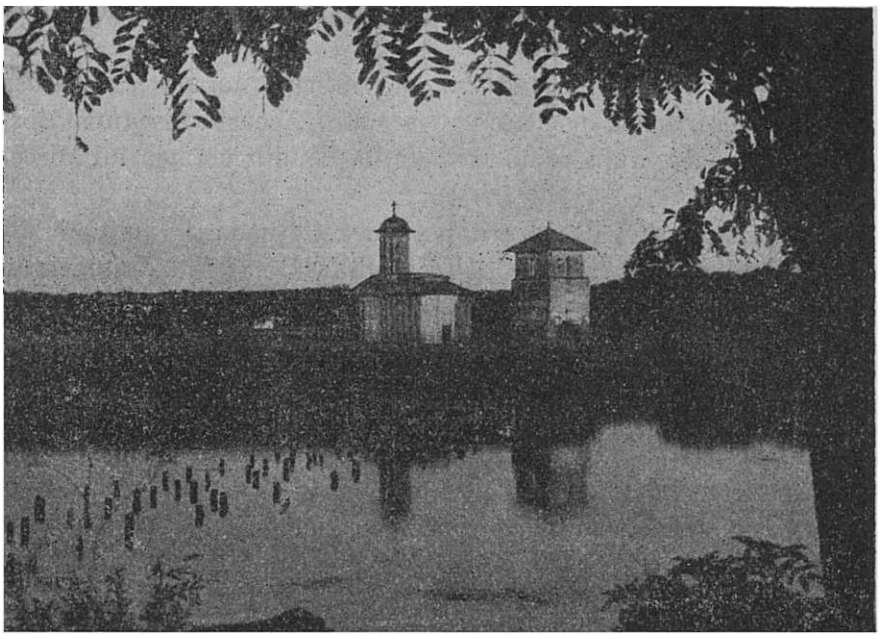

Fig. 146.

— Biserica fostei mânăsliii a Snagovului, pe insula din mijlocul lacului Snagov dintâi ctitor al mănăstirii Snagovului, în orice caz este unul dintre ei.

A treia mănăstire era *Glavaciocul*. Cunoaştem un document din *20* Iulie 1507 prin care Radu cel Mare întăreşte acestei mănăstiri «satele anume Călugăreni după Neajlov toţi şi Călugăreni de la Teleorman jumătate, pentru că au fost închinate aceste sate de moşii noştri, *încă de Mircea Voievod*".

A patra mănăstire era cea de la *Dealul*. Cred că ea exista pe vremea gloriosului voievod. La 17 Noiembrie 1431, Alexandru AJdea dăruieşte acestei mănăstiri satele Alexenii pe Ialomiţa şi Răzvadul «pentru veşnica pomenire a sfânt răposatului părintele domniei mele Mircea Voievod şi, după aceea, şi a domniei mele Intre data acestui hrisov şi moartea lui Mircea nu sunt decât treisprezece ani: a afirma prin urmare că mănăstirea exista în primele două decenii ale veacului al XV-lea nu este, după părerea, noastră, ceva hazardat. Pentru aceeaşi raţiune admitem existenţa, tot pe atunci, şi a mănăstirii *Sfântului Nicolae din Bucureşti* (numite mai târziu *Mihai Vodă*), căreia Alexandru AJdea îi dă, la 15Martie 1433, în Târgovişte, un hrisov. Mircea murise numai cu cincisprezece ani mai înainte.

În 1436 – 7 (6945), Vlad Dracul confirmă mănăstirii *Sărăcineşti* (Vâlcea), moşia pe care era situată. Aceasta înseamnă însă ca lăcaşul dată, după toate probabilităţile, din vremea lui Mircea. Cel Bătrân.

De curând, s-au descoperit pe Valea Coşuştei, în judeţul Mehedinţi, ruinele mănăstirii *Coşuştea*; pisania, păstrată fragmentar pomeneşte ca ctitor, pe un «jupan Hamza» se pare Hamza din Obislav, mare ban al Craiovei între 1531 – 1533; un egumen ai

Coşuştei e amintit în 1493. Mănăstirea este însă cu siguranţă mai Veche: biserica din Veacul al XVI-lea a fost clădită *pe temeliile unei alte biserici*; ea exista, după toate probabilităţile, în vremea lui Mircea cel Bătrân.

Tot din vremea lui se poate să fie şi mănăstirea *Govora*. Pe la 1500, biserica acestui sfânt lăcaş era în ruine – «pustie şi stricată» cum spune pisania *celui de al treilea ctitor* Constantin Brâncoveanu – de aceea voievodul de pe atunci, Radul cel Mare, a pus «de o au dres şi o au înfrumuseţat». Dar pentru ca la 1500 biserica mănăstirii să fi fost ruinată şi părăsită, normal este să admitem că ea fusese întemeiată cu mult înainte. Ipoteza existenţii ei pe Vremea lui Mircea cel Bătrân ne pare cu atât mai îndreptăţită, cu cât există un document de la Mircea Ciobanul, din 1 Aprilie 1551, prin care, întărindu-se mănăstirii satele Glodul şi Hinţea*, se spune mai întâi că ele au fost proprietatea Govorii «încă de la începutul ţării noastre româneşti», şi apoi că aceste sate i-au fost răpite pe vremea lui Vlad Ţepeş de către un boier numit Albul cel Mare. Primul document cunoscut azi referitor la mănăstirea Govora este din 1485, Septembrie 27: egumenul mănăstirii, «Iosif Govoreanul» cumpără un loc drept 2110 aspri. Un alt document-Fig. 147.

— Biserica schitului Brădet (jud. Argeş). Construcţia zidurilor, din rânduri de cărămidă alternând cu bolovani, este aceeaşi ca la Biserica Domnească din Curtea-de-Argeş.

— Sllă

Din 1496 August 1 aminteşte o danie făcută mănăstirii de către Vlad Dracul (1436 – 1446)»

Din aceeaşi vreme este şi schitul *Brădet* (jud. Argeş), ridicat de Mircea – acesta figurează în fruntea pomelnicului – pe locul unui lăcaş mai vechi (vezi şi mai sus, p. 428). Fresca-ctitorilor ne în

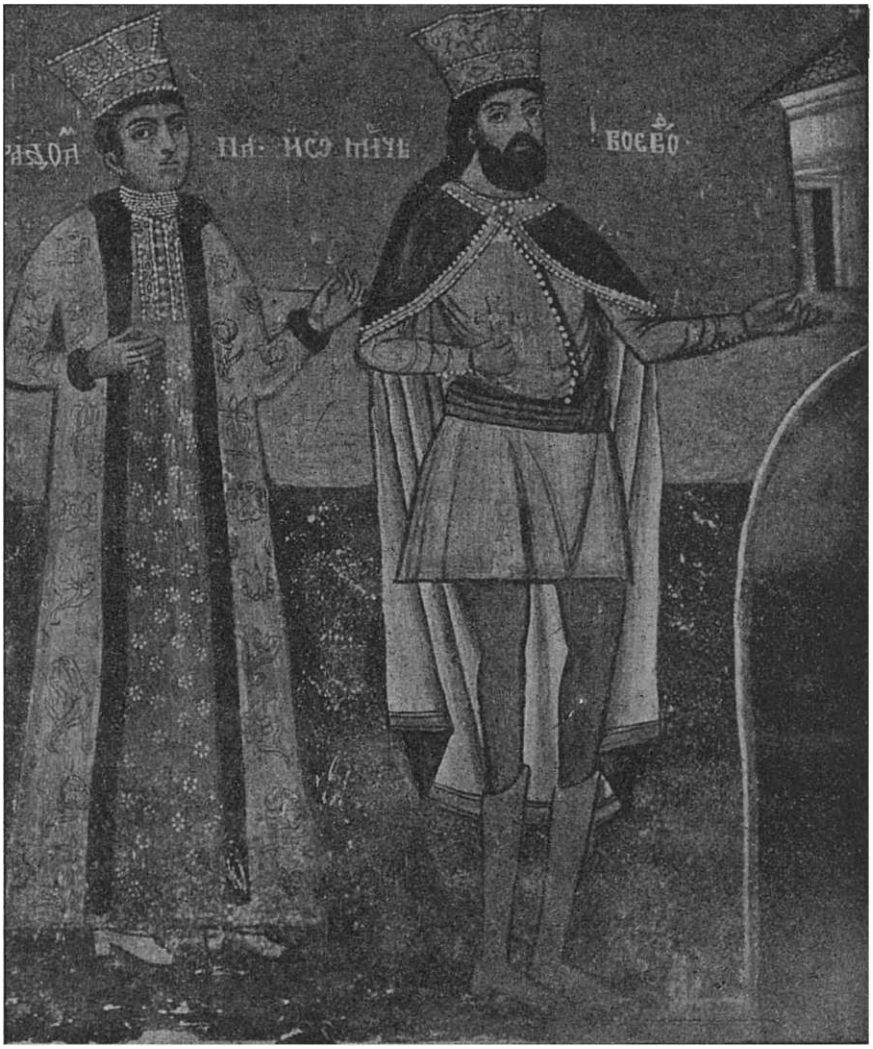

Fig. 148.

— Mircea cel Bătrân şi soţia sa, doamna Mara (?), după fresca schitului Brădet

(judeţul Argeş).

Făţişează chipul voievodului, ţinând într-o mână biserica şi în cealaltă o cruce (vezi fig. 147 – 148). Alături e doamna; din numele*

Ei nu se pot citi însă decât ultimele două litere:... *ra* (*Mara*, după unii).

În sfârşit, menţionăm mănăstirea *Vişina*, ale cărei ruine, în gura defileului Jiului, la Bumbeşti (jud. Gorj), se mai vedeau încă în 1900. Un hrisov de la Neagoe Basarab, din 14 Decembrie 1514r

întăreşte acestui lăcaş, cu hramul sfintei Treimi, moşia sa «cu grădini şi cu toate hotarele pe unde au fost bătrâne încă din zilele lui Mircea Voievod“.

«Ion Mircea Voievod» figurează şi pe peretele ctitorilor la mănăstirea Curtea de Argeş; care este însă contribuţia lui la zidirea sau înzestrarea vechiului lăcaş de dinainte de Neagoe, nu se poate preciza încă.

Şi Sfântul Munte al Athosului a cunoscut mila drept credinciosului domn muntean. Am văzut mai înainte (p. 391 şi 419) că mănăstirea *Cutlumuz* de acolo fusese mărită şi înfrumuseţată de către JNicolae Alexandru şi Vlaicu VodăMircea a urmat pilda înaintaşilor săi. Un hrisov de la Neagoe Basarab, din 1514, referitor la acest lăcaş, spune lămurit:”, prea cinstitul... străbunul nostru Mircea Voievod a înnoit ctitoria pe care a făcut-o Ţara Românească”. Ni s-a păstrat apoi documentul prin care un boier de al lui, anume Aldea, dăruieşte mănăstirii amintite satul Cireşovul «ca să fie pomenire în toate Duminicile, întâi *domnului nostru. Io Mircea Voievod*, apoi şi părinţilor noştri şi mie şi celor ai miei. *pentru că este a noastră mănăstire*». Faptul că Aldea pune în primul rând pe voievod nu e Un simplu act de deferenţă, ci şi exprimarea recunoştinţei sale, deoarece dania este făcută din «cât mi-au dăruit Dumnezeu şi Domnul *Io Mircea* pentru slujba şi credinţa, cu care i-am slujit lui». De altfel, convingerea noastră este că Mircea a dăruit şi el direct mănăstirii Cutlumuz care este arătată ca fiind «a noastră» adică românească sau chiar, în sens mai mărginit, a Domnului şi a boierului său. Nu este exclus ca Mircea. Să fi făcut vreo danie şi mănăstirii *Zografu* din Sfântul Munte căreia fiul său Alexandru Aldea îi va acorda, la 9 Fevruarie 1433” un aj-utor anual de 3000 de aspri pentru «veşnica pomenire a. Sfânt răposatului părintele domniei mele...» şi a lui însuşi.

Până în 1916, se putea vedea la Muzeul Naţional din Bucureşti, în secţiunea eclesiastică, un epitaf sau un «aer» din tafta de coloare albastră închis, cusut cu fir de aur. Pe margini era o inscripţie slavonă, cuprinzând o cântare bisericească şi, la sfârşit, data: 6904 adică 1396. Acest aer adus la Muzeu de la mănăstirea Cozia se găseşte acum – s-o sperăm cel puţin-la Moscova împreună cu celelalte piese rare trimise acolo.

E probabil că în timpul domniei lui Mircea au fost aduse în ţară moaştele Sfintei Filofteia şi aşezate în Biserica domnească din curtea de Argeş. Ele stătuseră mai întâiu la Târnovo în Bulgaria, apoi la Vidin. Când această ultimă cetate căzu în mâna Turcilor, în 1396, moaştele fură strămutate peste Dunăre.

Familia lui Mircea. Din scrisoarea fără dată trimisă din Giurgiu regelui polon Vladislav Iagello, – pe care-l numeşte a părinte» al său (лvс*лvу родителю) – rezultă că Mircea era căsătorit cu o rudă a acestuia. După ce protestează împotriva învinuirii că el ar fi spus ceva Ungurilor despre unele planuri de alianţă cu Turcii, Mircea adaugă: «Eu sunt al tăli şi copiii, pe care-i am, sunt nepoţii şi copiii tăi (ткон лнспссн и Д-Ьцл) tot atât cât şi ai mei»…şi în tratatul de alianţă şi ajutor reciproc din 1411 se vorbeşte de înrudirea («consanguinitas») dintre regele polon şi domnul muntean. În ce grad anume erau înrudiţi nu se poate însă preciza.

Un vechi pomelnic numeşte pe soţia lui Mircea, *Mara*. Numele pare sârbesc: aşa se chema şi o fiică a lui Gheorghe Brancovici, despotul sârb de la începutul Veacului al XV-lea. Purta oare acest nume ruda lui Vladislav Iagello sau Domnul muntean a fost căsătorit de două ori? Ultima ipoteză e admisă de unii cercetători care afirmă chiar că doamna Mara se înrudea cu familia domnitoare din Serbia. Ar fi o explicaţie în plus a relaţiilor statornic prieteneşti pe care le-a avut Mircea cu Sârbii” relaţii care

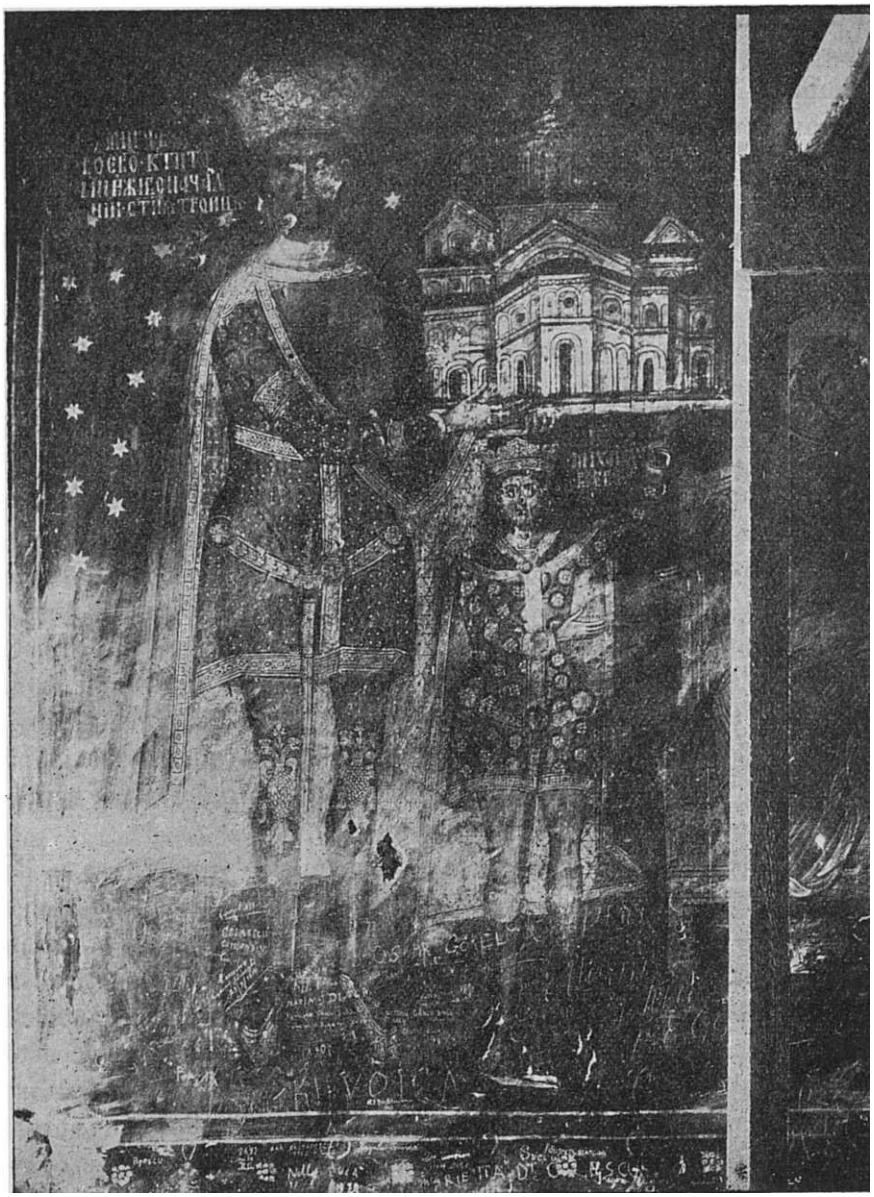
s-au manifestat şi cu prilejul primirii în ţară a lui Ştefan Lazarevici, despotul Serbiei. Acesta, ajutând pe Musa care-i era nepot-sora lui Ştefan fusese soţia lui Baiazid-trebuise, după lupta de la Cosmedion, să se întoarcă în ţară prin Muntenia, de sigur pentru a nu străbate ţinuturile ocupate de Turci. În Muntenia – ne spune un izvor sud-slavic – «a fost primit cu mare cinste de Mircea voievod, a fost ospătat mai multe zile cu prietenească dragoste şi petrecut în ţara sa".

Mircea a avut mai mulţi copii. Cunoaştem pe *Mihail*, care poate chiar în 1409, în orice caz în 1413, era asociat la domnie «de tată-său – în această calitate dă el documente şi e pomenit în inscripţii – apoi pe *Radu* zis *Praznaglava*, adică «chelul", pe *Alexandru Aldea*, şi pe *Vlad* poreclit *Dracul*. Câte şi patru au domnit în Ţara Românească. Din hrisovul de danie al mănăstirii Snagov, cunoaştem şi numele unui *frate* de al lui Mircea: e *Staico*, cel care dăruieşte mănăstirii satul Ciuliniţa de pe Buzău. Celălalt frate, Don, ştim că îi fusese predecesor în domnie.

Moartea lui Mircea. Personalitatea lui. Mircea a închis ochii la 31 Ianuarie 1418 şi a fost înmormântat în ziua de 4 Fevruarie, la Cozia, într-un sarcofag de piatră cioplit ca în Occident. Chipul i se vede pe peretele ctitorilor. Domnul este îmbrăcat într-un costum strâns pe corp, de coloare roşie cu flori albastre. Tunica, nu prea lungă şi tivită cu fir, are jumătatea ei inferioară deschisă în faţă. În dreptul genunchilor sunt brodaţi vulturii imperiali – influenţă nu numai decât direct bizantină, ea putând veni şi de la curtea stăpânitorilor bulgari sau sârbi. Încălţămintea roşie e ascuţită după moda poloneză. Pe deasupra costumului, Mircea poartă o manta tivită cu aur, prinsă într-o parte, pe umărul drept. Mijlocul e strâns de o centură subţire. O sabie scurtă, prinsă într-o cingătoare mai largă, atârnă în faţă, spre dreapta. Pe cap, Domnul poartă coroana

cu cinci vârfuri. Alături de Domn, fiul său Mihail, al cărui costum se aseamănă mult cu al tatălui. Amândoi susţin o biserică în miniatură, reprezentând Cozia, ctitoria lor (vezi fig. 149).

Inscripţia lespedei care acoperea mormântul lui Mircea – de curând s-a pus, prin îngrijirea Comisiunii Monumentelor Istorice una nouă-s-a şters din pricina oamenilor care au păşit mereu peste dânsa. De abia se mai putea zări începutul datei, cifra xs (= 6000). Dar dacă urmaşii imediaţi n-au avut grijă să păstreze cu sfinţenie locul unde odihneşte marele voievod, istoria, această dreaptă judecătoare, i-a înscris pentru totdeauna numele printre acelea glorioase şi respectate ale umanităţii. Fiindcă nu numai noi cei de acelaşi neam şi de aceeaşi lege – îl cinstim şi-l slăvim; îl cinstesc şi-l slăvesc deopotrivă adversarii, aceia împotriva cărora a luptat şi a biruit, «*Principe între creştini cel mai viteaz şi cel mai ager*» îl numeşte cu admiraţie cronicarul Turcilor, Leunclavius: e recunoaşterea deplină a marilor însuşiri pe care le-ä avut Mircea cel Bătrân. A fost *viteaz în războaie*v ce n-au putut face cavalerii înzăoaţi ai apusului şi toţi creştinii din Balcani a

Pig. 149 Mircea cel Bătrân şi fiul său Mihail, pe tabloul ctitorilor de la Cozia.

Făcut *singur*. A fost *strălucit diplomat*, izbutind să devie centrul unui întreg sistem de alianţe şi determinând multă vreme situaţia internă a imperiului otoman. A fost un *priceput gospodar*, preţuind îndeletnicirile care aduc bogăţia, încheind tratate de comerţ cu vecinii şi favorizând exportul produselor ţării. A fost un *creştin adevărat*, dând lui Dumnezeu ce i se cuvine, sprijinind pe cei ce se roagă lui, înzestrând vechile lăcaşuri şi clădind altele noi. A fost într-adevăr un «*mare voievod şi Domn*» unul dintre cei mai mari pe

care i-a avut neamul nostru. Cu adâncă lui pătrundere, întemeiată, pe cetirea continuă a vechilor noastre izvoare, cu geniala intuiţie care l-a caracterizat, Eminescu, cunoscătorul întregului trecut românesc, a simţit frumuseţea acestei figuri, eroismul ei. Nu-i o întâmplare deci că pentru a slăvi epoca de glorie şi de înălţare a neamului a ales tocmai domnia lui Mir cea. Ea înfăţişează momentul culminant al dezvoltării istorice în Ţara Românească în primele trei secole. AJbia pe vremea lui Mihai Viteazul vom mai avea încă un asemenea moment.

BIBLIOGRAFIE

MIrcea cel B & trân şi epoca sa: 1. Del a ville le Roulx, La France en Orient au Xâv-e siècle, I, Paris, 1886,518 p. În 8°; 2. D. ONCIUL, Titlul lui Mircea cel Bătrân şi posesiunile lui, în Conv. Lit., XXXV (1901), p. 10101035; XXXVI (1902), p. 27 – 53 şi 716 – 753; XXXVII (1903), p. 16 – 30 şi 209 – 231; 3. Regele Carol i, Nicopole 1396 – 1877 – 1902, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s. 2, t. XXVI (1903 – 4), p. 183 – 206; 4. Ion bogdan, Un hrisov al lui Mircea cel Bătrân din 10 Iunie 1415, ibid., p. 109 – 115; 5. C. Glurescu, Capitulaţiile Moldovei cu Poarta Otomană, Bucureşti, 1908,65 p. În 8°; 6. N. Iorga, Geschichte des osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt, vol. I, Gotha, 1908, XX + 486 p. În 8°; 7. N. Iorga, Veneţia în Marea Neagră: I. Dobrotici, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s. 2, t. XXXVI (1913 – 1914), p. 1043 – 1070; 8. I. Minea, Urmaşii lui Vladislav, Bucureşti, 1916,32 p. În 8°; 9. D. Onciul, Mircea cel Bătrân, Bucureşti, 1918,25 p. În 4°; 10. V. MOtOGNa, Politica externă a lui Mircea cel Bătrân, Gherla, 1924,43 p. În 8°; 11. Virgil DräGHICEANU, Schitul Brădetul, Argeş, în Bui. Com. Mon. Lst., XVII (1924), p. 68 – 73; 12. Constantin C. Giurescu,

Organizarea financiară a Ţării Româneşti în epoca lui Mircea cel Bătrân, în Mem. Secţ. Lst. Acad. Rom., s. 3, t. VII (1926 – 7), p. L-58; 13. C. Moisil, Dobrotici şi Mircea cel Bătrân, în 1878 – 1929, Dobrogea. Cincizeci de ani de viaţă românească, Bucureşti, 1928, p. 305 – 314; 14. N. Iorga, Cronicele turceşti ca izvor pentru istoria Românilor, în Mem. Secţ. Lst. Acad. Rom., s. 3, t. IX (1928 – 9), p. L-22; 15. G. Zâne, Economia de schimb în Principatele Române, Bucureşti, 1930,461 p. În 8°; 16. P. P. PANaitescu, L-aigle byzantine sur les vêtements des princes roumains du Moyèn*Age, în Bull. Sect
Hist. Acad. Roum., XVII (1930), p. 64 – 68; 17. V. DräGHICEAnu, Mormântul lui Mircea Vodă cel Bătrân, în Bul. Com. Mon. Lst., XXIV (1931), p. 20 – 24; 18. Preotul Ioan Muşeţeanu, Mănăstirea Glavacioc. Monografie istôrieà, Bucureşti, 1933,96 p. În 8°; 19. Gabriel Millet, Cozia et les égalises serbea de la Morava, în Mélanges offerts à M. N. Lorga, Paris, 1933, p. 827 – 856; 19 bis* Aziz Suryal Atiya, The crusade of Nicopolis, London, 1934, XX + 234 p. În 8°; 20. Şi. NicOLAESCU, Vechimea Mănăstirii Snagov, în Bucureşti, I (1935), p. 108 – 112; 21. Şi. Nicolaescu, Documente inedite de la Mircea cel Bătrân, 1386 – 1418, în Bucureşti, nr. 2, (1935), p. 301 – 344; 22. Octavian Mär cule s cu, Balica şi Dobrotici (Doi dinaşti pontici), Cernăuţi, 1937,34 p. În 8° (Extras din Analele Dobrogei, XVIII); 23. Ion Donat, Fundaţiunile religioase ale Olteniei. Partea I-a. Mănăstiri şi schituri, Craiova, 1937,96 p. În 8°; 24. Aurel Decei, Aparticipat Mircea cel Bătrân la lupta de la Ankara? în Rev. Ist. Rom., VII (1937), p. 339 – 357; 25. P. P. Panaitescu, Minele de aramă ale lui Mircea cel Bătrân, în Rev. Ist. Rom., VII (1937), p. 258 – 267; 26. I. IONAŞCU, Vechimea mănăstirii din pădurea cea mare de la Bolintin, în Rev. Ist. Rom., VII (1937), p. 323 – 338; 27. Al. BârCĂCILĂ, Mănăstirea Coşuştea-

Crivelnicu, Mehedinţi. Descoperire arheologică, Vălenii de Munte, 1938,22 p. În 4° (Extras din Bui. Com. Mon. Ist., fasc. 86; vezi şi notiţa lui p. P. Panaitescu, în Rev. Ist. Rom., VII, 3 – 4, p. 451); 28. Scarlat Lambrino, Săpăturile arheologice din Ţinutul Dunărea de Jos, în Rev. Ist. Rom., IX (1939), p. 498 – 502; 29. Econom Stavrofor I. G. Locusteanu, Mănăstirea Jitianu sau Jitia, în Renaşterea, XX (1941); p. 83 – 87; 30. Marie-Mathilde AlexanresCU-DersCA, La campagne de Timur en Anatolie (1402), Bucureşti, 1942,170 p* în 8°; 31. Al. A. VasILESCU, Privilegiul comercial latinesc al lui Mircea I cel Bătrân din 25 August 1413, abordat Braşovenilor, este falş, în Rev. Lst. Rom., XIII (1943), p. 78 – 96: 32. N. ŞbrbăNESCU, Istoria mănăstirii Snagov, Bucureşti, 4944,221 p» în 8°. 33. P. P. Panaitescu, Mircea cel Bătrân, Bucureşti> 1944,365 p. În 8°.

Alexandru cel bun

Alexandru cel Bun este figura de mi’ nantă a primului secol de istorie moWoveană.

Începutul domniei. Întinderea Moldovei sul) Alexandru cel Bun.

Dintre toţi cei care, în jurul anului 1400, râvneau tronul Moldovei1 a biruit, spre norocul poporului nostru, cel mai destoinic, anume Alexandru, fiul lui Roman, fostul Domn. Am spus spre norocul nostru deoarece într adevăr fericită a fost domnia lui. *A durat mult* – condiţie, repetăm, esenţială pentru propăşirea instituţiilor – *a întins hotarele ţării*, a mărit deci temelia însăşi a statului, *le-a apărat*, când a trebuit, a organizat temeinic viaţa bisericească şi economică, a căutat să păstreze pace şi linişte, lucru rar într-o vreme de necontenite războaie şi năvăliri. A fost o domnie cum puţine au mai urmat în zbuciumata istorie a Moldovei, Poporul cu simţul lui de dreapta preţuire, i-a spus lui Alexandru; «cel Bun». Şi aşa va rămâne el – cu acest calificativ – în istoria patriei.

Au crezut câţiva cercetători – unii cred şi astăzi – că Alexandru cel

Bun ar însemna ct Alexandru cel Bătrân", adică bunicul sau primul dintre Domnii cu acest nume. E o greşeală. Calificativul trebuie luat în înţelesul lui obişnuit. Că este aşa, o dovedeşte titlul pe care-l poartă acest voievod în cea mai veche cronică a Moldovei, scrisă româneşte, aceea a lui Grigore Ureche şi Simion Dascălul, «De domnia lui Alexandru Vodă cel Bătrân şi Bun» citim în mai toate manuscrisele acestei cronici, unele din ele având şi forma inversată «cel Bun şi Bătrân». Prezenţa *laolaltă* a ambelor adjective exclude cu desăvârşire interpretarea propusă de cercetătorii amintiţi.

Dreptul lui Alexandru la domnia Moldovei se întemeia pe ffaptul că era fiul lui Roman, fostul voievod. În actul din 12 Martie – 1402 prin care se reînoesc vechile legături cu Polonia, Alexandru aminteşte pe «înaintaşii noştri… Petru voievod şi *tatăl nostru* Roman voievod». Pe mama sa o chema Anastasia; ea nu trebuie confundată cu fiica – purtând acelaşi nume – a lui Laţco. Aceasta din urmă e îngropată la Rădăuţi, pe când mama lui Alexandru odihneşte în biserica Sf. Paraschiva din Roman.

Împrejurările în care a ocupat tronul Alexandru cel Bun nu ne sunt bine cunoscute. Un lucru însă este sigur, după cele ce ne spune letopiseţul de la Bistriţa, anume că l-a ajutat Mircea cel Bătrân. În felul acesta trebuie înţeleasă ştirea letopiseţului că pe Iuga «l-a luat» domnul muntean. Bănuim că predecesorul lui Alexandru a fost prins de oastea trimisă de Mircea şi dus în Ţara Românească. Nici data suirii pe tron nu se poate stabili cu precizie. Dacă documentul din 11 Fevruarie 1400 e autentic – eseea ce unii istorici contestă atunci Alexandru a luat domnia la începutul acestui an sau chiar la sfârşitul lui 1399. Dacă însă, contrar aparenţelor, documentul e fals, atunci rămâne să admitem ca dată a suirii pe tron 23 Aprilie, dar nu 1399, cum dă letopiseţul de la

Bistriţa, ci 1400. Primul act asupra căruia nu există nicio bănuială e din 29 Iunie 1400; prin urmare, la această dată, Alexandru domnea.

În primii ani ai stăpânirii sale, până în 1407, documentele menţionează uneori, îndată după domn, pe «fratele domniei mele jupan *Bogdan*». Înseamnă aceasta oare că era o asociaţie la domnie, că Bogdan a avut şi el un rost în cârmuirea Moldovei? Pare puţin probabil. Într-un atare caz, Bogdan ar fi trebuit să poarte şi el titlul de *voievod* aşa cum e regula cu fiii sau fraţii asociaţi la domnie. Din moment ce nu i se dă acest titlu, având numai pe acela de *jupan*, noi credem că menţionarea lui, la începutul actelor, îndată după domn, este mai curând un act de deferenţă, decât exprimarea unei împărţiri a puterii.

Înaintarea progresivă a Moldovei sub raportul teritorial îşi are punctul culminant sub Alexandru cel Bun. El a stăpânit de la Ceremuş la limanul Nistrului şi de la Milcov până la Ho tin. La începutul domniei, el are Cetatea Albă; după moartea lui Mircea cel Bătrân, constatăm că stăpâneşte şi celălalt mare port şi mare antrepozit comercial, Chilia. În spre Ţara Românească, * hotarul era chiar la Milcov; numai cetatea Grăciuna, pe malul stâng, râpos, mai era încă a Muntenilor. Părerea care a dăinuit multă Vreme în istoriografia noastră că Vrancea şi chiar ţinutul mai din spre Nord, până la Trotuş, ar fi aparţinut, pe vremea lui Alexandru, Ţării Româneşti, nu se poate susţine Există documente categorice, cum este, de pildă, acela din 12 Martie 1423 pentru satul Bătineştii, dintre Putna şi Milcov, din care reiese limpede stăpânirea lui Alexandru asupra acestei regiuni. Tratatul ulterior, din 1475, a. 1 lui Ştefan cel Mare cu Matei Corvin, ne arată că au existat chiar şi acte încheiate între Mircea cel Bătrân şi Alexandru cel Bun cu privire la hotarul dintre cele două ţări. Din nefericire, nu

cunoaştem aceste acte, nici n-avem vreo ştire despre cuprinsul lor.
Chiar de la începutul domniei, Ceremuşul a fost hotarul în spre Polonia. În 1404, cu prilejul reînnoirii tratatului cu Vladislav Iagello, este pomenit printre boierii de frunte ai Moldovei «pan Hotco de la Ţeţina» ceea ce înseamnă că ţinutul de miazănoapte, dintre Prut şi Nistru, cu Vechea cetate de la Nord de Cernăuţi, era în posesia lui Alexandru. Din 1413 înainte, hotarul fu împins mai departe: deoarece regele polon nu plăti datoria de «1000 de ruble de argint francesc» rămasă din cele trei mii împrumutate p «vremea lui Petru Muşat, datorie recunoscută solemn prin actul din 1411 care prevedea în caz de neachitare, cedarea Pocuţiei, cu oraşele Sneatin şi Colomeea, Alexandru ocupă, la expirarea termenului, adică în 1413, acest zălog. Pârcălabii şi vameşii domneşti străjuiră noul pământ moldovenesc pentru care vor urma, timp de peste o sută de ani, lupte şi neînţelegeri cu Polonii.
Suprafaţa Moldovei era, prin urmare, considerabilă. Domnia lui Alexandru înseamnă, sub acest raport, punctul cel mai înalt, de la întemeiere încoace. El va fi întrecut numai pe vremea lui Ştefan, când ţara va avea şi cetatea Crăciunei spre miazăzi şi posesiunile din Ardeal, Ciceiul şi Cetatea de Baltă.
Relaţiile cu Polonii, cu Ungurii, cu Turcii şi cu Muntenii. Întreaga politică externă a lui Alexandru a fost dominată de raporturile cu Polonii. Prinsă între Ungaria şi Polonia, cele două mari puteri vecine, catolice şi feudale, Moldova ortodoxă trebuia să se hotărască pentru o apropiere de una din ele. O duşmănie cu amândouă în acelaşi timp i-ar fi fost fatală. Tratatul de la Lublin, din 1412, prin care regele Poloniei şi regele Ungariei, împăcaţi pentru moment, hotărau într-o anumită eventualitate *împărţirea între ei a Moldovei*, fiecare luând o jumătate, este semnificativ sub acest raport. El ne arată mai limpede decât orice altă argumentare,

necesitatea în care s-a găsit Alexandru cel Bun de a se apropia de una din aceste două mari puteri. Alegerea nu era greu de făcut. Pentru Polonia pledau o serie întreagă de fapte: era mai întâi împrejurarea că toţi domnii anteriori se pronunţaseră pentru *această* soluţie; existau tratatele lui Petru, Roman şi Ştefan, se formase deja o tradiţie în acest sens şi Alexandru a urmat-o şi el. Erau apoi *interese* puternice teritoriale şi economice: datoria din vremea lui Petru Muşat nu fusese plătită, prin urmare Domnul Moldovei avea dreptul să stăpânească Pocuţia, conform actului de împrumut; o duşmănie cu Polonia ar fi însemnat însă pierderea, acestui preţios zălog. Negustorii din Liov şi din Cracovia aduceau un Venit însemnat vistieriei moldoveneşti, mult mai însemnat decât acela al negustorilor saşi din Ardeal. Cetatea Albă şi Chilia erau punctele prin care se importau de către negustorii poloni produsele răsăritului. Putea renunţa Alexandru printr-o politică de ostilitate care ar fi îndrumat pe neguţătorii din regatul vecin spre porturile genoveze ale Crimeii, la vămile aşa de importante pe care le aducea tranzitul mărfurilor destinate Poloniei? Nici comunitatea întru ortodoxie cu Ucrainenii de dincolo de Nistru, supuşi Lituaniei – prin urmare şi Poloniei, deoarece între aceste două ţări exista o uniune personală, prin dinastia Iagellonilor, lituani de origine, – n-a fost poate fără a influenţa orientarea politicei externe a Moldovei. Se adăugau în sfârşit şi relaţiile de rudenie cu Vladislav Iagello, începute pe vremea lui Petru Muşat, unchiul lui Alexandru, şi care vor spori prin căsătoria lui Alexandru însuşi cu Rimgaila, vara regelui polon. Erau prin urmare motive puternice care militau pentru continuarea politicei tradiţionale. Actul din 1402, Martie 12, prin care Alexandru cel Bun recunoaşte ca suzeran al său pe Vladislav Iagello, nu poate deci surprinde. El apare, după cele arătate mai sus, ca un act natural. Am spune chiar: ca un act

necesar, între altele şi pentru a consolida domnia pe care o râvneau, după cum am Văzut, atâţia. Nici Ştefan cel Mare, el însuşi, nu va proceda altfel, ci va căuta tot aşa, în primii ani ai stăpânirii, să se asigure, printr-un astfel de act, faţă de Poloni. Ceea ce nu scade din gloria marelui erou> după cum nu scade din meritele lui Alexandru. Să nu uităm de altfel – repetăm – că asemenea acte n-au constituit o manifestare singulară şi proprie domnilor noştri, ci au fost *regula* în Evul Mediu, că regele englez, de pildă, era vasalul Franţei. Ar fi fost curios, dimpotrivă, ca numai noi să fi făcut excepţie.

La început, Polonii n-au fost siguri de sinceritatea atitudinii lui Alexandru. Se gândeau oare că fiul lui Roman ar fi putut răzbuna suferinţele acestuia, cât stătuse închis, din porunca lui Vladislav Iagello? Se temeau cumva de o apropiere de Ungaria? Fapt este că ei îl suspectează. De aceea actul special pe care îl cer lui Costea Valahul, boier însemnat moldovean şi probabil trimisul lui Alexandru, prin care el făgăduieşte că-l va sfătui pe voievod să ţie întotdeauna credinţă coroanei polone. Iar dacă vreodată voievodul ar voi să facă ceva împotriva suzeranului său, el, Costea, să-l înştiinţeze pe acesta din urmă şi să fie de partea lui. Aşa se explică şi de ce Polonii i-au cerut lui Alexandru reînnoirea repetată, în 1404 August 1 la Cameniţa, în 1407 Octomvrie 6 Ia Liov, în 1411 Mai 25 la Roman, a actului din 1402. Constatăm chiar, în reînnoirea din 1404, şi un element în plus de asigurare: e pomenirea, printre predecesorii care avuseseră legături cu Polonia, şi a lui Ştefan care nu fusese menţionat în actul din 1402* Ceea ce însemna: ajutor împotriva tuturor duşmanilor, oriunde” indiferent de distanţă. Şi într-adevăr Alexandru şi-a îndeplinit cu stricteţă această obligaţie. EI ajută pe Vladislav Iagello în luptele împotriva Cavalerilor Teutoni: victoria de la Tannenberg, din 1410, se

datoreşte, în parte, şi corpului de oaste trimis în ajutor de Domnul Moldovei.

Reînnoirea din 1411 are o dispoziţie categorică, de ajutor reciproc împotriva Ungurilor. Dacă aceştia din urmă ar ataca Polonia* Alexandrii este obligat să atace Ungaria. Invers, dacă el ar fi cel atacat de Unguri, atunci Vladislav Iagello trebuie să năvălească în Ungaria. Şi pentru ca legăturile să fie şi mai strânse" pentru ca să nu mai existe niciun motiv de neîncredre, regele polon, lămureşte şi chestia Pocuţiei, asupra căreia drepturile de stăpânire ale Moldovei fuseseră oarecum ştirbite prin renunţarea, mai mult silită, pe care o dăduse prin solii săi, într-un ceas de marenevoie, când armatele ungureşti intrau în ţară, Ştefan, fostul voievod. Acesta făgăduise, deşi datoria veche era tot neplătită, «să nu mai pomenească niciun cuvânt despre Golomeia şi despre Sneatin şi despre Pocuţia». Alexandru însă nu putea renunţa la dreptul său. De aceea, Vladislav Iagello îi dă, în ziua de Paşti a anului 14H, cu puţin deci *înainte* de reînnoirea actului de omagiu, un hrisov prin care recunoaşte că a mai rămas dator lui Alexandru «o mie de ruble de argint frâncesc» şi se obligă să le plătească în termen de doi ani. Dacă nu le plăteşte, atunci Domnul Moldovei va avea drept să ocupe «a noastră cetate Sneatin şi Colomeea şi Ţara Pocuţiei» şi să le stăpânească până când se va achita datoria. Prin urmare era lămurită şi această chestie.

Ajutorul reciproc împotriva Ungariei n-a mai avut însă când să fie pus în aplicare. Sigismund, văzând primejdia tot mai ameninţătoare a Turcilor, s-a gândit că e preferabil să ajungă la o înţelegere cu Polonii, încheind deci un conflict care dura de peste două decenii, spre a avea libertate de mişcare împotriva primejdiei din spre miazăzi, şi eventual, ajutor. Chiar în anul 1411 se întruneşte o comisie mixtă polono-ungară care stabileşte întâlnirea

celor doi suverani peste câteva luni. Această întâlnire are într-adevăr loc, în oraşul Lublin, şi ea duce la rezolvarea problemelor pendinte între cele două ţări. Prin actul dat în ziua ţie 15 Martie 1412, Sigismund al Ungariei recunoaşte situaţia de drept ce există între Polonia şi Moldova. Se specifică însă că Alexandru este obligat să ajute pe regele Ungariei, când acesta va fi atacat de Turci sau va întreprinde o expediţie în contra lor. Dacă nu-l va ajuta, atunci voievodul Moldovei să fie detronat, iar ţara lui să se împartă în două: Polonii să ia partea din spre miazănoapte şi răsărit, cu oraşele Iaşi şi Cetatea Albă, iar Ungurii partea din spre apus şi miazăzi, cu oraşul Bârlad şi cetatea Chiliei. Linia de despărţire va tăia ţara pieziş, începând din «pădurea cea mare numită bucovina» – denumirea prin urmare nu are înţelesul pe care i l-au dat Austriacii mai târziu în 1775, nu se referă *la un ţinut întreg*, ci înseamnă, în limba slavă, «pădure de fag» – şi isprăvind la ţărmul mării. Moldova trebuia deci să aibă soarta de mai târziu a Poloniei

A ştiut oare Alexandru cel Bun de acest tratat de la Lublin? Un răspuns categoric într-un sens sau în altul nu se poate da. Cert este numai atât că Mircea cel Bătrân a trimis solii săi în Polonia, cu acest prilej, şi că ei au văzut pe regele Vladislav în oralul Sanez, tocmai când pornea spre Lublin. Le-a spus regele de ceea ce avea să se hotărască asupra Moldovei? Pare puţin probabil, date fiind legăturile care se ştiau că există între Mircea şi Alexandru. Mai curând avem impresia că această clauză privind Moldova a rămas secretă. În orice caz, chiar dacă Alexandru a aflat, direct sau indirect, de cele ce se hotărâseră în privinţa lui, el nu şi-a modificat atitudinea de până atunci în ce priveşte pe Poloni, ci a continuat să-şi îndeplinească leal obligaţiile ce rezultau din tratatele încheiate anterior. Astfel, în mai multe rânduri, în 1414 şi în 1422,

el a ajutat cu oaste pe Vladislav în luptele cu Cavalerii Teutoni. În 1422, trimite un detaşament de 400 de «călăreţi; aceştia sunt atacaţi în faţa cetăţii Marienburg de o armată mult superioară ca număr. Moldovenii se retrag atunci în ordine «pre o pădure din apropiere, unde descalecă şi se dau fiecare în dosul unui copac, aşteptând cu arcurile pregătite atacul Teutonilor. Când aceştia siguri de victorie se năpustesc asupra pădurii sunt primiţi de o ploaie deasă de săgeţi. Mulţi dintre Teutoni sunt ucişi, alţii răniţi, ceilalţi se retrag în dezordine, urmăriţi de Moldovenii care «se încălăraseră» iar, cum ne spune letopiseţul nostru, şi care au luat cu acest prilej şi o bogată pradă. «Astfel – povesteşte cronicarul polon Dlugosz – într-un chip minunat Moldovenii cu o ceată de puţini oameni au bătut o oaste mare a duşmanului şi s-au întors în tabăra oştirii regale învingători şi încărcaţi cu opradă uriaşă“.
La trei ani după tratatul de la Lublin, în Mai 1415, Alexandru cel Bun, şi soţia sa, Ana, primesc la Sneatin, vizita lui Vladislav Iagello: încă o dovadă că raporturile dintre cele două ţări rămăseseră bune. Cronicarii poloni adaugă chiar că Alexandru ar fi reînnoit* cu acest prilej, actul de omagiu»
O nouă legătură se va stabili în 1419, prin căsătoria voievodului Moldovei cu Rimgaila, sora lui Vitold, marele cneaz al Lituaniei şi vara primară a regelui Poloniei. Doamna Ana murise mai înainte; piatra ei de mormânt, la mănăstirea Bistriţa, poartă data 2 Noiembrie 1418. Rimgaila mai fusese căsătorită odată, în 1392, cu Henric de Mazovia; prin urmare nu mai era în prima tinereţe – după socoteala noastră trecuse binişor de 40 de ani. Catolică înfocată, ea plănuia să atragă pe Alexandru la confesiunea ei şi prin el, întreg poporul. Planul nu i-a reuşit însă. Se vor fI adăugat şi alte deziluzii, destul că în 1421, în Iulie, ea înaintează Papei o petiţie de divorţ motivând-o între altele şi prin faptul nu-l ştiuse

oare la contractarea căsătoriei? – că e rudă în gradul al treilea cu soţul său. Divorţul fu pronunţat şi la 13 Decembrie 1421, Alexandru dădea un act prin care-i asigura cneaghinei Riiiţgaila «fostei soţii a noastre», o rentă anuală de 600 de ducaţi de aur sau galbeni de aur ungureşti, plătibilă în două rate, una la Sf. Petru, cealaltă la Crăciun. Îi mai da pe deasupra – iarăşi pe tot timpul vieţii – Târgul Şiret şi Volhovăţul, cu Satele, morile" heleşteele, Vămile şi toate veniturile, de orice fel. Despărţirea de Rimgaila nu modifică însă, nici ea, bunele raporturi cu Polonia, Dovadă că în chiar anul următor, 1422, are loc trimiterea corpului de oaste comandat de spătarul Coman şi victoria, povestită mai sus, a acestuia împotriva Teutonilor.

Moartea lui Mircea cel Bătrân, în 1418, pune pentru Alexandra cel Bun o nouă problemă: *primejdia turcească*. Atâta vreme cât trăise ruda şi aliatul său din Muntenia, Domnul Moldovei fusese apărat de incursiunile noilor stăpâni ai Peninsulei Balcanice. Odată însă cu domnia lui Mihail, fiul lui Mircea, încep greutăţile. În 1420. Turcii fac o mare expediţie în Ţara Românească şi bat pe Mihail care-şi pierde şi viaţa pe câmpul de luptă. După aceea, se îndreaptă cu multe corăbii, asupra Cetăţii Albe. Alexandru care, văzând iminenţa primejdiei, ceruse în trei rânduri ajutor lui Vladislav, fără să-l obţină – izbuteşte să respingă singur acest prim atac pentru a se putea împotrivi mai bine unui al doilea, el întăreşte în anul următor, 1421, pi în fortificaţii, Cetatea Albă. Lucrările au durat aproape o lună; s-au întrebuinţat 12000 de oameniţ 4000 de care cuprindeau materialul de construcţie, De data aceasta, i-au dat ajutor şi Polonii: construirea noilor fortificaţii s-a făcut în prezenţa lui «Gueldigold», guvernatorul Podoliei, trimis de către Vitold.

Dar pentru ca să se poată îndepărta primejdia turcească de la

Dunăre, ar fi trebuit o mare expediţie creştină, în felul celei din 1396, bineînţeles însă cu alte rezultate. Se părea că anul 1426 va aduce o asemenea expediţie. Regele Sigismund al Ungariei se înţelesese cu Vladislav Iagello şi cu Alexandru să facă împreună războiul contra Turcilor. Câte şi trele armatele trebuiau să se întâlnească la Brăila. Polonii trimiseră într-adevăr un corp de oaste. Alexandru veni şi el cu forţele lui şi cele două armate îşi aşezară tabăra la locul convenit. Ungurii însă nu sosiră: Sigismund era ocupat cu reprimarea mişcării husite din Boemia. După două luni de aşteptare, armatele aliate se întoarseră fiecare acasă. Când în anul următor, Ungurii făcură într-adevăr o expediţie în Ţara Românească împotriva lui Radu al II-lea, Alexandru şi Polonii nu mai veniră. Aceeaşi rezervă păstră Alexandru şi în expediţia din primăvara anului 1428 care se sfârşi printr-o serioasă înfrângere a armatei ungare şi a corpului expediţionar polon care o însoţea, oorp ce fu distrus în întregime.

Absenţa repetată a domnului moldovean irită mult pe Sigismund; el scrie o scrisoare lui Vladislav Iagello şi lui Vitold, spunându-le că Alexandru are o atitudine dubioasă, că sprijină pe Radu care e devotat Turcilor şi-i întreabă care este părerea lor. Răspunsul lui Vitold e categoric: răul trebuie stârpit din rădăcină, prin urmare Alexandru să fie detronat, iar în locul lui să fie pus un domn mai supus. Pentru rezolvarea tuturor chestiunilor care interesau Polonia şi Ungaria, se ţine în Ianuarie 1429 la Luck, în Volynia, un congres, asemenea celui de la Lublin din 1412. Deşi Vladislav pusese condiţia ca să nu se discute de loc chestia moldovenească – participau şi boierii moldoveni – totuşi Sigismund atacă imediat această chestiune şi acuză formal pe Alexandru că nu l-a ajutat împotriva Turcilor, aşa cum era obligat prin tratatul de la Lublin. Prin urmare, să se aplice dispoziţiile acelui tratat: Domnul

Moldovei să fie alungat printr-o expediţie armată, iar ţara lui împărţită. Vitold susţinea acelaşi punct de vedere. Vladislav însă de data aceasta luă apărarea lui Alexandru şi arătă că în vara anului 1426 atât armata acestuia cât şi cea polonă "veniseră la locul de întâlnire, la Brăila, şi aşteptaseră acolo două luni pe Unguri. Dacă aceştia n-au venit, vina nu e a lui Alexandru oare şi-a împlinit prin urmare îndatoririle sale. Sigismund fu nevoit să cedeze. Tot atât de puţin succes avu propunerea lui de a fi ridicată Lituania la rangul de regat: Vladislav se opuse. Un Tezultat însă tot obţinu Sigismund şi anume de a provoca o ruptură între Vladislav şi acela ôare ar fi trebuit să beneficieze de propunerea sa, să fie ridicat adică la rahgul de rege, Vitold, marele oneaz al Lituaniei. Nici cea de a treia propunere de a se restitui

Chilia Muntenilor nu avu – până la urmă – mai multă izbândăăşa încât se poate spune că, la congresul de la Luck, Alexandru a repurtat o adevărată victorie diplomatică asupra lui Sigismund, al Ungariei.

Cu acest prilej însă a aflat Domnul Moldovei – în ipoteza, probabilă, după părerea noastră, că nu ştia cumva mai dinainte *de stipulaţiunile umilitoare pentru el ale tratatului de la Lublinşi-a dat seama de sinceritatea sentimentelor lui Vladislav, a văzut cât preţuise Moldova în sistemul politic al vecinului de la miazănoapte. Pentru o personalitate ca aceea a marelui domn moldovean, lovitura era gravă. Ea a şi determinat schimbarea *completă*. A relaţiilor cu Polonii, în ultimii ani de domnie. Înţelegerii şi alianţei de până acum i-a urmat, la prima ocazie, războiul.

Mai înainte de a ajunge însă la conflict cu Polonii, Alexandru a trebuit să respingă două atacuri ale lui Dan al II-lea, domnul Munteniei. Acesta dorea să puie mâna pe însemnatul port al Chiliei" acuma în stăpânirea Moldovenilor, spre a asigura o liberă

dezvoltare comerţului muntean. Într-adevăr, pentru a dirija comerţul da transit prin ţara sa, Alexandru făcuse la Chilia un baraj, aşa încât corăbiile nu mai puteau ajunge la Brăila; unele care încercaseră să treacă totuşi peste acest baraj, naufragiaseră; câteva fuseseră, nevoite să se îndrepte spre Cetatea Albă. Dan al II-lea care-şi vedea comerţul exterior primejduit şi, odată cu el, şi o parte însemnată din veniturile vistieriei, făcu o primă expediţie, cu ajutor turcesc, împotriva Moldovei. Încărcat cu pradă, voia să se înapoieze, când fu atacat de Alexandru. O parte din oastea domn uliu muntean fu distrusă, restul scăpă cu fuga. Aceasta s-a întâmplat în anul 1429, înainte de luna Iunie. Al doilea atac al lui Dan avu. Loc în anul următor, 1430, înainte de 11 Noemyrie; nici de data aceasta Chilia însă nu putu fi luată. Alexandru cel Bun se dovedea nu numai un bun gospodar şi un evlavios creştin, dar şi un destoinic apărător al hotarelor sale. Moldova îşi păstră stăpânirea, asupra gurilor Dunării.

În acelaşi an 1430, la 27 Octomvrie, moare Vitold, marele, cneaz al Lituaniei. În locul lui este ales fratele regelui Vladislav Iagello, anume Swidrigailo. Acesta voia însă ca Lituania să fie independentă, să constituie un regat deosebit de al Poloniei, iar el să fie încoronat ca rege. Atunci Vladislav, văzând primejdia, 11 înlocui prin Sigismund care era frate cu Swidrigailo. De aci s-a născut un război aprig între Poloni şi Lituani, aceştia din urmă având ca aliaţi pe Cavalerii Teutoni, duşmanii permanenţi ai Polonilor, şi pe Alexandru cel Bun care voia în felul acesta să plătească lui Vladislav Iagello, clauzele umilitoare ale tratatului de la Lublin. Sigismund, regele Ungariei, favoriza pe aliaţi, sperând probabil, în caz de victorie a lor, să-şi realizeze vechiul său vis de a stăpâni şi Polonia. Războiul începu în Iulie 1431. Alexandru, ajutat de un corp de Tătari, înaintă până la Liov (Lwów) şi la Cameniţa,

luând o pradă bogată. Ştirea patriotului cronicar Dlugosz că o oaste polonă în frunte cu fraţii de Baczacz şi alţi nobili ar fi bătut pe Domnul Moldovei şi l-ar fi silit să se retragă, nu credem a corespunde adevărului, deoarece o scrisoare *contemporană* arată dimpotrivă că Alexandru a ajuns până la Liov, fără ca cineva să fi îndrăznit a i se împotrivi. Războiul s-a terminat totuşi defavorabil aliaţilor, deoarece Lituanii au fost înfrânţi de Poloni. Alexandru n-a mai văzut însă acest sfârşit, el încheindu-şi viaţa mai înainte, la 1 Ianuarie 1432.

Aşa s-au desfăşurat relaţiile marelui domn cu statul cel puternic din miazănoapte. Ele constituie aspectul cel mai important al politicii sale externe. Cu Ungaria, Alexandru n-a avut niciodată vreun conflict armat. Aproape tot timpul domniei a păstrat însă faţă de ea o atitudine de rezervă, perfect îndreptăţită de altfel, dacă ţinem seama pe de o parte de sentimentele lui Sigismund, manifestate aşa de concludent la Lublin şi la Luck, pe de altă parte de obligaţiile sale faţă de Vladislav Iagello, duşmanul regelui Ungariei. Trebuie să adăugăm, în sfârşit, că acesta din urmă sprijinea pe Dan al II-lea, autorul celor două năvăliri în Moldova din 1429 şi 1430. Numai în ultimul an al domniei, constatăm o apropiere a lui Alexandru de Ungaria, în legătură cu conflictul lituano-polon.

Cu Muntenia, raporturile au fost bune sub toţi domnii, afară de Dan al II-lea. Faţă de Mircea cel Bătrân, Alexandru era obligat, deoarece îl ajutase să ocupe troliul; relaţiile au fost, prin urmare, de prietenie. Sub Mihail, fiul lui Mircea, nu constatăm vreo modificare. Odată cu suirea pe tron însă a lui Dan al II-lea, raporturile se schimbă. Noul domn al Munteniei va fi un adversar hotărât şi permanent al Moldovei. El provoacă atacul turcesc din 1420, împotriva Cetăţii Albe, şi întreprinde apoi, cu forţele sale

proprii, cele două năvăliri din 1429 şi 1430. De aceea Alexandru nu pierde niciun prilej de a-l Iovi. Când Dan al Il-ea este gonit de Radu zis Praznaglava (Chelul), domnul Moldovei adoptă o atitudine binevoitoare faţă de acesta din urmă. Când după aceea Dan revine pe tron (1427), Alexandru sprijină împotriva lui pe un fiu al lui Mircea cel Bătrân, pe Aldea, care şi reuşeşte în 1431 să ajungă domn al Munteniei, luându-şi – în semn de recunoscătoare atenţie faţă de protectorul său – numele de Alexandru. Spre a îndepărta pe acest Aldea şi spre a lovi în protectorul său, fac Turcii, în vara lui 1431, o expediţie. Dacă domnul muntean e obligat să se supună şi să recunoască suzeranitatea Sultanului, în schimb Alexandru cel Bun câştigă asupra armatelor acestuia o strălucită victorie, la 22 Iulie 1431.

Cu Tătarii, n-a avut conflicte. Cronicele noastre ca şi mărturiile străinilor nu arată nicio luptă între Alexandru cel Bun şi aceşti stăpânitori ai stepei din nordul Mării Negre. Dimpotrivă, ei i-au dat ajutor în expediţia pe care a întreprins-o în vara anului 1431 împotriva Polonilor, ajungând până la Liov.

În genere, se poate afirma că politica externă a lui Alexandru cel Bun n-a fost o politică ofensivă, ci una *defensivă*. Este adevărat că el a ocupat Chilia care aparţinuse mai înainte Muntenilor şi Pocuţia pe care o stăpâneau Polonii. Aceste fapte însă se justifică pe de o parte prin necesitatea economică şi militară a Moldovei de a stăpâni cetatea-antrepozit de la guiile Dunării –» *hotarul firesc* în spre miazăzi –, pe de altă parte printr-un titlu de drept pe care-l aveau domnii Moldovei asupra pământului *de* dincolo de Ceremuş. *Odată realizate drepturile sale legitime*, Alexandru n-a făcut altceva decât *să se apere* împotriva duşmanilor. Este politica pe care o vor urma cei mai mulţi dintre domnii noştri, este politica, am putea spune, tradiţională a poporului nostru, care nu are

tendinţe de imperialism, ci doreşte numai să poată trăi liniştit în cuprinsul hotarelor sale etnice.

Organizarea ierarhiei bisericeşti. Conflictul dintre Patriarhia de Constantinopol şi biserica Moldovei, conflict început pe vremea lui Roman şi care dusese, după cum am văzut, până la aruncarea anatemei asupra ţării, se încheie în cel de al doilea an al domniei lui Alexandru. Situaţia nu mai putea durai Nici Moldovenilor nu le convenea – în vremea aceea de credinţă adâncă – să se ştie în duşmănie cu cea mai înaltă autoritate bisericească a răsăritului ortodox şi expuşi neplăcerilor care puteau rezulta de pe urma anatemei, nici Patriarhia nu voia să prelungească o ruptură care putea folosi propagandei catolice şi-i scotea în acelaşi timp din sfera sa de influenţă o ţară tânără, în plină expansiune. Aşa se explică de ce încercarea lui Alexandru, făcută îndată după suirea sa pe tron, de a ajunge la o înţelegere cu Patriarhia> izbuti pe deplin. Trimişii moldoveni la Constantinopol rugară pe patriarh să bineouvinteze pe Iosif ca mitropolit al Moldovei – prin urmare tot vechea cerere – şi să dispuie ridicarea anatemei care apăsa asupra lui şi a bisericii. Patriarhul – murise cel vechi şi îndărătnic, Antonie, şi era acum unul nou, mai înţelegător, Matei – hotărăşte la 26 Iulie 1401 ca o delegaţie alcătuită din ieromonahul Grigore Ţamblac şi din dascălul Manuil Arhon să meargă în Moldova, să cerceteze dacă într-adevăr Iosif a fost sfinţit episcop de mitropolitul din Haliciu, şi, în cazul acesta, să-l confirme ca episcop al Moldovei. Cercetarea era numai de formă, ca să salveze aparenţele, prestigiul Patriarhiei, care, în definitiv, trebuise să cedeze. Într-adevăr, Iosif fu recunoscut ca episcop – în scrisoarea adresată lui Alexandru e? el Bun i se spune într-un loc chiar «Mitropolit» – şi astfel conflictul se aplană.

Iosif îşi stabili reşedinţa la Suceava lângă domn, cum era şi

natural. Acesta se grăbi, în 1403, printr-un document dat în ziua de 7 Ianuarie, să dăruiască “ sfintei noastre episcopii, din partea noastră a Moldovei» două sate: «Avereştii care-s la Suceava şi alt sat Hreaţca, care-i aproape de târgul Sucevei, cu toate hotarele lor vechi şi dedemult». Dania este făcută pentru sănătatea domnului şi pentru sufletul «sfânt răposaţilor» înaintaşi ai săi, Bogdan Voievod, Laţco, Petru, Roman şi Ştefan Voievod. Mai târziu, cu prilejul aducerii moaştelor Sfântului Ion cel Nou, Alexandru dărui Mitropoliei din Suceava şi «Poiana Vlădichii» din jos de Iaşi, poiană unde domnul împreună cu boierii săi şi cu mult popor ieşise în întâmpinare.

O interpolate sau un adaos la cronica lui Grigore Ureche şi Simion Dascălul ne spune că Alexandru cel Bun a întemeiat, în afară de mitropolia de la Suceava, şi două episcopii, una la Roman şi alta la Rădăuţi. Pentru aceasta din urmă avem un document, cu data de 6 Iulie 1413, din care rezultă că într-adevăr ea exista în vremea aceea. Documentul cuprinde dania pe care o face Alexandru a soacrei» sale doamna Anastasia, constând din satul Coţmanul Mare cu toate cătunele lui. Iar după trecerea Anastasiei din viaţă – adaugă documentul – «toate aceste mai sus numite sate să fie în stăpânirea Episcopiei de Rădăuţi, a Sfântului Neculai, unde sunt îngropaţi moşii noştri şi să rămâie ca bunuri ale sale, pentru ca Sfânta Episcopie să se bucure de venitul lor în veci”, Pe de altă parte, printr-un hrisov al lui Ştefan cel Mare, cu data 15 Martie 1490, aflăm că bunicul său Alexandru cel Bun dăduse Episcopiei de Rădăuţi 50 de biserici cu popii lor, din ţinutul Sucevei, aceştia urmând să plătească la Episcopie «dajdea», să-i trimiţă ct plocoanele”, să-i dea «venitul popesc» şi să asculte de ea. Prin urmare, Alexandru a arătat o decisebită grijă Episcopiei de Rădăuţi; se poate ca să fie chiar întemeietorul ei. Nu este însă de

loc exclus ca această episcopie să fi existat şi înainte de domnia lui Alexandru: Meletie, unul din cei doi «falsi episcopi» pe care îi afuriseşte Patriarhul de Constantinopol, în Mai 1395, putea să fie titularul ei. În orişice caz, un fapt e sigur: *Episcopia de Rădăuţi există încă din prima jumătate a domniei lui Alexandru cel Bun*.

Cât priveşte cealaltă episcopie, de la Roman, nu avem niciun act de la Alexandru care s-o amintească. Cunoaştem numai dania pe care o face el, la 16 Septembrie 1408, «bisericii Sfintei Vineri» din târgul Romanului, «unde odihneşte sfânt răposata maica noastră cneaghina Anastasia». Niciun cuvânt, nicio aluzie la existenţa vreunei episcopii în acest centru. Faptul însă că sub fiul lui, Ştefan al II-lea, este amintit la 30 Septembrie 1445 «prea sfinţitul Mitropolit, chir Calist al Romanului» fără ca vreun cuvânt al documentului să arate o întemeiere recentă, ne îndreptăţeşte să admitem că, după toate probabilităţile, şi această episcopie a existat pe vremea lui Alexandru cel Bun. Credem chiar că acest voievod este întemeietorul ei; faptul că aici la Roman era îngropată, mama sa, Anastasia, a fost un argument mai mult pentru înălţarea la rangul de episcopie a acestui centru, tot aşa cum se făcuse şi cu cealaltă gropniţă domnească, de la Rădăuţi. De altfel, chiar întinderea ţării impunea o nouă episcopie pentru părţile din spre miazăzi. Prin urmare, Alexandru cel Bun poate fi socotit, pe drept cuvânt, ca *organizatorul ierarhiei bisericeşti moldo vene*: el a înfiinţat mitropolia de la Suceava, punând capăt îndelungatului conflict cu Patriarhia din Constantmopol, el a înfiinţat sau în cazul când exista de mai înainte, a înzestrat bogat episcopia de la Rădăuţi; tot el a înfiinţat şi episcopia de Roman.

Mănăstirile. Importanţa lor sub raportul cultural. Dar grija acestui cucernic voievod pentru cele dumnezeieşti nu s-a mărginit aici. Alexandru cel Bun este şi ctitorul celor două mari mănăstiri de la

Bistriţa şi *Moldoviţa*, pe care le-a înalţat din temelie şi le-a înzestrat cu numeroase sate, venituri şi robi. Chiar de la începutul domniei pune el să se zidească Moldoviţa. La 31 Octomvrie 1402, îi dăruieşte două mori în târgul Baia, apoi o jumătate dintr-o sladniţă, adică fabrică de bere – prima menţiune a acestei băuturi în ţara noastră – tot în Baia, şi patru sălaşe de Tătari din aceeaşi localitate. Alte daruri urmează: în 1409, mănăstirea primeşte venitul vămii de la Moldoviţa; în 1410, munţii Suhardul mare şi mic; în 1411, satul Vama Moldoviţei. Şi doamna Ana li face daruri, lăsându-i cu limbă de moarte satul Vaculinţii şi seliştea lui Zâmă. Un boier de ai lui Alexandru, anume Sân Bârlici, îi dăruieşte şi el două sate anume Provorotie şi Oprişinţi: hrisovul poartă data 17 Martie 1418.

Mai însemnată decât Moldoviţa a fost mănăstirea Bistriţa pe care Alexandru o hotărâse ca loc al său de îngropare. Lăcaşul exista în 1407, deoarece în ziua de 7 Ianuarie a acestui an, mitropolitul Iosif, în înţelegere cu voievodul, hotărăşte că atât această ctitorie cât şi aceea mai veche de la Neamţ a lui Petru Muşat să fie sub ascultarea «popei chir Domentian» care va avea să le cârmuiască, pe ele şi toată averea lor. Şi mănăstirea Bistriţa se bucură de numeroase donaţii: În 1411 constatăm că ea stăpânea satele Mitiucouţii şi Braşouţii; în 1422, Domnul îi dăruieşte vama din târgul Bârladului; în 1428 se adaugă 31 de sălaşe de Ţigani şi 12 poiete de Tătari; în 1431 primeşte vama de la Tazlău, apoi e (mănăstirea Sfântului Neculae unde a fost Huba şi cu satul şi cu moara şi seliştea de la Nichid şi cu Vechiul hotar şi patru prisăci» situate, una la Cozia, alta la obârşia Târnăucăi, a treia la Itchil iar a patra la gura Botnii. Ultima donaţie către mănăstirea Bistriţa în timpul lui Alexandru cel Bun este din 31 Iulie 1431 când voievodul îi mai dă încă două prisăci, una la Lăpuşna, alta la Itchil precum şi

casa lui Crăciun din Piatra.

Vechea ctitorie a *Neamţului*, cea mai veche mănăstire a Moldovei, s-a bucurat de o atenţie egală. La 12 Martie 1422, Domnul îi dăruieşte două sate, Buzeştii pe Moldova şi seliştea lui Nenavice *pe Topliţa. Cinci ani după aceea, ea mai capătă alte două sate, Crâstianeştii şi Temeşeştii, ambele la gura Neamţului. La 31 August 1429, se adaugă iezerul Zahorna la Nistru – un altul numit Luciul, la Prut, îl avea încă din 1409 – precum şi dreptul de a na plăti vamă pentru produsele ce se vor aduce la mănăstire de la acest iezer. A doua zi, la 1 Septembrie, un nou hrisov. În afară de întărirea donaţiei anterioare, specificându-se că pe lângă iezer, este şi o prisacă la Zahorna, se adaugă şi 12 poloboace de vin, «din desetina Neamţului» ceea ce arată întinderea viilor din acest ţinut acum cinci sute de ani. În schimb, călugării vor fi datori – spune voievodul – «să cânte nouă dumnezeiască leturghie, în toate săptămânile», câte două zile: «Domniei mele Joia iar Doamnei Marina Marţea şi în aceste zile să se dea fraţilor la trapeză câte o cupă din acest vin, până când vom fi în viaţă. Acestea să se cânte pentru sănătatea noastră, iar după moartea noastră, pentru mântuirea noastră». Iar «dacă cumva vreunul dintre dânşii… nu ar îndeplini aceasta, el să dea seamă înaintea lui Chiistos, în ziua înfricoşatului judeţ». La 23 Decembrie 1430, voievodul, întărind mănăstirii Neamţului unele donaţii anterioare, adaugă şi o moară în Baia. Pe lângă toate acestea, trebuie menţionată şi dania unui boier de ai lui Alexandru, anume Manuil Başotă care, prin hrisovul din 4 Decembrie 1428, îi lasă satul Başotenii.

Şi cealaltă veche mănăstire, *a Sfântului Nicolae din poiana Şiretului*, numită mai târziu *Pobrata* (azi Probota) a cunoscut mila evlaviosului Domn. La 30 Iulie 1404, el li întăreşte cele două sate, Budinţii şi un altul mai s, us de acesta, pe care le aveade la

predecesorul său, Ştefan I, iar la 18 Aprilie 1409 îi dăruieşte bălţile de la Gura Şomuzului până în hotarul de la Hetei şi un loc de vie. Se mai adaugă, prin hrisovul din 22 Septembrie 1411, şi cinci sălaşe de Tătari din satul Tamârtaşăuţi. Iar dintr-un act posterior de întărire, de la Iliaş voievod, aflăm că tot Alexandru i-a mai dăruit şi patru sălaşe de Ţigani.

Nu trebuie să ne închipuim că mănăstirile pomenite până acum erau *singurele* în ţara Moldovei. Documentele lui Alexandru menţionează încă o serie întreagă. Astfel este mănăstirea *Bogotin* sau *Bohotin* (люнастирк ЕС» готинкСкъ1и) pe care voievodul, prin hrisovul din 6 Ianuarie 1411, o pune sub ascultarea mănăstirii Bistriţa. E apoi mănăstirea de la *Vâşnevăţ*, numită mai târziu şi *Chiprieni* (popular Căpriana)de la Chiprian, primul ei egumen cunoscut. La 10 Fevruarie 1429, voievodul dăruieşte această mănăstire împreună cu 5 sate, o prisacă şi câţiva robi ţigani soţiei sale Marina «să-i fie uric cu tot venitul». O altă mănăstire, *tot între Prut şi Nistru*, este aceea «a lui Vărzar», amintită în hotarnica hrisovului din 25 Aprilie 1420. Ea era situată în regiunea bine populată a Bâcovăţului; mai târziu se va numi, după întemeietorul ei, mănăstirea *Vărzăreşti*. La *Horodnic* (jud. Rădăuţi), era o mănăstire de călugăriţe, cu hramul înălţarea Sfintei Cruci. Fiii lui Alexandru, Iliaş şi Ştefan, întăresc acestei mănăstiri, la 15 Iulie 1439, satul Balasinouţii, pe Suceava, şi cu moara «dania sfânt răposatului părintelui nostru». Iar Ştefan cel Mare îi întăreşte, la 17 Aprilie 1475, două sate pe care mănăstirea le avea «de la bunicul nostru, de la Alexandru Voievod»: un sat «unde a fost curtea lui Petru Vrana”; celălalt, nenumit, este, probabil, Balasinouţii. Unul dintre marii boieri ai lui Alexandru, anume Ivan vornicul, îşi avea şi el mănăstirea lui, la *Humor*. Hramul era Adormirea Maicii Domnului. Voievodul, ca un semn de deosebită

atenţie faţă de dregătorul său, dăruieşte mănăstirii acestuia, prin hrisovul din 13 Aprilie 1415, ct un sat la obârşia Solonţului, unde a fost Tatomir şi Pârtea» precum şi «selişteal ui Dieniş». Am văzut în sfârşit că într-unul din hrisoavele Bistriţei se aminteşte şi «mănăstirea Sfântului Neculai unde a fost Huba». Dar pe lângă acestea, pomenite în documentele vremii, au existat, credem noi, o sumă altele, despre care n-avem nicio ştire. Erau mănăstirile şi schiturile modeste făcute de marii dregători, de boieri sau de preoţi, mănăstiri care constituiau *proprietatea* acestora. Aşă. Se explică faptul că în documentele Veacului al XV-lea se vorbeşte de mănăstiri lăsate moştenire, vândute şi chiar împărţite între urmaşii proprietarului întemeietor. Că urmaşii moşteneau mănăstirea ne-o dovedeşte chiar un document de la Alexandru cel Bun, din 28 Decembrie 1428, prin care voievodul întăreşte fiilor lui Ivan vornicul ct ocina lor» anume «selişte a lui Dobre, la Humor, unde este mănăstirea lor» dând acesteia şi de la el 3 sate, sub Dumbrava înaltă». «Iar hotarul acestei mănăstiri – spune hrisovul – de la strâmtură pe hotar în sus până la vârf şi pe amândouă văile». La 7 Fevruarie 1437r Ilie şi Ştefan voievozi întăresc “slugilor lor credincioase Dragomir şi Simeon satul Gălineşti şi mănăstirea din cuprinsul lui, spre a le fi „uric cu tot venitul, lor şi copiilor lor şi nepoţilor lor şi răsstrănepoţilor lor... nestricat niciodinioară în veci”. O altă mănăstire proprietate particulară a fost aceea a popei Draghie, ridicată, aşa cum aflăm dintr-un document cu data 18 Iunie 1444, pe pârâul Lahova din judeţul Tut o va. O a patra este «mănăstirea lui Ciunca Stan» În apropierea satelor de azi Cerşeşti şi Gârlomăneşti, tot din judeţul Tutova, pomenită într-un act din 5 Aprilie 1445. Şi mai interesant este actul din 11 Iunie 1466, care ne arată cum un anume Ştefan de la Tămaş vinde «dintru al său drept uric i> ct o mănăstire din sus de Tămaş, undi au fost Marta

călugăriţa» împreună cu «o baltă anume Martina». Mănăstirea se putea deci moşteni şi vinde ca orice altă proprietate particulară.
Înflorirea aceasta a vieţii monahale trebuie explicată, evident, în primul rând, prin intensitatea sentimentului religios ce stăpânea pe Contemporanii lui Alexandru cel Bun. Credinţa era atunci o puternică realitate. Acelaşi sentiment care în apus întemeiase uriaşele catedrale şi împinsese sute de mii de oameni – printre ei şi copii şi moşnegi – în cruciată, spre mormântul Mântuitorului, exista şi la noi, vădindu-se prin ridicarea acestor lăcaşuri, mai modeste de sigur, dar în care flacăra credinţei ardea tot aşa de viu. Dar iarăşi, ca şi în apus, mănăstirile noastre n-au fost numai lăcaşuri de rugăciune. Într-o vreme când ştiinţa de carte era puţină şi rară, ele împlineau şi rolul de centre culturale, păstrând şi transmiţând urmaşilor învăţătura bisericească şi laică. Pe lângă mănăstiri s-au întemeiat primele şcoli, cu «dascăli» recrutaţi dintre călugări; aci se învăţa meşteşugul scrisului şi cititului: diacii din cancelaria domnească, subalternii marelui logofăt, de aci se recrutau. Cei care aveau însuşiri deosebite puteau ajunge până la conducerea cancelariei, devenind mari boieri. Cunoaştem numele a o sumă dintre diacii lui Alexandru cel Bun; ele sunt curat româneşti, ca de pildă: Mihail Oţel, Neagoe, Radu, Oancea, Ivaşcu, îsaia. Unii dintre ei se văd, chiar după nume, a fi fost călugări, ăstfel Ghedeon, diacul Doamnei. În mănăstiri se pregăteau şi ct zugravii”, care aplicau în pictura bisericească regulile severe ale ferminiei bizantine. Un document, cu data probabilă 1415, pomeiieşte numele zugravilor Nichita şi Dobre cărora Domnul le dăruieşte două sate, pe Drăsliviţa, anume Crăiniceşti şi Leucuşeşti. «Iar ei ne vor zugrăvi – spune Alexandru cel Bun – pentru aceste două sate două biserici, una din târgul Romanului şi alta care va fi voia noastră, afară de bisericile de la Rădăuţi *sau o casă sau un*

pridvor». Ceea ce înseamnă că se întrebuinţa pictura şi pentru împodobirea pereţilor din casele domneşti şi poate şi din acelea ale marilor boieri. Printr-un alt document, din 30 Ianuarie 1425, Alexandru dăruieşte lui Ştefan zugravul drept răsplată pentru a sa «dreaptă şi credincioasă slujbă» patru sate pe Miletin, anume Berchişeştii, Ieremieştii, Popeştii şi satul unde este jude Paşco. Pentru ca Domnul să-i facă o danie aşa de însemnată, trebuie ca Ştefan zugravul să fi avut o activitate rodnică şi îndelungată. Credem a nu greşi deci când vedem în el pe cel care a împodobit pereţii ctitoriilor lui Alexandru cel Bun.

Tot în mănăstiri, se deprindea arta delicată şi migăloasă a miniaturii, ce servea pentru înfrumuseţarea manuscriselor bisericeşti. Ni s-a păstrat un admirabil evangheliar, scris în slavoneşte şi greceşte la mănăstirea Neamţ, în anul 1429. Chipurile celor patru «vanghelişti, lucrate în culori şi aur, şi iniţialele şi chenarele care împodobesc textul, lucrate toate de călugărul Gavxilă, fiul lui Uric (Ureche?), pot sta cu cinste alături de tot ce a produs arta miniaturii mai frumos în întreaga lume.

Trebuie să adăugăm la toate acestea şi meşteşugul de a face, cu mătase, fir şi mărgăritar, broderii scumpe care împodobeau vesmintele bisericeşti, poate şi cele domneşti. Un model de asemenea Lroderie este patrahirul zis al lui Alexandru cel Bun deoarece poartă la extremităţile sale inferioare chipul Domnului Moldovei şi al Doamnei sale Marina. Patrahirul se găsea înainte de primul război mondial în mănăstirea Sf. Nicolae din Ladoga-Veche, în Rusia. Alexandru e înfăţişat cu părul negru, cu mustăţi lăsate în jos şi cu barbă ascuţită, despicată în două. Poartă, în loc de coroană, o pălărie cu fundul rotund şi cu mărginile ridicate în sus, la fel cu împăraţii bizantini contemporani. Haina de stofă grea, şi tivită jos, se pare, cu blană sau alta podoabă, scoboară până

aproape de glezne. Mânecile largi şi despicate sus, lasă să iasă braţele întinse pe jumătate, într-un gest de ofrandă sau adoraţie. De o parte şi de alta a portretului, se citeşte inscripţia.

Fig. 150.

— Patrahirul lui Alexandra cel Bun. În partea inferioară, încadrat de inscripţiile greceşti, chipul voievodului şi al doamnei sale Marina.

În limba greacă: «Io Alexandru Voievod, autocrat al întregii Moldovlahii şi al părţilor de lângă mare». Doamna, a cărei faţă prelungă, smeadă, are sprâncenele groase şi bine arcuite, poartă o haină lungă, căzând în falduri până la pământ, şi pe deasupra" o hlamidă, mai scurtă şi tivită pe margini cu blană. Pe cap, o coroană sau o diademă circulară. Inscripţia, tot în greceşte, are următorul cuprins: «Marina, autocrată a întregii Moldovlahii şi a părţilor de lângă mare» (vezi fig. 150). Patrahirul pare a fi fost lucrat la Constantinopol, tot de acolo se pare că a venit şi «aerul» ţesut în 1428 «cu ajutorul şi cheltuiala preasfinţitului mitropolit al Moldovlahiei, chir Macarie». Inscripţia, în limba greacă, a acestui aer – aflător azi în Polonia, la Zólkiew – pomeneşte pe Alexandru, pe soţia sa Marina şi pe doi dintre copii, anume pe Ilie şi pe Marina. Meşteşugul de a lucra asemenea stofe bisericeşti era însă cunoscut şi în mănăstirile noastre, deoarece chiar din timpul fiilor lui Alexandru cel Bun, din 1441, avem un «aer * splendid lucrat cu fir, mătase şi mărgăritare, la mănăstirea Neamţului.

În sfârşit, tot în aceste centre de viaţă religioasă s-au făcut şi primele *pomelnice* care ne sunt de un real folos pentru stabilirea filiaţiei, domnilor şi a rudelor acestora. Cel mai vechi din câte cunoaştem şi cel mai însemnat în acelaşi timp, este pomelniculde la Bistriţa, început în 1407. Sunt scrişi în el «binecredincioşii domnii ţării aceşteia», începând cu întemeietorul. «Pomeneşte, Doamne" pe Bogdan Voievod; pomeneşte, Doamne, pe Laţco Voievod; pomeneşte, Doamne, pe Costea Voievod» şi aşa mai departe urmează, cu excepţia lui Ştefan I şi a lui Iuga, toţi voievozii până la Alexandru, continuându-se şi după aceea, până la Lăpuşneanu.

Aducerea moaştelor Sfântului Ioan cel Nou. Cu vreo sută de ani înainte de domnia lui Alexandru cel Bun, aşadar pe la 1300a suferit

moarte de martir în Cetatea Albă, un neguţător grec din Trebizonda, cu numele Ioati. Stăpânitorii din vremea aceea a, cetăţii, Tătarii, voiau, pe temeiul unei ştiri greşite ce le fusese adusă de un duşman al lui Ioan, să-l facă pe acesta să treacă la credinţa lor. Loan s-a împotrivit cu tărie şi nici chinurile cumplite la care a fost supus – l-au târât, de pildă, legat de coada unui cal nărăvaş, pe uliţele târgului – nici chiar ameninţarea cu moartea nu l-au putut face să-şi lepede credinţa. Tătarii, îndârjiţi, i-au tăiat în cele din urmă capul. Atunci s-a arătat semn dumnezeiesc «lumini de foc arzând deasupra trupului mucenicului şi… trei bărbaţi cu chip de lumină rostind… cuvinte sfinte şi… stâlp – de foc… întărit din cer deasupra trupului». Iar acest trup n-a fost cuprins de stricăciune, ci prin voia Celui înalt, s-a păstrat neatins, ca sfinte moaşte făcătoare de minuni, în biserica ortodoxă din Cetatea Albă. Ajungând faima lor până la Suceava, Alexandru cel Bun hotărî ca să aducă moaştele în cetatea sa de scaun. Trimise deci pe un boier cu oaste spre a împlini hotărârea. Pe când alaiul se apropia de Iaşi, domnul, însoţit de toţi boierii săi, de arhierei, de tot clerul «cu făclii… cu tămâie şi cu miruri bine mirositoare”, şi de o mulţime de popor, îi ieşi în întâmpinare, la locul numit «Poiana Vlădicăi», loc pe care l-a şi dăruit după aceea Mitropoliei Moldovei. Cu mare şi strălucit alai au fost duse aşadar sfintele moaşte în Cetatea Sucevei unde şi astăzi odihnesc, în raclă de argint frumos împodobită. La hramul bisericii, nu poţi pătrunde, nici în vremea noastră, de miile de săteni, veniţi adeseori de la mari depărtări, pentru a-şi atinge o clipă buzele şi fruntea de sfântul trup al mucenicului, cel ce vindecă bolile şi apără pământul Moldovei. Viaţa acestui sfânt, pătimirea lui şi aducerea moaştelor de către Alexandru cel Bun au fost descrise, chiar în vremea aceea, de un învăţat călugăr cu numele Grigorie Ţamblac. De origine, se pare,

Bulgar, din Târnovo, ucenic al Vestitului patriarh Eftimie, Ţamblac fusese trimis în Moldova după cum am arătat mai înainte, de patriarhul din Constantinopol spre a pune capăt conflictului care începuse pe vremea lui Roman I. După ce duce la bun sfârşit misiunea sa, Ţamblac rămâne la curtea lui Alexandru care îl ţine în deosebită cinste şi-i dă stăreţia mănăstirii Neamţului, numindu-l totodată «prezviter al marii biserici a Moldovlahiei». La Suceava, învăţatul călugăr a ţinut, bine înţeles în slavoneşte, limba oficială a ţării, o serie întreagă de predici – 21 de toate – ai căror cuprins ne este cunoscut deoarece copii de pe ele s-au păstrat, atât în Rusia cât şi în sudul Dunării. După câtă va vreme, Ţamblac a trecut în Lituania şi a fost ales, cu sprijinul marelui cneaz Vitold, mitropolit al Chievului. În această calitate şi pe deasupra şi ca reprezentant al bisericii moldovene, a participat el la Sinodul de la Constanţa (1414 – 1418), unde a votat unirea celor două biserici. Din partea lui Alexandru mai venise la acel sinod lncă o solie condusă, se pare, de boierii Gheorghe Samuşin (Samusinus) şi Stanislav Rotompan. Mircea cel Bătrân a trimis şi el o delegaţie, în frunte cu boierul Drago mir sau Tugomir. Sinodul n-a avut nicio urmare, deoarece o mare parte din ierarhii răsăritului nu primiră condiţiile unirii. Ţamblac, asupra căruia aceşti ierarhi aruncaseră anatema, fiindcă se închinase Papei, a trebuit să se întoarcă fără vreun rezultat şi a murit scurtă vreme după aceea.

Grija deosebită pe care a purtat-o Alexandru bisericii ţării, nu l-a impiedecat însă ca să aibă înţelegere deplină şi faţă de ceilalţi creştini care se aflau în hotarele stăpânirii sale. Întocmai ca şi unii dintre predecesorii săi – şi în aceasta dovedindu-se suflet însăşi din sufletul neamului nostru care nu cunoaşte ura religioasă sau confesională, lăsând pe fiecare să trăiască «în legea lui", – el a acordat şi catolicilor binevoitoarea sa protecţie. De sigur, a fost

îndemnat în această direcţie şi de Rimgaila, soţia sa. Dar încă înainte de a se căsători cu această rudă a regelui polon, Alexandru încuviinţă, în 1413, întemeierea unei noi episcopii catolice la Baia pe lângă cea veche, de la Şiret. Mai mult chiar, el clădi pentru noul episcop – dominicanul polonez Ioan de Ryza – o frumoasă biserică de piatră, de proporţii impunătoare. Ruinele ei se văd şi astăzi în vechiul târg, cunoscut mai ales prin înfrângerea lui Matei Corvin de către Ştefan cel Mare. Aşadar Alexandru – a sprijinit pe catolici. Nu însă într-atât încât să impiedece propaganda husită care atunci pătrunsese şi în Moldova – cunoaştem cihiar şi numele, Iacob, al unui asemenea propagandist – şi împotriva căreia episcopii catolici au avut de luptat.

Important a fost rolul pe care l-a jucat Alexandru în organizarea bisericii armene din Moldova. În aceeaşi vreme în care restabilea raporturile cu Patriarhia din Constantinopol, aşadar chiar la începutul domniei, el dădea, în 1401, un hrisov şi Armenilor din ţară, recunoscând ca episcop al lor, cu scaunul la Suceava, pe Ioan, ce-i fusese recomandat în acest scop de Antonie, fostul patriarh de Constantinopol, fiindcă pe patriarhul armenesc nu-l cunoscuse încă, şi de marele cneaz al Lituaniei, Vitold.

Câţi din stăpânitorii contemporani ai Europei pot arăta o aşa de largă înţelegere, ui), spirit aşa de tolerant, aşa de creştin? Alexandru este sub acest raport un tip reprezentativ al poporului nostru. Iar numele de Bun pe care i l-a dat istoria se dovedeştea înfăţişa întocmai, fără exagerare, sufletul său.

Viaţa economică. Drumul cel mai scurt de la oraşele polone la Jtfarea Neagră şi la porturile dunărene trecea prin Moldova. Negustorii n-aveau decât să ţie văile râurilor principale, Şiretul, Prutul* Nistrul şi ajungeau direct la marile antrepozite comerciale al & Brăilei, Chiliei, Cetăţii Albe, unde veneau corăbiile cu marfă

sudică şi răsăriteană pentru a lua în schimb produsele noastre. Din nordul Ardealului, de la cetatea săsească a Bistriţei, din Maramureş şi din nordul Ungariei, drumul cel mai drept la Dunăre şi la Mare trecea, de asemenea prin Moldova. Nu-i de mirare deci ca încă înainte de descălecatul lui Bogdan să fi fost o mişcare comercială însemnată de transit în ţinutul dintre Carpaţi şi Nistru.

După întemeierea domniei, după ce drumurile au devenit sigure şi populaţia s-a îndesit, comerţul de transit a luat o dezvoltare şi mai mare. În acelaşi timp, s-a accentuat şi desfacerea, mărfurilor străine în Moldova însăşi. De sigur că au existat anumite *reguli* în ce priveşte punctele de vamă, quantumul vămii* dreptul de import şi de export, şi înainte de Alexandru cel Bun. Nu cunoaştem însă niciun *act scris* sau vreun *privilegiu comercial* de la predecesoii săi, fie că într-adevăr n-a existat un atare act, ceea ce pare mai probabil, fie că s-a pierdut. Alexandru este cel dintâi domn de la care avem un privilegiu comercial. El poartă data de 8 Octomvrie 1408 şi a fost eliberat în Suceava «sfetnicilorşi orăşenilor din târgul Liovului (Lwów) fiind valabil însă de asemenea pentru toţi neguţătorii din «ţara Rusiei şi a PodolieiK. (Prin «Rusia» trebuie să se înţeleagă ţinutul numit mai târzia Galiţia, iar nu Rusia moscovită).

Din acest privilegiu aflăm mai întâi mărfurile care se importau şi se exportau. În prima categorie intra *postavul*, care se aducea, din Polonia şi trecea şi mai departe, la Bistriţa şi chiar la Braşov* apoi *marja tătărească*, tnţelegându-se prin aceasta, mătasa, piperul* camha (un soi de mătase turcească), tebenca (podoabă de mătase pentru şea), tămâia, vinul grecesc. Din Ţara Românească se aducea lână, peşte de la Brăila şi ceară. Câte şi trele erau, de sigur* articole de transit, deoarece ele existau în cantităţi mari şi în Moldova, pentru a nu trebui să fie aduse de aiurea. Din Ardeal

se aducea, ceară, apoi argint ars şi jderi ungureşti. Se mai importau diferite:

Articole manufacturate precum şapei şi pantaloni şi săbii ungureşti şi paloşe. (Din alte izvoare ştim că atât domnul cât şi boierii comandau la Liov arcurile cele mari, cu vârtej. În 1408, fabricantul Haberman lucra şase asemenea arcuri, patru pentru Alexandru cel Bun, unul pentru boierul Mihail din Dorohoi şi un altul pentru vornicul din Baia).

În ce priveşte exportul, el era alcătuit exclusiv din animale şi produse derivate. Se trimeteau la Liov vite cornute, porci, oi, cai de-rând, apoi piei de tot felul, tăbăcite şi crude, blănuri de vulpe şi de veveriţă. Nu se aminteşte nici de grâne, nici de vin, nici de – alte produse. Era interzis a se exporta ceara, argintul, jderii şi caii de soi. La Cernăuţi se făcea controlul pentru ca nu cumva să iasă din ţară aceste mărfuri oprite.

Vama se plătea la Suceava, unde era vama principală, la hotar sau în oraşul cel mai apropiat de hotar (Cernăuţi, Hotin, Tighina, Cetatea Albă, Bârlad, Trotuş, Moldaviţa) şi în unele din oraşele «au târgurile din interior (Bacău, Şiret, Dorohoi, Iaşi). Quantumul "vămii varia în raport cu valoarea produsului şi, când era vorba de export, cu ţara de destinaţie. Astfel, în Suceava, se plătea, de pildă, pentru postav şi pentru marfa tătărească, trei groşi de grivnă; pentru o vită cornută, dacă se exporta la Tătari, patru groşi; dacă se exporta la Liov, numai un groş; pentru o sută de oi, şaizeci de groşi, dacă erau destinate Tătarilor; numai zece groşi dacă mergeau la Liov. Postavul care mergea în Ţara Românească plătea Ja Suceava trei groşi de grivnă, iar la Bacău doi. Dacă însă era destinat Ardealului, atunci vama era mai mare: în Suceava plătea tot trei groşi la grivnă dar se mai adăuga apoi, un groş şi jumătate la Baia şi tot atât la Moldaviţa, deci în total un groş *în plus* faţă de

ce plătea acelaşi postav mergând în Ţara Românească.
În genere însă, şi faţă mai ales de situaţia de astăzi, când procentele pentru unele categorii de mărfuri sunt de-a dreptul prohibitive, vama nu era prea ridicată. Domnul avea tot interesul să «stimuleze negoţul, şi cel intern şi cel de transit, deoarece el constituia un izvor de venit esenţial pentru vistierie» Graţie acestui "venit, a putut, de pildă, Petru Muşat să împrumute pe puternicul Vladislav Iagello, stăpânitorul unei ţări mult mai întinse şi mai populate, cu suma, foarte importantă pentru vremea aceea, de 3000 de ruble de argint. Înflorirea Moldovei sub Alexandru cel
Bun şi Ştefan cel Mare, construcţiile numeroase ce se fac seexplică în parte şi prin această vie mişcare economică.
O dispoziţie a privilegiului care trebuie subliniată este aceea privitoare la dreptul domnului de a se aproviziona cel dintâi cu anumite produse care numai după aceea sunt libere la vânzare. În această categorie intră argintul ars şi jderii care se vor aducedin Ungaria, şi în oarecare măsură, postavul. Acest ultim articol trebuie vândut numai în Suceava, nu şi în alte târguri, iar preţul lui – fapt semnificativ – se va socoti «ca şi în Liov». Scopul măsurii este limpede: domnul căuta să-şi asigure aprovizionarea curţii sale şi anume în condiţii cât mai avantajoase.
Negoţul cu Moldova aducea venituri bune Liovenilor. De aceea, ei căutau să-l monopolizeze şi interziceau negustorilor din alte oraşe mai îndepărtate ale Poloniei să meargă cu mărfurile lor în ţara lui Alexandru cel Bun. A fost chiar un proces lung; între oraşele Liov şi Cracovia – care era în vremea aceea capitala. Poloniei – până când neguţătorii acesteia din urmă au izbutit şi ei, în 1403, să capete aceleaşi drepturi. Ca să-şi menţină favoarea, domnului, Liovenii îi făceau daruri, aşa, de pildă, în 1419, ei trimit soţiei lui Alexandru, prin Ioan, tâlmaciul oraşului, o jumătate debal de postav englezesc.

Negoţul îl purtau mai ales Nemţii care alcătuiau cea mai mare parte a populaţiei Liovului şi se găseau în număr apreciabil şi în târgurile şi oraşele Moldovei, de pildă, în Şiret, în Baia, în Suceava. Veneau apoi Armenii, care aveau colonii însemnate mai în toate târgurile noastre, şi MoldoveniiGăsim Moldoveni, cu marfă, tocmai la Cracovia, ba unii din ei căpătaseră chiar şi dreptul de cetăţenie în acest oraş. Aşa eraur de pildă, pe vremea lui Alexandru cel Bun, Nicolae Moldoveanul. Petre Moldoveanul, Petre juratul de la Neamţ, din Moldova şi un alt Petru cu o poreclă curioasă: Pomalu bogat (Pomul bogat? Torna lu Bogat?). Îi găsim pe câte şi patru trecuţi în registrele oraşului Cracovia.

Se făcea negoţ şi cu Ardealul, cu oraşele Bistriţa şi Braşovul" dar nu într-o măsură aşa de mare. Ştim că Alexandru a acordat negustorilor din acest ultim oraş un privilegiu; el nu ni s-a păstrat însă. Cunoaştem în schimb două confirmări ulterioare: cea dintâi, a fiului său Ştefan, din 26 Mai 1435, în care se prevede că Braşovenii vor avea să plătească vamă pentru mărfurile lor

«de fiecare povară câte patru groşi» iar pentru ceea ce vor cumpăra în Moldova «de grivnă... doi groşi"; a doua, de la nepotul său Ştefan cel Mare. Acesta întăreşte Braşovenilor, la 13 Martie 1458, «acelaşi aşezământ şi acelaşi drept pe care l-au avut de la moşul nostru Voievodul Alexandru». Potrivit lui, ei erau ct volnici şi slobozi să umble prin toată ţara domniei mele, şi prin cetăţi şi prin târguri, ca să-şi vânză marfa lor: şi postavuri şi pânză şi bobou şi orice ar avea». Vama depinde de calitatea mărfii: pentru o bucată de postav din cel de Louvain, de pildă, vor da 18 groşi; dacă e de Colonia, 12 groşi, cel de Buda 8 groşi, iar cel de

Fig. 151.

— Monede de argint de la Alexandru cel Bun, (Colecţia Academiei Române. Bucureşti).

Cehia 4 groşi. Au dreptul să cumpere din ţară «şi boi şi vaci şi tot ce au mai cumpărat pe vremea moşului nostru Alexandru Voievod, fie vite, fie altceva». Judecăţile se vor face înaintea domnului: «Nimeni altcineva în ţara noastră, nici boier, nici vornic, nici şoltuz să nu îndrăznească a-i judeca sau a le lua măcar un grof peste cele ce scriem mai sus». În ce priveşte Bistriţa, deşi n-avem vreun privilegiu de la Alexandru sau predecesorii lui, cert este însă că vama se fixase din vechime, se ştia ce sumă trebuie plătită pentru fiecare marfă. Ne-o spune de altfel lămurit documentul din 21 Iulie 1412 prin care Ştibor, voievodul Ardealului, confirmă Bistriţenilor vechile lor vămi atât la exportul cât şi la importul din Moldova. Pentru o bucată pe postav de Ypres se va plăti 32 de groşi; pentru postavul de Louvain, 24; cel din Colonia va da o jumătate de florin, iar cel polonez numai 11 dinari. Din 28 – 30

Porci, se ia unul drept vamă; dacă sunt mai puţini, atunci câte un dinar de fiecare; din 28 – 30 de oi, la fel. Pentru un bou sau o vacă, câte doi dinari; cine trece – bărbat sau femeie – dincolo, fără marfă, nu va plăti nimic, chiar dacă e călare; pentru o «piatră» de piper (de uno lapide piperis: o unitate de măsură, cum era şi «piatra» de ceară!) sau una de ghimber, un florin; pentru o povară

de lână, cât poate duce un cal, sau de său, patru dinari; din treizeci de peşti, se ia unul. Cine aduce din Moldova postav numai pentru îmbrăcămintea sa sau a soţiei, nu plăteşte nimic; dacă aduce cai de vânzare, neînşeuaţi, câte patru dinari de fiecare.

Niciodată până în această vreme, nu mai fusese o mişcare comercială aşa de vie în Moldova. Şiruri întregi de care, cu marfă străină sau localnică, străbăteau drumurile ţării. Paza o făceau negustorii care se întovărăşeau mai mulţi şi mergeau, ei şi argaţii lor, înarmaţi, dar şi străjile domneşti care însoţeau, în locurile mai primejdioase, în spre Nistru, aceste caravane. Privilegiul Liovenilor, din 1408, prevede chiar taxa ce trebuia plătită pentru strajă, câte 12 groşi de car. Se mai întâmplau uneori, cum se întâmplă şi astăzi, tâlhării şi jafuri, dar în genere, poliţia drumurilor era asigurată. În 1421, un nobil francez, Guillebert de Lannoy, ambasador al regelui Franţei şi al regelui Angliei, străbate de la miazănoapte la miazăzi întreaga Moldovă. El întâlneşte pe Alexandru cel Bun în satul Cozia, de lângă Prut, în părţile Fălciului; domnul îl sfătuieşte să renunţe la planul său de a se duce în Turcia unde izbucniseră lupte interne; ambasadorul se îndreaptă atunci spre Crimeea. Înainte de a intra în Cetatea Albă, este atacat însă de hoţi care 11 rănesc şi îl jefuesc de tot ce avea asupra-i, lăsându-l numai în cămaşă, ba 11 ţin şi toată noaptea legat de un copac, pe malul Nistrului. A doua zi, scăpând din mâinile lor şi ajungând în oraş, francezul reclamă cele întâmplate. Se fac îndată cercetări şi – povesteşte Guillebert de Lannoy – «nouă hoţi au fost prinşi şi aduşi înaintea mea cu ştreangul de gât, liber fiind eu ca să-i spânzur; fiindcă însă mi-au înapoiat banii, m-am rugat pentru ei ţi le-am scăpat viaţa». Prin urmare slujitorii şi străjile lui Alexandru cel Bun vegheau.

Moartea lui Alexandru. Familia lui. Alexandru cel Bun a murit la 1

Ianuarie 1432. Din aceeaşi lună. Şi anume din zilele de 4,13 şi 17, avem documente de la Iliaş, fiul şi urmaşul său la tron. Niciun cuvânt, nicio aluzie nu lasă să se înţeleagă că ar fi vorba numai de o asociere la domnie. Iliaş face întăriri şi donaţii de moşii ca un domn deplin, singur stăpânitor. *Ziua morţii* lui Alexandru, 1 Ianuarie, am dat-o după letopiseţul de la Bistriţa, cea mai veche cronică a Moldovei; numai ziua însă, nu şi anul, deoarece el este arătat greşit, 1434. Alexandru a fost înmormântat la mănăstirea Bistriţa, ctitoria sa. În cursul vremurilor, mormântul lui s-a profanat de ticăloşi care căutau în acest chip criminal, giuvaeruri şi podoabe; oasele au fost risipite sau, în cazul cel mai bun, mutate, nu ştim unde; piatra de deasupra pe care erau scrise de sigur anul5 luna şi ziua morţii sale s-a prăpădit şi ea. Bestia omenească, din nefericire atât de frecventă în toate timpurile şi în toate ţările, n-a respectat locul de veşnică odihnă al acestui mare voievod, care poate fi socotit, pe bună dreptate, unul din ctitorii Moldovei.

Un obicei rău al ţărilor noastre – care ne-a adus multe nenorociri pe cap – făcea ca fiii nelegitimi ai domnului să aibă şi ei dreptul de a urma în scaun ca şi cei legitimi. Aşadar, atunci când ne ocupăm de urmaşii unui stăpânitor, trebuie să-i avem în vedere pe toţi. Alexandru a fost căsătorit de trei ori. Prima lui soţie avea două nume: *Ana* şi *Neacşa*. Piatra de pe mormântul ei, la mănăstirea Bistriţa, o numeşte Ana, pe când letopiseţul ţării îi zicea Neacşa. Ea este mama lui Iliaş Voievod, născut la 20 Iulie 1409 şi care a urmat la tron lui Alexandru cel Bun. A mai avut – de asemenea pe Roman, mort de timpuriu şi o fiică, pe Vasilisa. Aceştia doi din urmă apar împreună în documentul din 16 Septembrie 1408 prin care Alexandru dăruieşte bisericii Sfânta Vineri – din Roman două sate. Data când a murit Ana e nesigură: pe piatra mormântală, aşezată de nepotul ei, Ştefan cel Mare, citim: *2* Noiembrie 1418; pe

de altă parte, dintr-un document păstrat numai sub formă de rezumat german, cu data de 14 Aprilie 1415, rezultă că ea nu mai era în viaţă în acel moment. Noi înclinăm pentru data pietrei mormântale.

A doua soţie a lui Alexandru a fost *JRimgaila* (Ringala) sau, cu numele – creştin, *Maria**. După desfacerea acestei căsătorii, care, aşa cum am văzut, n-a ţinut mult, domnul a luat de soţie pe «*Marina*, fiica lui Marin sora boierului Braţul. Ea apare în mai multe hrisoave interne, începând din 1427; chipul ei este înfăţişat pe patrahirul de care a fost vorba mai sus; aci ea poartă titlul de «autocratissa», adică soţia «autocratului» Alexandru cel Bun. Marina e mama lui Petru, a lui Alexandru, mort de tânăr, şi a Cneajnei sau Chiajnei, care a trăit până în 1479.

Încă pe când era căsătorit cu Ana sau Neacşa, Alexandru a avut cu o ţiitoare, Stanca, un fiu nelegitim, un «copil» cum se spunea în timpurile acelea, anume pa Ştefan sau SteţcoMai târziu, Ştefan a fost recunoscut de către tatăl său. Pentru ocuparea tronului au avut loc lupte sângeroase şi îndelungate, cu episoade amintind tragediile antice, între Jliaş, fiul Anei, şi Ştefan, fiul Stancăi. Aceasta din urmă a fost înecată de către Iliaş care la rândul său a fost orbit de fiul celei ucise, de Ştefan.

Alexandru a mai avut – nu ştim cu cine – încă doi fii nelegitimi, pe Petru Aron şi pe Bogdan, tatăl lui Ştefan cel Mare» Bogdan a ajuns Domn al Moldovei şi a fost ucis de frate-său, de Petru Aron, care şi-a primit însă şi el, mai târziu, pedeapsa. Douăzeci şi cinci de ani, până la suirea pe tron a lui Ştefan cel Mare, nepotul lui Alexandru cel Bun, Moldova n-a mai cunoscut liniştea. Lupte sălbatece interne, ucideri între membrii aceleeâşi familii» năvăliri şi prădăciuni ale armatelor străine chemate în ajutor de diferiţi pretendenţi la tron, umilinţă şi sărăcie, iată ce a însemnat sfertul

de veac care s-a scurs între moartea lui Alexandru şi începutul domniei lui Ştefan. Dacă ţara n-ar fi avut temelii sănătoase, puternice, dacă n-ar fi existat cei treizeci şi doi de ani de stăpânire rodnică ai lui Alexandru, e o întrebare ce s-ar fi ales de statul moldovenesc. Aşa el a putut străbate furtuna şi, printr-o minunată potrivire a naturii, care caută să compenseze parcă, a avut apoi cea mai frumoasă şi mai plină domnie din câte cunoaşte întreaga istorie a Moldovei, domnia lui Ştefan cel Mare.

Păstrând proporţiile şi reducând intervalul de timp la prima sută de ani după întemeiere, putem afirma acelaşi lucru despre domnia lui Alexandru cel Bun. Ea reprezintă momentul culminant în primul secol al vieţii de stat moldovene, aşa după. Cum Mircea cel Bătrân înseamnă culminarea vieţii da stat muntene. Aceşti doi mari stăpânitorl au domnit în aceeaşi vreme şi – lucru ce merită a fi încă odată accentuat – au trăit în bună înţelegere. În timpul lor, ţările au cunoscut întinderea teritorială maximă, s-au bucurat de o înflorire economică deosebită, au fost respectate de adversari. Epoca lui 1400 a fost o epocă strălucită în viaţa poporului românesc, o epocă de putere şi de prestigiu. Eminescu a avut, şi de data aceasta, dreptate.

BIBLIOGRAFIE

Alexandru cel Bun şi epoca sa: 1. Episcopul Melchisedec, Grigore Ţamblac. Viaţa şi operele sale, în Rev, ist. Arh, fil” II (1884), p. L-64; 2. G. Popovici, Stărostia Sepinicensă, în Lui Titu Maiorescu omagiu, Bucureşti, 1900, p. 476 – 482; 3. I. URSU, Relaţiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ştefan cel Mare, 1504, Piatra-Neamţ, 1900,200 p. În 4. D. OncIUL, Datele cronicelor moldoveneşti asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun, în

An, Acad, Rom, Mem. Secţ, lst" s. 2, t. XXVII (1904 – 5), p. 201 – 225; 5. I. NlăTOR, Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV, und XVI, Jahrhundert, Gotha, 1911, XIX + 240 p. În 8°; 6. N. IORGA, Patrafirul lui Alexandru cel Bun, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lst., s. 2, t. XXXV (1912 – 1913), p. 343 – 346; 7. C. AuNER, Episcopia de la Baia, în Rev. Cât., IV (1915), p. 89 – 127; 8. N. IORGA ŞI G. Balş, L-art roumain, Paris, 1922,412 p. În f°; 9. Greste Luţia, Legenda şi. Loan cel Nou de la Suceava în frescurile de la Voroneţ, în Codrul Cozminului, I (1924), p. 279 – 354; 10. G. Karadja, Delegaţii din ţara noastră la conciliul din Constanţa (în Baden) în anul 1415, în Mem. Secţ. Lst. Acad. Rom t s. 3, t. VII (1926 – 1927); 11. Ilie minea, VIad Dracul şi vremea sa, Iaşi, 1928,219 p. În 8°; 12. N. IORGA, La cronologia vechilor domni moldoveni, în Mem. Secţ. Lst. Acad. Rom., s. 3, t. XII (1931), p. 35 – 40; 13. P. P. PANAItescu, Alexandru cel Bun. La cinci sute de ani de la moartea lui, Bucureşti, 1932,59 p. În 16°; 14. N. IORGA, în jurul pomenirii lui Alexandru cel Bun, în Mem. Secţ. Lst. Acad. Rom., s. 3, t. XIII (1932), p. 173 – 183; 15. P. P, PanăITESCU, Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru Episcopia armeană din Suceava (30 Iulie 1401), în Rev. Ist. Rom., IV (1934), p. 44 – 56; 16; PR. C. Bobulescu, Aerul sau epitaful lui Alexandru cel Bun, în Rev. Soc. Bis, Chişinău, XXIV (1934), p. 65 – 74; 17. GENERALUL R. ROSETTI, Graniţele Moldovei pe vremea lui Ştefan cel Mare, în Mem, Secţ. Lst. Acad. Rom., 8.3, t. XV (1934), p. 81 – 91; 18. CONST. G. Giurescu, întâlnirea lui Guillebert de Lannoy cu Alexandru cel Bun, în Rev. Ist. Rom., IV (1934), p. 286 – 287; 19. Fi. Stänculescu, A fost un spătar Coman? în Rep. Lst.

XV (1945), p. 350 – 358.

Lista figurilor

Flg.

— O

1. Silexuri paleolitice de la Câşla-Nedjimova

2. Vas de pământ de la Cucuteni

3. Vase de pământ de la Cucuteni

4 «Vase de pământ şi idol de la Cucuteni

5. Vas de pământ de tipul Boian A, găsit la Vidra

6. Vase şi capac de vas de tipul Boian A, găsite la Vidra…

7. Capac de vas antropomorf, găsit la Vidra

8. Vase de pământ, pictate cu grafit, de tip Gumelniţa, găsite la Vidra

9. «Zeiţa de la Vidra»

10. Vase de pământ de tip Vădastra şi Gumelniţa

11. Fragmente de ceramică de tipul Bucureşti, găsite la Lacul Tei.

12. Urnă funerară de lut, tip Bucureşti

13. Vas de pământ de tipul Bucureşti, găsit la Lacul Tei

14. Vârfuri de lance, topoare şi fragment de sabie, toate de bronz, găsite la Drajna de jos

15. Monede de ale «regilor sciţi din Dobrogea

16. Montele «regilor» sciţi din Dobrogea

17. Cazanul scitic de la Scorţaru

18. Aplice scitice de argint, găsite lângă Craiova

19. Aplică scitică de argint, găsită lângă Craiova

20. Vârf de baldachin scitic, de bronz

21. Coiful de aur de la Poiana-Prahova

22. Vas de argint din tezaurul de la Hagighiol

23. O parte din zidul cetăţii Histria

24. Poarta cetăţii Histria

25. Monede greceşti din Tyras

26. Monede greceşti din Tomi

27. Monede greceşti din Callatis
28. Monede greceşti din Dionysopolis
29. Statuete reprezentând pe Afrodita, găsite la Histria
30. Monede dace de argint, găsite în Ardeal
Fig.
31. Monede – dace de argint, din Muntenia
32. Monede dace de argint, din Muntenia.
33. Monede dace de argint, din Oltenia“.
34. Monedă dacă de argint, tezaurul de la Huşi
35. Monedă dacă de argint, găsită la Cugir
36. Monede dace de argint, găsite la Celeiu
37. Imitaţii dace de vase greceşti zise deliene
38. Fragment de vas dac imitat după vasele deliene
39. Decebal
40. Traian
41. Chipuri de Rjomani de pe Columna Traiană
42. Monede romane în legătură cu cucerirea Daciei
43. Unul din medalioanele bătute în amintirea victoriei dacice…
44. Tropaeum Traiani (reconstituire) – 45. Primele două rânduri de sculpturi ale Columnei Traiane…
46. Sculpturi de pe Columna Traiană
47. Seceri de bronz, găsite la Drajna de jos
48. Candelabrul de bronz de la Grăsani
49. Coliere, inele şi alte podoabe găsite la Poiana
50. Vas de pământ găsit la Poiana
51. Dac nobil (pileat)
52. Ţăran dac (comat)
53. Scările de piatră de la unul din turnurile cetăţii dace de la Costeşti
54. Vederea împrejurimilor întărite ale cetăţii dace de la Costeşti…

55. Statuetă de bronz, reprezentând pe Jupiter Dolichenus...

56. Fragment de cărămidă romană, cu stampila Legiunii a XIII-a Gemina

57. O parte din zidul castrului. de la Ulmetum

58. Un fragment din Tabula Peutingeriană

59. Inscripţie romană privind oraşul Sarmizegetusa

60. Mască de bronz, găsită la Carsium

61. Statuie înfăţişând pe un magistrat din Tomi

62. Metopă de la Trofeul lui Traiau, reprezentând un legionar cu doi prizonieri

63. Metopă de la Trofeul lui Traian, reprezentând un călăreţ sarmat.

64. Unul din leii de piatră care împodobeau Trofeul lui Traian...

65. Inscripţie romană pomenind satul lui Secundinus

66. Statuetă şi vârf de stindard sau de baldachin, ambele de bronz, găsite la Lacul Tei

67. Cap de statuetă găsită la Tomi *

68. Sticlărie greco-romană găsită la Tomi

69. Mozaic de marmoră la Histria

70. Inscripţie romană dedicată lui Esculap şi Higeei

71. Ruinele amfiteatrului din Sarmizegetuza

EÜl

72. Gladiatorul – Skirtos Dakesis din Tomi *. *

73. Inscripţie romană ß? 4. Sarcofagul ou simboluri de la Tomi.

5. Sculptură, antică reprezentând pe zeul Apollo *.

— 76. Sculpturăantică reprezentând un ospăţ funerar... – ... *...

77. Sculptură antică reprezentând un sacrificiu adus zeului Mithras*

78. Sculptură antică reprezentând o scenă de cult *

79. Sculptură antică reprezentând pe zeiţa Hecate

80. Scenă de cult, săpată în – lut; – găsită la Lacul Tei
81. Diplomă militară dată – unui veteran bes.
82. Bustul împăratuluiSeptimiu Sever
83. Bustul împăratului Caracalla
84. Arcul de triumf al lui Constantin cel Mare“.
85 Inscripţia oraşului Tropaeum Traiani, dedicată împăraţilor Constantin şi Liciniu
86. Trei obiecte de podoabă, de aur, din tezaurul de la Pietroasa…
87. Patera de aur a tezaurului de la Pietroasa
88. Tava de aur a tezaurului de la Pietroasa
89. Vasul octogon de aur al tezaurului de la Pietroasa
90. Vasul de turnat vin al tezaurului de la Pietroasa
91. Cazan hunic, găsit în bălţile Dunării
92. Inscripţie latină creştină de la Ulmetum
93. Inscripţie greacă creştină din Tomi
94. Opaiţ de bronz găsit în comuna Luciu (Ialomiţa)
95. Inscripţia latină şi monogramul creştin de la Bierten
96. Cană de argint din tezaurul de la Apahida
97. Fibule şi lanţuri de aur din tezaurul de la Apahida
98. Fibule de aur din tezaurul al doilea de la Şimlăiu Silvaniei…
99. Două fibule de aur din tezaurul al doilea de la Şimlăul Silvaniei.
100. Două paftale de aur din tezaurul al doilea de la Şimlăul Silvaniei.
101. Fibule şi un ac de aur din tezaurul de la Coşovenii de jos…
102. Obiecte de argint din tezaurul de la Coşovenii de jos…”.
103. Monedă de aur de la Justinian
104. Fibulă şi cercei de aur din al doilea tezaur de la Coşovenii de jos.
105. Monedă bizantină de aur de la Mauriciu Tiberiu
106. Monede bizantine de aur de la Mauriciu Tiberiu, găsite

laulmetum

107. Manuscrisul cronicei notarului anonim al regelui Bela

108. Monedă bizantină de aur de la Nicefor Focas

109. Tezaurul bizantin de la Bisericuţa

110. «Aquamanil * de bronz, găsit în pădurea de la Ineu (Arad)…

111. Râjnovul

112. Gană de aur din tezaurul peceneg de la Sân Nicolaul JMare (Timiş-Torontal).

Fig.

113. Monede bizantine de aur de la Alexie şi Manuil Comnenul

114. Vas de aur din tezaurul peceneg de la Sân Nicolaul Mare…

115. Ruinele Cetăţii Neamţului

116. Biserica din Densuş (Ţara Haţegului)

117. Miniatură din Cronicon Pictum, reprezentând pe solul lui Basarab la Carol Robert

118. Miniatură din Cronicon Pictum, reprezentând lupta de la Posada.

119. Miniatură din Cronocin Pictum, reprezentând tot lupta de la Posada

120. Ruinele Bisericii catolice «Sân-Nicoară»

121. Biserica Domnească din Curtea de Argeş

122. Piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru

123. Ruinele Cetăţii Suceava

124. Cetatea Albă

125. «Turnul Roşu»

126. Monede de argint de la Vlaicu Vodă şi Radu I Basarab…

127. Biserica mănăstirii Cotmeana

128. Pictură în Biserica Domnească din Curtea de Argeş

129. Pictură în Biserica Domnească din Curtea de Argeş

130. Ruinele «Cetăţii lui Negru Vodă»

131. Radu Basarab, unul dintre ctitorii Bisericii Domneşti
132. Monedă de argint de la Radu I Basarab
133. Piatra de mormânt a lui Radu I Basarab
134. Sarcofagul şi rămăşiţele pământeşti ale lui Radu I

135. Paftaua de aur a lui Radu I Basarab
136. Brâul lui Radu I Basarab
137. Brăţara şi inelele găsite în mormintele din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş
138. Monede de argint de la Petru al Muşatei
139. Monede de la Roman Voievod
140. Monedă de argint de la Ştefan Voievod
141. Ruinele cetăţii Enisala
142. Ruinele cetăţii Enisala, văzute din avion
143. Incinta cetăţii Enisala
144. Monedă de argint de la Mircea cel Bătrân
145. Mănăstirea Cozia
146. Biserica fostei mănăstiri a Snagovului
147. Biserica schitului Brădet (jud. Argeş)
148. Mircea cel Bătrân şi doamna sa, ctitori ai schitului Brădet...
149. Mircea cel Bătrân şi fiul său Mihail
150. Patrahirul lui Alexandru cel Bun
151. Monede de argint de la Alexandru cel Bun lista hărţilor
Nr.
1. Dacia Preistorică din Paleolitic până la 512 înainte de Christos.
2. Expansiunea Dacilor între 900 şi 500 înainte de Christos...
3. Dacia Pontică
4. Dacia înainte de cucerirea romană.
5. Dacia Traiană
6. Dacia în timpul năvălirilor barbare (271 – 1247)

7. Ţările Româneşti la 1400

Cuprinsul

Prefaţă la ediţia a cincea

Prefaţă la ediţia întâia

Abreviaţiuni

Bibliografia operelor de sinteză

Pământul românesc

Însemnătatea mediului fizic în istorie 1. Pământul românesc. 1. Aşezarea 2. Înfăţişarea 3. Bogăţia 3. Pământul românesc în epoca istorică 4. Influenţa pământului asupra istoriei noastre 8. Bibliografie 12.

Dpoca preistorică împărţirea epocii preistorice 15. Staţiuni preistorice în Dacia 16. Preistoria Daciei 20. Bibliografie 28.

Tracii. Dacii sau Geţii

Tracii 31. Năvălirea Sciţilor 33. Expansiunea Dacilor între 900 şi 500 înainte de Christes 37. Aşezările greceşti pe ţărmul de Apus al Mării Negre. Influenţa lor asupra Dacilor 4.8. Bibliografie 54.

Istoria politică a Dacilor până la Decebal

Expediţia lui Alexandru Machedon 56. Dromihetes, primul orege însemnat al Geţilor 58. Năvălirea Celţilor 60. Marele Tege Buerebista. Statul dac în culmea puterii 62. Primele lupte cu Romanii. Dapyx. Supunerea Daciei Pontice 65. Decebal, regele erou. Biruinţa asupra lui Domiţian 70. Traian. Cele două războaie. Prăbuşirea statului dac 72. Bibliografie 87.

Civilizaţia şi cultura Dacilor înfăţişarea lor. Îmbrăcămintea. Îndeletnicirile 90. Organizarea socială 95. Limba. Frumuseţea religiei dace. Arta 104. Rolul Dacilor în formarea poporului român 112. Bibliografie 116.

Dacia Trai ană

Hotarele şi populaţia. Persistenţa elementului autohton 117.

Coloniştii romani 123. Organizarea administrativă 127. Organizarea militară 129. Oraşele şi satele 137. Drumurile 151. Viaţa economică 156. Viaţa socială. Colegiile 160. Construcţiile. Apeducte, terme, amfiteatre 165. Şcoli 172. Procesul de romanizare în Dacia 173. Istoria Daciei Traiane. Primele năvăliri 180. Părăsirea Daciei. Chestia continuităţii 187. Rolul Romanilor în formarea poporului român 1Ô2. Bibliografie 197.
Neamurile germanice în Dacia. Sarmaţii
Vandalii. Goţii. Taifalii 202. Sarmaţii 207. Bibliografie 208.
Hunii
Năvălirea lor. Luptele cu Goţii. Tezaurul de la Pietroasa 210. Atila 217. Bibliografie 220.
Creştinarea Daco-Romanilor
Creştinii în Dacia Traiană 221. Misionarii. Niceta din Remesiana 224. Caracterul latin al creştinismului nostru 227. Bibliografie 231.
Stăpânirea Gepizilor în Dacia. Avarii
Gepizii au locuit în Dacia 233. Ce ne-a rămas dola neamurile germanice 241. Avarii 242. Bibliografie 244.
Slavii însemnătatea lor în istoria Românilor 246. Cultura şi civilizaţia năvălitorilor slavi 247. Năvălirea Slavilor în ţările noastre. Luptele cu Bizantinii 252. * Torna, torna, fratre* 255. Rolul Slavilor în formarea poporului român 256. Slavii au venit în Dacia în calitate de cuceritori 268. Bibliografie 278.
Bulgarii...
Năvălirea lor. Întemeierea statului 280. Creştinarea Bulgarilor. Alfabetul chirilic. Ţarul Simeon 283. Decăderea şi desfiinţarea statului bulgar 285. Bibliografie 288.
Lingurii
Istoria lor până la aşezarea în pustă 289. Luptele cu voievozii româno-slavi 291. Creştinarea Ungurilor şi ocuparea Ardealului

294. Colonizarea Saşilor. Secuii 297. Situaţia elementului românesc în Ardeal după cucerirea ungară 299. Influenţe reciproce asupra limbii 305. Bibliografie 307.

ZNoi invaziuni turceşti: Pecenegii şi Cumanii
Pecenegii 308. Cumanii. Începuturi de creştinare. Din moravurile lor 311. Influenţa Pecenegilor şi Cumanilor asupra poporului nostru 314. Bibliografie 316.

ZRomânii din Peninsula Balcanică
Primele ştiri istorice 317. Regiunile româneşti din Peninsula Balcanică 319. Mişcarea din Tesalia 323. Răscoala Românilor şi a Bulgarilor. Petru şi Asan 325. Ioniţă, regele Bulgarilor şi al Românilor 327. Bibliografie 334.

ZRomânii în timpul stăpânirii Pecenegilor şi Cumanilor
Despre formaţiile politice ale lui Tatos, Sestlav, Sacea la Dunărea de jos 336. Brodnicii, locuitorii de la vaduri 338. Bolohovenii 339. Bârladnicii 3şi, Vrancea 342. Bibliografie 343.
Încercările Ungurilor de a-şi întinde stăpânirea la miaz & zi şi la răsărit de Carpaţi
Banatul unguresc de Severin 345. Loviştea 346. Posesiunile Cavalerilor Teutoni 347. Episcopatul Cumanilor 349. Bibliografie 351.
Tfătarii “… – …
Caracteristicile lor. Gengis-Han 352. Marea invazie din 1241 354. Bibliografie 358.
C! um se înfăţişa Muntenia în 1247
Diploma Ioaniţilor 359. Bibliografie 364.
Întemeierea Ţării Româneşti

Luptele lui Litovoi şi Bărbat cu Ungurii. Tihomir 365. Întemeierea Ţării Româneşti 368. Relaţiile cu Ungaria. Războiul din 1Í3Ö şi strălucita biruinţă a lui Basarab 370. Expansiunea spre răsărit a Ţării Româneşti 378. * Propaganda catolică 380. Moartea lui Basarab. Personalitatea lui 383. Bibliografie 386.
Nicolae Alexandru Voievod
Relaţiile lui cu Ungurii 387. Întemeierea mitropoliei muntene 389. Familia lui Nicolae Alexandru. Moartea lui 392. Bibliografie 392.
Întemeierea Moldovei
Caracterul şi data întemeierii statului moldovean 394. Românii în Moldova înainte de întemeierea statului 395. Bogdan descălecătorul. Întemeierea statului moldôvean independent 398. Bibliografie 403.
Laţco Voievod
Propaganda catolică 404. Bibliografie 408.
Vlaicu Vodă
Relaţiile cu Ungurii, cu Bulgarii şi cu Tătarii 409, Propaganda catolică 414. Întemeierea celei de a doua eparhii muntene 415. Întemeierea primelor mănăstiri 416. Viaţa economică 419. Bibliografie 421.
Radu I ŞI Dan I

Relaţiile cu Ungurii 422. Întemeierea marilor mănăstiri şi confundarea lui Radu cu întemeietorul ţării 424. Mormântul din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş 433. Dan 439. Luptele cu Ungurii şi cu Bulgarii. Moartea sa 440. Daniile către mănăstiri 441. Bibliografie 442.
Muşatinii
Originea Muşatinilor. Costea voievod 443. Petru voievod. Relaţiile cu Polonii 446. Viaţa religioasă şi economică 449.

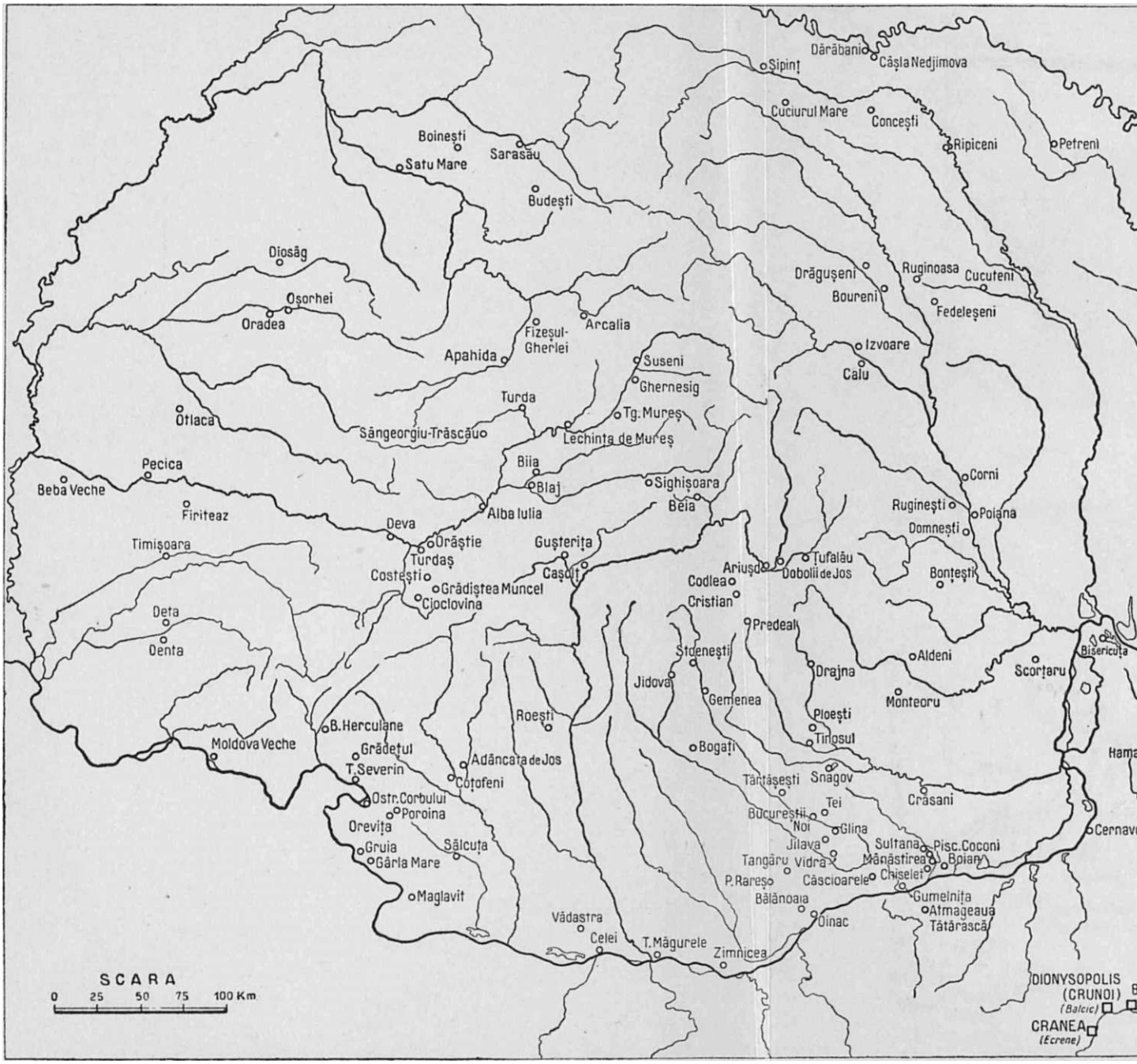
Roman Voievod întinderea ţării. Legăturile cu Polonii 452. Începutul conflictului cu Patriarhia din Constantinopol 453. Întemeierea oraşului Roman. Hrisoavele de danie 454. Bibliografie 456.
Ştefan I Voievod şi Iuga Voievod
Relaţiile cu Polonii. Biruinţa asupra Ungurilor 458. Conflictul cu Patriarhia din Constantinopol 460. Iuga voievod 462. Bibliografia 464.
Mircea cel Bătrân
Cât se întindea Ţara Românească în timpul lui Mircea 466. Luptele cu Turcii. Legăturile cu Polonii 468. Şiruinţa de la Rovine. Tratatul cu Sigismund 471. Dezastrul creştin de la Nicopole 473. Noile victorii ale lui Mircea asupra Turcilor, înţelegerea cu Baiazid 475. Poziţia dominantă a lui Mircea. Relaţiile cu Mahomed I. Pretinsul tratat de închinare 476. Mircea şi Muşatinii faţă de Poloni 482. Viaţa economică 483. Ctitoriile 486. Familia lui Mircea 496. Moartea lui Mircea. Personalitatea lui 497. Bibliografie 499.
Alexandru cel Bun începutul domniei. Întinderea Moldovei sub Alexandru cel Bun 501. Relaţiile cu Polonii, cu Ungurii, cu Turcii şi cu Muntenii 503. Organizarea ierarhiei bisericeşti 512. Mănăstirile. Importanţa lor sub raportul cultural 515. Aducerea moaştelor Sfântului Ioan cel Nou 521. Viaţa economică 524. Moartea lui Alexandru. Familia sa 528. Bibliografie 531.
Indice
Lista figurilor., Cuprinsul monitorul oficial şi imprimeriile statului imprimeria naţională bucureşti 1946

CONSTANTIN C. GlURESCU

DACIA PREISTORICA

(DIN PALEOLITIC PÂNĂ LA 514 ÎNAINTE DE CHRISTOS)

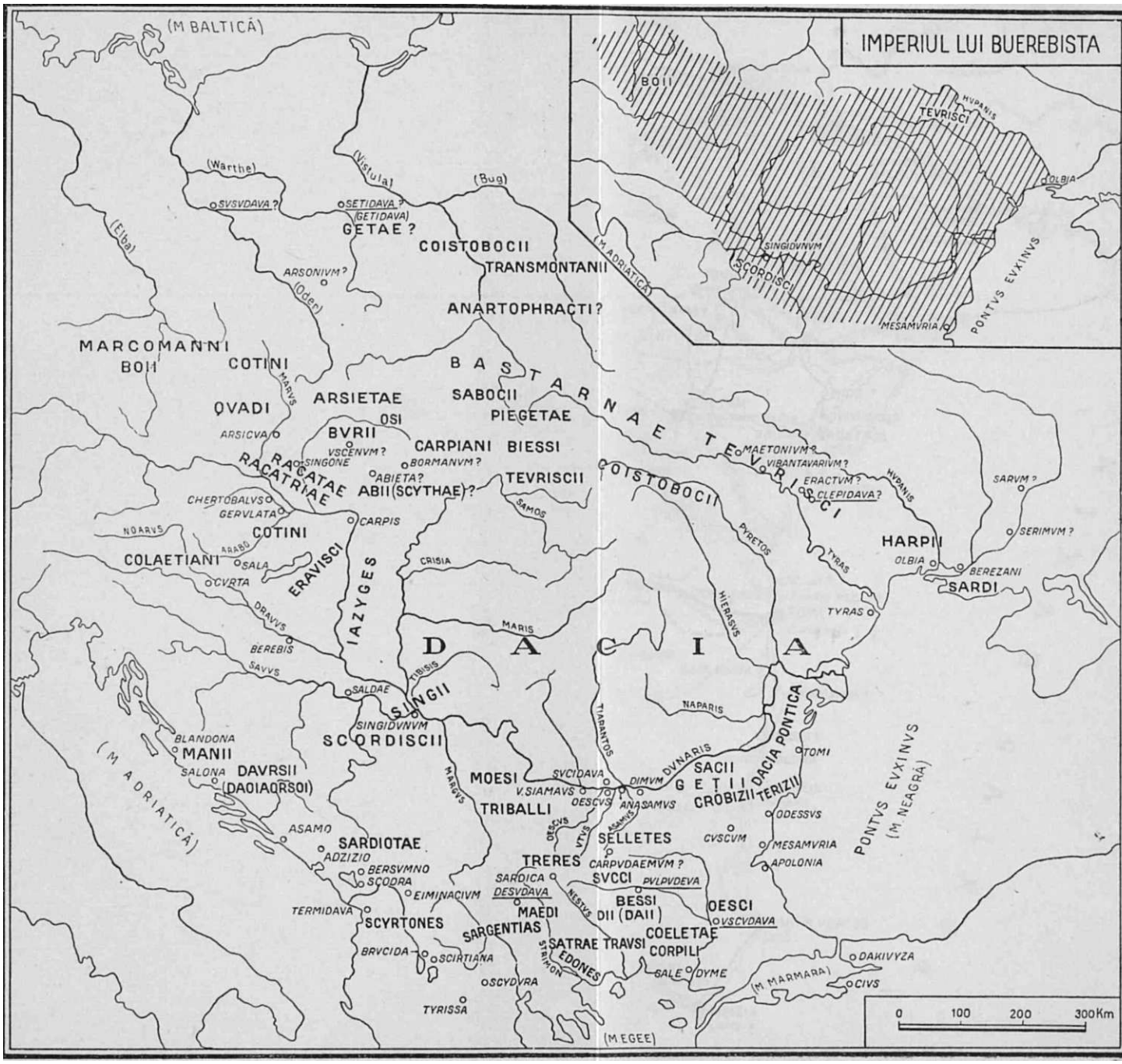
Harta N1

EXPANSIUNEA DACICĂ

«(DUPĂ V PARVAN)

CONSTANTIN0 C. GIURESCU Harta N9 2

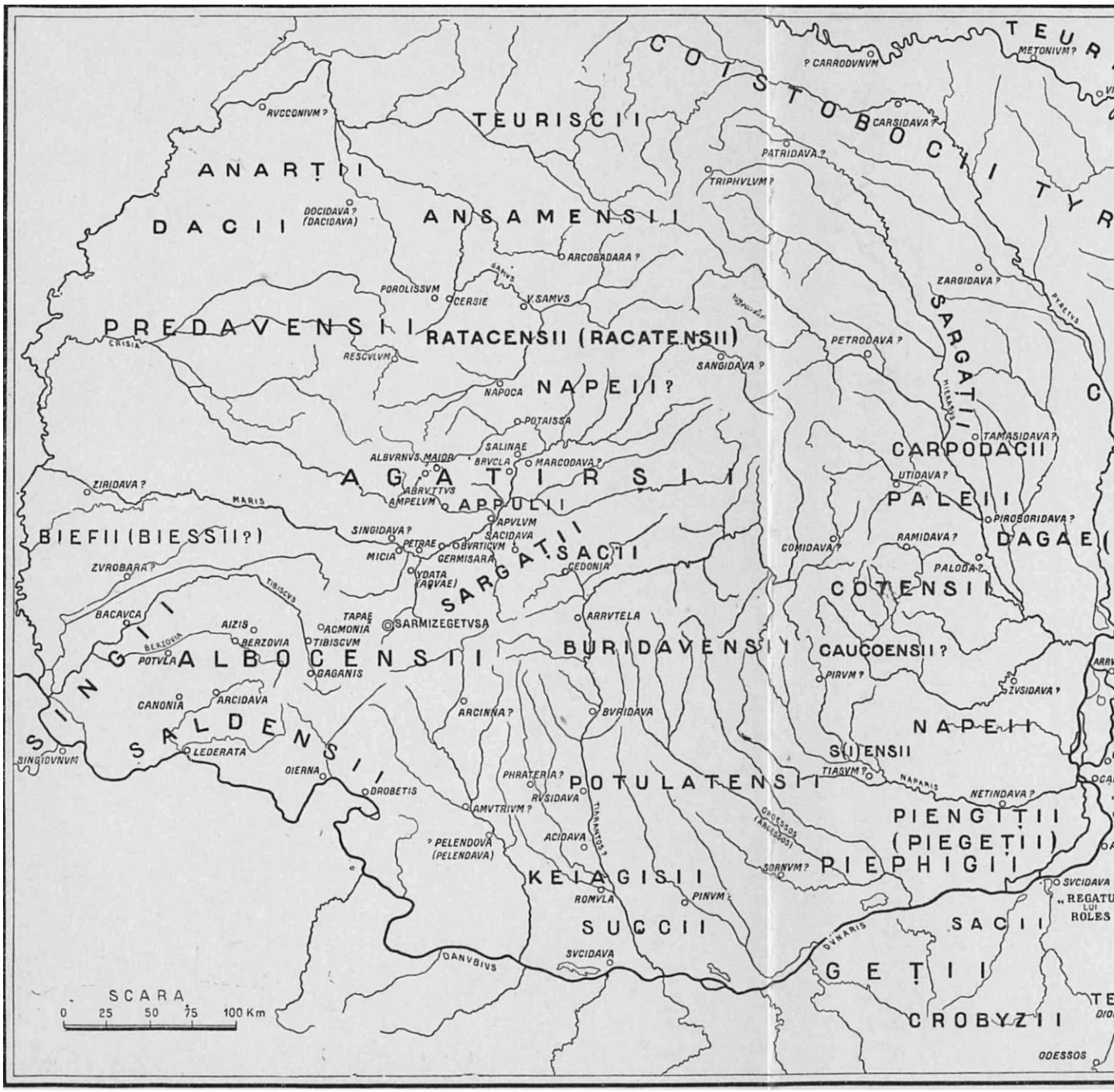

Harta Nea

DACIA ÎNAINTE DE o CUCERIREA ROMANĂ

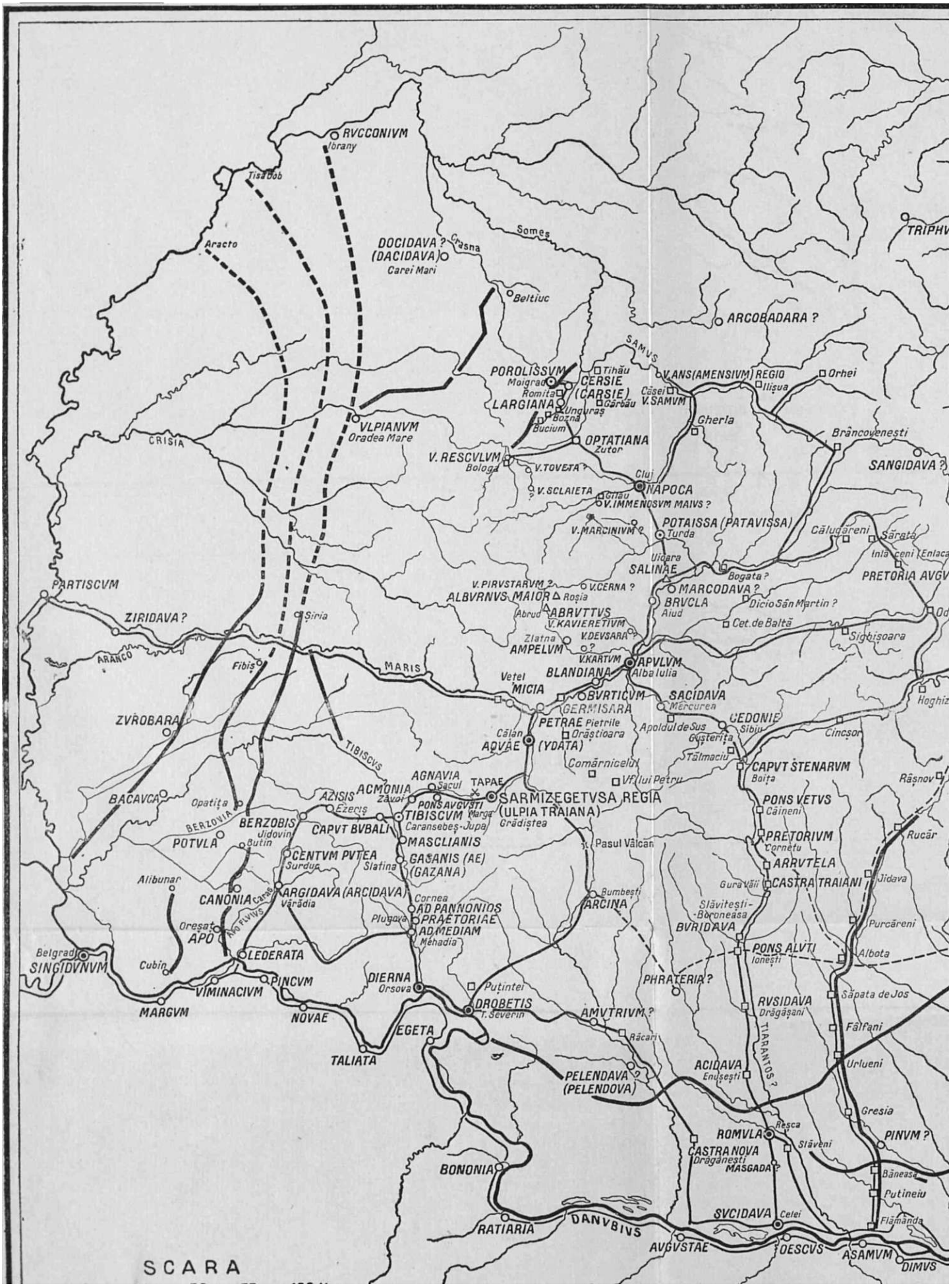
CONSTANTIN C. GIURESCU Hanta NSA

DACIA TRAIANĂ

DE

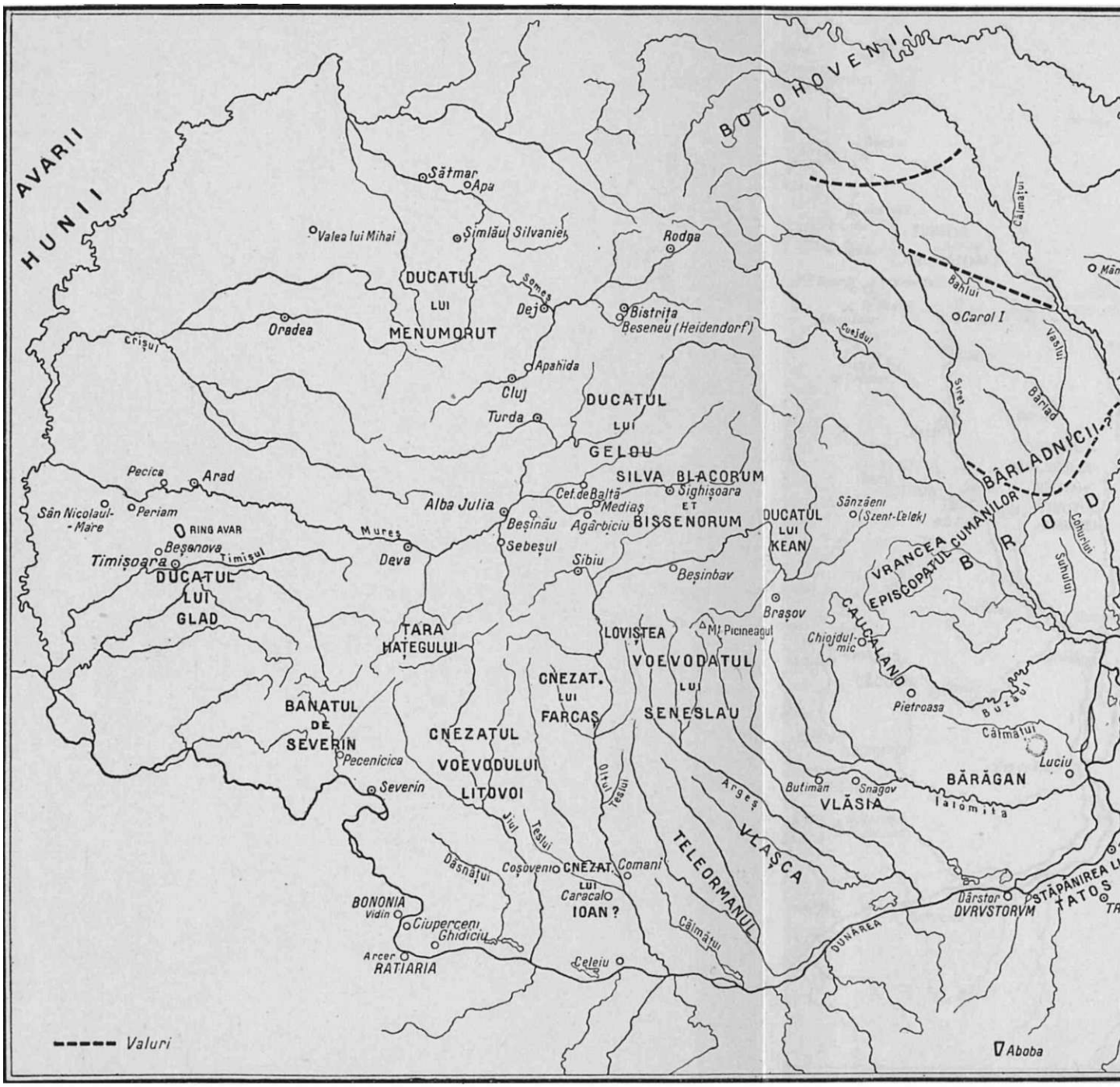
Harta N25

RVCCONIVM
Ibrany
Tisa Bob
Aracto
DOCIDAVA ?
(DACIDAVA)
Carei Mari
Crasna
Somes
Beltiuc
ARCOBADARA ?
SAMVS
POROLISSVM
Moigrad
CERSIE
(CARSIE)
Romita
LARGIANA
Tihău
Gârbău
Ungureș
Bucium
V.ANS(AMENSIVM)
REGIO
Orhei
Ilișua
Căsei
V.SAMVM
Gherla
Brâncovenești
VLPIANVM
Oradea Mare
CRISIA
OPTATIANA
Zutor
V. RESCVLVM
Bologa
V.TOVETA ?
V.SCLAIETA
Cluj
NAPOCA
Gilău
V.IMMENOSVM MAIVS ?
SANGIDAVA ?
V.MARCINIVM ?
POTAISSA (PATAVISSA)
Turda
Călugăreni
Sărata
Inlăceni
Enlaca
Uioara
SALINAE
Bogata ?
PRETORIA AVGV
PARTISCVM
V.PIRVSTARVM ?
ALBVRNVS MAIOR
V.CERNA ?
Roșia
MARCODAVA ?
BRVCLA
Aiud
Dicio Sân Martin ?
ABRVTTVS
Abrud
V.KAVIERETIVM
Cet. de Baltă
ZIRIDAVA ?
Siria
Zlatna
V.DEVSARA ?
AMPELVM
Sighișoara
ARANCO
Fibiș
MARIS
V.KARTVM
APVLVM
Alba Iulia
Vețel
BLANDIANA
MICIA
BVRTICVM
GERMISARA
SACIDAVA
Mercurea
Hoghiz
ZVROBARA
PETRAE Pietrile
Orăștioara
CEDONIE
Sibiu
Cincșor
Apoldul de Sus
Gușterița
Călan
APVAE
(YDATA)
TIBISCVS
Tălmaciu
Comărnicelu
Vf. lui Petru
CAPVT ȘTENARVM
Baița
Râșnov
AGNAVIA
Sacul
ACMONIA
Zăvoi
TAPAE
BACAVCA
Opatița
AZISIS
Ezeriș
PONS AVGVSTI
SARMIZEGETVSA REGIA
(ULPIA TRAIANA)
Grădiștea
PONS VETVS
Căineni
BERZOVIA
BERZOBIS
Jidovin
TIBISCVM
Caransebeș-Jupa
Marga
POTVLA
Butin
CAPVT BVBALI
MASCLIANIS
Pasul Vâlcan
PRETORIVM
Cornetu
Rucăr
CENTVM PVTEA
Surduc
Slatina
GASANIS (AE)
(GAZANA)
ARRVTELA
Alibunar
CASTRA TRAIANI
Jidava
Gura Văii
CANONIA
Cerna
ARGIDAVA (ARCIDAVA)
Vărădia
Bumbești
ARCINA
AD PANNONIOS
PRAETORIAE
AD MEDIAM
Plugova
Slăvițești-Boroneasa
Purcăreni
Oreșac
APO
Aq. FLVVS
Mehadia
BVRIDAVA
Belgrad
SINGIDVNVM
LEDERATA
Cubin
PONS ALVTI
Ionești
Albota
PINCVM
DIERNA
Orșova
PHRATERIA ?
Puțintei
VIMINACIVM
DROBETIS
T. Severin
Săpata de Jos
MARGVM
NOVAE
AMVTRIVM ?
RVSIDAVA
Drăgășani
EGETA
Răcari
Fălfani
TIARANTOS ?
TALIATA
ACIDAVA
Enușești
Urlueni
PELENDAVA ?
(PELENDOVA)
Gresia
Resca
ROMVLA
PINVM ?
Slăveni
CASTRA NOVA
Drăgănești
MASGADA ?
BONONIA
Bănească
Putineiu
SVCIDAVA
Celei
Flămânda
RATIARIA
DANVBIVS
AVGVSTAE
OESCVS
ASAMVM
DIMVS
SCARA

CONSTANTIN C. GIURESCU

ŢĂRILE ROMANEŞTI ÎN TIMPUL NĂVĂLIRILOR BARBARE (271 – 1247)

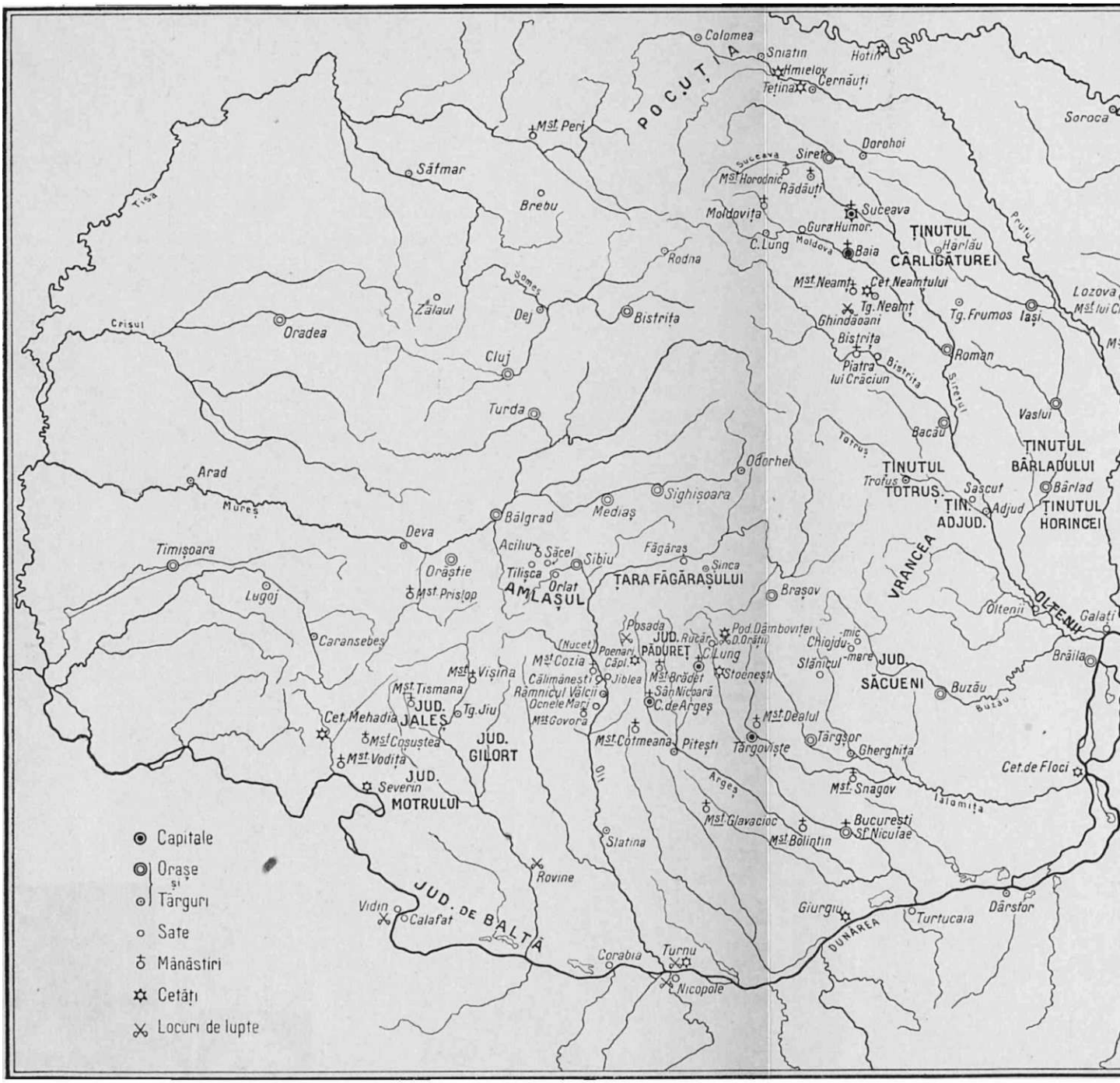
CONSTANTIN C. GIURESCU Harta N2 6

ŢĂRILE ROMÂNEŞTI ÎN ANUL 1400

V de”.

CONSTANTIN C. GIURESCU Harta 7

Colomea
Sniatin
Hotin
Hmielov
Cernăuți
Tețina
POCUȚIA
Soroca
Mst Peri
Dorohoi
Siret
Suceava
Mst Horodnic
Rădăuți
Șăimar
Brebu
Moldovița
Suceava
Gura Humor.
C. Lung
Moldova
Baia
ȚINUTUL CARLIGATUREI
Harlău
Prutul
Tisa
Rodna
Someș
Mst Neamț
Cet Neamțului
Tg. Neamț
Ghindăoani
Tg. Frumos
Iași
Lozova
Zălaul
Dej
Bistrița
Crișul
Oradea
Cluj
Bistrița
Piatra lui Crăciun
Roman
Bistrița
Siretul
Turda
Vaslui
Bacău
Trotuș
ȚINUTUL BÂRLADULUI
Arad
Odorhei
ȚINUTUL TROTUȘ
Trotuș
Sighișoara
Sascut
Bârlad
Mureș
Bălgrad
Mediaș
ȚIN. ADJUD.
Adjud
ȚINUTUL HORINCEI
Deva
Timișoara
Aciliu
Săcel
Sibiu
Făgăraș
Sinca
Orăștie
Tilișca
Orlat
ȚARA FĂGĂRAȘULUI
AMLAȘUL
Mst Prislop
Brașov
VRANCEA
OLTENIU
Oltenii
Galați
Lugoj
Caransebeș
Posada
JUD. Rucăr
Pod Dâmbovițer
D. Drăților
PĂDURET
Chiojdu-mic
Chiojdu-mare
Slănicul
JUD. SĂCUENI
Brăila
Buzău
Mst Cozia
Poenari
Căpi
Jiblea
Mst Brădet
Stoenești
Mst Vișina
Călimănești
Râmnicul Vâlcii
Ocnele Mari
Mst Govora
Mst Tismana
JUD. JALEȘ
Tg. Jiu
Cet. Mehadia
Mst Cosustea
Mst Vodița
JUD. GILORT
Mst Cotmeana
Pitești
Târgoviște
Târgșor
Gherghița
Cet. de Floci
JUD. MOTRULUI
Severin
Olt
Argeș
Mst Snagov
Ialomița
Mst Glavacioc
București
Sf. Nicolae
Mst Bolintin
Slatina
Rovine
Vidin
Calafat
JUD. DE BALTĂ
Giurgiu
Turtucaia
Dârstor
DUNĂREA
Corabia
Turnu
Nicopole
Capitale
Orașe și Târguri
Sate
Mânăstiri
Cetăți
Locuri de lupte